مەشخەڵی خەباتی

خەباتی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان ناکوژێتەوە

دامەزرانی کۆماری کوردستان

٤

کۆمەڵێک وتار، وتووێژ، لێدوان و هەڵسەنگاندن

بەشی: یازدەهەم

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی : ڕەحمان نەقشی

سەرچاوە
Serchawe

پێڕست:

١- کۆماری کوردستان و ناسینی کۆمەڵگەی کوردەواری.. جەماڵ فەتحی ٤

٢- ساڵرۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان.. سۆران شەمسی ٧

٣- کارتێکەریی هێزەکانی هاوپەیمان لە دروستبوونی کۆماری کوردستاندا.............................. کەماڵ کەریمی ١٠

٤- مێژووی کۆماری کوردستان و چەند تایبەتمەندییەکی مێژوویی................................... عومەر باڵەکی ١٤

٥- ئەوان و کۆمارەکەی ئێمە.. ناسر باباخانی ١٩

٦- دیمانە لەگەڵ د. خالید خەیاتی لەسەر پرسی شوناس و نەتەوە................................ مەنسوور مروەتی ٢٦

٧- کۆمار و پێشەوامان لە ئەزموونەوە بۆ وانە... عەلی بداغی ٣٥

٨- ژنان و شوناسخوازیی نەتەوەیی لە کۆمار ڕا تا ئێستا.. شەونم هەمزەیی ٣٨

٩- نەتەوەکانی دیکەی ئێران و کۆماری کوردستان.. ئازاد مستۆفی ٤٧

١٠- دامەزراندنی کۆماری کوردستان.. ئەزموونێک نابێت لەبیربکرێت.......................... دیپلۆماتیک مەگەزین ٥٤

١١- گوتاری نەتەوەیی لە کۆماری کوردستانەوە هەتا ئێستا... کەماڵ کەریمی ٥٩

١٢- مێژووی سەروەریی سیاسی لە حکوومەتی ئەردەڵانەوە تا کۆمار................................. ئاژوان مەریوان ٦٢

١٣- ڕۆڵ و پێگەی کۆماری کوردستان لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا.................................. سمایل شەرەفی ٦٨

١٤- ڕۆڵی فاکتی دەرەکی لە پێکهێنانی کۆماری کوردستان و دەرسەکانی بۆ ئەمڕۆی کورد......... ئەردەڵان فەرەجی ٧١

١٥- کۆماری کورد لە مەهاباد.. ئارچیباڵد ڕۆزڤێڵت .... و: خالید عەزیزی ٧٨

١٦- پاسپۆڕتی کۆمار... کەریم پەرویزی ١٠٣

١٧- کۆماری کوردستان و کارتێکەریی لەسەر نەوەکانی پاش خۆی... دیاکۆ دانا ١٠٥

بەشی یازدەهەم

١٨- ٢ی ڕێبەندان بووەتە ئەزموونێکی بە نرخی سیاسی و نەتەوەیی کوردستان.................. محەممەد سلێمانی ١٠٨

١٩- حکوومەتی داهاتووی کوردستان لەژێر ڕۆشنایی کۆماری کوردستان.......................... ئەلبورز ڕۆئین تەن ١١٣

٢٠- ٢ی ڕێبەندان لە دوو ڕوانگەی مێژوویی و سیاسییەوە.. پێدرام سلێمانی ١١٦

٢١- دووی ڕێبەندان ساڵرۆژی دامەزرانی کۆمارە خنجیلانەکەی کوردستان لە مەهاباد................ ئەمین خەواله ١٢٠

٢٢- کۆماری کوردستان و دەرەنجامەکانی... حوسێن بەخشی ١٢٣

٢٣- ڕێژیمی نەزانی و هەوڵدان بۆ بە زنجیرکێشانی پێتەختی کۆماری کوردستان................ کەریم ئەڵاوەیسی ١٣٢

٢٤- کتێب و گۆڤار لە ژێر ڕووناکایی کۆماری کوردستاندا.. ڕەسووڵ سوڵتانی ١٣٨

٢٥- خیانەت لە کۆماری دیموکراتی کوردستان.. د. کەیوان ئازاد ١٤٤

کۆماری کوردستان و ناسینی کۆمەڵگەی کوردەواری

جەماڵ فەتحی

کۆمەڵناسیی سیاسی کە یەکێک لە لقەکان یان ژێرکۆمەڵی زانستە سیاسییەکانە، هەڵسووکەوتە کۆمەڵایەتییەکان تاوتوێ دەکات و خوێندنەوەکانی ئەم زانستە زیاتر لەسەر کردەوە و تێگەیشتنە کۆمەڵایەتییەکانە و بەگشتی پێوەندییەکانی نێوان کۆمەڵگا و دەسەڵات لە بابەتە سەرەکییەکانی ئەم زانستەیە.

هەرچەندە ئەم زانستە ئەزموونێکی دوور و درێژی هەیە و مێژووەکەی بۆ سەردەمی ئەفلاتوون و ئەرستوو دەگەڕێتەوە، بەڵام وەکوو تێئۆرییەکی زانستی کەمتر لەبەرچاو گیراوە، هەتا ئەوەی کە لە سەدەی ١٩هەم بەملاوە کە زانستی سیاسی لەگەڵ بیر و هزری ڕێبازی "پۆزیتیویزم" سەری هەڵدا دوابەدوای ئەم گۆڕانکارییە، زانستێک بە ناوی کۆمەڵناسیی سیاسی هاتە گۆڕێ کە نە کۆمەڵناسی بوو و نە سیاسەت، بەڵکوو پێوەندییەکانی ئەم دوو بەشە تاوتوێ دەکات.

زاناگەلێک وەکوو: "ئاگۆست کێنت، مارکس و ماکس وبێر و..." کە لە سەرەتا لەسەر کۆمەڵگا و سیاسەت و ئابووری توێژینەوە و خوێندنەوەیان هەبووە، بەگشتی هەموویان لەسەر دوو بابەتی گرنگ واتە کۆمەڵگا و سیاسەت خوێندنەوەیەکی هاوبەشیان هەبووە، واتە هەر هەموو لەسەر ئەو باوەڕە بوون، کە سیاسەت زانستە و کۆمەڵگاش بە تێئۆری و زانستی سیاسییەوە بەڕێوە دەچێت؛ بۆیە هەر هەموویان لە سەر ئەساسی کۆمەڵگایەک کە تێدا ژیاون سیاسەتیان شرۆڤە دەکرد.

بە دوور لە شرۆڤەی ئاکادمیانە و بەراوردکارانە، ٧٢ ساڵ پێش ئێستە پێشەوای کورد (قازی محەممەد) کە یەکێک لە بەرچاوترین و هەڵکەوتەکانی کۆمەڵگای کوردەواری بووە، بە تێڕوانینێکی وردبینانەوە هەست بەوە دەکات، کە کۆمەڵگای

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

کوردەواری و ئەو دەسەڵاتەی کە بە سەریدا زاڵ بووە، پێوەندییەکی گرژ لە نێوانیاندا قەوارەی گرتووە و ئەو پێوەندییە کە لەم بوارەدا دروست بووە، پێوەندییەکی ڕەوا و دڵخواز نییە، بەڵکوو بە هۆی گوشار و زەبری چەک و پارەی نەتەوەی باڵادەست بەدی هاتووە.

واتە ئەگەرچی پێشەوا لە باری مەودا و ڕەگەزییەوە لەو زانایانە دوور بووە و ڕەنگە لە بواری شێوەی جیهانبینیشەوە کەمترین نزیکایەتییەک لە نێوانیاندا ببیندرێت، بەڵام لە باری شێوە ڕوانینیان سەبارەت بە پێوەندی کۆمەڵگا و سیاسەت تێڕوانینکی نزیک و هاوشێوەیان هەیە.

ئەگەرچی زانایان و بیرمەندانێک وەکوو مارکس و ئاگۆست و... لە ناودڵی ئورووپا کە هەزاران ساڵە خاوەن دەسەڵاتی خۆجێی خۆیانن، سەر هەڵدەدەن و تەنیا ڕێگای ڕزگاریی کۆمەڵگا لە دەست دیکتاتۆرەکانەوە، بە دەربازبوون لە قۆناغی ناپیشەیی بۆ قۆناغی پیشەیی دەزانن. ئەم بیرۆکە بەشێک لە تێڕوانین و مکانیزمەکانی پێشەوا قازی محەممەدیش بووە، بەڵام بە هۆی نەبوونی دەسەڵاتی کوردی و قورغ بوونی داهاتەکانی کۆمەڵگا لە دەست دەسەڵاتی خۆسەپێنی ناوەندەوە، دەربازبوون لە قۆناغی ناپیشەیی بۆ پیشەییەوە پێش هەموو شتێک بە مەرجی بەدەستەوە گرتنی دەسەڵات و کیانی کوردی جێبەجێ دەکرا، بۆیە چارەسەریی پرسی نەتەوەیی لە لای پێشەوا قازی محەممەد و کۆمارەوە پێشمەرجێک بۆ گەیشتن بە کۆمەڵگایەکی دادپەروەر و گەشەسەندوو بووە.

ئەگەر بە باوەڕی مارکس، ڕزگاربوون لە دەست سەرمایەداری و دیکتاتۆرییەتی کۆمەڵگا بە شۆڕشی چینایەتی بە ئاکام دەگەیشت، بە هۆی ئەوەی کە کۆمەڵگای دواکەوتووی کوردستان بە قۆناغی پیشەیی نەگەیشتبوو و زیاترین داهاتی کوردستان لەسەر کشتوکاڵ و ئاژەڵداریی سوونەتی بوو، مکانیزمی ڕزگاربوون لە ڕوانگەی پێشەواوە جیاواز لەگەڵ مکانیزمەکەی مارکس و هاوبیرەکانی بوو، لەبەر ئەوەی کە ئەم کۆمەڵگایە لەگەڵ کۆمەڵگایەک وەکوو ئورووپا کە شۆڕشێکی مەزن بە ناوی "شۆڕشی پیشەیی" تێدا کرابوو و چەندین قۆناغ لە پێش کوردستانی ئەو کات و ئێستەش بوون بەراورد نەدەکرا. بۆیە لە سەرەتا ڕزگار بوونی کۆمەڵگا لە ژێر دەسەڵاتی داپڵۆسێنەری ناوەند و پاشان ئاڵوگۆڕێکی بنەڕەتی لە کۆمەڵگای نەریتی و ناپیشەیی کوردستانی دەخواست، چونکە مێشکی تاکی کورد بە هۆی ژێردەستە بوونی چەند هەزار ساڵە و فورمی خێلەکیی بوونی کۆمەڵگاکەش بۆ ئەو مەبەستە ئامادە نەکرابوو و ئەم پرۆسەیە پێویستی بە پشتیوانیی دەسەڵاتێک هەبوو، کە لە ناخی ئەو کۆمەڵگا ستەملێکراوە هەڵقوڵابێت و لەگەڵ دەرد و ڕەنجی تاک بە تاکی کۆمەڵگەی کوردستان ئاشنا و ناسراو بایە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

قازی محەممەد ئەگەرچی لە مێژوودا وەکوو ڕێبەرێکی قارەمان و یەکەم سەرکۆماری کوردی لە قەڵەم دەدرێت، بەڵام بە هۆی خوێندنەوەی قووڵی لە کۆمەڵگای خۆی و سیاسەتی داگیرکەرانی کوردستان و هەروەها دیاری کردنی جۆر و شێوازی حکوومەتی داهاتووی کوردستان لە فورمی حکوومەتێکی دێموکراتێکدا، دەکرێت بڵێین یەکێک لە زانا و پیتۆڵە بلیمەتەکانی سەردەم خۆی بووە، کە تێڕوانینیەکانی زۆر داهاتووبینانە و کراوە بووە، کە پاش ساڵانێکی زۆر هێشتا ڕێبازەکەی زیندوو و بەردەوامە و دەیان کەسایەتی بلیمەت و زانا وەکوو د. قاسملوو و د. شەرەفکەندی و هەزاران ڕووناکبیر و خوێندەواری نوێگەرای لە خۆ گرتووە و سیاسەتەکانی کۆمار و هەڵوێستە سیاسییەکانی پێشەواش هێشتا بۆیان کۆن نەبووە و ئەمەگناسانە درێژەدەری ڕێگاکەین.

ناوەڕۆکی ئەم بابەتە را و تێبینیی نووسەرە و ماڵپەڕی کوردستان میدیا لێی بەرپرسیار نییە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان میدیا - ڕێکەوتی: ٢٣ی جانێوێری ٢٠١٨

سەرچاوە
Serchawe

ساڵرۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان

سۆران شەمسی

کاتێک ئاوڕ لە مێژوو و دیرۆکی خوێناوی کوردستان دەدەیتەوە و لاپەڕە پڕ لە حەماسەکانی دەخوێنیتەوە، ئینجا بۆت دەردەکەوێ کە ئەم گەلە بەشخوراوە چەندە نەهامەتی بینیوە و چەندە هەوراز و نشێوی بڕیوە؛ ئەم مێژووە خوێناوییە دەرخەری ئەو حەقیقەتەیە کە خەڵکی کوردستان تامەزرۆی ئازادین و بۆ وەدستهێنانی ئازادی، کۆڵنەدەرانە و بەردەوام گیانی خۆیان بەختی ئەو ئامانجە کردووە. ڕەنگە یەکێک لە هۆکارەکانی ئەم دۆخە داسەپاوە ئەوە بووبێت کە گەلی کورد قەت ئامادە نەبووە ژێردەستەیی قبووڵ بکات و ملکەچی هیچ کەسێک نەبووە.

نموونەی ئەو جۆرە کەسانە زۆرن و ڕەنگە باس کردن لە هەر کامەیان پێویستی بە لێکۆڵینەوەی تایبەت و خوێندنەوەی کارناسانەی مێژووزانان هەبێت بەڵام بە جورئەتەوە دەکرێ بڵێین پێشەوا قازی محەممەد یەکێک بووە لەو سەرچڵانەی مێژوومان کە تا کورد بمێنێ دەبێ بە فەخرەوە سەیری بکات. پێشەوای نەمر بە تێگەیشتن لەو حەقیقەتەی کە نابێ ملکەچ بین و دەبێ نرخ بۆ ئامانجەکانمان بدەین لەگەڵ هاوڕێیانی بیرتیژی حیزبی دێموکراتی دامەزراند و لە ڕێگەی ئەویشەوە یەکەمین کۆماری کوردستانی ڕاگەیاند و بونیانی خودموختاری مۆدێرن و دێموکراتیانەی دامەزراند کە بەداخەوە لە لایەن ڕێژیمی پاشایەتی و دوژمنانی گەلەوە پەلامار درا و بە لە سێدارەدانی پێشەوا و هاوڕێیانی لە ١٠ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ لە

بەشی یازدەهەم

شاری مەهاباد کۆماری کوردستان هەرەسی هێنا.

ئەوەیکە ڕوونە تا ئەورۆ ئەو ڕووڕەشی و پەلاماردان و سەرکوت کردنی خەڵکی کورد بە هەموو شێوازێک و بە یەک ئامانج بەردەوامە؛ بە هەرحاڵ ٢ی ڕێبەندان ساڵڕۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان، بۆ ئێمەی کورد بەدیهێنەر و سەرەتایەکە بۆ یەکگرتوویی، لاوان و گەنجانی کورد بۆ وەدەستهێنانی ئازادی و نەڕۆیشتنە ژێر دەسەڵاتی دیکتاتۆری و تولیتاریزم کە ئێستا باڵی بەسەر وڵاتی ئێراندا کێشاوە، درووشمی ئازادیخوازی دەدەن و ٢ی ڕێبەندان وەک ڕۆژێکی زۆر تایبەت بە ئەژمار دێنن؛ تایبەت بەو مانای کە ٢ی ڕێبەندان وەک جەوهەری ئازادی، دەربازبوون لە کۆیلەتی و ژێردەستە بوون دەبینن و خەباتی نەتەوەکەیان بۆ ئەم ئامانجە شرۆڤە دەکەن تاوەکوو کۆماری کوردستان کە بە درێژایی تەمەنی خۆی بەردەوام بووە لە دژایەتی کردنی ڕەوتی پەرەسەندنی دیکتاتۆرییەت و ڕزگار بوون لە زەبروزەنگ و ستەم، داوای مافی ئازادی بکەن و کیانێکی ئەمڕۆییانە و شیاوی ژیان کردن بونیات بنێن. لەم نێوانەدا حەقیقەتێک خۆی شاردۆتەوە ئەویش ئەوەیە کە ئەگەر بە بیانووی دەربازبوون لە دیکتاتۆری و سەرەڕۆیی، "ئازادی" سنووردار بکرێ یان حاشای لێ بکرێ، مەبەستی ڕاستەقینەی ئازادیخوازی ئینکار کراوە، دواجاریش ئازادی هیچکات پاشکۆیەکی شاراوە لە دێموکراسی نییە و نەبووە، بەڵام لە بەرامبەر ئەوەشدا ئەگەر دیکتاتۆری و ژێردەستە بوون قەبوڵ بکرێ دیکتاتۆرەکان و حکومەتە توتالیتاریزم و فاشیستییەکان لە ڕێگای جۆرواجۆرەوە کۆمەڵگا و کۆمەڵانی خەڵکیان بەرەو زیندانی و کۆیلایەتی لە ناو دەسەڵاتی خۆیان دەبەن، لەم حاڵەتەدا کۆمەڵگا ناچار بە قەبووڵ کردنی حوکمی دیکتاتۆرەکانە و یاسا نێونەتەوەییەکان و یەک لەوان یاسا و ڕێسا پێوەندیدارەکان بە مافەکانی مرۆڤ لەو وڵاتانەدا هیچ مانایەکیان نییە و هیچ بایەخێکیان پێ نادرێ.

ڕەنگە لەمبارەوە نموونە زۆر بن بەڵام زەقترین نموونەی دەتوانێ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێران بێت کە بە بێ لەبەرچاوگرتنی هیچ یاسایەکی نێونەتەوەیی لە هەموو بوارێکدا ژیانی گەلانی ئێران و بە تایبەت خەڵکی کوردستانی خستۆتە مەترسییەوە و پیلان و بەرنامەی دیکتاتۆری خۆی بردووەتە پێشێ کە بۆ نموونە دەتوانین ئاماژە بە ئیعدام، تیرۆر و لەناوبردنی ئۆپۆزسیۆن، زیندانی کردن و هەزاران دۆسیەی دیکە بکەین.

ئەورۆ لە لای خەڵکی ئێران و بە تایبەت خەڵکی کوردستان ڕێژیمی ئاخوندی هیچ مەشروعیەتێکی نییە و وەکوو دەوڵەتێک بە یاسایی نازانن و دەتوانین لە خۆپیشاندانی کرێکاران و مامۆستای قوتابخانەکان و خوێندکارانی زانکۆ ئەو نامەشروعیەتییە ببینین. دواترلە ناو ڕێژیمی ئاخوندیدا پۆستی سەرکۆماری بەرواڵەت بوونی هەیە بەڵام دەسەڵات لە دەستی ویلایەتی فەقیهیدایە کە لە سەرەتای دامەزرانی ڕێژیمی ئاخوندییەوە خەڵکی لە ناخۆشترین و سەختترین هەلومەرجدا ڕاگرتووە و لە هەموو بوارێکدا زوڵم و ستەمێکی زۆر لە خەڵکی دەکات، زۆر ڕوونە ئەم شێوازە کە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

بە پێچەوانەی یاسا نێونەتەوەییەکانە بۆتە هۆی نارەزایەتی خەڵکی ئێران.

لە لایەکی دیکەشەوە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە دەرەوەی ئێران هەوڵێکی جیددی بۆ ڕێکخستنی بەرەیەکی کوردستانی و یەکدەنگ لەنێوان حیزبەکانی ئۆپۆزسیۆن داوە، کە وەک نموونە دەتوانین ئاماژە بە نووسینی لێکتێگەیشتننامەی هاوبەش لە نێوان ١٠حیزبی ئۆپۆزسیۆن بکەین کە ئەو ڕێکخراوە ئەیهەوێ شیاوی خۆی پێش هەموو شتێک لە یەکدەنگی راستەقینە و بە بێ لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی شەخسی یان حیزبی لەگەڵ حیزبەکانی دیکە نیشان بدات چوونکە لە ئێستادا بە یەکدەنگی و بەرەیەکی کوردستانی دەتوانن پێش بە گەندەڵی و دزی و بێ کیفایەتی و بێ یاسایی و جینایەت بگرن، بە بێ هاوکاری حیزب و ڕێکخراوەکان و پێکهێنانی بەرەیەکی کوردستانی لە بەرامبەر هێزی دوژمن و ئەو کەسانەی کە خۆیان وەک کەسایەتییەکی نیشتمانی دەزانن و درووشمی بەرابەری و عیدالەت دەدەن و خۆیان بە نوێنەری کۆمەلانی خەڵک دەزانن بەڵام لە بەرامبەر ئۆپۆزۆسیۆن و تەفاهۆم نامە و ئەو ڕێکخراوە رادەوستن ئەبێ ئەوەی بزانن کە هەر پلان و قسەیەکی نەرێنی ئەوان دەبێتە هۆی ئەوە کە ڕێژیمی ئاخوندی هەر جەنایەت و خەراپەیەک کە لە ناو وڵات دەیکات نەتیجەی بێ کەفایەتی و خۆ بە زۆر زانینی ئەوان بێت و روو دانی هەر جەنایەتێک لە سەر شان و ئەستۆی ئەوانە.

لەم رۆژە پیرۆزەدا کە کۆمار لە لایەن رێبەری بلیمەتی کورد پێشەوا قازی محەممەد دامەزراوە و لە لایەن ئەستێرە گەشاوەکانی کورد وەکوو دوکتور قاسملوو و دوکتور شەرفەکەندی بەردەوام بوو، دەتوانین بڵێین کە خەڵکی کوردستان بۆ ئازادی چ گیانفداییەکیان نەتەنیا بۆ خۆیان بەڵکوو بۆ هەموو گەلانی دیکەی ئێران کردووە و بە بێ چاوەڕوانی تا ئەورۆ لە پێشەوەی خەبات و تێکۆشان بەرامبەر بە ڕێژیمی تولیتاری ویلایەتی فەقیە ڕاوەستاون. دوای زیاتر لە ٧ دەیە لە رووداوی سەربەخۆیی گەلی کورد لە کۆماری کوردستان ئێستا خەڵکی کورد دەزانن کە ئازادی و سەربەستی وشەیەکە کە لە هەلومەرجی جۆراوجۆردا مانای جیاوازی هەیە، بۆیە قسەی هەر تاکێکی کوردە کە ئازادییەک کە خەڵکی ئێمە ئەیانهەوێ بەو مانایەیە کە وڵاتەکەمان بتوانێ لە بەڕێوەبردنی یاسا و ژیانی ناو کۆمەڵگا و راگرتنی داهات و بەرژەوەندی خەڵک و کۆمەلانی خۆی لە سەر فکریەت و عەقڵیەتی خۆی بێت. بەرزڕاگرتنی یادی ئەم رۆژە مێژووییە دەرفەتێکی باشە بۆ بەهێزکردنەوەی یەکپارچەیی نەتەوەیی و دوبارە کردنەوەی پەیمان و بەردەوام بوون لە رێز گرتن و یەکیەتی نیشتمانی؛ بەرزڕاگرتنی بیۆینەی هەمیشەیی خەڵکی کوردستان لە ساڵرۆژی دامەزرانی کۆماری کوردستان بە هەموو دونیای نیشان داوە کە خەڵکی کوردستان هەموو کات تینو و تامەزرۆی ئازادی و عاشقی نیشتمانی خۆیانن و لەبەر ئەوەی ئەبێ باوەڕو ئیمانمان هەبێ کە میللەتی کورد لە ئێستادا بە باوەڕبەخۆبوون و پشتبەستن و متمانەکردن بە حیزبەکانی دەتوانێ بە ئامانجەکانی بگات. داهاتوو هی کەسانێکە کە بۆ وڵاتی خۆیان ئاشتی و یەکگرتووی و بەختەوەرییان بوێت.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان میدیا - ڕێکەوتی: ٢٧ی بەفرانباری ٢٧١٨

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

کارتێکەریی هێزەکانی هاوپەیمان لە دروستبوونی کۆماری کوردستاندا

کەماڵ کەریمی

لەگەڵ دەسپێکی شەڕی دووهەمی جیهانی و سەرەڕای ڕاگەیاندنی بێلایەنیی ئێران، ئەو وڵاتە لەلایەن هێزەکانی هاوپەیمانەوە داگیر کرا.

یەکیەتیی سۆڤییەت لە باکووری ڕۆژئاوای ئێران و لە دەریای خەزەرەوە لە ڕێگای تورکەمەنستانەوە هێزەکانیان دەگەیێننە ئێران و لە ڕاستیدا بەشی هەرە زۆری باکووری ئێران داگیر دەکەن و هێزەکانیان لە ئازەربایجان و بەشێک لە ڕەشت و گیلان جێگیر دەکەن و تەنانەت لەوبەر دەریای خەزەریشەوە هەتا سمنان هێزەکانیان جێگیر دەبن. هاوکات بریتانیاش کە لە بەغدا جێگیر ببوو، لە ڕێگای خانقینەوە هێزیک بەڕێ دەکاتە ئێران لە کرماشان، هەمەدان و قەزوێن جێگیر دەبێ و ئەوە ڕێخۆشکەر دەبێ بۆ ئەوەی هێزەکانی بریتانیا بتوانن دەست بەسەر بەشێکی زۆر لە خاکی کوردستان بە تایبەتی لە ناوچەکانی خوارووی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەقز، سنە هەتا کرماشان و خوارتر دابگرن. بریتانیا هەروەها لە ڕیگەی بەسرەشەوە هێزێک دەنێرنە نێو ئیران بۆ ئەوەی دەست بەسەر کوردستاندا بگرن کە گرینگترین چاڵە نەوتەکانی ئەو دەمی ئێران و ئێستای ئێرانیشی تێدایە تا بەو جۆرە کۆنترۆڵی تەواوی ئەو ناوچانە بکەن. دیارە ئەوە لایەنی سەربازیی کارتێکەریی هێزەکانی هاوپەیمانەکە بڵێین لە کوێوە هاتوون و لە کوێ جێگیر بوون، بەڵام گرینگتر لەوە کاریگەریی هاتن و جێگیربوونیانە لەسەر دۆخ و هەلومەرجی ناوچەکە.

لەو کاتەدا ئەمریکاش کە لە دوای شەڕی دووهەمی جیهانییەوە بە شێوەی ڕاستەوخۆ هاتبووە نێو هاوکێشە ناوچەیی و جیهانییەکانەوە، بەدوای قایمکردنی پێگەی خۆی لە ئێران و شوێنەکانی دیکەی ناوچەوە بوو.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

لەو هەلومەرجەدا سۆڤیەتییەکان بەشێکی زۆر لە خاکی ئێرانیان بەدەستەوە گرتبوو. ئەوان شانسی زۆر زیاتریان هەبوو بۆ ئەوەی بتوانن کاریگەرییان لەسەر داهاتووی ئەو وڵاتە هەبێ. ئەوان لە هەلومەرجێکدا هێزەکانیان لەو بەشە گرینگەی خاکی ئێراندا مابوو، کە بەهۆی شەڕی دووهەمی جیهانییەوە توانیبوویان بەشێکی بەرچاو لە وڵاتانی ئورووپای ڕۆژهەڵات ڕزگار بکەن و حکومەتی سۆسیالیستیی لێ دابمەزرێنن. لە بارودۆخێکدا کە قسەی ئازادیخوازی و دێموکراسی لەسەر ناوی ئەوان تاپۆ ببوو و لە دنیادا وەردەگیرا، لە هەلومەرجێکدا کە لانیکەم دوو نەتەوە لە نێو خاکی ئێران، واتە نەتەوەی کورد و ئازەری لە کوردستان و ئازەربایجان پێشوازییان لە هاتنی ئەوان کردبوو، بۆیە یەکیەتیی سۆڤییەت دەیانتوانی ببنە پێگەیەکی باش بۆ درێژەدانی سیاسەتەکانیان لە ئێراندا. بەڵام سەرەڕای هەموو ئەوانە ئەوە بریتانیاییەکان بوون کە توانیان گرەوی یارییەکە لە ئەوان ببەنەوە و بە تەئسیردانان لەسەر تاران و لەسەر پیاوانی سیاسیی ئێران، سیاسەتەکانی خۆیان ببەنە پێش هەتا ئەو جێیەی کە دوای چوار ساڵ بەبێ ئەوەی هیچ کێشەیەکی گەورەیان بۆ ساز بێ، سۆڤیەت ناچار بکەن بە بڕیاری ستالین هێزەکانی لە ئێران بەرێتە دەر. ئەوەش بووە هۆی ئەوە کە دوو نەتەوەی کورد و ئازەری کە لە ماوەی ئەو چەند ساڵەدا پشتیان بەستبوو بە بوونی ئەو هێزانە، لە ڕاستیدا بە تەنیا بمێننەوە. مەبەستی هاتنی ئەو سپا و هێزانە بۆ ئێران دیارە. سروشتییە هەر سپایەکی بێگانە کە دێتە وڵاتێک بۆ داگیرکارییە و بە مەبەستی دانانی کارتێکەریی سیاسییە لەسەر وڵاتەکە بۆ ئەوەی سیاسەت و ستراتیژییەکانی خۆیان لە ناوچەکەدا جێگیر بکەن.

سەرەتای ئەو کارە لەلایەن بریتانیاییەکان بە پاڵپشتی ئەمریکا و بە لادانی ڕەزاشا دەستی پێکرد. ڕەزاشا کە لە ماوەی ١٦ - ١٧ ساڵ دەسەڵاتداریی خۆیدا وەزعی ئێرانی وا لێکردبوو کە ناسەقامگیری لە هەموو جێیەک دەبیندرا. مەعلووم بوو کە بریتانیاییەکان نیزامێکی سیاسیی ئەوتۆیان لە ئێران دەویست کە سەقامگیر بێ بۆ ئەوەی بتوانن بەرژەوەندییە درێژماوەکانیان لە ئێراندا دەستەبەر بکەن. ئەوان دەیانزانی لە وڵاتێکی ناسەقامگیری وەک ئەوکاتەی کە ڕەزاشا حکومەتی بەسەردا دەکرد بۆ ئەوەی مەبەستیان بوو دەستی نەدەدا، هەر بۆیە پێش هەموو شتێک ڕەزاشایان لادا و کوڕەکەی کە تازە پێ دەگەیشت لە جێگە دانا. بەڵام سەرۆک وەزیرێک ئەودەم دەسەڵاتی بەدەستەوە گرت - محەممەدعەلی فروغی - کە لە ڕاستیدا هەم بۆ ئێرانییەکان کەسێکی وڵاتپارێز و نیشتمانپەروەر بوو، هەم بۆ سیاسەتکردن کەسێکی شارەزا و لەکەل دەرهاتوو بوو. ئەو توانی لە ژێر سەرپەرستیی بریتانیاییەکاندا ئیدارەی دۆخی ئەو کاتی ئیران بکا کە بەدەست قەیرانێکی گەورەی وەک هاتنی هێزەکانی هاوپەیمانەوە گرفتار ببوو. دیارە ئەوەمان لەبیر نەچێ کە یەکێک لە هۆکارەکانی لادانی ڕەزاشا جیا لە ناسەقامگیربوونی وڵاتەکەی بەشێکیشی بەهۆی بوونی ئاڵمانییەکان بوو لە ئێراندا. پێوەندی ژێر بە ژێری ڕەزاشا لەگەڵ ئاڵمانییەکان و بوونی زیاتر لە سەدان کەس لە جاسووسەکانی ئاڵمانی لە ئیران کە بەردەوام هەوڵیان دەدا لە سەر سۆڤیەت - کە بەرەی ڕاستەوخۆی شەڕ لەگەڵ ئاڵمانییەکان بوو لە باکووری ئێران - زانیاری کۆبکەنەوە؛ کە ئەوەش بۆ سۆڤییەت و بۆ بریتانیا و ئەمریکاش زۆر گرینگ بوو کە پێشی پێ بگرن.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

یەکێک لەو بابەتانەی کە دواتر کاریگەریی دانا لەسەر دۆخی سیاسیی ئێران کۆبوونەوەیەک بوو بە ناوی «پەیمانی ئیتحادی» کە لە تاران بەسترا. ئەو کۆبوونەوەیە لە نێوان کۆنسوولی بریتانیا و کونسوولی سۆڤیەت و سەرۆک وەزیرانی ئێران بەسترا و ڕێککەوتن لەسەر ئەوەی کە هێزەکانی هاوپەیمان ٦ مانگ دوای کۆتایی هاتنی شەڕ وڵاتی ئێران جێ بهێڵن. لە ساڵی ١٩٤٣دا کە بۆ یەکەمجار ڕۆزڤێڵت و چرچیل و ئیستالین لە تاران کۆ دەبنەوە، ئێران پێداگری لەسەر وەگەڕخستنەوەی ئەو خاڵەی پەیمانی ئیتیحادی دەکا کە لەوێشدا موافقەتی لەسەر دەکرێ و هەر ئەوەش بیانووی بەهێزی دایە دەستی ئەمریکا و بریتانیا کە دواتر فشاری زیاتر بخەنە سەر سۆڤیەت بۆ ئەوەی هێزەکانی لە ئێران بکێشێتەوە.

لە پێوەندی لەگەڵ کاریگەریی هێزەکانی هاوپەیمان لەسەر بارودۆخی سیاسیی ئێران و ناوچە دەست بەسەر داگیراوەکان دەبێ بڵێین کە سروشتییە هاتنی ئەوان لە سەرەتادا بۆ ئەوە بوو کە ئێرانیان بەدەستەوە بێ. چونکی سۆڤیەت لە بەرەی ڕۆژئاوای شەڕی خۆیدا لەگەڵ ئالمان بە تەنیا بوو و پێویست بوو ئەمریکا و بریتانیاییەکان یارمەتیی پێ بگەیەنن. ئێرانیان وەک پردێک دیتەوە کە بتوانن پێیدا بپەڕنەوە بۆ سۆڤییەت و یارمەتییە نیزامییەکانیان بگەیەننە ئەو وڵاتە. ئەمە بیانووی سەرەکیی هاتنی هێزەکانی هاوپەیمان بۆ ئێران بوو. بەڵام لەسەر کاریگەرییەکانی؛ ئەگەر باسی کاریگەرییە کاتییەکانی بکەین کە هیندێک لایەنی پۆزیتیڤی لێ کەوتەوە؛ هاتنی ئەو هێزانە بۆ نێو ئێران وەزعێکی لە ئێراندا خولقاند کە دوای نیزیک دوو دەیە دەسەڵاتی پۆلیسیی ڕەزاشا خەڵک هەستیان بە بوونی ئازادی و جۆرێک دێموکراسی لە وڵاتدا دەکرد. هەر ئەوەش وایکرد کە کۆمەڵێک حیزبی باش لە ئێراندا دروست ببن و ئەو حیزبانەی پێشووش کە هەبوون بە جۆرێک زیندوو ببنەوە و ئەمە یارمەتیدەر بوو بۆ کرانەوەیەکی سیاسی لە ئێراندا.

ئەگەر لە ناوچەی کوردستان بڕوانین، هاتنی هێزەکانی هاوپەیمان لە کوردستانیش کاریگەریی خۆی لەسەر هەلومەرجەکەدا دانا. بوونی هێزەکانی سۆڤییەت لە ئازەربایجان و دواتر کشانەوەی لەو بەشەی کوردستان سەر بە پارێزگای ورمێ، لە موکریان کاریگەریی زۆری هەبوو. بریتانیاییەکان نەیانتوانی هێزەکانیان بێننە ئەو شوێنانە لەبەر ئەوەی کە لە ڕووسەکان نزیک نەبنەوە و ئەوە دەرفەتێکی لەباری ڕەخساند تا هەم ئازەرییەکان و هەم کوردەکان لەو ناوچانە بیر لەوە بکەنەوە کە زیاتر لەو دۆخەکە کەڵک وەر بگرن.

بە سەرنجدان بە کێشە و ئاستەنگەکانی ئەو دەم و تایبەتمەندیی دۆخەکە بۆمان دەردەکەوێ کە ڕێبەرانی کورد لەو سەردەمەدا زۆر زیاتر لەوەی کە دەیانتوانی هەنگاویان هەڵێناوەتەوە و زۆر زیاتر لەوەی کە دەکرا دەسکەوتیان وەدەست هێنا. لەو هەلومەرجە نالەبارە و لە کۆمەڵگەیەکی عەشایری و دەرەبەگایەتی و نەخوێندەواردا کە سیستمی ئیداری، پشتیوانیی ماڵی، هێزی تۆکمەی چەکداری نیە و لە ڕاستیدا دەبێ بڵێین کوردستان هەر هیچی نیە؛ بەڵام قازی محەممەد

بەشی یازدەهەم

دەکەوێتە پیش کۆمەڵە کەسێکی تێکۆشەر و لەو بێ دەرەتانییەدا ئەو هەنگاوە پیرۆزەی هەڵێناوە و کۆماری کوردستانی ڕاگەیاند کە هەتا ئێستاش بۆ ئێمە سەرکەوتن و دەسکەوتێکی یەکجار زۆر و گەورەیە. دەسکەوتێک کە دەتوانین بڵێین لەژێر کاریگەریی بوونی کاتیی هاوپەیمانان لە ناوچەدا وەدەست هاتووە و لە ڕاستیدا بۆ ئێمە بۆتە مێژوو. بەڵام جیاواز لە کارتێکەریی بوونی هێزەکانی هاوپەیمان، ڕۆڵی خودی ئەو هێزانە شتێکی دیکەیە.

بریتانیاییەکان نە ئەو کات و نە دواتر و نە تا ئێستاش قەت نەهاتوونەتە پشت سەری پرسی کورد و بابەتی دەوڵەت - نەتەوەی کورد لە ستراتیژیی ئەو وڵاتەدا نەبووە. لە سەردەمی کۆماردا بریتانیاییەکان سیاسەتێکیان هەڵبژارد کە لەگەڵ ئەوەی هەوڵیان دەدا لەگەڵ سەرۆک هۆزەکانی ئەو ناوچانەی خوارووی کوردستان کە لە ژێر دەسەڵاتی ئەوان دابوو بە ئارامی بجوڵێنەوە، لەولاوە بەبەردەوامی یارمەتییان دەدا بە، بەهێزکردنی ئەرتەشی دەوڵەتی ناوەندی.

یەکیەتیی سۆڤییەتیش لە ڕاستیدا بە هیچ جۆرێک بەرنامەی سەربەخۆیی دەوڵەتی کوردستانیان نەبوو. ئەوان لەسەرەتاوە دەیانویست کوردستان بەشێک بێ لە دەوڵەتی سەربەخۆی ئازەربایجان، دواتر کە دەوڵەتی سەربەخۆش لە بەرنامەیان چووە دەروە هاتن باسی سیستمی ئەیالەتیی ئازەربایجانیان کرد کە لەوێشدا کوردستان بەشێک بێ لە ئازەربایجان. بەڵام ئەوە قازی محەممەد بوو کە لە بەرامبەریاندا وەستا و پێیانی ڕاگەیاند کە ویست و داخوازی ئێمە گەیشتن بە دەوڵەتی سەربەخۆیە. بۆیە سۆڤییەتەکانیش لە ڕاستیدا بەو جۆرە نەهاتوونەتە پشتی پرسی کوردەوە تا کورد وەک پاڵپشتێک حسێبیان بۆ بکا. کورد چاوەڕوانی ئەوە بوو کە بوونی هێزەکانی هاوپەیمان ببێتە هۆی ئەوە کە سۆڤییەتەکان لە ناوچەدا بمێننەوە و لە مانەوەی ئەواندا بتوانن زیاتر درێژە بە دەسەڵاتی خۆیان بدەن و کارەکانی خۆیان بەرنە پێشێ. دیارە بەداخەوە ئەو دەمیش کە سۆڤییەت لە ژێر هەڕەشەکانی ئەمریکادا لە ئێران کشایەوە، ئیتر دەرکەوت کە لە ڕاستیدا مەسەلەی ئازەربایجانیشی بەلاوە گرینگ نەبوو، چ بگا بە کوردستان.

* ئەم باسە لە پەنێلێکدا پێشکێش کرا کە یەکیەتیی لاوانی پارتی دێموکراتی کوردستان بەبۆنەی ٢ی ڕێبەندان لە شاری سلێمانی پێکی هێنابوو

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٦ی فێبریویری ٢٠١٨

سەرچاوە Serchawe

مێژووی کۆماری کوردستان و چەند تایبەتمەندییەکی مێژوویی

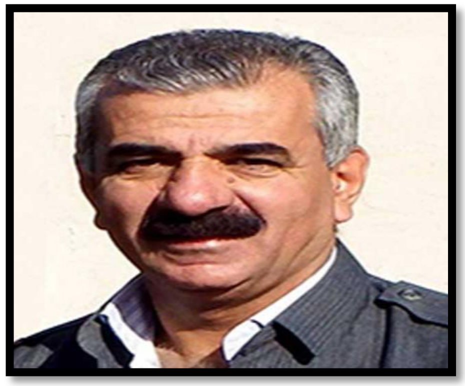

عومەر باڵەکی

دوای ئەوەی لە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ لە کۆبوونەوەیەکی جەماوەریی خەڵکی کوردستان لە شاری مەهاباد کۆماری کوردستان ڕاگەیەندرا، دەسەڵاتی بەرێوەبەریی ناوچەکە کەوتە بەر دەستی بەڕێوەبەرانی کۆمار. لە هەلومەرجی ئەو کاتدا کە حکومەتی تاران بە کردەوە ناوچەکەی چۆڵ کردبوو، هەموو ئەرکێکی بەرێوەبەریی ئەم ناوچەیە لە کاروباری ئابووری، سیاسی، کۆمەڵایەتی و هەڵسوڕاندنی ژیانی ڕۆژانەی خەڵک کەوتبووە سەر شانی دامەزرێنەرانی کۆمار و بۆ ئەو مەبەستە دەبوایە دامودەزگای ئیداری پێک بێنن.

کۆماری کوردستان لە سەدەی بیستەمدا و لە دوای حکومەتی شێخ مەحموود دووهەمین ئەزموونی حوکمرانیی کوردە و لە مێژووی کورددا یەکەم حکومەتی کۆمارییە و لەو سەردەمدا ڕەمز و نوێنگەی یەکیەتی و یەکپارچەیی نەتەوەی کورد بووە. لەهەمان حاڵدا دەتوانین بڵێین ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆمار، کۆنگرەیەکی نەتەوەیی کورد بوو بەگشتی؛ چونکە نوینەرانی هەر چوار پارچەی کوردستانی تیدا بەشدار بوون و تەنانەت هیندێکیان هەتا ڕووخانی کۆمار لە نێو دامودەزگای کۆماری کوردستاندا مانەوە و جێپەنجەی خۆیان لە بەرێوەبردنی کۆماردا بە جێ هێشت. بێگومان هەتا ئیستا لە سەر کۆماری کوردستان زۆر وتار و کتێب لە ڕوانگەی جۆراوجۆرەوە نوسراون، بەڵام ئەو بابەتە هەڵدەگرێ کە لێکۆڵێنەوەی زیاتری لەسەر بکرێ و لە سەر تایبەتمەندییەکانی کۆماری کوردستان بنووسرێ.

بەشی یازدەهەم

ئەوەی لەو نوسینەدا بە کورتی دەخرێتە بەرچاو، چەند تایبەتمەندییەکی کۆماری کوردستانە کە هەرکام لەوانە دەکرێ بە جیا هەڵسەنگاندن ولێکۆڵینەوەیان بۆ بکرێ.

تایبەتمەندییەکانی کۆماری کوردستان:

کۆمار لە هەنگاوی یەکەمدا لە سەر بنچینەی کوردستانی بوون دامەزرا و بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی باوەڕی بە دێموکراسی هەبوو. لە هەمان کاتدا لە نێو خۆیدا هەوڵی یەکریزیی نێو چین و توێژەکانی کۆمەڵگەی خۆی دەدا و لە دەرەوی سنوورەکانی بەشوێن برایەتیی گەلان بە تایبەت گەلانی دراوسی لەگەڵ خۆی بوو. کۆماری کوردستان پێشکەوتنخوازبوو و هەموو هەوڵ و تەقەلای بۆ ئەوە بوو کوردستان لە قافڵەی پێشکەوتن دوا نەکەوێ و لە هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی خۆی و تەنانەت دوژمنانی خاوەنی گیانی لێبوردەیی هەبوو.

کوردستانی بوونی کۆمار

بۆ کوردستانیبوونی کۆمار دەتوانین بە کورتی تیشک بخەینە سەر چەند خاڵ:

أ. وتاری پێشەوا لە ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان کە تیدا باسی مێژووی کورد دەکا و هیوای ئەوە دەدا بە خەڵکی ئامادەبوو کە ئیدی سەردەمی شکان تەواو بووە و کورد ئێستا ئازادە و خاوەنی خاک ونیشتمانی خۆیەتی.

ب. لە دیواردان و هەڵاواسینی نەخشەی کوردستانی گەورە لە ژووری کاری پێشەوا.

ج. بە کردەوە بەشدارکردنی کوردەکانی پارچەکانی دیکەی کوردستان لە ئیدارەدانی کۆماری کوردستان.

د. پەرەستاندن و گەشەکردنی بیر و هۆشی تاکی کورد لە خۆناسینەوەی وەک نەتەوەیەک.

ه. هێنانەخوارێی ئاڵای ئێران و هەڵدان و بەرزکردنەوەی ئاڵای کوردستان.

و. پێشەوا و ڕێبەرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان نەچوونە ژێر ئەو فشار و زۆرییانەی تەورێز و باکوو کە کۆماری کوردستان بەشێک بێت لە کۆماری دێموکراتیکی ئازربایجان.

ز. ڕاپۆرتی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیادا بەو شێوەیە باس لە هەڵویستی کوردستانیبوونی پێشەوا دەکا: «وادەردەکەوێ هەتا ئەو دەمەی کە بارودۆخ لە ئیران قائیم دەبێ دژ بە ئاڵۆزی و هەرای ئەو دیو سنوورە، بەڵام بە لاینگرانی خۆی گوتوە لە دوارۆژدا دەبێ پشتگیری لە مەلا مستەفا بکرێ و دەگوترێ لە تورکیە و سووریە پێوەندی بە ڕێبەرانی خۆیبوونەوە هەیە.»

باوەڕ هەبوون بە دێموکراسی و مافی شارۆمەندی:

أ. بە قسەی دۆست و دوژمن پاراستنی دێموکراسی وای لە کۆماری کوردستان کردبوو کە لە ناوچەکەدا تاقانە خۆ بنوێنێ.
ب. پاراستنی مافی تاکەکان یەک لە بەهاکانی کۆمار بوو. بۆ نموونە هەموو کەس لە خۆی ڕادیوە کە لە هەموو ئۆرگان و دامودەزگای حکومەتی بەدوای مافی خۆیدا بڕوا و تەنانەت ئەگەر پێویست بووبێ توانیویەتی چاوت بە خودی پێشەوا بکەوێ.
ج. ڕەچاوکردن و پاراستنی مافی کەمینەکان چ نەتەوەیی و چ ئایینی، بۆ نموونە خویندن بە زمانی زگماکیی خۆیان، بەشداربوون لە دەسەڵات و بەڕێوەبەریی وڵات و پەرەپێدانی کولتوور و فەرهەنگی خۆیان. بۆ نمونە: «ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە ٧٥، گەلاوێژی ١٣٢٥ باس لە کردەنەوەی قوتابخانە بۆ هاونیشتیمانانی کەلیمی دەکا کە دەبێ بە زمانی کوردی و عیبری وانەی تیدا بگوترێتەوە و لە هەمان حاڵدا خوێندن بۆ کچ وکوریان ئیجباری بووە.»
د. بڕیارەکانی سەرۆکایەتیی کۆمار بە ڕاوێژ بووە؛ بۆ نمونە پێشەوا لە چاوپێکەوتنێکی ڕۆژنامەنووسی لەگەڵ ڕۆژنامەی «کوردستان» لەبارەی بڕیاردان بەم شێوەیە دەدوێ: «ئەمن بەبێ تەسویبی کومیتەی مەرکەزی هیچ کارێک ناکەم، چونکە دێموکرات ئەوەیە کە شخص نەتوانێ مەسئەلەحەتی میللی بێ موشاویرە بگرێتە دەستی خۆی.» ئەو بۆچوونەی پێشەوا سەرچاوەگرتوو لە باوەڕی قووڵ بە دیموکراسییە.

یەکیەتیخوازی و باوەڕمەندبوون بە برایەتیی گەلانی ئازادیخواز و ئازاد

أ. کۆماری کوردستان ئەو یەکیەتییەی بە کردەوە لە نێوخۆیدا دروست کردووە. بۆ نموونە: لابردنی دووبەرەکی لە نێوان خێڵ و عەشیرەتەکان، هاوپێوەندیی نەتەوەیی لە نێوان شار و دێ و هەموو بەشەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەبێ جیاوازی، لە هەمان کاتدا دامەزراندنی هاوپێوەندیی نەتەوەیی لەگەڵ پارچەکانی دیکەی کوردستاندا.
ب. هاوپێوەندی و هاوکاری لە نێوان کۆماری کوردستان و جمهوری دێموکراتیکی ئازەربایجان.
ج. پێوەندی لەگەڵ جمهوریی باکۆ و ئاڵوگۆڕی بازرگانی لەگەڵ ئەو وڵاتە.
د. پێکهێنانی ئەو هاوپێوەندییە لە ڕاپۆرتی بێگانەکانیشدا ڕەنگی داوەتەوە. بۆ نموونە لە ڕاپۆرتی کونسولی بریتانیا لە تەورێزدا هاتووە: « ... لە یەکەم ڕۆژەکانی ڕزگاربوون لە زۆرداریی ڕەزاشادا پیاوانی وەک قازی محەممەد هەوڵیان داوە کوردەکان یەکگرتوو بکەن...»
ه. پێشوازیکردن لە بارزانییەکان و تەنانەت بەشدارکردنیان لە دەسەڵاتی بەڕێوەبەریی کۆمار خۆی باشترین بەڵگەیە بۆ

بەشی یازدەهەم

ئەو هەوڵەی پێشەوا و بەڕێوەبەرانی کۆمارە بۆ یەکیەتی و یەکگرتوویی خەڵکی کوردستان لە هەر چوارپارچەی کوردستان داویانە.

پێشکەوتنخوازی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا

أ. هەولدان بۆ پێوەندیگرتن لەگەڵ وڵاتانی پێشکەوتوو.

ب. بایخدان بە بواری فەرهەنگی و لەشساغی.

ج. دەستەبەرکردنی بەستێنی ئەوە کە ژنان و لاوان بێنە نێو گۆرەپانی سیاسی و لەو پێناوەشدا دامەزراندنی ڕێکخراوی لاوان و حیزبی یایان کە لە دوایەدا بوو بە یەکیەتیی ژنان.

د. بەربەرەکانی لەگەڵ گەندەڵی و فسادی ئیداری.

ه. هاوڕەنگکردنی جلوبەرگی منداڵانەی قوتابخانەکان لە بەر ئەوەی هیچ منداڵێک هەست بە جیاوازیی چینایەتی نەکا.

و. کردنەوەی نەخۆشخانە بەناوی گوڵی سوور.

ز. هەڵمەتی کوتانی منداڵان بۆ پاراستنیان لە نەخۆشی.

ح. خوێندنەوەی خوتبەی نوێژی جومعە بەکوردی و کەلکوەرگرتن لە خوتبە بۆ بەئاگاکردنەوەی خەڵک و دورکەوتنەوە لە خورافات و لە هەمان حاڵدا پەرەپێدانی هەستی نیشتمانپەروەری لە نێو خەڵکدا.

ط. دامەزراندنی ڕادیۆ و سینەمای گەڕۆک.

ی. دامەزراندنی چاپخانە و دەرکردنی ڕۆژنامەی «کوردستان» و بڵاوکراوەی دی.

بایخدان بە پەروەردە و بواری خویندن

أ. بەڕەسمی کردنی زمانی کوردی.

ب. بە ئیجبارکردنی خویندن بۆ منداڵان بەبێ فەرق و جیاوازیدانانی ڕەگەزی.

ج. کردنەوەی قوتابخانەی شەوانە بۆ گەورەساڵان.

د. کردنەوەی قوتابخانەی زمانە بێگانەکان.

بایخدان بە قانوون و قانوون پارێزی

أ. دەرکردنی قانوون بۆ هەموو ئەو بابەتانەی کە کاروباری کۆمەڵگەیان پێ ڕێک دەخرێ .

ب. دەرکردنی قانوونی سزادانی گشتی.

ج. دانانی وەزارەت یا ئیدارەیەک بە ناوی وەزارەتی داد.

گیانی لێبوردەیی و پێکەوە سازان

کۆماری کوردستان لەوسەردەمدا نموونەیەکی شازە لە پێکەوە ژیان. ئاماژە بە چەند خاڵ لەو پێوەندییەدا جێی خۆیەتی:

أ. کردنەوەی قوتابخانە بە زمانەکانی بێگانە (ڕووسی، فەرەنسی و ئینگلسی)

ب. ئازادبوونی ئایینە ئاسمانییەکان لە بەڕێوەبردنی هەموو بۆنەکانی خۆیاندا.

ج. ئەو پێکەوەسازان وگیانی لێبووردەیە بەڕادەیەک کاریگەری هەبووە کە کونسوولخانەی بریتانیا لە تەورێز لە ڕاپۆرتێکدا بەو شێوەیە باسی ئەو بابەتە دەکا: «ڕاپۆرتی زۆر سەبارەت بەکاری بەڕێ و جێ و دادپەروەرانەی کوردان دەگاتە دستمان... ئەو مەسەلەیە بە ڕادەیەک بۆ خەڵکی ورمێ گرینگە کە تەنانەت گوتراوە بازرگانە عەجەمەکانی نێوشار حکومەتی کوردییان دەوێ، هەروەها خاوە موڵکەکانی ورمێش وا خۆ نیشان دەدەن کە لاینگری کوردانن...»

د. هەلسوکەوتی باش لەگەڵ دیلەکانی شەڕ. (تیمارکردنی بریندارەکان، پێدانی خواردنی باش، پێدانی ڕۆژانە ١٠ قڕان.)

ه. پێکهینانی ئەمنیەتێکی بەهێز بۆ پاراستنی سەروماڵی خەڵک. بۆ نموونە: لە حاڵێکدا هەموو یا زۆربەی خەڵک چەکدار بوون، بەڵام کەس هەڕەشەی لێ نەکرا. لە حاڵێکدا لە ئیران تیرۆر و ڕەشەکوژی هەرای نابۆوە و نائەمنی لە ئیراندا دروست کردبوو، خەڵک لە کۆماری کوردستاندا بە ئازادانە بیروڕای خۆیان دەردەبری و ئازادانە هاتووچۆیان دەکرد. خەلک ئازادانە گوییان لە ڕادیو ئەستامبول و لەندەن دەگرت، لە حاڵێکدا هەر لە تەورێزی دراوسێ خەڵک تەنیا مافی ئەوەیان هەبوو گویی لە ڕادیۆ مسکۆ بگرن.

(لە ژمارەی ٧١٩ی"کوردستان"دا بلاو بۆتەوە)

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٦ی فێبریویری ٢٠١٨

سەرچاوە Serchawe

ئەوان و کۆمارەکەی ئێمە

ناسر باباخانی

(پێشکەش بە پێشمەرگە ونەکانی کۆماری کوردستان)

چەمکی داشکاندنخوازی (تقلیل گرایی Reductionism) واتە دابەزاندنی ڕووداوێکی گرینگ و گەورە (وەک گشت) بە ڕووداوێکی بچووک (بۆ پاژە پێکهێنەرەکانی بەڵام بە جیاجیا). بە واتایەکی تر ڕەچاو نەکردنی هەموو ڕەهەندەکانی لێکدانەوەیی و تەنیا پێداگری لەسەر تاکە ڕەهەندێک بەمەبەستی دابەزاندنی بایەخەکانی پێشهاتێک. لەوەها حاڵەتێکدا، بۆ وێنە شرۆڤەی ڕووداوێکی سیاسی یان کۆمەڵایەتی سەرەڕای پێچەڵاوپێچی زاتی ئەم جۆرە ڕووداوانە، ڕێداکشنیزم تا ڕادەیەکی زۆر نزم ئاستی ڕووداوەکە دادەبەزێنێ.

لە سۆنگەی ئەم چەمکەوە نووسەر و مێژوونووسی نەتەوەی باڵادەست، حەولی داشکاندن و دابەزاندن و دواجار سڕینەوەی ڕووداوە مێژووییەکانی نەتەوەی کورد دەدا.

یەکێ لەم ڕووداوانەی «ئێمە»، کە »ئەوان» پێی هەڵدەبەزنەوە کۆماری کوردستانە. دیارە نابێ ئەم هەڵبەزینەوەیەشمان پێ شتێکی سەیر بێ، چون ئەمە بە جۆرێ بەرەنگار بوونەوەیەکی ناسیۆنالیزمییە بەرامبەر بە ناسیۆنالیزمێکی هێرشکارانەی هۆمۆژێن ساز! لە ڕاستیدا هیچ بزووتنەوەیەکی سیاسی وەک دامەزراندنی کۆماری کوردستان، ناسیۆنالیزمی داگیرکەری نەتاساندووە، چون نەفسی دامەزرانی کۆماری کوردستان شەرمەگێلاخەی کوردایەتی وەلادەنێ و لەبەرامبەر هۆمۆژێنسازیی نەتەوەکان وەک سیاسەتی سەرەکیی داگیرکار دەوەستێ. چون ئەوان زۆر باش لە هابزباوم تێگەیون کە دەڵێ: ئیتنیستی توانیویێتی و دەتوانێ ئەم خەڵکانەی لە شوێن گەلێکی بەربڵاو و بە شێوەیەکی پەراکەندە دەژین و حکوومەتی هاوبەشیان

نییە، دەکرێ "پێش - میللەت"یان پێ بوترێ کە دواجار ئەم چەمکە دەتوانێ لێکیان گرێ بدا بۆ دەسپێکی پێش - نەتەوەخوازی (Proto-Nationalism) و سەرەتای دەوڵەتخوازی. بۆیە ڕێک لەم پنتەڕا چەمکی دابەزاندن و داشکاندن وەگەڕ دەکەوێ بە دژی کۆماری کوردستان.

ئەم دابەزاندنە بە شێوەی کەمکردنەوە و بچووککردنەوە و سڕینەوە لە بابەتەکانی ئەواندا خۆ دەردەخا کە دەکرێ ئاماژە بەم خاڵانە بکەین:

بچووککردنەوەی پانتای جوغرافیایی (لەبری کۆماری کوردستان دەڵێن کۆماری مەهاباد)

دەکرێ کۆماری کوردستان وەک سەرەتایەک بۆ مۆدێرنیتەی سیاسیی کوردی ڕەچاو بکرێ، واتە چەشنێ دۆخی تێپەڕین لە جۆرێک ژیانی خێڵەکی بەرەو پرۆسەیەکی ئاماڵ دەوڵەت - نەتەوە و گوورانی ناسنامەی نەتەوایەتی بە فۆڕمێکی مۆدێرن. واتە بەرەو سەرەتای چەکەرەی دەوڵەت - نەتەوە وەک فۆڕمی سیاسی مۆدێرنیتە!

لە ڕاستیشدا گوورانی ئەم ناسنامەیە پەیوەندی بە شوێنەوە نییە، چون لە بنەڕەت ڕا لە تەواوی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بەر لە کۆماریش ئەم جووڵەیە بە جیددی چ وەک بزووتنەوەیەکی بەهێز و چ وەک باوەڕێکی زەینی لەئارادا بووە: بۆ وێنە لە باکووری ڕۆژهەڵات شێخ عوبەیدیللای نەهری و سمایل ئاغای سمکۆ، لە موکریان مەلا خەلیل گۆڕەمەڕ، هەمدیسان لە موکریان حیزبی ئازادیی کوردستان و بزووتنەوەیەکی بەهێز وەک کۆمەڵەی ژێکاف (هەرچەند پەلکێشی ژێکاف بۆ سەرانسەری ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەرسوڕهێنەرە)، یان لە باشووری ڕۆژهەڵات داوود خانی کەلهوڕ... یان وەک ئارچی ڕۆزڤێڵت لە وتارەکەیدا باس دەکا: لە هەورامان و مەریوان مەحموودخانی کانی سانان و لە ناوچەی بانە حەمەڕەشید خان و... (بێگومان ئاستی پەرەگرتوویی و کارتێکەری و شێوازی ئەم بزووتنەوانە بە یەکەوە جیاوازی هەبووە، مەبەستی سەرەکیم زیاتر ئاماژەیە بە «بوون»ی بزووتنەوەکە وەک فۆرمی فیزیکی و وەک باوەڕ)

دیارە کارتێکەری بزووتنەوەی کورد لە تورکیە و عێراقیش نابێ وەک فاکتەرێکی هاندەرانە لە یاد بکرێ.

کەوابوو دەکرێ بڵێین جۆرێ تێکشکاندنی دوانەی شوێن - کات لە سەر دەستی کۆماری کوردستان ساز دەبێ بە هۆی زەقبوونەوەی چەمکی ناسنامەی نەتەوایەتی و لە هەمان کاتیشدا حەولی نەزۆکی بە مەهابادکردنی کۆمار پووچەڵ دەبێتەوە و کۆماری کوردستان دەبێتە ئێتیکێتی تاکی کورد لە پانتایەکی بەرفرەوانتر تەنانەت نەک لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەڵکوو لە سەرتاسەری کوردستانی گەورەدا! بە تەعبیری شەهید دوکتور قاسملوو هەموو نەتەوەی کورد چاوی هیوا و تاسە و

ئارەزووی تێ بڕیبوو. دوکتور قاسملوو هەر لەم بارەوە دەڵێ: «حیزبی دێموکراتی کوردستان لە بەرنامەیەکی هەشت ماددەییدا باس لە دروشمەکانی نەتەوەی کورد دەکا کە هەموو مافە ئەساسییەکانی خەڵکی کوردستانی تێدایە. بەرنامەکە داوای خودموختاری دەکا، ئەو کاتە شاری مەهاباد بەشێک بوو لە ئوستانی ئازەربایجانی ڕۆژاوا. وشەی کوردستان خۆی ئەوە دەگەیەنێ کە ئەو خودموختارییە بۆ ناوچەی مەهاباد داوا ناکرێ، بەڵکوو بۆ هەموو کوردستان داوا دەکرێ...»

لە ڕاستیدا کۆماری کوردستان ببوو بە کۆمارێک کە ئێستاشی لەگەڵدا بێ وەک گوتار، ئەم پتانسییەلەی هەیە زۆربەی هەرەزۆری بیر و باوەڕەکان - تەنانەت جیاوازیش - لە ژێر چەترێکدا کۆ کاتەوە.

کۆماری کوردستان وەک دەسکردی دەرەکی یان کۆمارێکی گەلی!

ڕەنگە بە پێی زرووفی کات و شوێن هیچ جەرەیانێکی سیاسی لە هیچ سەردەمێکدا بە قەت کۆماری کوردستان «خەڵک میحوەر» نەبووبێ! کە سەیری سیاسەتەکانی کۆماری کوردستان دەکەی لەسەر بنەمای بەڵگەکان وەک بڵاڤۆکەکانی سەردەمی کۆمار، بەتایبەتی ڕۆژنامەی کوردستان وەک ئۆرگانی ڕەسمیی حیزبی دێموکراتی کوردستان، وەک بۆچوونی مێژوونووسانی تر هەم ئێرانی و هەم بیانی، بیرەوەریی کاربەدەستانی کۆمار و تەنانەت خەڵکی ئاسایی (وەک مێژووی زارەکی) هەموو نیشاندەری ئەوەیە کە لە ئێعلانی جمهووری کوردستان ڕا بگرە تا بڕیاری پاشگەز بوونەوە، ئەوە خەڵکن کە تەمای لەسەر دەگرن نەک زلهێزەکان و بێگانەکان.

شەهید دوکتور قاسملوو لەم بارەوە دەڵێ: "کۆماری کوردستان کۆمارێکی گەلی بوو، بۆ یەکەم جار لە مێژووی نەتەوەی کورددا بەڕێوەبەریی جووڵانەوە بە دەست ئاغایەک، سەرۆک عەشیرەتێک یان شێخێک نەبوو. ڕاستە هێندێک لەمانە لە کۆماری کوردستاندا خاوەن دەسەڵات بوون بەڵام هەوڵ درا کە کۆمەڵانی سادە واتە خەڵکی کۆڵان و بازاڕ نوێنەرانی خۆیان بە شێوەیەکی دێموکراتی هەڵبژێرن و بەڕێوەبەرانی خۆیان دیاری بکەن. بۆ یەکەم جار جووڵانەوەیەکی پانوبەرینی گەلی پێک هاتبوو کە پشتیوانی ئامانجەکانی خۆی و کۆماری خۆی بوو."

بۆیە سیاسەتەکانی کۆمار دیپلۆماسییەکی خەڵک تەوەرە و بە تەعبیری دوکتور عەبباس وەلی ئەمە »خواستێکی گشتی» بووە کە لە نێو خەڵکی ئاساییدا لایەنگرێکی یەکجار زۆری هەبووە.

ڕەنگە دژکردەوەکانی پێشەوا قازی کە بەتوندی بەرپەرچی یەکیەتیی سۆڤییەت و جمهووری ئازەربایجان و شەخسی باقرۆف دەداتەوە ئەم بۆچوونەمان زیاتر بسەلمێنن. ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە دووی ڕێبەندان، دژکردەوەیەکی خێرا و

بوێرانە بوو، وەک سیگناڵێک بۆ دەرەوە لە ڕاستای سەربەخۆیی لەبڕیارداندا و تەنانەت هەنگاوێک وەپێش تەورێز کەوتن. چون لە ڕاستیدا تەورێز مەبەستی ئەوە بوو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان بە خۆیەوە بلکێنێ و هەندێ پوئەن وەک خودموختاریی فەرهەنگی و پێنج نوێنەر لە مەجلیس بۆ کوردەکان دیاری بکا کە بە ئێعلانی زیرەکانەی جمهووری کوردستان، ئەم پیلانە پووچەڵ دەبێتەوە. تەنانەت پێشەوای نەمر لە سەفەری دووهەمی بۆ باکۆ بەتوندی بەگژ باقرۆف دادێتەوە کە ویستبووی کۆمار بخرێتە ژێر چاوەدێریی تەورێزەوە. پێشەوا دەڵێ: ئەگەر قەرار بێ هەر ژێردەستە بین، بۆ ژێردەستی تەورێز؟ ئەوە هەر لە ژێر دەستی تاراندا دەمێنینەوە! نەمر میرزا مەناف کەریمی، وەزیری پەروەردەی سەردەمی کۆمار، دەیگێڕاوە تەنانەت ئەو نامانەی تەورێز بۆی دەناردین بەبێ ئەوەی بیانکەینەوە دەمانناردەوە تەورێز!

پرۆفسۆر یەرواند ئابراهامیان، لەسەر ئەو باوەڕەیە کە: «حیزبی دێموکراتی کوردستان گەیشتبوو ئەو ئاکامە کە (هەلێک) هاتۆتە ئاراوە بۆ سازکردنی دەوڵەتی کوردستان، ئەمەش شتێک نەبوو لە مۆسکۆ یان لە باکۆڕا هاتبێ، بەڵکوو لێکدانەوەی ئەوان ئەوە بوو لەم هەلە دەبێ کەلک وەرگرن بۆ ڕاگەیاندنی جمهووریی کوردستان. ئەمە کارێکی سەربەخۆییخوازانە بوو، کوردەکان زۆر لە ئازەرییەکان سەربەخۆییخوازتر بوون، بۆیە بۆ ئازەرییەکان و بۆ باکۆ ئەمە چاوەڕوانکراو نەبوو.» یەرواند ئابراهامیان بەم ئاکامە دەکا کە کوردەکان سیاسەتداڕێژییەکی سەربەخۆیان هەبووە.

بە گشتی جۆری پەیوەندیی یەکیەتیی سۆڤییەت لەگەڵ تەورێز بە نیسبەت مەهابادەوە، زۆر جیاواز بوو. لە لایەک تەورێز لەگەڵ ئازەربایجانی یەکیەتیی سۆڤییەت هاوسنوور بوو و لەباری نەژاد و زمانیشەوە هەر یەک بوون و لە لایەکی تریشەوە یەکی وەک باقرۆف، سەرۆککۆماری ئازەربایجان، سەودای ئازەربایجانی گەورەی لەسەردا بوو. ئەمانە هۆکارگەلێک بوون کە توورەج ئەتابەکی گوتەنی: «گەرمای پەیوەندیی یەکیەتیی سۆڤییەت لەگەڵ تەورێز زۆر زیاتر بێ بە نیسبەت مەهاباد و کوردستانەوە!»

ڕستەیەکی مەنشوور هەیە کە کاربەدستانی ئەمنیەتیی ئازەربایجان بە پێشەوەریان گوتووە: «سەنی گەتیرەن، سەنە دییەر گێت!» واتە: ئەوەی تۆی هێناوە، هەر ئەویش پێت دەڵێ بڕۆ! مەبەست لەم ڕستەیە نەبوونی سەربەخۆیی لە پێکهاتەی فیرقە دایە، لە کاتێکدا هەرگیز ئەم ئەدەبیاتە بە نیسبەت کۆماری کوردستانەوە دەکار نەکرا.

کۆماری کوردستان بەرهەمی «جەبری ژئوپولیتیک»؟!

نەتەوەی باڵادەست دەیەوێ ڕەنگ و بۆنێکی تیۆریک بدا بە تەحلیلەکەی و بۆیە کۆماری کوردستان بە بەرهەمی جەبری ژێئۆپۆلیتیک دادەنێ و بۆ پێکانی ئەم مەبەستەش باسی دوو خاڵ دەکا. یەکەم: بۆشایی دەسەڵات لە ناوچەی سەرهەڵدانی

سەرچاوە Serchawe

کۆماری کوردستان، دووهەم: کێبەرکێی زلهێزەکان بۆ پەلکێشکردنی نەتەوەکان و دەوڵەتەکان بۆ لای خۆیان. با بزانین ئەم لێکدانەوەیان چەندە ڕاستە؟

وەک باسم کرد ئەوان بە چەمکی داشکاندنخوازی، واتە دابەزاندنی بەهاکانی ڕووداوێکی گرینگ وەک کۆماری کوردستان، بە ڕەچاو نەکردنی هەموو ڕەهەندەکانی لێکدانەوەیی و تەنیا پێداگری لەسەر تاکە ڕەهەندێک، دەیانەوێ لە بایخ و کارتێکەرییەکانی کۆماری کوردستان کەم کەنەوە.

لە ڕاستیدا بابەتێکی گرینگ، کە ئێستا بووەتە بەشێک لە مێژوو و دەرفەت و دەرەتانی گونجاوتر هەیە بۆ لێکدانەوەی هەمەلایەنە و چەندڕەهەندی ڕووداوەکە، بەڵام ئەوان هەر بە »جەبری ژئوپولیتیک«ەوە نووساون!

خۆ ڕاستە زۆربەی توێژەرە بیانییەکانیش وەک دێڤید مەک داوڵ و ئارچی ڕۆزڤێڵت و... ڕاستەوخۆ باس لە فەزایەکی بەتاڵ (vacuum) دەکەن، واتە لە ڕوانگەی ژێئۆپۆلیتیکەوە باس لە بۆشاییەکی جوغرافیایی دەکەن کە لە دواجار دەبێتە هۆی سازبوونی بۆشایی دەسەڵات و ئەمەش ڕەخسێنەری هەلە بۆ خەڵکی خۆجێیی ناوچەکە!

لە لایەکی تریشەوە کێبەرکێی زلهێزەکان لەگۆڕێدا بوو، هەرچەند شەڕی سارد بە مانا سیاسییەکەی کاتی خۆی، نەبوو، بەڵام جۆرێ لە دژایەتی بەرژەوەندییەکان بە ئاشکرا دیار بوو کە ئەویش خۆی لە پەلکێشکردنی نەتەوەکان و دەوڵەتەکان بۆ لای خۆیان دەردەخست. ئەم دوو هۆکارە بە ڕواڵەت، سەلمێنەری ئەو جەبرە ژێئۆپۆلیتیکەن کە باسمان کرد، ئەمە ڕێک دیوی دیاری پرسەکە و ساکارترین لێکدانەوەیە، بەڵام واقعییەت چ بوو؟

ئەوان بە هیچ کلۆجێک پێشینەی جووڵانەوە و بزووتنەوە سیاسییەکانی ناوچەی موکریان بەتایبەتی و، کوردستان بە گشتی ڕەچاو ناکەن. واتە بەکگراوندی خەباتی نەتەوەی کورد بەر لە کۆماری کوردستان، لێرەدا بە دیاری بیری کۆمەڵەی ژێکاف، وەک دژکردەوەیەک بەرامبەر بە ناسیۆنالیزمی نەتەوەی باڵادەست، (بەربڵاوی ئەندامەکانی کۆمەڵەی ژێکاف لە سەرانسەری ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەلمێنەری ئەوەیە کەم ئەم بیرە، لە بەرامبەر ناسیۆنالیزمی فارسدا خۆی تەیار و ئامادە کردبوو.) سەرنجڕاکێشە کاتێ دێڤید مەک داوڵ دەڵێ لە ژوئیەی ١٩١٨ سەرۆک عەشیرە کوردەکان کۆ دەبنەوە و داوای سەربەخۆیی خۆیان لە ژێر حیمایەی بریتانیا دەگەیەننە دەستی نوێنەری بەریتانیا لە سەقز!

دیارە وەک پێشتریش باسم کرد لە کوردستان پێشینەیەکی بەهێزی نەتەوەخوازی بوونی هەیە کە ئەوان بەئانقەست

چاوپۆشی لێدەکەن. دوکتور قاسملووش لەگەڵ ئەوەدا کە باس لە وەزعی تایبەتی ناوچەی مەهاباد و دەوروبەری دەکا وەک بۆشایی و نەبوونی دەسەڵات لە ناوچەکە، لە هەمان کاتدا بە دروستی ئاماژەش بە ڕابردووی دووروودرێژی جووڵانەوەی کورد لە دەڤەری مەهاباد دەکا. هەروەها ئەوان باس لە هۆکاری سەرەکی سەرهەڵدانەکە ناکەن، بۆ وێنە هۆکاری سازبوونی ئەم گوتارە چییە؟!

سیاسەتەکانی ڕەزاشا بۆ هۆمۆژێنسازیی وڵات، کە لەسەر بنەمای شۆڤێنیزمی فارس و ئاماڵ مۆدێرنیزم و ئاماڵ لائیکی تورکیە دامەزار بوو، تەواوی حەولی سڕینەوەی ناسنامەیی نەتەوەکان بوو، کۆپی پێستی کردنی نەتەوەکان بۆ بوونەوەرێکی تازەخوڵقاو بە ناوی ئێرانی، خۆ زەفکردنەوە لە ڕێگەی خۆسەپاندن بە سەر ئەوی تر و ئەوانی تردا. بۆ ئەم ستراتیژییەش دێنێ لە تاکتیکی سەیروسەمەرە و جۆراوجۆر کەڵک وەردەگرێ:

هەڵاواردنی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و ئابووری، دژایەتی زمانەکانی تر، نیشانەگرتنی دابونەریتی نەتەوەکانی تر، هێرشی چەکداری بۆ سەر ژیانی خێڵایەتی و عەشیرەیی... و بەگشتی بەرەو پرۆسەیەکی ئاماڵ مۆدێرنیزاسیۆنی تاکەڕەهەندی و ڕەق ئامێری.

دەوری کارگێڕیی کاریزما

جگە لەم دوو خاڵە، باسێکی گرینگی تری هەیە کە دیسان بەرپەرچدانەوەیەکە بۆ ڕەتکردنەوەی بۆچوونی ئەوان بە بیانووی «جەبری ژئوپولیتیک.» کە سەیری بزووتنەوەکانی گەلی کورد دەکەی، بوونی کاریزمایەکی زاتی لە ڕێبەریی بزووتنەوەکاندا، زۆر گرینگ و کاریگەر بووە کە دیسان ئەوان بەئانقەست ئەم بەشەش ڕەچاو ناکەن. بۆ ئانالیزی بزووتنەوەکانی پێشوو وەک دیاردەیەک لە ڕوانگەی زانستە کۆمەڵایەتییەکانەوە دەبێ دەوری کارگێڕ (**Agency**) زیاتر ڕەچاو بکرێ تاوەکوو پێکهاتە (**Structure**).

بیردۆزە کۆمەڵایەتییەکان لە ڕوانگەی گرنگیدان بە کارگێڕ یان پێکهاتە بۆ شرۆڤەی دیاردە کۆمەڵایەتییەکان جیاوازییان لەگەڵ یەکتر هەیە، بۆ وێنە پێداگری لەسەر دەوری کارگێڕ یان گرنگی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی یان وەک گیدێنز دەڵێ پەیوەندی دەروونی: (کارگێڕ پێکهاتە) دەکرێ بۆ ئانالیز کەڵکیان لێوەربگیرێ.

لە سەردەمانی زووتردا کە بزووتنەوەکان لەسەر دەستی ئەم کەسایەتییە کاریزمایانە سەریان هەڵدەدا، دەوری کارگێڕ شوێندانەرتر بو بە نیسبەت پێکهاتەی کۆمەڵایەتییەوە. بۆیە کاتێ لە دەوری پێشەوا خورد دەبینەوە، کارتێکەریی ئەو لە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

ڕەوتی دگەردیسی کۆمەڵە ژێ.کاف بۆ حیزبی دێموکراتی کوردستان، ڕاوەستانی بەرامبەر بە دەسەڵاتدارانی ئێرانی لە قەوامەوە بگرە تا کاربەدەستانی یەکێتی سۆڤییەت و ئازەربایجان وەک باقرۆف، جێگەوپێگەی کۆمەڵایەتی و بنەماڵەیی قازی محەممەد و... ڕەنگە تەعبیری دوکتور قاسملوو بۆ پێشەوا کاتێ ئەو وەک ڕێبەرێکی بێ هاوتا و لە هەمان کاتدا "بەتاقی تەنیا"ی دەناسێنێ بۆمان دەربخا کە ئەو وەک کارگێڕێکی کاریزما، بە بەختکردنی گیانی خۆی توانی میراتێکی هەرمان بۆ هەموو نەتەوەی کورد لە پاش خۆی بەجێ بێڵێ، میراتێک بە ناوی کۆماری کوردستان!

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢١ی جانێوێری ٢٠١٩

سەرچاوە Serchawe

دیمانە لەگەڵ د. خالید خەیاتی لەسەر پرسی شوناس و نەتەوە

د. خالید خەیاتی: کۆماری کوردستان ئەستێرەیەکی گەشاوەیە لە ئاسمانی تاریکی سیاسەتدا

ئاماژە:

زیاتر لە حەوت دەیە لە دامەزراندنی یەکەم دەوڵەتی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان تێدەپەڕێ. پاش ئەم حەوت دەیەیە هێشتا خەونەکانی کۆماری کوردستان هەر هەمان خەونی ئێستای کۆمەڵگەی کوردییە لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا. باسی پرسی نەتەوەیی وەک ئەوڕۆ دەڵێن نەتەوەسازی یان ئینسجامی نەتەوەیی بە کوێ گەیشتووە؟ پرۆسەی بەدەوڵەت بوون لە ئاکامی ئینسجامی نەتەوەیی لە کوردستاندا ئایا ئەرکی تەنیا حیزبەکانە، یان دەبێ هەموو کوردستان بە هەموو چین و تۆیژەکانەوە تێدا بەشدار بن؟ لە ئاکامدا پاش زیاتر لە حەوت دەیە هێشتا هەر کەسایەتیی یەکەم ڕەییس جمهووری کوردستان دەدرەوشێتەوە، بۆچی هێشتا قازی محەممەد سەمبولی نەتەوەیی کوردە؟ هەموو ئەم باسانە، ئەم پرسیارانە و بابەتانەی کە باسم کرد لە وتووێژێکدا ا لەگەڵ بەڕێز دوکتور خالید خەیاتی، نووسەر و مامۆستای زانکۆ لە سۆئێد تاوتوێ دەکەین.

مەنسوور مروەتی: ئەوە زیاتر لە حەوت دەیەیە لە تەمەنی کۆماری کوردستان تێدەپەڕێ بەڵام هێشتا ئەو خەونانەی کە کاتی خۆی کۆماری کوردستان لە سەری دامەزرا و ئەم بیر و فکرانەی دامەزرانی یەکەم حکوومەتی کوردی و بەدەوڵەت بوونی کورد هەیبوو، ئێستاش پاش ئەو حەوت دەیەیە خەونەکان هەر لە جێگای خۆیاندا ماون، هەمان فکر و ئایدیا و ئارمان لە بیری تاکی کورددا هێشتا هەر وجوودی هەیە، بۆچی؟

د. خالید خەیاتی: ئەوە دوو دەلیلی هەیە، دوو دەلیلی زۆر ڕوون بە بۆچوونی من، دەلیلی ئەوەی کە بۆچی ئێستاش کورد لە دوای حەفتا و چەند ساڵ لە بەسەرچوونی کۆماری کوردستان، ئەمە وەکوو ئەستێرەیەکی گەشاوە لە ئاسمانی تاریکی سیاسەتدا دەبینێ، یەکەم دەلیلی ئەوەیە کە کۆماری کوردستان گوتارێکی زۆر ڕوونی نەتەوەیی هەبوو، پەیامەکەی ڕوون بوو هەر لە سەرەتای دامەزرانی کۆمەڵەی ژ - ک و شێوازی سوێندخواردنی ئەندامانی کۆمەڵەی ژ - ک و ئەو سەمبولانەی کە ئەوان وەپێشیان خست و شکڵی هەڵوێست گرتنیان لە بەرامبەر کورددا و هەروەها پشتبەستنی ئەو بەڕێزانە بە ئەزموونی ڕابردووی خۆیان کە دەگەڕێتەوە سەر شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵا، دەگەڕێتەوە سەر شێخ سەعیدی پیران و بگرە شۆڕشی ئاراڕات (چیای ئاگری داغ) و هەتا دەرسیم، ئەوانەش هەموو پەیامی نەتەوەیی زۆر ڕوونیان هەبوو. جا بۆیە یەک دەلیل ئەوەیە کە دیسکۆرس، واتە گوتاری سیاسیی کۆماری کوردستان لە سەر ئەساس و پێگەیەکی نەتەوەیی بوو و زۆر ڕوون بوو. یانی لە بواری سیاسەتدا، لە بواری هەڵوێستگرتن بە شێوازی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە و دامەزراوەکاندا لە بواری پێوەندی لەگەڵ ئەدەبیات و شوناسی کوردیدا مەسەلەی ژیان کۆمەڵایەتیدا هەمووی پشتبەستوو بوو بە پەیامێکی ڕوونی نەتەوەیی کەواتە؛ یەکەم ئەوەی کە دیسکۆرسی نەتەوەیی کۆماری کوردستان زۆر زەق و زیندوو بوو؛ دەلیلی دووەم ئەوە کە کۆماری کوردستان یەکەم ئەزموونی کوردە لە دەستەبەربوونی سەروەریی سیاسی. ئەو چەمکە زۆر زۆر گرینگە، سەروەریی سیاسی واتە کورد بۆخۆی وەکوو یەکەیەکی سیاسی، وەکوو دیاردەیەکی سیاسیی خاوەن دەسەڵاتی خۆی بێ لە چوارچێوەیەکی جوغرافیایی سیاسیی دیاریکراودا. ئەو کۆمارە لە ڕاستیدا ئەزموونێکی بەرجەستە بوو لە سەروەریی سیاسی، ئەوە ڕاستە کە تەمەنی کورت بوو، بەڵام ئێستاش دوای زیاتر لە حەفتا ساڵ کە کورد وەکوو بۆ خۆشت لە سەرەتادا باست کرد، وەکوو ئەزموونیک زۆر زۆر پێشکەوتوو وەکوو نموونەیەک باسی دەکا وەکوو بەشێک لە مێژووی پڕشنگداری ئێمە لە بەر ئەو دوو دەلیلەی لەبەر ئەوەیە دیسکۆرس و گوتاری سیاسیی کۆمار، گوتارێکی ڕوونی نەتەوەیی بوو و دووهەمیان بوونی سەروەریی سیاسی یا حاکمیەتی سیاسیی کورد بوو لە جوغرافیایەکی دیاریکراوی کوردستاندا.

مەنسوور مروەتی: ئەم بەدەوڵەت بوون و دامەزرانی کیانێکی کوردی لایەنێکی نە تەنیا بۆ کورد بەڵکوو بۆ هەموو میللەتان ئەوەیە کە خاوەن نەتەوەیەکی بەقەول یەکدەست بێ. ئەو پرۆسەیە دەکرێ بڵێین لە کۆماری کوردستان بە شێوەیەکی ئەورۆپیتر دەستی پێکرد، ئەی دوای زیاتر لە حەوت دەیە پرۆسەکە بە کوێ گەیشتووە؟

د. خالید خەیاتی: لە ڕووی دیسکۆرسەوە کە مەبەست لە دیسکۆرسی نەتەوەییە، ئێمە بەرەو دوا گەڕاوینەوە. لێرەدا نامهەوێ باس لە هۆکارەکانی بکەم، بەڵام ئێمە لە چوارچێوەکانی دیسکۆرسی گوتاری کۆماردا نەماین و بگرە پەیامی نەتەوەیی ئێمە لە قۆناغی جۆر بە جۆری سەرهەڵدانمان لە دوای کۆمارەوە تا ڕادەیەکیش ناڕوون بوو. هەڵبەت ئەوە دەلیلی خۆی هەیە، یەک لە دەلیلەکانی بە بۆچونی من زاڵبوونی سیستمی دوو جەمسەری لە دنیادا و کارتێکەریی بەتایبەت چەپ لە سەر بزووتنەوەی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەلاتی کوردستان بوو و لە پارچەکانی دیکەش هەر بەو شێوە. خودی چەپ بە بۆچوونی

بەشی یازدەهەم

من هێندیک کێشەی هەیە، ئەو چەپە کە لەلایەن نەتەوەی سەردەستەوە بۆ ئێمە هاتووە هەڵگری هێندێک تایبەتمەندیی ئیستعمارییە، واتە درێژکراوەی سیستمێکی ئیستعماری نێوخۆییە و بۆیە ئەو چەپە شێوازێک لە مێتۆدۆلۆژی و شێوەکانی بە سەر بزووتنەوەی ئێمەدا سەپاند. لە چوارچێوەیەکی فکری تایبەتدا سنوورداری دەهێشتەوە و نەتەنیا سنوورداری دەهێشتەوە بەڵکوو خۆی لە خۆیدا هەڵگری کۆمەڵێک کێشەی گەورە بوو لەنێو هەستی ڕێکخراوەیی و حیزبیدا. ئەوە بوو ئێمە کە مەسەلەن گۆش کراوین، یانی بڵێین ڕێبەرانی سیاسیی کورد یان ئەندامانی حیزبەکان کە بەو شێوازە بیرکردنەوەیە خۆی لە خۆیدا لەگەڵ ئەو مەکانە جوغرافیا سیاسییە کۆمەڵایەتیەی کە کاری تێدا دەکرد و دەیویست کێشەی کورد چارەسەر بکا بەو ئیدولۆژییە، خۆی لە خۆیدا هەڵگری دژبەری و ناکۆکی بوو. ئەوە ئەمڕۆش هەر بەردەوامە، یانی ئەو مێتۆدۆلۆژییە دوای زیاتر لە بیست و چەند ساڵ کە بە سەر نەمانی سیستمی دوو قوتبیدا تێ دەپەڕێ، ئێستاش بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەیتوانیوە خۆی لەو مێتۆدۆلۆژییە، ناڵێم لە فکرەکەی بەڵکوو، نەیتوانیوە خۆی لە مێتۆدۆلۆژییەکە دەرباز بکا.

مەنسوور مروەتی: بەڵام لەگەڵ ئەمانە کە جەنابت باست کرد ئێستا بە نموونە حیزبی دێموکراتی کوردستان وەکوو دامەزرێنەری کۆماری کوردستان یا حیزبەکانی دیکەش کە دواتر هاتن، بە تایبەتی کە ئێمە باس لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەکەین. ئایا حیزب و ڕێبەری سیاسی هەبووە کە حاشا بکا لەوەی کە ئێمە میللەتێکین بێدەوڵەت و دەبێ ڕۆژێک ببین بە دەوڵەت، ئەوەی کە جەنات دەفەرمووی لە کزی داوە. ئایا بەڕاستی شتی وا هەبووە؟

د. خالید خەیاتی: لەو حەفتا و چەند ساڵەی ڕابردوودا ئێمە ناتوانین ئینکاری ئەوە بکەین. جارێ لە سەرەتادا بڵێم حیزبی دێموکراتی بە هەموو مێژووی دابڕان و لێکنیزیکبوونەوە و تێکەڵبوونەوە هەرچی هەیەتی و نییەتی، دیاردەی حیزبی دێموکرات بە هەر ڕوانگەیەکەوە سەیری بکەی دیاردەیەکی مەشرووعە، یانی لە نێو نەتەوەی کورددا مەشرووعییەتێکی مێژوویی هەیە، ئەوە زۆر زۆر گرینگە ئەوەمان لە بیر بێ، بەڵام لە عەینی حاڵدا ئەوە نابێتە هۆکاری ئەوەی کە ئەو دیاردەیە لانیکەم لە شکڵی بەڕێوەبردن و لە شکڵی داڕشتنی پراکتیکی سیاسیدا و داڕشتنی گوتاری سیاسیدا یا خێر تیئۆری سیاسیدا دوور لە ڕەخنە بێ، مەسئەلەکە ئەوە بووە کە ئێستاشی لەگەڵ بێ لە دوای کۆمارەوە ئێمە نەمانتوانیوە تا ئەوڕۆش پێناسەیەکی تیئۆریک، زۆر بەڕوونی دەیڵێم پێناسەیەکی تیئۆریک لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بۆ کێشەی کورد دەستنیشان بکەین. پرسیار لێرەدا ئەوەیە ئایا کێشەی کورد لە ئێران کێشەیەکی گشتیی ئێرانییە کە پێوەندی بە پرۆسەی سیاسەت لەو وڵاتە و پرۆسەی دێموکراتیزاسیۆن لەو وڵاتە هەیە یا خێر کێشەیەکی نەتەوەیی جیاوازە، کە دەبێ هەڵگری ڕێبازی سیاسی، تیئۆری سیاسی و پراکتیکی سیاسیی خۆی بێ؟ ئێمە ئێستاشی لەگەڵ بێ نەمانتوانیوە پێناسەیەک بۆ ئەو کێشەیە دەستنیشان بکەین. مەسەلەیەکی دیکە مەسەلەی جیدی و هۆوییەتییە بۆ کورد. ئەو شوناسە زۆر زۆر گرینگە ئێمە نەمانتوانیوە، حیزبەکانی ئێمە تا ئەوڕۆش لە دوای کۆمارەوە پەیامێکی ڕوون بە کورد بدەین، تاکی کورد کە لە نێو هێڵی

پێناسەی ئێرانی بوون و کورد بوونی خۆیدا سەرگەردانە. ئێمە نەمانتوانیوە ئەو هێڵەی بۆ ڕوون کەینەوە کە ئایا تاکی کورد کە پەیوەست دەبێ بە سیاسەت، کە دەبێتە پێشمەرگە، کە دەبێتە چالاکی سیاسی، چالاکی مەدەنی، کامەیانە و چۆناوچۆن دەتوانێ تەعامول لەگەڵ هەر دووکیان بکا؟ جیاوازیی ئەو دوو هێڵە چییە؟ لە چ بوارێکدا ئەو دوو هێڵە دەتوانن پێکەوە هاوکاری بکەن لێک نیزیک بن لێک دوور نەبن ئەوانە هەموو کێشەی جیدیی بنەڕەتی و تیئۆریکین کە ئێمە ئەوڕۆشی لەگەڵ بێ نەمانتوانیوە وڵامی بدەینەوە.

مەنسوور مروەتی: دەگەڕێمەوە بۆ پرسیاری پێشووم. تاوەکوو ئێستا بە تایبەتی ڕێبەرانی حیزبی دێموکرات باس دەکەم و حیزبەکانی دیکەش وەک چەپەکان کە دواتر فکری نەتەوەیی بە سەریاندا هات و ئێستا هاوشان لەگەڵ حیزبی دێموکرات باس لە کێشەی نەتەوەیی دەکەن. هیچ کام لەمانە حاشیایان لەوە نەکردووە کە ئێمە نەتەوەیەکین و دەبێ دەوڵەتمان هەبێ و ئەوەی کە لە چوارچێوەی ئێراندا ئەو سیستمە فیدراڵییەی کە داوای دەکەین بۆ ئێران ئەوە شتێکی گونجاوە، بەڵام هیچ کات ئەوەیان ڕەت نەکردووەتەوە تاکی خۆیان یان وەک جەنابت دەڵێی ئەندام و چالاکی سیاسییان نەیانگوتووە ئێمە نەتەوە نین. ئەمن وەک بۆ خۆم شتی وام گوێ لێ نەبووە، چۆنە بەڕێزتان باس لەوە دەکەن؟

د. خالید خەیاتی: نا مەسەلە حاشاکردن نییە مەسەلە تیئۆریزەکردنە. ئەمن وەکوو شەخسی خۆم ڕێزێکی زۆرم بۆ هەموو بەرپرسان و ڕێبەرانی حیزبە کوردییەکان هەیە کە تەمەنی خۆیان لە ڕاستیدا لە پێناو ڕزگاریی نیشتماندا تەرخان کردووە ئەوە مەسەلەیەکی جیاوازە، ئەمن ڕێزێکی زۆر زۆر گەورەم بۆ ئەوە هەیە و هەمووش دەزانن کە من هەڵوێستم چۆنە لە بەرامبەر ئەوەدا خەڵک هەڵوێستی من دەناسن. لێرەدا کێشەی من تیئۆریزەکردنی بابەتەکەیە، ئێمە دەبێ لە دروستکردنی بەستێنێکی گوتاریدا سەرکەوتوو بین کە باسم کرد. ئەمن گوتم پەیامی ئێمە لە سەردەمی کۆمار ڕوون بوو نە تەنیا لەبەر ئەوەی سەروەریی سیاسیمان تا ئەندازەیەک دەستەبەر کردبوو لە ماوەیەکی کاتیی دیاریکراودا، بەڵکوو پەیامی نەتەوەییەکەش ڕوونتر بوو. ئێستا ئێمە لە حەفتا و چەند ساڵی ڕابردوودا نەمانتوانیوە سەقامگیرییەکی گوتاری بۆخۆمان دەستەبەر بکەین. نەمانتوانیوە. ئەمن دەڵێم هیچ یەک لەو بەرپرسە بەڕێزانەی کە تۆ ئاماژەت پێکردووە ئینکاریان نەکردووە، بەڵام ئەوە بەش ناکا و کۆمەڵێک شتی دیکەی دەوێ و دەبێ پێناسەی جیدی تیئۆریکی بۆ بکرێ. کۆمەڵێک دەستنیشانکردنی چوارچێوەی گوتاری دەوێ، کۆمەڵێک دەستنیشانکردنی بەستێنی ئەو گوتارە لەوێ کە ئێمە هەموومان ئایا لە حیزب داین، لە دەرەوەی حیزبین، ڕووناکبیرین، چالاکین، بتوانین لەو بەستێنە هاوبەشە گوتارییەدا یەکتر بناسینەوە و بتوانین لەو بەستێنە هاوبەشە گوتارییەدا ڕێبازی دەربازبوون و تێپەڕاندنی ئەو قۆناغە ئیستعمارییەی کە ئەوڕۆ بەسەرماندا زاڵە لێی حاڵی بین. ئەوەی لەم نێوەدایە نەبوونی ئەو گوتارە هاوبەشە، نەبوونی ئەو تیئۆرییە هاوبەشەیە، بۆتە هۆکاری ئەوەی کە کۆمەڵێکی زۆر ئێنێرژی مەنفی و وزەی مەنفی دروست دەبێ کە ئێمە سەرەڕای ئەوەی خەبات دەکەین، قوربانی دەدەین، کاتی بۆ تەرخان دەکەین، خوێنمان دەڕژێ، کۆڵبەرمان شەهید دەکەن، شار و گوندمان هەمووی

سەرچاوە
Serchawe

داگیر کراوە؛ سەرەڕای ئەوەش ئێمە ناتوانین مەعامەلەی دەسکەوتی ئێستایی بگۆڕین لە بەر ئەوەی بۆخۆشمان دەبینە بەشێک لە بەرهەمهێنەرەوەی ئەو وزە نەرێنییە. ئەمن پێم وایە ئەویش هۆکارەکەی نەبوونی گوتاری ڕوونی نەتەوەییە، کە دەبێ درووست بکرێ و تیئۆریزە بکرێ و لە ڕەهەندێکی هاوبەشدا بەرەو مەبەستێکی هاوبەش بڕۆین.

مەنسوور مروەتی: لەبەر ئەوەی باسی شەهیدبوونی کۆڵبەرت کرد، نامهەوێ بچمە نێو ئەو باسەوە بەڵام ئایا لە ڕوانگەی جەنابتەوە بەڕاستی دیاردەیەکی ئابووریی ڕۆژانە دەتوانێ چ پێوەندییەکی بە پرسی نەتەوەییەوە هەبێ؟

د. خالید خەیاتی: ئەمن پێم وایە لە ڕاستیدا تیئۆرییەک کە زۆر بڕوام پێی هەیە ئەڵبەتە پێش من پڕۆفیسۆر ئیسماعیل بیشکچی ئەو مەسەلەیەی داوەتە پێش، ئەویش ئەوەیە کوردستان لە هەر ئەو چوار وڵاتەدا وەک موستەعمەرەیەکی نێوخۆیی ئەو وڵاتانە پێناسە دەکرێ. ئەویش بەو مانایە کە تەواوی ئەو حەوزانەی کە پێوەندیی بە ژیانی ڕۆژانەی مرۆڤی کوردەوە هەیە، ئەو حەوزانە چین؟! لە ژیانی ئاساییدا خۆ لە خەیاڵات و تەخەیولاتدا نین، بەڵکوو بریتین لە کار، ژیانی ڕۆژانە، دامەزراندن، زمان، پەروەردە، ئەمنییەت، ئابووری، ئاو، ژینگە و ئاسەواری مێژوویی و هەموو ئەو شتانەیە کە پێوەندی بە ژیانی ڕۆژانەوە هەیە؛ ئەگەر ئەتۆ بێنی لێکی دەیەوە تەنانەت لە یەک دانە لەو حەوزانەشدا ئیمزای بڕیار بەدەستی کورد نییە. لە ڕاستیدا سیستمێکی ناوەندیی ئیستعمارگەرا شێوازێک لە ساختاری سیاسی یا سیستمی دەسەڵاتداری درووست کردووە یا لە هێندێک بواردا لە ڕێگای ئازەرییەکانەوە سیستمێکی لە دەسەڵاتداری لە ناوچە کوردییەکاندا دامەزراندووە یان خەیر بۆ خۆی بە شکڵی ڕاستەوخۆ و، ئەوەش پێوەندییەکی زۆر پێچەڵپێچی ئیستعمارییە کە دیاردەی کۆڵبەری لێ دەکەوێتەوە. دەنا چۆن دەبێ مەسەلەن لە وڵاتێکدا ڕێک ئەو دیاردەیە پێوەندی بە گرووپێکی ئێتنیکی دیاریکراوەوە بێ کە ئەویش کوردە؟ دیارە لە وڵاتی ئێران مافی کەمینەکان و نەتەوە جۆراوجۆرەکان بەتەواوی پێشێل دەکرێ، ئەوەی کە ڕێژیمی ئێران دیکتاتۆرە و زوڵم لە هەموو لایەک دەکا ئەوە مەسەلەیەکی دیکەیە بەڵام مەسەلەی کورد دەبێ بە مێتۆدۆلۆژی و تیئۆرییەکی سیاسی گونجاو تاوتوێ و چارەسەر بکرێ. ئەو سیستمە سیاسییەی کە حیزبە کوردییەکان کورد بۆ دواڕۆژی کوردستان لە بەرچاویان گرتووە؛ وەک فێدڕالی، خودموختاری یان سەربەخۆیی بێ، لە کاتێکدا تەنانەت لە ناوچە کوردییەکانی ئێراندا دەتوانم بڵێم هەڵقەندنی ئاوەڕۆیەک لەم بەری کۆڵانەوە بۆ ئەو بەری کۆڵان ئەورۆ بڕیار و ئیمزاکەی بەدەستی کوردەوە نییە. بۆیە ئەمن لەو بڕوایەدام وشەکان زۆر مەرج نین، بەڵکوو وەدەستهێنان و دەستەبەرکردنی سەروەریی سیاسی و گەڕانەوەی دەستەڵاتی سیاسی بۆ کورد لە ڕۆژهەڵاتە کە دەتوانێ ڕزگارکەر بێ بۆ خەڵکی کورد هەر وەکوو لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا هەبووە.

مەنسوور مروەتی: ئەوانەی کە باسی لێوە دەکەی بابەتی پێوەندیدار بە نەتەوە و نەتەوەسازییە کە لە ئێستادا

سەرچاوە
Serchawe

باسەکەشی لە ڕۆژەڤ دایە. ئایا ئەوە تەنیا ئەرکی حیزبەکانە یان دەبێ هەموو تاک و هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگە و خەڵک و چالاکانی سیاسی بەکردەوە یا وەک جەنابت بە شێوەی تیئۆری کە چەمکەکە شی دەکەنەوە؛ پێویستە تێیدا بەشدار بن؟

د. خالید خەیاتی: ئەرکێکە کە دەبێ هەماهەنگییەک درووست بکرێ. ئەمن لە سەرەتاوە باسم کرد کە ئەگەر ئەوڕۆ خەڵک ڕەخنە لە حیزبەکان دەگرن، ڕەخنە لە بەرپرسی حیزبەکان دەگرن ئەوە نیشانەی ئەوە نییە کە ئەو حیزبانە خراپن؛ نیشانەی ئەوەیە کە ئەو حیزبانە تەنیا ئەبزاری بەدەستەوەی ئێمەن لەو خەباتەدا و، خەڵک چاوەڕوانی هەیە کە ئەو حیزبانە لە ئاستی کێشەی کورددا لە ئاستی چاوەڕوانییەکاندا هەڵسوکەوت بکەن و؛ چالاکی و پراکتیکی سیاسی بنوێنن. ئامانج ئەوەیە کە لە سیستمی ئیستعماری ئێراندا کەرامەتی تاکی کورد پێشێل کراوە. تەنیا مەسەلە داگیرکاری فیزیکی وڵات و ڕووحیی خەڵک نییە، کەرامەتەکە نەماوە، دەبێ بزووتنەوەی سیاسیی کورد ئامانجی ئەوە بێ ئەو کەرامەتە بۆ تاکی کورد بگەڕێنێتەوە، لێرەدا پێویست بە دیالۆگێکی نیشتمانی هەیە، پێویست بە لێکتێگەیشتن هەیە، پێویست بە دانیشتن هەیە، بە کۆڕ و کۆمەڵ و بە کۆنفرانس هەیە. ئەرکی سەرەکی لێرەدا دەکەوێتە سەر شانی حیزبەکان، سەرەڕای هەموو ئەو سنوورانە کە حیزبەکان لە بواری مەعنەوی و مادیدا هەیانبێ، لە ڕاستیدا پەیامەکان ئەوانن دەیدەن، دواتره کە دەتوانین بڵێین ئەرکەکە تەنیا لەسەر شانی ئەوان نییە، بەڵکوو ئەتۆ بۆخۆشت باست کرد تەواوی ئەوانی کە بە شێوازێک هەست بە بەرپرسیارەتی دەکەن لەبەرامبەر بزووتنەوەی سیاسیی کورددا ئەوانیش ئەرکیان لەسەر شانە. ئەمن یەک نموونە بێنمەوە لە پێوەندی لەگەڵ مووشەکبارانەی قەڵای دێموکرات کە کۆماری ئیسلامی کردی و ژمارەیەکی بەرچاو لە ڕۆڵەکانی کورد شەهید بوون. میللەتی کورد بە گشتی بە پێشوازیی پەیامی هاوبەشی حیزبەکانەوە لە ئاستێکی چەند میلیۆن کەسیدا مانگرتنی گشتییان ڕاگەیاند. خودی ئەو نموونە هەڵوێستانە بۆ ئێمە دەبێ ببنە بنەما و ئێمە دەبێ شکڵێک لە بەردەوامی لەو شێوازە کارە بخوڵقێنین نەک ئەوەی پاش ئەوە دیسان هەر وەک پێشوومان لێ بێتەوە. ئێمە دەبێ وەختێک شتێک دەستەبەر دەکەین بەدووی ئەوەدا بەردەوامی هەبێ، نموونەیەکی دیکە هەر لە پێوەندی لەگەڵ ئەو کارەساتەدا هەزاران خەڵک لە ئورووپا کۆبوونەوە. بۆ وێنە شاری ستۆکهۆڵم، ئەو خەڵکە هاتبوو بە هەموو جۆرە بیر و باوەڕێکەوە، هەموو حیزبی نەبوون، هەموو حیزبی دێموکرات نەبوون، خەڵکانێک بوون کە پەیامی یەکگرتووییان پێ بوو و بە هاتنیان لە ڕاستیدا ئامادەگی خۆیان دەربڕیبوو کە مادی و مەعنەوی لە خزمەت پڕۆژەی سیاسیی کورددا هەین. بەڵام بە هۆی نەبوونی پەیامێکی ڕوون بە هۆی نەبوونی پڕۆژەی ئاشکرا دوایە بڵاوەیان کرد و هەرکەسە چووەوە لە ماڵی خۆی دانیشت. مەبەستم ئەوەیە کە پێکەوە و بە هاوبەشی بەردەوام بین لەو شێوازە باشانەی کە بێگومانم دەسکەوتی باشی لێ دەبێتەوە.

مەنسوور مروەتی: دەوڵەتانی مەرکەزی لە تاران هەموو هەوڵیان داوە کە نەهێڵن بیری نەتەوەیی لە کۆمەڵگەی کوردستاندا گەشە بکا، لە بەرامبەردا ئەرکی کۆمەڵگەی کوردی و نەک تەنیا کۆمەڵگە سیاسییەکەی چییە و دەبێ چ بکەن

بەشی یازدەهەم

بە مەبەستی پووچەڵکردنەوەی پیلانەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران؟

د. خالید خەیاتی: بەڕاستی ئەوە پرۆژەیەکی ئیستعماری ئێرانییە و زۆر زۆر جیدییە و ئێمە دەبێ باش تێبگەین و دان بەوەدا بنێین، لە دوای کۆماری ئیسلامیش ئەگەری زۆری هەیە بەو عەقڵییەتەی کە لە نێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی دایە لە داهاتووی ئەو وڵاتەدا دیسان ئەم مەسەلەیە هەر بەردەوام بێتەوە، هەر بۆیەشە ئەمن لەم بارەوە زیاتر دەڵێم ئێران، نەوەک کۆماری ئیسلامیی ئێران. کێشە و پرسەکە لەوانەیە دێموکراسیش نەتوانێ چارەسەری بکا، نموونەیەکت بۆ دێنمەوە؛ ئیسپانیا، خۆ قەت ئێران بەقەت ئیسپانیا دێموکراتیک نابێ؛ خەڵکی کاتالان خزمەتێکی بەردەوامی ئەو وڵاتەیان کردووە، سی هەزار کەس قوربانیان داوە لە شەڕی دژی فاشیزمی فرانکۆدا، ٣٠ - ٣٥ لە سەدی ئابووریی ئیسپانیا لەسەر شانی ئەوانە، بەڵام ئەو خەڵکە کە پرسی ڕیفراندۆمیان هێنا ئاراوە، سیستمی دێموکراتیکی ئیسپانیا تەنانەت مافی پێنج دەقیقە دیالۆگی بەوان نەدا. بە ڕای من کاراکتێری سیاسیی ئێرانی هەڵگری ئەو مەعریفە و ئەخلاقە دێموکراتیکە نییە کە مافی منی لە ناخی خۆیدا قبووڵ کردبێ، بەڵام بە مەعنای ئەوە نییە کە دووری لەوانە بکەین. مەعنای ئەوەیە کە دیالۆگ بەردەوامە. کێشەی ئیستعمارکردنی کۆمەڵگەی کوردستان و ئەوانی دیکەش پرۆژەیەکی بەردەوامی ئێرانییە، دوا نموونە ئەوەیە خەریکن دێموگرافی شاری مەهاباد دەگۆڕن ئەوە زۆر زۆر جیدییە، خەریکن بە شێوەی دەستێوەردانی ڕاستەوخۆ زمان، پەروەردە، شوناس، دێموگرافی و تەنانەت شێواز و شێوەی ژیانی کۆمەڵایەتیی ڕۆژانەی کوردستان دەگۆڕن. دەیانهەوێ دەست لە هەموو هەست و نەستی ئەو سیستمە وەر بدەن، بۆیە لە بەرامبەر ئەوەدا پێویست بە هاوکاری زیاتر، لێک تێگەیشتن، دۆستایەتی، فەزای ئارام، دیالۆگ، دەرکی هاوبەش و گەڕانەوەی کەرامەتی تاکی کورد هەیە. ئێمە لە پێش ئەوەیدا هەست بەوە بکەین کە لە نێو کۆمەڵگەی دەرەوەی خۆماندا کۆمەڵێک دۆستمان پەیدا کردووە و سەبارەت بەوە بێین پشت لە کوردەکانی خۆمان بکەین، هەڵەیەکی گەورەیە. دەبێ لە یەکەم هەنگاودا دیالۆگی نێوخۆییمان هەبێ، دۆستایەتیی نێوخۆمان مسۆگەر بکەین، چونکوو ئەوە بۆ ئێمە دەبێتە فاکتۆری هێز و دەسەڵات و هەر بەو پێیەش بەردەنگ و بەرامبەرەکانمان بە جیدیترمان وەردەگرن و ئەمە زۆر زۆر گرینگە. شتێکی دیکە کە دەمهەوێ بڵێم ئەوەیە؛ ئەوڕۆ ئێمە لە ئاستی ڕووناکبیریدا پێشکەوتنێکمان هەیە کە جاران نەمانبوو ئەوڕۆ ڕووناکبیری کورد دەستکەوتی فیکری و مەعریفیی هەیە، ئەوانە زۆر باشن بەو مەرجەی بکەونە خزمەتی بزووتنەوەی سیاسیی کورد و پرۆژەی سیاسیی کورد و ئەوەش لە ڕێگای دیالۆگی نیشتمانی و لە یەک نیزیکبوونی زیاتر دەستەبەر دەبێ.

مەنسوور مروەتی: **ئەم ڕۆژانە باسی نەتەوەیی بە واتایەک نەتەوەسازی یان وەک دەڵێن یەکپارچەیی و یەکگرتوویی نەتەوەیی زۆر بەر گوێ دەکەوێ، هێندێ کەس پێیان وایە کە ئێمە نەتەوەین ئیدی چ پێویست بە نەتەوەسازی دەکا؟ هیندێک دەڵێن ڕاستە ئێمە نەتەوەین بەڵام لە یەک دوورین و ئینسجامی نەتەوەییمان نییە. لە باری زانستییەوە جەنابت ئەم باسە چۆن هەڵ دەسەنگێنی؟**

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

د. خالید خەیاتی: دوو ڕوانگەی سەر دەست هەیە وەکوو تیئۆریی نەتەوەیی، یەکەمیان ڕوانگەیەکی جەوهەرگەرایانە و ئەسالەتگەرایانەیە کە دەڵێ نەتەوە هەر هەیە و ئیدی پێویست بە دەستێوەردان ناکا، بەڵام ڕوانگەیەکی دیکەشمان هەیە کە ڕوانگەی ساختارسازیی کۆمەڵایەتی پێدەڵێن کە پێی وایە نەتەوە بەردەوام لە پرۆسەی کۆمەڵایەتی و مێژوویی و سیاسیی خۆیدا بەرهەم دێتەوە و شکڵی تازەتر بەخۆیەوە دەگرێ. ئەمن لە ڕاستیدا لەسەر ڕوانگەی دووهەمم. دیاردەیەک بە گشتی وەک کورد هەیە بەڵام ئەگەر بێت و ئێمە بەردەوام بەرهەمی نەهێنین، تەنها پڕۆژەی سیاسەت نییە، پڕۆژەی کولتوورە، پڕۆژەی کۆمەڵگەیە، پڕۆژەی مۆسیقایە و... هەموو ئەوانە دەبێ بەردەوام لە کاردا بێ، بەردەوام ئێمە پێکەوە بین بەڵام هەر وەک لە سەرەتادا باسم کردووە بەستێنێکی گوتاری هێمن و تەندرووستی دەوێ، بەستێنێکی تیئۆریی تەندرووستی دەوێ. بەحسی نەتەوەسازی بەحسێکی درووستە بەڵام تا ئەوڕۆژەی ئێمە نەتوانین ئادرەسێکی دەقیقی تیئۆریک لە مەسەلەکە بدەین دیسان لەو بازنە داخراوەی جاراندا بە دەوری خۆماندا دەخولێینەوە، ئەو ئادرەسە دەقیقە تیئۆرییەش بە بۆچوونی من لە دوو سەردێڕی تیئۆریکدا خۆی بەرجەستە دەکاتەوە؛ یەکیان ئەوەیە کە ئێمە دەبێ پێناسەی کێشەی کورد لە ئێراندا بە شێوازێکی تیئۆریک بکەین، بۆ ئەوەش ئەمن بۆچوونی شەخسی خۆمم هەیە؛ بەڕای من کورد لە ئێراندا موستەعمەرەیەکی نێوخۆیی ئێرانییە و ئەوەش ڕەهەندی جۆربەجۆری هەیە جێگای ئەوەیە کە کۆنفرانس و سیمیناری لەسەر دانێی. دوو بۆ ئەوەی ئەتۆ لەو موستەعمەراتە ڕزگاریت بێ، پێویستت بە دەستەبەرکردنی شێوازێک لە سەروەریی سیاسییە، واتە حاکمبوون لەسەر حەوزەکانی ژیانی خۆت کە پێوەندی بە تۆوە هەیە جا لە زمانەوە بگرە هەتا ژینگە، ئاو، سامانە سروشتییەکان، سامانە مرۆییەکان و بە گشتی تەواوی ئەوانەی ئاسایش و هێمنی ڕۆژانەت دەگرێتەوە؛ کە دەبێ ئیمزاکەی بەدەستی خۆت بێ. ئەگەر ئێمە بتوانین ئەو دوو خاڵە زیاتر ڕوون بکەینەوە لە سەر ئەساسی ئەو دوو خاڵە زۆرتر لە گەڵ یەکتر دانیشین و قسە بکەین و لە یەک نیزیک بینەوە، ئەو دەم زۆر شتی دیکەش درووست دەبێ، بەڵام تا وەکوو ئێمە ئەوانە جێبەجێ نەکەین دیسان ڕیسکی ئەوە هەیە کە ئێمە ئێنێرژی مەنفی تەولید دەکەینەوە و بەردەوام لەو بازنە داخراوەدا دەخولێینەوە. بەڵام بە بۆچوونی من دیسان ئەو دوو خاڵە یان ئەو دوو تیئۆرییە لە سەری ڕاوەستە بکەین،

دەتوانێ زۆر باشتر یارمەتیدەر بێ بەو پرۆسەیە واتە بە ڕوونکردنەوەی چوارچێوەکانی گوتاری نەتەوەیی.

مەنسوور مروەتی: باس لە کۆماری کوردستان ئەگەر باس لە پێشەواکەی وەک یەکەم سەرکۆماری کورد لەگەڵدا نەبێ، باسەکەمان ناتەواو دەبێ. ئێستا کە باس لە پرسی بەردەوامبوونی سازکردنی نەتەوەیە، کۆمەڵگەی کوردستان بە گشتی و ڕۆژهەڵات بە تایبەتی بۆ ئەوەی لە سەر ئەو ڕێچکەیە کە پێشەوا قازی محەمەد دامەزرێنەری بووە، بمێنێتەوە، دەبێ چ بکا و، بە گشتی ڕۆڵی پێشەوا چۆن دەبینی لەم پرۆسەیەدا؟

بەشی یازدەهەم

د. خالید خەیاتی: دەرسێک کە لە پێشەوای نەمری کورد وەری دەگرین ئەمەیەکە ئەو مرۆڤە پێش لە هەموو شتێک ئینسانێکی ئۆمانیست واتە مرۆڤگەرا بوو بە ڕووحی خۆی مرۆڤی خۆش ویستووە، کوردی خۆش ویستووە ئەو تەنیا کەسێک نەبووە کە لە پێگەی سیاسیی خۆی مەعریفەی کوردی بەرهەم هێنابێ بەڵکوو ئەخلاق و ئیتیکی کوردیشی بەرهەم هێناوەتەوە. ئەخلاق و ئیتیکێک کە پێگەیەکی جیهانی و گەردوونی هەیە. ئەو دیفاعی لە ڕاستییەک کرد کە بنەمای مافە گەردوونییەکان مەشرووعییەتی دەداتێ، دیفاعکردن لە مەسەلەی کورد دیفاعکردن لە مەسەلەیەکی نیگاتیڤ نییە، پرسی کورد، پرسێکە خاوەنی مەشرووعییەتی گەردوونییە. بە پێوەری بنەماکانی مافی مرۆڤ ڕەوایی هەیە. قازی محەممەد هەڵگری ئەو تایبەتمەندییانە بوو ئینسانگەرا بوو، مرۆڤدۆست بوو، ئۆمانیست بوو، قازی محەممەد پێناسەی شوناسی کوردی زەق کردەوە و لە هەموو گرینگتر هەڵگری ئەخلاقێکی بێوێنەش بوو.

مەنسوور مروەتی: زۆر سپاس دوکتور خالید بۆ ئەم وتووێژە.

د. خالید خەیاتی: سپاس بۆ ئێوە و خوێنەرانی «کوردستان»یش

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢١ی جانێویری ٢٠١٩

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

کۆمار و پێشەوامان لە ئەزموونەوە بۆ وانە

عەلی بداغی

لەو کاتەوە کە پێشەوا قازی محەممەد لە چوارچرای مەهاباد لەبەر دەم ئاپۆرای جەماوەردا بە دەنگێکی دلێر گوتی: «ئەمن بە خودا، بە کەلامی عەزیمی خودا، بە نیشتمان، بە شەرافەتی میلیی کورد، بە ئاڵای موقەدەسی کوردستان سوێند دەخۆم کە تا ئاخرین هەناسەی ژیانم و ڕژانی دوایین تنۆکی خوێنم بە گیان و ماڵ لە ڕێی ڕاگرتنی سەربەخۆیی و بەرز کردنەوەی ئاڵای کوردستاندا تێبکۆشم...»؛ ٧٣ ساڵ ڕادەبرێ. تەمەنی سەرۆکایەتیی پێشەوا و کۆمارەکەی کورد کەم، بەڵام هۆکار چییە دوای حەوت دەیە باڵای پێشەوا هەر هەمان باڵای ئازادی و سەربەخۆیی و، خەونەکانی هەمدیسان هیوا و خەونی نەوە دوای نەوەیەتی؟ بۆ وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێ لە جەوهەر و کەسایەتیی پێشەوا قازی محەممەد ورد بینەوە و، گوتار و پەیامی کۆمارەکەمان ورد کەینەوە.

دوو ساڵ پێش ئەوەی جاڕنامەی جیهانیی مافی مرۆڤ لە کۆڕی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکاندا پەسند بکرێ، لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، لە هەرێمی شەڕ و کاولکاری و داگیرکاریدا، لە نێو کەشی داخراوی نەریت و کۆمەڵگەی داخراودا، کەسایەتییەکی ڕووناکبیر، ئینسانوێست، دادگەر و مافدەر و مافپەروەر، لەسەر بنەمای خۆشەویستی و متمانەی خەڵکەکەی دێتە مەیدان؛ بۆوەی بەلەمی چارەنووسی پڕ هات و نەهاتی گەلەکەی لە دەریای تووڕە و پڕ شەپۆلانی ڕووداو و بەرژەوەندیی لێکنەبانی وڵاتانی داگیرگەر و زلهێزدا بگەیەنیتە کەناراوەکانی هێمنی و ئازادی. مرۆڤێک لەو سەروبەندەدا و لە جوغرافیایەکی بچووکی ئەم گۆێ زەوییەدا حوکمەتی ڕاگەیاند کە هەم خۆی مرۆڤتەوەر بوو، هەم دەسەڵاتەکەی بۆ پاراستنی کەرامەتی مرۆڤ لە هەر ڕەگەز و تیرەیەکی نێو بازنەی حوکمەتەکەی بەکارهێنا.

پێشەوای کوردان لە ماڵی دنیا هیچی کەم نەبوو، پلە و پایەی ئیداری و کۆمەڵایەتیی بەرزی هەبوو، ناوبەدەرەوە و

دەستڕۆیشتووش بوو؛ بەڵام ئەو کە بۆ پێشەوایەتیی گەلە بندەستەکەی خوڵقابوو؛ هەموو ئەم سامانە مادی و مەعنەوییانە و تەنانەت گیانیشی؛ بۆ بەردی بناخەی خەونی کورد، واتە دەوڵەتی کوردی دانا.

مرۆڤبوون، ڕاستگۆیی، دادپەروەریی کۆمەڵایەتی، ڕوحی دەست لەنێودەستنان و پێکەوە کارکردن، یەکیەتیی بەکردەوە، گەڕانەوە بۆ دەنگ خەڵک و لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی و پرەنسیپە گشتییەکانی کۆمەڵ و نەتەوە ئەو بایەخانە بوون کە لە کەسایەتیی پێشەوادا بەرجەستە ببوون و لە کارنامەی دەسەڵاتەکەشیدا بوونە هۆی کەڵەکەبوونی خەرمانێک دەسکەوت و ئەزموونێکی سەرکەوتوو.

وە کاتێکیش حوکمەتە ساواکەی پێشەوا بەرگەی باهۆزی گۆڕانکارییە ناوچەیی و جیهانییەکانی نەگرت، کاتێ وڵاتانی زلهێزی بەناو بانگەشەکەری مافی مرۆڤ و دێموکراسی و دەسەڵاتی گەل خۆیان لێ نەدا، و سۆڤییەتە بەناو پشتیوانەکەشی، پشتیوانییەکەی بە نەوتی باکووری ئێران و بەرژەوەندییەکانی دیکەی فرۆشت، وە کاتێکیش لەنێو گەلی خۆیشیدا تەنیا مایەوە؛ پێشەوا دوا وانەی مەکتەبەکەی چیانده گوێی قوتابی و نەوەی دواڕۆژی؛ وانەی خۆبەختکردن لە پێناو سەروەریی گەل و نیشتماندا.

ئەدی کۆمارە جوانەمەرگەکەی کوردستان لەبەرچی ئێستاش ئیلهامە بۆ بنیاتنانی داهاتوو لە هەر کام لەو نیشتمانە لەتکراوەدا؟ لەبەر چییە کە ئێستاش کۆمار ئەستێرەی هەرە پرشنگدارە لە ئاسمانی خەونەکانی کورددا؟ لەبەر ئەوەیە کە کۆمار توانی ئامانج و خەونی بەرحەق و ڕەوا و مێژوویی بە میلیون کوردی سەر ئەم گۆی زەوییە وەدی بێنێ و بیسەلمێنێ کە ئەم گەلە هەم دەتوانێ سەربەست و سەربەخۆ بێ؛ هەم بە مۆدێلی حوکمڕانییە مەدەنی و پێشکەوتووەکەی دەریخست کە شایانی ئەوەیە شکۆی دەوڵەتداریی لێ فێر بن؛ وە لەخۆڕاش نەبوو کە نەیارانی لە دژی یەکیان گرت.

کۆماری کوردستان کەسایەتیی ئیرادەگەریی بە تاکی کورد بەخشی، هەستی باوەڕبەخۆبوونی تێدا بەهێز کرد، کردیە خودانی شوناس و کەسێتیی تایبەت بە خۆی و، ئەوەش بۆشاییەکی وای لە دڵ و زەین و ئارمانخوازیی تاکی کورددا پڕ کردووەتەوە کە بۆ هەمیشە لەگەڵیەتی و بۆ داهاتووش چاوی لێیەتی.

هەڵکردنی ئاڵای کوردستان، ڕاگەیاندنی حوکمەتی کوردی، پێکهێنانی سوپای میللی لەژێر ناوی هێزی پێشمەرگەدا، بەربەرەکانی لەگەڵ نەخوێندەواری، بایەخدان بە زمانی کوردی، چاپی کتێب و ڕۆژنامە و گۆڤار، بووژاندنەوەی ئابووریی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆمار، دانانی یاسا بۆ ڕاییکردنی کاروباری کۆمەڵ، بەڕێکخراوکردنی پرسی ژنان و لاوان ئەویش

بەشی یازدەهەم

تەنیا لە ماوەی ١١ مانگدا و؛ پێوەندیی نێوان خەڵک و دەسەڵات و متمانەی دوولایەنەی خەڵک بە حوکمەت و دەسەڵات بە خەڵک پێمان دەڵێن ئەم حوکمەتە چەندە بەرۆژ، چەندە گەلی و چەندە پڕ دەسکەوت بووە. وەئەگەر چارەنووس واینەکردبا دەبوو بە نموونەیەکی دەگمەن لەرۆژهەڵاتی نێوەڕاست و جیهانیشدا.

ئێستا دوای حەوت دەیە لە واقعییەتی تاڵی ڕووخانی کۆماری کوردستان، خەون و خولیاکەی نەوە دوای نەوە هاتووە، ئامانجەکانی کۆمار نەخشەڕێ و بەرنامەی حیزبە نەتەوەییەکانی کوردی ڕۆژهەڵاتن و ئاسۆی گەیشتن بەم ئامانجانەش پتر لە هەموو کاتێک ڕوون و نیزیک دەنوێنێ، بەڵام ئاخۆ کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەتەواوی وانە مێژووییەکانی کۆماری وەرگرتووە؟

گرینگترین وانەی کۆمار ئەمە بوو کە دەسکەوتە بەنرخەکان لەتەبایی و یەکگرتوویی دایە وەدی دێن و دەشپارێزرێن، هەروەها ئەگەرچی هێزی پشتیوانی دەرەکی دەتوانێ ڕۆڵی گرینگ لە یەکلابوونەوەی هاوکێشەکاندا ببینێ؛ بەڵام ئەوەی دەبێ کۆشکی هیواتی لەسەر هەڵچنی هەر خۆت و هێزەکەی خۆتە. لێ مەخابن ئێستا لە کاتێکدا کە فاکتەری دەرەکی بە قازانجی جووڵانەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە و دوژمنی سەرەکی و هاوبەشی کورد لە ئێران، واتە کۆماری ئیسلامی پتر لە هەر کاتێک گلۆڵە بەختی کەوتووەتە لێژی؛ هێزە سیاسییەکانی کورد نەیانتوانیوە ئەو یەکریزی و یەک گوتاری و یەکبوونە پێک بێنن کە بۆ وەڵامدانەوە بەو دۆخی پێویستە.

ئێستا کە ئیدی پێشەوا قازی محەممەد بووەتە ڕەمز و سیمبولی هەموو کوردان و ڕێبازی نەتەوەیی و، شوناسخوازیی کۆماریش بووەتە ڕێباز و ئامانجی هاوبەش بۆ خەبات؛ پتر لە هەموو کاتێ پێویستە کەسێتیی پێشەوا و ئەزموونی کۆمار ببنە وانەیەک بۆ ژیاندنەوە و بنیاتنانەوەی دەسەڵاتی نەتەوەییمان. وانەیەک لە پێشەوا و کۆمارەوە بۆ هەمووان.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢١ی جانێوێری ٢٠١٩

ژنان و شوناسخوازیی نەتەوەیی لە کۆمار ڕا تا ئێستا

شەونم هەمزەیی

یەکێک لە شانازییەکانی کۆماری کوردستان بۆ ژنان، بەخشینی هۆوییەت و شوناسێکی دی بەژنان بوو.

ئیجباریکردنی خوێندن بۆ کچان، دامەزراندنی ڕێکخراوێکی تایبەت بە ژنان و بەشدارکرنیان لە گەمە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان دەرگای دنیایەکی نوێی بەڕووی ژناندا کردەوە. حەوت دەیە دوای کۆمار ژنان چۆن باس لەو شوناسی نەتەوەیی خۆیان دەکەن کە لە کۆماری کوردستانەوە مانا وەردەگرێ.

بۆ باس لەسەر ئەو بابەتە و لە توێی چەند پرسیارێکدا، ڕای بەڕێزان خاتوو مەهاباد قەرەداغی، نووسەر و شاعیر؛ گوڵاڵە شەرەفکەندی، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان، موزەیەن گونەش، نوێنەری هادەپ لە هەرێمی کوردستان و کوێستان گادانی، نووسەر و چالاکی سیاسیمان وەرگرتووە:

شەونم هەمزەیی: کاتێک کە کۆماری کوردستان دادەمەزرێ، نە لە ئێران و نە لە وڵاتانی دراوسێشدا بۆ نموونە ژنان مافی دەنگدانیان نەبووە، خوێندن بۆ ژنان نەک زۆرەملێ، بگرە لە ئاستێکی زۆر کەمیشدا بووە؛ ئێوە پێگەی ژن و مەیدانداریی ژن لە کۆماری کوردستاندا چۆن هەڵدەسەنگێنن؟

بەشی یازدەهەم

مەهاباد قەرەداغی:

لەگەڵ ئەو بارودۆخە سەختەشدا کە باسی دەکەیت، لە کۆمارە ساواکەی کوردستاندا هەوڵ دراوە جموجوڵێکی ڕێکخراوەیی هەبێت و ژنان چالاک بن و هەڵسووڕانیان هەبێت. دروستکردنی ڕێکخراوی ژنانی دێموکرات و هەبوونی بڵاوکراوەی تایبەت و چالاکیی شانۆیی لەو کاتەدا خۆی لە خۆیدا نیشانەی سەرەتای هۆشیارییەکی دیموکراتیانەیە و لە فیکری سەرکۆماری کوردستان، شەهید قازی مەحەممەدی نەمردا هەبووە. ئەگەر چی تەمەنی کۆمار کورت بوو، بەڵام لەو کورتە تەمەنەشیدا ئەوە لە بیر نەکرا کە دەبێ ژن خۆی ڕێک بخا و پێگەی خۆی لە نێو کۆماردا دیاری بکا. لەو بڕوایەدام ئەگەر تەمەنی کۆمار وەک تەمەنی حکومەتی هەرێمی کوردستان درێژ بوایە، کۆماری کوردستان دەبوو بە نموونەیەکی وەکوو ئیسرائیل لە ڕووی بەهێزیی پێگەی ژن و دیموکراتیەتدا. مەخابن تەمەنی کۆمار درێژ نەبوو، بەڵام وەک مێژوو ئەو هەنگاوە پێشەنگەی کە نای، بۆی تۆمارکراوە و هەر دەمێنێ.

گوڵاڵە شەرەفکەندی:

بە بڕوای من کۆمار لەڕووی بەشداریی ژنان لە بواری سیاسی و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگیدا پلەی زۆر پێشکەتووخوازانەی هەبووە و ئەوەش تەنیا وەک شوعار ناکرێ ببیندرێ، **نموونەکەشی دوو خاڵی گرینگە:**

بەشی یازدەهەم

یەکەم: کاتێک باسی بەشداریی ژنان لە سیاسەتدا دەکا کەمتر لە دوو مانگ دوای کۆمار یەکیەتیی ژنان دادەمەزرێنێ.

دووهەم: ئەوەیکە یەکێک لە بنەماکانی کۆمار هاندانی خەڵکە بۆ ناردنی کچان و کوڕان بۆ قوتابخانە و دەرس خوێندن. بە واتایەک کۆمار ڕێگای خۆپێگەیاندن بۆ کچان وەبەرچاو دەگرێ و لەو بوارەشدا کاتێک ئاماژە بە دیاریکردنی سزا دەکا بۆ ئەوانەی سەرپێچی لەو بریارە دەکەن، خۆی مانای ئەوەیە کە ئەم بریارە وەک شوعار نابینێ؛ بەڵکوو مەبەستی پەروەردە و گەشەسەندنی کۆمەڵگەیە. ئەمرۆ دوای ٧٣ ساڵ وێدەچی ئێمە نە تەنیا لەم بوارانەدا بەرەو پێش نەچووین بەڵکوو ڕۆژ لە گەڵ ڕۆژ بە بیانووی جۆراجور هەوڵ دەدرێ ژنان بنێرنەوە ماڵێ و بە هەزار بیانوو تەنیا وەک ئامرازێک بۆ ڕازیکردنی پیاوان لە ژیان چاویان لێ بکرێ، یان لە باشترین حالەتدا تەنیا وەک دایک. کۆمار بە بیانووی دواکەوتوویی کۆمەڵگە ناترسێ لە بڕیاردان و نالێ ئەوە بۆ کۆمەڵگەی کوردەواری زوویە. کاتێک لە پێشەوا سەبارەت بە مافی دەنگدانی ژنان پرسیار دەکرێ، تەواو بە ئەرێنیی وەردەگرێ. جا بە لەبەرچاوگرتنی ئەو ڕاستییە کە ژنانی ئێران لە ساڵی ١٩٦ مافی دەنگدانیان پەیدا کرد و لە عێراق لە ساڵی ١٩٨٠ دەردەکەوێ کە کۆمار چەندە بێباکانە و بە باوەڕەوە دەڕوانێتە بەشداریی ژنان لە بڕیاردا، یان هاتنە مەیدانی ژنان و ئەوەش گەورەترین بەڵگەیە بۆ دیتنی گۆشەنیگای کۆمار سەبارەت بە ژن و کۆمەڵگە.

کوێستان گادانی:

هاتنە دەرەوەی ژن لە ماڵ و کۆکردنەوەی ئەوان لە ساباتی ڕێکخراوێکی تایبەت بە ژناندا، یەکێک لە گەورەترین دەسکەوتەکانی کۆمار و شوێندانەرترین دەسکەوت بووە لە سەر مێژووی بزووتنەی ژنانی کورد.

هەبوونی ژن لە دام و دەزگای بەڕێوبەریی و ناوەندی بڕیاردانی هەر وڵاتێک بەستراوەتەوە بە جێگە و پێگەی ژن کە لە ناو کۆمەڵگەی ئەم وڵاتەدا هەیە. لە کوردستانی ئەو کاتی ئێمەدا، ژن جێگە و پێگەیەکی تایبەتی لە نێو کۆمەڵگەدا نەبووە،

بەشی یازدەهەم

بێجگە لە ڕۆلی دایکێکی دڵسۆز، هاوسەرێکی بەوەفا و، خوشکێکی خانم و یان ژنێکی سەرسپی و جێگای ڕێز، بۆیە ئۆرگانیسەکردن و بەڕێکخراوەیی کردنی ژنان لە کەش و هەوای ئاوا داخراو نیسبەت بە ژنان کارێک و هەنگاوێکی ئاسان نەبووە، بەڵام پێشەوای نەمر بۆ جێخستنی ئەم دەستپێکە لە بنەماڵەی خۆیەوە دەستی پێکرد.

دەگەڵ ئەوەی کۆمار روخسارێکی پیاوانەی هەبوو، بەڵام دەبێ دان بەم ڕاستیە دابنێن کە کۆماری کوردستان دەرگای ڕووناکی بە رووی ژنی کورددا کردەوە و ژنی کورد دامەزراندنی یەکێتی ژنان و هەروەها گۆڕانی شێوەی ڕوانینی کۆمەڵگەی کوردەواری نیسبەت بە ژن وەک دەستپێکی ڕێگایەکی دوور و درێژ بۆ گەیشتن بە مافی ڕەوای خۆیان، بە دەسکەوتی کۆماری کوردستان دەزانن

شەونم هەمزەیی: گوتاری سەرەکیی کۆماری کوردستان شوناسخوازیی نەتەوەیی بووە کە بووەتە هەوێن و چرای بزووتنەوەی سیاسی لە بەشەکانی دیکەی کوردستانیش. ژنانی نەوەکانی دوای کۆمار و لەبەەکانی دیکەی کوردستان چۆن لەگەڵ ئەم گوتارە هاتوون و چەندە پشکدران لەو خەباتەدا؟

کوێستان گادانی: کاتێک کە کۆماری کوردستان بە گوتاری شووناسخوازیی نەتەوەیی یارمەتیدەری دامەزرادنی ڕێکخراویی ژنان دەبێ بە دڵنیایەوە هەر لە سەرەتایی دامەزراندنی ئەم ڕێکخراوەیەش شویندانەریی ئەم گوتارەی نەک هەر پێوە، دیارە بەڵکوو بووەتە گوتاری سیاسیی ئەم یەکیەتییەش. بە بڕوای من هەر لە سەرەتای هاتنەدەرێی ژنی کورد لە ماڵ بۆ کاری ڕێکخراوەیی تا ئیستا دوو ئامانجی پێکاوە، یەکیان ئەرکی نیشتمانی و نەتەوەیی خۆی بەرێوە ببا بۆ گەیشتن بە ڕزگاری نەتەوەیی، ئەوەی دیکەیان دەستەبەرکردنی مافی یەکسانی لە نێو کۆمەڵگەدا. ئەم دوو ئامانجە ئێستاش سەرنجی ژنی کورد ڕادەکێشێ و درێژەدەری خەباتی پێگەیشتن بەو دوو ئامانجەن. بۆیە نەوەکانی دوای کۆماریش وەک هەموو ڕەوتی دیکەی ژیان لە هەلومەرجی تایبەتدا گۆڕانکارییان لە شێوەی تاکتیک بۆ گەیشتن بە ئامانج هێناوە، بەڵام لەم ئامانجە پیرۆزەیان دوور نەکەوتوونەوە. دەکرێ بڵێین کە بە هۆی هێژمۆنیی گوتاری سیاسی - نەتەوەیی و هەستی نەتەوەیی گشتی تاکی کورد، ئەم بیرۆکەیە زیاتر زاڵ بووە و بووەتە هۆکاری ئەوەی کە خەباتی یەکسانیخوازی لە بڕگەیەکەوە بۆ برگەیەکی دیکە لاوازتر لە خەباتی نەتەوەیی بەرچاو کەوتبێ؛ بەڵام ناتوانین حاشا لەم راستییە بکەین کە ژنی کورد لە ڕاستیدا هاوتەریب تێدەکۆشێ بۆ گەیشتنی بە هەر دوو ئامانجی ڕزگاریی نەتەوەیی و یەکسانیی ڕەگەزی.

مەهاباد قەرەداغی: کورد یەک نەتەوەیە و کوردستان یەک وڵاتە، بۆیە پارچە پارچە کردنەکەشی هیچی لەو ڕاستییە نەگۆڕیوە، بەڵام بەدیهێنانی ئەو ڕاستییەی زۆر سەخت کردووە. لە هەر کام بەشی کوردستاندا پێشهاتێک، کارەساتێک،

بەشی یازدەهەم

ڕووداوێک ڕوو بدا، بە بێ هیچ گومانێک کاریگەریی لەسەر بەشەکانی تر دەبێ و ڕەنگدانەوەی لەسەر دەروونی کورد دەبێ لە هەر بەشێک بژی و تەنانەت گەر لە هەندەرانیش بژی. بۆ ئەو کاتەش بێگومان وابووە و کۆماری کوردستان وەک قیبلەیەک بینراوە کە هەموو کورد ڕووی تێبکا. دەبینین چۆن بارزانیی نەمر کە سەرکردەی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازیی کوردە لە باشووری کوردستان لەو کاتەدا دەچێ و بە سەرکۆماری کوردستان دەڵێ من سەربازێکی کۆمارم و خۆی و پێشمەرگەکانی لە خزمەتی کۆماردا دەبن. هەروەها ڕێکخراوەکانی ژنان لە سلێمانی کە حەپسەخانی نەقیب بەڕێوەی بردوون پەیوەندییان لەگەڵ ڕێکخراوی ژنانی کۆماردا هەبووە و هاوخەباتییان بۆ یەکتری دەربڕیوە. کوردستان یەک جەستەیە و هەرکوێی جەستە ئازارێکی هەبێت، کار لە جوڵە و چالاکی یەکتری دەکەن.

گوڵاڵە شەرەفکەندی: ژنانی کوردی چالاک لە گۆڕەپانی خەباتی مافخوازانەی کورد و لە سیاسەتدا هەتا ئەوڕۆ بەشی هەرە زۆری توانای خۆیان تەرخان کردووە بۆ دەستەبەر کردن و وەدیهێنانی خەونی سەروەریی نەتەوەیی و ڕزگاریی کورد لە بندەستی. بە واتایەک بەشێکی زۆر کەم و لاوەکی سەرفی خەبات بۆ یەکسانی کراوە. هەمووکات چ لە لایەن حیزبەکان و چ لە لایەن خودی ژنەکانیشەوە گوتراوە یان، بە هەنگاوی بە کردەوە وا نیشان دراوە خەباتی سەرەکی خەبات بۆ رزگاری لە بندەستییە.

بە بڕوای من ئێمە نەمانیوانیوە ئامۆژگارییەکانی کۆمار زۆر لەبەر چاو بگرین و زۆر جاران لە بڕیارداندا نەمانتوانیوە بوێر بین بۆ ئاڵوگۆڕ لە کۆمەڵگە. هەڵبەت سەرهەڵدان و پەرەسەندنی توندئاژوویی ئیسلامی لە ناوچە و لە ژێر کارتێکەری کۆماری ئیسلامی لە ئێراندا پاشگەزبوونەوە لە یەکسانی زۆر بە ڕاحەتی پاشەکشەی بە هەموو جۆرە هەوڵێک لەم بوارەدا کردووە. کاتێک لە کوردستان ئەمڕۆ لە قەرنی ٢١ باسی بە شوودانی کچانی ژێر ١٣ ساڵ دەکرێ، کاتێک ژنی کورد وەک بەردە و دیلی سێکشوال لە لایەن داعێش کە زۆر لە سەرکردەکانیان کوردن، ئیستیفادەی لێ دەکرێ. کاتێک حیزبەکان بە تێبینییەوە و زۆر جاران لە ترسی کۆمەڵگە بە خشکە باسی یەکسانی دەکەن، لەوە زۆرتر چاوەڕوانی ناکرێ.

هەڵبەت نابێ حاشا لەوە بکرێ لە ژنانێکی بوێر لە هەر دوو مەیداندا سەنگەریان بەجێ نەهێشتووە و هەتا ئێستاش تەنانەت بە فیداکردنی گیانیان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی کۆمار تێکۆشاون. نموونەکەشی دوور نەڕۆین، هەردوو نەسرین و سۆهەیلاکانی کوردن و زۆری دیکەش.

شەونم هەمزەیی: ژنان لە ئێستادا لە کوردستان چۆن باس لە شوناسی خۆیان دەکەن. شوناسی ژنان گرێدراوی کام چەمک و بایەخن، بایەخە نەتەوەییەکان، یان بەها ڕەگەزی و فیمینیسم؟

بەشی یازدەهەم

گوڵاڵە شەرەفکەندی: لە لای من کاتێک دەڵێی ژنان لە کوردستان مەبەستت ژنی کوردە چ لە کوردستان بێ و چ لە تاراوگە و چ لە بن دەستی داگیرکەر. ئەو ژنە، هەم ژنە هەم کوردە، پێناسەکەی هەم ڕەگەزییە هەم نەتەوەیی و ناکرێ تەنیا بەسەندە بە یەک بەشی بکەین. بۆ من ژن بوونەکەی دەبێتە هەوێنی خەبات بە دژی هەڵاواردنی ڕەگەزی و بۆ دەستەبەرکردنی کۆمەڵگەیەکی یەکسان. کورد بوونەکەشی دەبێتە هەوێنی خەبات بە دژی هەڵاواردنی نەتەوەیی و بۆ دەستەبەر کردنی کۆمەڵگایەکی یەکسان. ناکرێ و نابێ یەکێک لەو خەباتانە بکرێتە پاشکۆی ئەوی دیکە، ئەگەر هەر دوو بوار هاوکات و پێ بە پێی یەکتر نەڕواتە پێش ئەو خەباتە سەرکەوتوو نابێ.

کوێستان گادانی: دەگەڵ ئەوەی ژنی کورد لە ناوەندی بڕیارداندا کەمن، دەگەڵ ئەوەی هەبوون و بەشداربوونیان لە نێو کۆڕ و کۆمەڵە سیاسی، زانستی و ڕاگەیاندن لە پیاوان کەمترن، بەڵام ژنی کورد خۆی پێگەیاندووە، ژنی کوردی ڕووناکبیر، ئاکادێمیسێن، سیاسی، ناسیۆنالیست، فێمێنیست، سێکۆلار و بەڕێوبەر هەیە؛ کەواتە دەکرێ بڵێین ئەگەر ئەمڕۆ ژنی کورد لێدوان دەدا و لە سەر باسێک ئانالیزەو لێکۆلینەوە دەکا، نە فێرکراوە و نە کۆپی دەکا؛ بەڵکوو لە ئاست توانایی و پێگەیشتنی خۆیدا قسە دەکات. ژنی کورد، پێش هەموو شتێک ئەگەر خۆی بە کورد پێناسە کرد و شانازی بە کوردبوونی خۆی کرد، ئەرکێکی تایبەتی لە پەروەردە و پێگەیاندنی نەوەی نوێ دەکەوێتە سەر شان. شوێندانەری گوتاری نەتەوەیی کۆماری کوردتسان هەر بۆ نیوەی کۆمەل واتە ڕەگەزی پیاو نەبووە، بەڵکوو بۆ هەموو کۆمەڵگە بووە، بۆیە ژن لە دەربڕین و هەستپێکردنی ئەم گووتارە نەتەوەییە بێبەش نەبووە. شووناسی ژنی کورد شوناسی کوردی ڕەسەنە، بەلام هاوکات خۆی لە تێگەیشتنی چەمکە زانستییەکانی دیکەی گرێدراو بێبەش نەکردووە و ژنی کورد زۆر باشتر لە پیاوانی کورد توانیویەتی چەمکی بایەخداری وەک ناسیۆنالیزم، فێمێنیسم و سێکۆلاریزم لە شۆناسی خۆیدا بە یەکەوە ببەستێتەوە.

مەهاباد قەرەداغی: گوتاری ژن و هەموو چین و توێژەکانی کۆماری کوردستان هەر گوتارێکی نەتەوەیی بووە و ئەمەش زۆر ئاساییە بۆ گەلێک کە مافەکانی زەوت کراوە و وڵاتەکەی داگیرکراوە و دەیەوێ نیشتیمانەکەی ئازاد بکا و نەتەوەکەی لەژێردەستەیی رزگار بکا. لەو سەردەمەدا هێشتا گوتاری فێمینیستی لە هیچ کوێی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا نەبووە و لە کۆماری کوردستانیشدا بێگومان بەوشێوەیە نەبووە. سەربەخۆییخوازی و هەوڵ بۆ ئەو بەها نەتەوەیی و مرۆڤایەتییە، وەک ئەرکی سەرەکی بینراوە و کاری بۆ کراوە.

ئێستاش ژنانێکی هۆشیار لە هەر بەشێکی کوردستان هەن و هەوڵی پێکهێنانی گوتارێکی فێمینیستییان داوە و دەدەن. هاوکات لەگەڵ خەبات بۆ ڕزگاری نەتەوەیی خەباتێکی خورتیش بۆ ڕزگاریی تۆخمی مێ لە کۆت و پێوەندە کۆمەلایەتی و کولتوورییەکان، هەیە و بەردەوامە.

بەشی یازدەهەم

شەونم هەمزەیی: ئەمڕۆکە پرسی کورد لە هیچ کام لە بەشەکانی کوردستان بە ئاکام نەگەیشتووە. گوتاری شوناسخوازیی نەتەوەیی لە هەموو بەشەکانی کوردستان گوتاری زاڵ و سەرەکییە. بەڵام فێمنیزیمیش وەک گوتارێک لە کوردستان گەلێ قۆناغی بۆ پێشێ بڕیوە. جێگە و پێگەی گونجاوی ژنان لەو هاوکێشانەدا دەبێ کوێ بێ؟

مەهاباد قەرەداغی: بە بڕوای من دەبێ ئەو دوو ئەڵقەیە بە تەواوی پێکەوە پەیوەست بکرێن، خەباتی نەتەوەیی و جێندەری. ژن کورد بە تەنیا ڕزگاری نابێ، ئەگەر نەتەوەکەی ژێردەستە و خاکەکەی داگیرکراو بێت. پیاوی کوردیش بە تەنیا ناتوانێ نەتەوەیەک ڕزگار بکا کە سەدەیەکە ژێردەستەیە، هەروەها تەنانەت گەر کوردستانیش ڕزگار بکرێ لە دەستی داگیرکەران و ببێ بە وڵاتێکی سەربەخۆ و ئازاد، گەر ژن و پیاو هەر دووکیان وەک دوو توخمی سەرەکی تیایدا ئازاد نەبن و مافەکانیان پارێزراو نەبێت، ئەگەر دەوڵەتێکیش چێ ببێ، دەوڵەتێکی بەئەرزش نابێ. لەبەر ئەم هۆیە، پێویستە ژن و پیاوی کورد، هاودەنگ و هاودەست بن لە هەردوو خەباتەکەدا، واتە بۆ ڕزگاریی کورد و بۆ ڕزگاریی مرۆڤ بە ژن و پیاوەوە و بۆ ئازادبوون.

گوڵاڵە شەرەفکەندی: بە بڕوای من خەباتی فێمنیستی لە کوردستان سەرەڕای هەموو هەوڵەکان، لە کزی داوە و ئەوە تەنیا کوردستان ناگرێتەوە، لە زۆر وڵاتی پێشکەوتووش سیاسەتی نێودەوڵەتی خەریکی پاشەکشەیە لە هێندێک لە بنەماکانی سەرەکیی یەکسانی. بە واتایەک بنەما بۆتە وەدەستهێنانی دەنگی زۆرینە و دەنگی زۆرینەش ژنان نین و باسی فێمینیستی نییە.

ژنانی کوردستان کە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەراست لە مەرکەزی ئیسلامییە توندڕەوەکاندا دەژین و خەبات دەکەن لە هەمیشە کاریان سەختتر، دەنگیان کزتر و پشتیوانیان کەمترە. بە واتایەک ئەمڕۆ پێشکەوتووخوازی مۆد نییە بۆ کاری ژنان لە کوردستان زۆر دژوارتر بووە.

بوونی ژنانی پیشمەرگە و چەک لە شان و بەجەرگ نەیتوانیوە بە تەنیایی بیری کۆمەڵگە بگۆڕی. پێشمەرگەی ژن بووەتە سیمبولی خۆڕاگریی کورد، بەڵام نەبووەتە سیمبولی باوەڕ بە مافی یەکسان یان توانای یەکسان لە بواری جۆراجۆردا.

کوێستان گادانی: خەباتی بزووتنەوەی ژنان و خەباتی نەتەوەیی لە کوردستان بە گشتی و لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە تایبەتی دوو خەباتی لێکگرێدراون، لانیکەم لەو چەند ساڵانەی دواییدا ئەم هەڵسەنگاندنە زۆر زەق و روون دەرکەوتووە. خەباتی کوردان بەگشتی لەسەر کۆڵەکەی ڕزگاریی نەتەوەیی دامەزراوە و هێندێک ئێستاش لەو باوەڕەدان کە ئەگەر ڕزگاریی نەتەوەیی بە دەست بێنین، زۆر بە ئاسانی مافی یەکسانی و عەدالەتی کۆمەڵایەتی دەستەبەر دەکرێ. زۆر لە ژنانی نێو

ڕیزی شۆڕشیش لە سەرەتاکانەوە زیاتر لە فیکری دەستەبەرکردنی مافی نەتەوایەتی دابوون و ئەگەر ڕۆڵ و نەخشیان هەبووبێ کە بەدڵنیاییەوە کاریگەریی زۆریان لە سەر شۆڕش هەبووە، زیاتر لە پیناو وەدیهێنانی ئامانجەکانی خەباتی نەتەوەییدا بووە. لێرەدا ئەولەوییەتی یەکەم کە ڕزگاری نەتەوەیی بووە مەجالی بە ژنانی کورد نەدەدا کە باسی مافی یەکسانیی خۆیان بکەن، بۆیە تەواوی وزەی خۆیان بۆ خەباتی نەتەوەیی تەرخان دەکرد و هێندێکیشیان لە ڕێگای ئەندامەتی لە ڕێکخراوی یەکیەتیی ژنان بۆ مافی یەکسانیی خۆیان هەوڵیان داوە. بەلام ئەوەی کە دەبێ ژنان لە ئەمرۆرا و بەو ئەزموونەی وەدەستیان هێناوە دەبێ لەو هاوکێشەیەدا چ جێگە و پێگەیەکیان هەبێت، ڕاستی ئەوە دەکەوێتە سەر ئەو جیاوازییەی کە لە ڕووی تاکتیکی بۆ گەیشتن بە ئامانجە هاوبەشەکان کە تاکی ژنی چالاک هەیەتی. بە بڕوای من ژنی کورد کاتێک جێگە و پێگەی دروستی لەم هاوکێشانەدا دەبێ کە بالانسی بەینی ئەم دوو گووتارە ڕاگرێ و هاوتەریب دەگەل یەک هەولیان بۆ بدا کە لە درێژخایەندا وەک بنەما و ژێرخانێکی پتەو بۆ نەهادینەکردنی کۆمەڵگەیەکی دێموکراتێک بتوانێ کەڵکی لێ وەرگرێ.

موزەیەن گونەش

هەر لە چوارچێوەی ئەم باسەدا ڕای خاتوو موزەیەن گونەش، چالاکی سیاسی و نوێنەری پارتی دێموکراتیکی گەلان (HDP) لە هەرێمی کوردستان بەمجۆرە بۆ "کوردستان" دوا:

لە ڕاستیدا ئەوەی پێشەوا قازی محەممەد بۆ گەلی کورد کردوویەتی بە تایبەت لەمەڕ پاراستنی مافی ژنان تشتێکی دیرۆکییە و جێگای گەلێ ڕێزلێنانە. سەبارەت بە ژنیش دەبینین کرانەوەیەک هەبووە وەک؛ خوێندن و هێنانە مەیدان و لەو بوارانەوە هەنگاوی باشی ناوە. لە ڕووی ڕۆشنگەریشەوە هەنگاوی گرینگی ناون و بە گوێرەی هەلومەرج و سەردەمی خۆیان هەنگاوی باشیان ناوە. تا سالانی هەفتا و هەشتای سەدەی ڕابردووش هەندێک ولاتی ئورووپا مافی دەنگدانیان بە ژنان نەدابوو. تەنانەت تا ئەم دواییانەش مشتومڕێکی وا لە نێوخۆی عەرەبستانی سعودیە لەئارادا بوو کە ئاخۆ مافی دەنگدان

بەشی یازدەهەم

بە ژنان بدرێ یان نا. کاتێک دەسکەوتەکانی کۆمار و پێشکەوتنەکانی بەم پێوەرانە هەڵدەسەنگێنین، دەبینین لەو ئانوساتەدا هەنگاوی گەلێک پێشکەوتنخوازانەیان ناوە و ئەو دەسکەوتانە بایەخێکی زۆریشی بۆ ژنی کورد هەبووە.

ئەگەرچی ئێستا بەشێک لە خەباتی ژنی کورد لە بیر و ئەندێشەی باکوورەوە و لە سەر هیم و بنچینەی فەلسەفەی بەڕێز ئۆجەلانەوە سەری هەڵداوە و گرینگی و بایەخی ڕۆڵی ژن لێرە زۆرتر هەست پێدەکرێ. خاڵی سەرەکی ئەمەیە کە ژن دەور و پێگەی خۆی لە مێژوودا بزانێ و بیناسێ و لە سەر بنەمای ناسنامەی زایەندیی خۆی، لە سەر پێی خۆی ڕاوەستێ و پێشبکەوێت.

لە مێژووی خەباتی هاوچەرخی باکووری کوردستاندا تا ئێستاش گفتوگۆیەکی زۆر لە سەر پرسی ژن دەکرێ و ئیلهام وەرگرتنی ژنانیش تەنیا بە کۆماری کوردستانەوە سنووردار ناکرێت. ڕاستە ئێستا ئێمە پرسی ژن لە سەر بنەمای بیر و ڕامانی بەڕێز ئۆجەلان بەرەوپێش دەبەین. بەڵام ئەمە نایەتە ئەو واتایەی کە ئێمە نکۆڵی لە مێژووی کۆماری کوردستان بکەین، یانیش ئەگەر لە بەشێکی دیکەی کوردستان کەسێک و خەباتێک گرینگیی بە ژن دابێت، نکۆڵی لێ بکەین. بەڵکوو ئێمە ئەو بایەخ و گرینگییە دەبینین کە بۆ یەکەمجار کۆماری کوردستان بە ژنی کوردی داوە. هەر هەنگاوێکیش کە لە پێناو بەرەوپێشبردن و سەرخستنی پرسی ژن نرابێت، ئەوا جێگەی ڕێز و پێزانینە. کۆماری کوردستانیش لەمەدا پشکی خۆی پێ براوە و ئەمە حاشای لێ ناکرێ.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢١ی جانیۆیری ٢٠١٩

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

نەتەوەکانی دیکەی ئێران و کۆماری کوردستان

ئازاد مستۆفی

ئاماژە: دووی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی، ساڵڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان، تەنیا خاڵێکی بەهێز و وەرچەرخانێکی مێژوویی مەزن لەخەبات و تێکۆشانی گەلی کورد لە ئێران نەبوو؛ بەڵکوو ئەم پێواژۆیە توانیی کاریگەرییەکی زۆر لەسەر ڕەوتی خەبات لە بەشەکانی تری کوردستان، هەمژی گەلانی چەوساوەی ئێران دابنێ. لەم ڕاپۆرتەدا هەوڵ دراوە لەمەڕ ئەو ڕووداوە مێژووییە لەڕەوتی خەباتی دێموکراسی و مافی گەلان لەنێوان نەتەوەکانی تری نیشتەجێ لە جوغرافیای ئێراندا زیاتر باس بکرێ.

حافز فازڵی،

ئەندامی دەفتەری سیاسیی حیزبی «تضامن»ی ئەهواز لە گوتوبێژێک دەگەڵ ڕۆژنامەی «کوردستان» لەسەر کۆماری کوردستان و کاریگەرییەکانی بۆسەر چۆنیەتیی هەوڵ و تێکۆشانی نەتەوەکانی تری ئێران، دەڵێ:

ڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان ڕۆژێکی دیرۆکییە بۆ سەرجەم نەتەوەکانی نیشتەجێی ئێران کە لەژێر زوڵم و ستەم لە

ئێراندا دەژین؛ هەروەها ڕۆژێکی مێژوویی و وەرچەرخانێکی پڕمەزنە لە مێژووی هاوچەرخی گەلی کورد. ئەم ڕۆژە نەک هەر تەنیا بۆ کورد بەڵکوو بۆ گشت گەلانی هاودەرد دەگەڵ گەلی کورد گرینگ و مێژووییە، چونکە لەم ڕۆژەدا نەتەوەی کورد بۆ وەدەستهێنانی ئامانجی خۆی واتە دامەزراندنی دەوڵەت و دروستکردنی دەستەڵاتێک کە هیوا و ئارمانجی هەموو گەلێکە، هەوڵی دا و ئەمەی کردە بەڵگە و سەنەد و میناکێکی زیندوو کە لە مێژووی ئەم گەلە مەزنە تۆمار کرا. هەرچەندە کۆماری کوردستان بە هۆکاری جۆراوجۆری نێونەتەوەیی نەیتوانی زیاتر لە یەک ساڵ خۆ ڕابگرێ، بەڵام ئارمان و هیوای نەتەوەی کورد و بەڵگەمەندبوونی ئەو کۆمارە لەسەر سینگ و دڵی تاک تاکی کوردەکان و ناوچەکە هەرماوە. کۆماری کوردستان بەڵگەیەکی حاشا هەڵنەگرە کە تۆوەکەی شەهیدی نەمر پێشەوا قازی محەممەد بەسەر هەموو ئاخ و نیشتمانی نەتەوەی کوردی وەرکرد و داری ئەم بەرهەمەش لە بەهاری چاوەڕوانیی ئەو گەلە مەزنە کە بە دڵنیاییەوە ڕۆژێک دادێ دەڕوێتەوە و بەر دەگرێ. بەڵێ قازی محەممەد لە سێدارە درا بەڵام هیوا و ئاواتی ئەو گەلە هیچ کات لەنێو ناچێ. کۆماری کوردستان، کۆماری ئازەربایجان، حکوومەتی ناوچەیی ئیمارەتی عەرەبستان هەر هەموویان بەڵگەی سیاسیی هاوچەرخن کە بۆ وەدەستهێنانی مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆیان درێژە بە خەباتی خۆیان دەدەن. کاتێ ئێمە باسی کۆماری کوردستان دەکەین ئامانجمان تەنیا باسی ڕووداوێکی دیرۆکی نییە، بەڵکوو کۆماری کوردستان لە ڕاستیدا هێمای بوونی ویست و داواکارییەکی ڕەوا و بەحەقی نەتەوەیەک لەوێ سەردەمدا بووە. ئەو داخوازییانەی پاش چەندین دەیە بەداخەوە ئێستاش بە ئاکام نەگەیوە، ئەگە کۆماری کوردستان مابا ڕەنگە چارەنووسی کوردەکانی هەموو ناوچەکە ئەمڕۆ بەشێوەیەکی دی دەبوو، ئاماژە بە کۆماری کوردستان و سەرنەکەوتنی ئاوات و ئامانجەکانی ئەو لە ڕاستیا ئاماژە بە هەرەچ بەرەچی، زوڵم و چەوسانەوەی نەتەوەیییە کە بۆ سەرجەم ئێمە گەلانی ئێران بەڕەوا زانراوە. هەڵبەت ئەو داواکارییانەی ئێمە داخوازییەک نییە کە دەگەڵ چوارچێوەی یاسا نێونەتەوەییەکان و بەرژەوەندیی گشتی کۆمەڵگەی جیهانی جیاوازیی هەبێ، بەڵکوو ویستی ئێمە ئەمڕۆ دەباسی مافی مرۆڤ، مافی شارۆمەندی و مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆماندا دەگونجێندرێ و دەوڵەتە دیکتاتۆرەکانیش ناچارن بەو دۆخەی نێوخۆیی و نێونەتەوەیی کە هاتۆتە پێش، لە گۆشەنیگای جیاواز درەنگ یا زوو ئەو مافانە لە بەرچاو بگرن.

ئەمڕۆ کۆمەڵگەی جیهانی پاراستنی مافی مرۆڤ و نەبوونی فەرق و جیاوازی لە بەرامبەر بە هەڵسوکەوت دەگەڵ بنیامەکان، ئازادییە بنەڕەتییەکان و مافی پاراستنی شوناسی نەتەوەیی، ئۆلی و زمانی بە مەرجی سەرەکیی دانان بە دەوڵەتەکان دەزانن. کەوابوو بە تێپەڕینی زەمەن ئەوەی کە نەمران قازی محەممەد و جەعفەر پیشەوەری وەک بناغەیەکی پتەو کاریان بۆ کرد و نەیانتوانی بەپێی ڕەوشی ئەوکات وەک خۆی دایڕێژن، ئەمڕۆ وەدەستی جیلی نوێی ئەو قارەمانانە کەوتووە. دۆخی پێشکەوتوویی کۆمەڵگە مرۆییەکان دەبەستێنی مافی مرۆڤ و دانپێدانانی لەلایەن دەستەڵاتدارەکان، بۆ ئەوەی ئەمڕۆ بە ویست و داوایەکی ڕەوا دادەنرێ. دیارە کۆماری ئیسلامیی ئێران بێبزەیانە بەو پەڕی چەختیگەرییەوە ئەوەی لە دەستی هاتووە بۆ هەڵاواردن، چەوساندنەوە و زوڵم بە نیسبەت گەلانی کورد و بەلووچ و هەموو نەتەوەکانی تر کردوویەتی و

بەشی یازدەهەم

دەستی لێ نەپاراستووە، ساڵانێکە بۆ قاڵکردنەوە و تواندنەوەی فەرهەنگی، زمانی، سووکایەتی و بێڕێزی بە گەلانی ئێران تێدەکۆشێ، ئێمە بە لە بەرچاوگرتنی ئەو ئەزموون و بەسەرهاتانە گەیشتووینەتە ئەو باوەڕە باشترین ڕێکار بۆ چارەسەری ئەم پرسە فێدراڵیزمە. چونکە لە نیزامی فێدراڵدا ناوەند وەک سەنتەر و ئاوەزی دیکتاتۆرییەت نامێنێ و لەنێو دەچێ، دابەشکردنی دەسەڵات و بەشداریکردنی گشت خەڵکی لە هەموو شار و ناوچەیەک لە حکوومەت نەک تەنیا ئەو ئێرانە لاواز ناکا بەڵکوو زۆریش بەهێزتر دەبێ. عەرەبێک، کوردێک، ئازەرییەک، بەلووچێک، تورکمەنێک هەتا ئەو کاتەی هەست بە مافەکانی خۆی نەکا ناتوانێ شانازی بە ئێرانیبوونی خۆی بکا.

فەرامەرز بەختیار.

بەرپرسی حیزبی «یەکیەتیی بەختیاری، لورستان، کەهکیلوویە و بویرئەحمەد» بە ڕوانینێکی مافی مرۆڤانە باس لە کۆماری کوردستان و خەباتی گەلی کورد دەکا و بە چاوخشاندنێک لە دۆخی سیاسی ئێستای ئێران دەڵێ:

دامەزراندنی کۆماری کوردستان جووڵەیەکی سیاسی بوو کە بە ڕەهەندی ئەستاندنی مافی نەتەوەیی کوردەکان لە ئێران دەستی پێکرد ئەمەش دەیتوانی سەرەتایەک بێ بۆ پێشکەوتن و پەرەئەستەندن و ئاسایشی کۆمەڵایەتی بۆ گەلی کورد، کەچی لەگەڵ هێرشی نیزامیی ئەرتەشی حکوومەتی ناوەندی ڕووبەڕوو بۆوە و کوردستان کەوتە ژێر دەستی دەوڵەتی ناوەندیی ئێران کە هەتا ئەمڕۆش درێژەی هەیە. خەبات و تێکۆشانی گەلی کورد کە ئەمڕۆ لە سەرانسەری کوردستانی ئێران بەردەوام درێژەی هەیە لە ڕاستیدا درێژەی خواستە ڕەواکانی کۆماری کوردستانە، ڕێک بە پێی یاسا و پرەنسیپەکانی سیاسی جیهانی مۆدێرن و پێشکەوتوو و پەسەندکراوەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان. ئەو ویست و داخوازییانە هیچ دژایەتییەکی دەگەڵ یاسای مافی مرۆڤی نییە و ئەم کۆمارە کە لە ٧٠ ساڵ پێش لە ناوچەیەکی پاشکەوتووی ڕۆژهەڵاتی ناوین ڕووی داوە زۆر مۆدێرن ئەمڕۆیی و پێشکەوتووانە بووە، بەڵام دەوڵەتی ئەوکات چونکە هیچ ئاشنایەتییەکی دەگەڵ کۆنڤانسیۆنەکانی مافی مرۆڤ، دێموکراسی و ئازادیخوازی و یاسا نێودەوڵەتییەکان نەبووە، ڕووی کردۆتە ڕم و نێزە و ئەو پێواژۆ مەدەنییەی بە زەبری زۆری و دڕندانە بە چەک و جبەخانە سەرکوتی کرد جا ئەمجار دەستی کرد بە تواندنەوەی

بەشی یازدەهەم

فەرهەنگی، ئابووری، ئایینی و یاساغکردنی زمانی و بێبەشکردنیان لە خەدەماتی حکوومەتی کە ئاسەواری قیزەونی ئەو کردەوانە ئەمڕۆ لە کوردستان دەبینرێ. خەباتی گەلی کورد و باقی نەتەوەکانی زوڵملێکراو لە ئێران کە ئەمڕۆ لەنێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێراندا دەیانبینین و گرینگترین وێژەمانی سیاسی و باسی سەرەکی جموجووڵی ڕامیاری لە ئێران و ناوچەکەیە، دژکردەوەیەکە لەبەرامبەر دژایەتیی نەتەوەیی دەوڵەتی ناوەند کە لە مەملەکەتی «مەحسوور»ەی ئێران، بە نیسبەت گەلانی نیشتەجێ هەیە. ئەگە دەخوازین دێموکراسییەکی ڕاوەستاو و سەقامگیر لە ئێران هەبێ دەبێ بزانین کە بەبێ چارەسەرکردنی کێشەی نەتەوەیی لە ئێران هیچکات ناگەینە دێموکراسی. لە وڵاتی فرەنەتەوەی ئێران، سەرجەم گەلان دەبێ مافی بەرامبەری ئینسانی و سیاسی - کۆمەڵایەتیان هەبێ و خاوەن چارەنووسی خۆیان بن. بە پێچەوانە و دەگەڵ گۆڕینی دیکتاتۆرەکان لە ناوەند، گەلانی ئێران بە ماف و ویستی خۆیان ناگەن، کوردستان دەتوانێ بەو پێیەی کە ئەزموونی خەبات و تێکۆشانی سیاسی - نیزامیی ٧٠ ساڵی ڕابردووی هەیە، بیرۆکە باشەکانی بخاتە بەردەست نەوەی شوناسخواز و ئازادیخوازی نەتەوەکانی تری ئێران و بەستێن بۆ گۆڕانکاریی بنەڕەتی لە ئێران درووست بکا، هزری نوێی شوناسخوازی هەروەها وەدەستهێنانی مافی پێشێلکراوی نەتەوەیی لە سەرانسەری ئێران زۆر بە خێرایی ڕێ دەپێوێ و ستەمی دینی دەستەڵاتدارانی خستۆتە ژێر پرسیار، لە جیهانی سیاسیی نێونەتەوەییش، هەڵکەوتە و ئێلیتی سیاسیی گەلان بە بەشداری لە کۆڕ و دانیشتنەکانی کۆمەڵگەی جیهانی، پرسی گەلانی ئێران و فرەنەتەوە بوونی ئەو وڵاتەیان بۆ هەموو لایەک ڕوون کردۆتەوە. ئەمڕۆ سیاسەتمەدارەکانیش ئەو پرسە چاک دەزانن کە دەبێ لە کاتی گۆڕانکاری لە ئێران، جۆراوجۆری کولتووری (Diversity Cultural) و نەتەوەیی و پلۆرالیزمی سیاسی کە بۆخۆیان دایانهێناوە و بەڵێنیان پێ داوە لە ئێرانژی پشتیوانی لێ بکەن هەتا بتوانین بە دێموکراسییەکی ڕاستی و واقعی بگەین، کۆمەڵگەیەکی بەبێ هەڵاواردن و هەڕەشە و سەرکوت دابمەزرێنین هەتا هەموو ئێرانییەکان دە ئاسایش و تەناهی بە هەوڵ و خۆماندوو کردن تێ بکۆشن ئەو پاشکەوتوویە تێپەڕێنن و بڕوانینە دوارۆژێکی پرشنگدار.

ڕەحیم بەندوویی

ئەندامی ڕێبەریی حیزبی «خەڵکی بەلووچستان» لەسەر گرینگی کۆماری کوردستان دەڵێ:

بەشی یازدەهەم

دامەزراندنی کۆماری کوردستان لەسەر دەستی حیزبی دێموکراتی کوردستان بە ڕێبەریی مەرحوومی قازی محەممەد لە دووی ڕێبەندانی ١٣٢٤ی هەتاوی ئاکامی زەمەنێک ئەزموون و هیوای تێکۆشەرانی کورد بووە، خەباتکاری کورد دوای ئەو هەمووە زوڵم و سەختی و ناخۆشییەی دوای دابەشبوونی خاکی کوردستان لە نێوان وڵاتانی هاوسێ لەلایەن دەوڵەتانی چەوسێنەری بریتانیا و فەڕانسە لە کێبەرکێ دەگەڵ ئیمپراتووریی عوسمانی کە بە ڕێکەوتننامەی «سایکس-پیکۆ» بەناوبانگە، قۆڵی لە خەبات هەڵماڵی. هۆکاری بیچمگرتنی کۆماری کوردستان لەلایەن حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ئێران، بۆ ڕابوونی شۆڕشگێڕانی ئێران و سەرکەوتنی ئینقلابی مەشرووتە بەسەر زوڵم و چەوساندنەوەی قاجارەکان، کە بەپێی یاسای بنەڕەتی ئەو کات پەسەندکردنی شێوازی کارکردی سیاسیی «لا مۆنە» (عدم تمرکزگرایی) لە ژێر ناوی «ئەنجوومەنەکانی ئەیالەتی و ویلایەتی» دەگەڕێتەوە، بێشک بوونی هێزە نیزامییەکانی بریتانیا و ڕووس لەلایەک و هەبوونی هێزێکی سیاسی بەناوی «حیزبی دێموکرات کوردستان» لە لایەکی تر کە ئامرازی سازماندان و بەرنامەڕێژی تێکۆشەرانی کورد بوو، ڕۆڵێکی گرینگی لە دامەزراندنی کۆماری کوردستاندا هەبووە. حکوومەتی پەهلەوی کە کاتی خۆی لە کۆتایی شەڕی جیهانیی یەکەم و بە کودتای نیزامی ئینگلیسەکان و بۆ تێکشکانی شۆڕشی مەشرووتە لە ئێران قوت کراوە، بە بەرنامە و پشتیوانیی سەرەکی ئینگلیسەکان لەشکری بۆ کوردستان نارد، قازی محەممەد و بەشێک لە هاوڕێکانی لە سێدارە دران و پاش یازدە مانگ کۆماری کوردستان هەڵوەشایەوە، بەڵام هیچ کات نەیتوانی حیزبی دێموکرات و پێشەوا قازی محەممەد کە ڕەگ و ڕیشەی دەنێو دڵی هەموو کوردێکی ئێران دایە لەنێو بەرێ. ئەوە بوو کە ئەم حیزبە جارێکی تر و لە گەرمەی شۆڕشی گەلانی ئێران (١٣٥٧) بە سەرکردایەتیی نەمر دوکتور عەبدولڕەحمانی قاسملوو لە نێو خەڵکی کورد بە دروشمی «دێموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان» سەری هەڵدایەوە و ئێستاش ئاڵاهەڵگری خەبات بۆ وەدەستهێنان و دابینکردنی مافی دەسەڵاتداریی نەتەوەیی گەلی کوردە، کوردستانێک کە هەموو کات دەگەڵ ئەو هەمووە سەرکوت و زوڵمە بێبەزەییانەی کۆماری ئیسلامی، بۆتە پەناگە و قەڵایەک بۆ تەواو خەڵکی دێموکرات و بۆتە هێمای هیوا و ناوەندی خەبات بۆ نەتەوەکانی تری ژێر چەپۆکی ئێران.

ماناس چاملی.

تویژەر و نووسەری تورک کە وتاڵە و خوێندنەوەیەکی زۆری لەسەر مێژووی هاوچەرخی ئێران بە تایبەت شۆڕشەکان و

بەشی یازدەهەم

دامەزراندنی هەر دووک کۆماری کوردستان و ئازەربایجان هەبووە، لەسەر کۆماری کوردستان و پێوەندیی نیزیکی دوو گەلی تورک و کورد دەڵێ:

بێشک یەکێ لە باسە هەرە گرینگەکان و خاڵە بەهێزەکانی جووڵانەوەی گەلانی ئێران لە مێژووی هاوچەرخدا ئەو ڕووداوانە بوون کە لە کوردستان و ئازەربایجان لە نێوان ساڵانی ١٩٤٥ بۆ ١٩٤٦ ڕوویان دا. جیا لەوەی کە هۆکاری کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئەو سەردەم دەبێ لە ساڵەکانی پێش، هاوکات و، دوای کودتای ڕەزاخان ببینین، بەڵام ئەوەی کە بۆ من وەک چالاکێکی سیاسی - مەدەنیی تورکی ئازەربایجان لە خوێندنەوە و دامەزراندنی دوو حکوومەتی نەتەوەیی یەکیان لە ئازەربایجان بەناوی حکوومەتی نەتەوەیی ئازەربایجان و ئەوەی تریش کۆماری کوردستان گرینگی و بایەخەکی یەکجار زۆری هەیە بە تایبەت لە قۆناغی ئێستادا، وێککەوتن و پێوەندیی نێوان دوو ڕێبەر و دامەزرێنەر هەروەها دوو گەلی قارەمان و ئازادیخواز دایە. دوو نەتەوەی کورد و تورک بە پشتبەستن بە ڕووحی ئازادیخوازی و ویستی نەتەوەیی خۆیان برایانە دە ڕیزی بەرەنگاربوونەوەی زوڵم و زۆری مێرانە وەستان. هەرچەند کە ئەم دووانە بە هۆکارگەلێک کە لەم قسانەدا جێگای نابێتەوە بە ڕواڵەت تێک شکان، بەڵام لاپەڕەیەکی زێڕین لە دراوسێیەتی، برایەتی و هاوکارییان بۆ ئەو دوو گەلە تۆمار کرد کە لە جۆری خۆی لانیکەم لە ئێران ناوازە و بێهاوتا بووە.

جیا لە خزمەتی ئەو دوو حکوومەتە «نەتەوەیی - خەڵکی»یە کە لە سەر بناغەی بەرامبەری -فەرهەنگی و ڕێزگرتنی مەقامی ئینسان دارێژرابوو، بەڵام نوێگەراییەک کە لە شێوازی دیپلۆماسی و دیسکۆرس و وێژمانی سیاسی داهێنرابوو نەک تەنیا وەک ڕووداوێکی مێژوویی ساکار بەڵکوو وەک چراتۆرێک لە بۆ هەر دووک گەلی ستەملێکراو و هەڵبەت بۆ کەلکوەرگرتنی نەتەوەکانی تری ژێردەستە لە جوغرافیای ئێران لە چاخی هەنووکەش دەتوانێ و دەبێ وەک سەرچاوە بۆی بگەڕێینەوە و زیاتر لێی بکۆڵینەوە و لە سەری بنووسین. هەروەها ئەو مۆدێل و نۆرمە پێشکەوتوو و دێموکراتیکانەی ڕێبەرانی ئەوەدەمی ئەو دوو حکوومەتە کە لە سەر بناغەی مافی گەلان بە پێوانەی مافی دیاریکردنی چارەنووسی سیاسی و کولتووری زۆر پێش بەنووسراوەکردنی لە ئەرزی واقعدا خۆیا ببوو و ئەمەش ملوانکەیەکی زێڕینە کە بە سەر سینگی برایەتیی ئەو دوو نەتەوەیەوە (کورد و تورک) دەدرەوشێتەوە. ئەو ئەزموونانە جیا لە باسی بایەخی مێژوویی خۆی بۆ پەروەردەی جیلی داهاتووی ئەم دوو گەلە بایەخێکی یەکجار زۆری هەیە، ئێستاش ئەو دوو نەتەوەیە و گەلانی تری وەک عەرەب، بەلووچ و... لەژێر پۆستاڵی چەوسانەوەی ئایینی مەزهەبی و دێسپۆتیزمی ڕێژیمی ئیسلامی دەناڵێنن، زۆر جێی داخە گەلانی وەها کۆن و بە ڕابردوو بەو هەمووە شۆڕش و بەرخۆدان و خۆڕاگرییە ڕەوایە ئێستاش نەیانتوانیوە بە سەرەتاییترین مافی دێموکراتیکی و مرۆڤانەی خۆیان بگەن، ئەو ڕابردوو و بیرەوەرییانەی کە ئێستاش لە هەست و نەستی دیرۆکی ئەو دوو نەتەوە تێکۆشەرە، دەگەڵ ئەو هەمووە چەواشە و درۆ و بوختان هەڵبەستنەی لانیکەم هەشتا ساڵی

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

ڕابردوو، هەروا زیندوویە و قەت نامرێ. ئێستاش خەباتکارانی ئەو دوو ڕێبازە دێموکرات و ئازادیخوازە لەم ئەزموونانە بە شێوەی کردەیی لە تێکۆشان و خەباتی خۆیان دەگەڵ جیهانی دەرەوە کەلک وەر دەگرن.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢١ی جانێوێری ٢٠١٩

سەرچاوە
Serchawe

دامەزراندنی کۆماری کوردستان.. ئەزمونێک نابێت لەبیربکرێت

دیپلۆماتیک مەگەزین

ئەمڕۆ ٧٣ ساڵ تێدەپەڕێت بەسەر دامەزراندنی کۆماری کوردستان، کۆمارێک کە سەرەڕای کورتیی ماوەکەی، ئەزموونێکی مێژوویی بۆ گەلی کورد بەجێ هێشت تا بە کەڵک وەرگرتن لێی بتوانن لە ئەمڕۆدا کە ئەو کەشوهەوایە خەریکە دووبارە دەبێتەوە بەبێ هەڵە تێپەڕێت و قوناغێکی نوێ لە مێژووی خۆیان بن.

بەربەرەکانی و ململانێی نێوان زلهێزەکان لە دەستپێکی شەڕی یەکەمی جیهانییەوە و پەلکێشکردنی ئاڵۆزییەکان بەرەوڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کاریگەریی خۆی لەسەر گەلانی ناوچەکە دانا و هاوکات ئێران بوو بە مەیدانی ململانێ هێزەکان لە باکور و باشورەوە، حکومەتی قاجار توانای ئیدارەی وڵاتی نەما و لە ساڵی ١٩٢٥ ڕووخا و حکومەت کەوتە دەستی "ڕەزاخان" کە پێشتر وەزیری شەڕ بوو و بنیاتی حکومەتی "پەهلەوی" دانا، بە دەستپێکردنی شەڕی دووەمی جیهانی و جارێکی دیکە داگیرکردنی ئێران لەلایەن ڕوس و ئینگلیزەوە، ڕەزاشا لەژێر فشاری بەریتانیا، لە ئەیلولی ١٩٤١ دەستی لەکارکشایەوە و ئێرانی جێهێشت و دەسەڵات کەوتە دەستی کوڕەکەی واتا محەمەد ڕەزاشا.

" مەهاباد لە چنگی هێزەکانی سوپای ئێران ڕزگار کرا و لەڕۆژی ٢٢ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٦دا، واتە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٥ی هەتاوی، کۆماری کوردستان لە مهاباد ڕاگەیەندرا.

لە کەشوهەوایەکی وەهادا، کە جیهان تووشی شەڕێکی گەورە بوو زۆر نەتەوە لە جیهاندا هەوڵی ئەوەیاندا لە ژێر چەپۆکی داگیرکەران دەربچن، لە ئێرانیش کە دەوڵەت دەسەڵاتی بەسەر وڵاتدا نەما بوو، نەتەوەکانی ئەو وڵاتە کەڵکیان لەو

بەشی یازدەهەم

بارودۆخە وەرگرت و کەوتنە هەوڵدان بۆ بە دەستهێنانی مافەکانیان، بۆیە قازی محەمەد کە کەسایەتیەکی ناسراوی مهاباد بوو، لەساڵی ١٩٤٥ لەگەڵ شاندێکی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان کەڕۆژی ١٦ی ئابی ساڵی ١٩٤٢هەر لە مهاباد دامەزرابوو، وەک ئەوەی لەیەکەم ژمارەی گۆڤاری نیشتمان هاتووە "بە هەموو هێز و توانای خۆی تێکۆشاوە تا زنجیر و کەلەمەی دیلی و ژێردەستی لە ئەستۆی نەتەوەی کورد داماڵێ و لەم کوردستانە لەت و کوتەی ئێستا کوردستانێکی گەورە و ڕێکوپێک بێنێتە بەرهەم کە هەموو کوردێک بە سەربەستی تێیدا بژیت"، دەچنە "باکۆ" چاویان بە "جەعفەر باقرۆڤ" سەرۆک وەزیری کۆماری ئازەربایجانی سۆڤیەت دەکەوێت و داوای پشتیوانیی و یارمەتیان لیدەکەن بۆ دامەزراندنی کۆماری کوردستان.

دوای گەڕانەوەیان حیزبی دیموکراتی کوردستان بە هەمان پێکهاتەی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان دادەمەزرێت و یەکەم کۆنگرەی خۆی لە تشرینی یەکەمی ١٩٤٥ دەبەستێت، لەڕۆژی ١٥ی کانوونییەکەمی ١٩٤٥دا لە هەوڵێکی هاوشێوەی حزبی دیموکراتی ئازەربایجان دا، مەهاباد لە چنگی هێزەکانی سوپای ئێران ڕزگار کرا و لەڕۆژی ٢٢ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٦دا، واتە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٥ی هەتاوی، کۆماری کوردستان لە مهاباد ڕاگەیەندرا.

ئامانجەکانی کۆماری کوردستان ڕاگەیەندرا و لەلایەن گەلەوە پێشوازیی لێکرا، سەرەکییترین خاڵەکان ئەمانە بوون: زمانی کوردیی بکرێتە زمانی راگەیاندن و خوێندن و ئیدارە، هەڵبژاردنی ئەنجومەنی پارێزگا بۆ کوردستان بەمەبەستی چاودێری دەوڵەت و بابەتە کۆمەڵایەتییەکان، هەموو بەرپرسەکان لەخەڵکی ناوچەکە هەڵبژێردرێن، یەکێتی و برایەتی لەگەڵ خەڵکی ئازربایجان، یاسایەک هەبێت کە بەیەکچەشن مامەڵە لەگەڵ کرێکار و کەسایەتییە باڵاکان دا بکات.

کۆماری کوردستان هیوایەکی لە دڵی گەلی کورد دروست کرد و بوو بە ئەزموونێکی مێژوویی، لەو ماوە کورتەدا، کە ١١ مانگ بوو، کورد توانی بە دامەزراندنی هەندێک دامودەزگا، چاپخانە، بڵاوکردنەوەی کتێب، گۆڤار و رۆژنامە و پەوەردە و خوێندنگا بە زمانی کوردی شوێنپێی خۆی لە مێژوودا بهێڵێت.

ئەگەرچی تەمەنی کۆماری کوردستان کورت بوو و نەیتوانی وەکو پێویست ئامانجەکانی بپێکێت، بەڵام هەر لەو ماوەیە کورتەدا توانی پێکهاتەکانی شاری مهاباد و دەوروبەریشی بێنێتەلای یەک و یەکێتیەک لەناو کۆمەڵگای خۆی دروست بکات، هەروەها لەو ماوەیە توانی لە باشوری کوردستان کەسانێک بەشداری ئەو کۆمارە بکات و زۆر هەوڵیدا سنورەکانی بەرفراوان بکات، بەڵام هەلومەرجی ئەو دەمە ئەو دەرفەتەی پێنەدا و سەرەڕای هەوڵەکانی بۆ بەشداریپێکردن و پەیوەستبوونی خێڵەکانی دیکەی کورد لەناو کۆمار، نەیتوانی سنوورەکانی لە دەرەوەی موکریان و دەوروبەری مهاباد بەرفراوان بکات، هەربۆیە زۆرجار بە "کۆماری مهاباد" ناو دەبرێت.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

کۆماری کوردستان هیوایەکی لە دڵی گەلی کورد دروست کرد و بوو بە ئەزموونێکی مێژوویی، لەو ماوە کورتەدا، کە ١١ مانگ بوو، کورد توانی بە دامەزراندنی هەندێک دامودەزگا، چاپخانە، بڵاوکردنەوەی کتێب، گۆڤار و ڕۆژنامە و پەروەردە و خوێندنگا بە زمانی کوردی شوێنپێی خۆی لە مێژوودا بهێڵێت.

خاڵی بەهێزی کۆمار بەشدارپێکردنی پێکهاتەکانی کۆمەڵگای خۆی و دامەزراندنی خۆبەڕێوەبەرییەکی دیموکرات و پێداگری لەسەر مافەکانی گەلەکەی بوو، بەڵام لەلایەکی دیکەشەوە بەهۆی ئەوەی پشتی بە هێزی دەرەکیی و یارمەتییە ماددیەکانی بەستبوو، بە چوونەدەرەوەی هێزەکانی سۆڤیەت لەدوای ڕێککەوتنیان لەگەڵ بەریتانیا و حکومەتی ئێران، نەیتوانی خۆی بپارێزێت.

لە١٧ی کانوونی یەکەمی١٩٤٦، شاری مهابادی وەک پایتەختی کۆمار لەلایەن سوپای پاشایەتی ئێرانەوە داگیر کرا و پێشەوا قازی محەمەد و هاوڕێکانی، لە بەرەبەیانی ٣١ی ئازاری١٩٤٧ لە گۆڕەپانی"چوارچرا"ی شاری مهاباد، ئەو گۆڕەپانەی کۆماری تێدا ڕاگەیەندرا، لەسێدارە دران.

پرۆفسور د.هیوا عەزیز، ماموستای بەشی مێژوو لە زانکۆی سلێمانی،

لەسەر ئەزموونەکانی کۆماری کوردستان بۆ ڕۆژنیوز ئاماژە بەوە دەکات کە، دەکرێت ئەو کۆمارە وەکو یەکێک لە ئەزموونە گرنگەکانی گەلی کورد سەیر بکرێت، لەبەر ئەوەی کیانێکی کوردی بەدەستی کورد خۆی دروست بوو، گرنگییەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئەو کۆمارە بە پێچەوانەی ئەزموونەکانی پێش خۆی بەدەستی حزبێک دامەزرا، کە سوودی لە هەلومەرجی ناوچەکە وەرگرت.

بەشی یازدەهەم

د. هیوا، باسی لەوەش کرد، کۆماری کوردستان لە ماوەی ١١ مانگی تەمەنی خۆیدا هەندێک کاری گرنگی کردووە کە هەرێمی کوردستان لەماوەی ٢٧ ساڵی تەمەنی خۆیدا نەیتوانیوە بیکات، "بۆ نموونە ئەم کۆمارە گەشەی بە هۆشیاری سیاسیی و عەقڵی مەدەنیی داوە، لەسەر بازاڕ و گەشەدان بە ئابووریی کاری گرنگی کردووە، دامەزراندنی شارەوانی و پاک و خاوێنی شار، لە بواری زمان و ئەدەبیاتەوە کاری زۆر کراوە، لەسەر خوێندنی ژنان و منداڵان کاریان کردووە".

د. هیوا سەعید لەسەر لایەنە نەرێنییەکان کۆماری کوردستان دەڵێت: عەقڵی خێڵەکیی و خێڵەکیی بوون گورزێکی کوشندەی لەو کۆمارەدا و کۆمەڵێک لە عەشیرەتەکان دژی وەستانەوە و بوونە داردەست بۆ نەیارەکانی، هەروەها تێنگەیشتن لە سیاسەتی نێودەوڵەتیی، بە تایبەت تێنەگەیشتن لە پەیوەندییەکانی نێوان ئێران و بەریتانیا و سۆڤیەت، کێشەیەکی دیکە قەتس مانەوەی ئەو کۆمارە بوو، کە نەیتوانیبوو لە سنوری مهاباد و دەوروبەری بپەڕێتەوە و بەرەوە بەشەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بڕوات، کە ئەگەر وا بوایە لەناوبردنی بەو ئاسانییە نەبوو.

ئەزمونەکانی کۆماری مهاباد بۆ ئێستا چیە؟

د. هیوا سەعید، لەسەر ئەزموونەکانی کۆماری کوردستان بۆ ئێستا دەڵێت: پێویستە ئێمە بە کەڵک وەرگرتن لەو ئەزمونە، ئەزمونێکی حوکمداریی کوردیی دروست بکەین، لە کۆماری مهاباد گرنگییەکی زۆر بە کۆمەڵگا دراوە و هەوڵیان داوە گرفتەکانی کۆمەڵگای کوردی چارەسەر بکەن، پێویستە کورد بە کەڵک وەرگرتن لە ئەو ئەزموونە خوێندنەوەی بۆ گۆڕانکاری و سیاسەتە نێودەوڵەتیەکان هەبێت، بۆ نموونە لە ئێستاشدا حکومەتی هەرێم لە سیاسەتی ئەمریکا و دەوڵەتانی ناوچەکە تێنەگەیشتووە بۆیە زیانێکی زۆرمان پێگەیشتووە و دبلۆماسیەتمان زۆر لاوازە.

د. هیوا سەعید، لەسەر ئەزموونەکانی کۆماری کوردستان بۆ ئێستا دەڵێت: پێویستە ئێمە بە کەڵک وەرگرتن لەو ئەزمونە، ئەزمونێکی حوکمداریی کوردیی دروست بکەین، لە کۆماری مهاباد گرنگییەکی زۆر بە کۆمەڵگا دراوە و هەوڵیان داوە گرفتەکانی کۆمەڵگای کوردی چارەسەر بکەن، پێویستە کورد بە کەڵک وەرگرتن لە ئەو ئەزموونە خوێندنەوەی بۆ گۆڕانکاری و سیاسەتە نێودەوڵەتیەکان هەبێت، بۆ نموونە لە ئێستاشدا حکومەتی هەرێم لە سیاسەتی ئەمریکا و دەوڵەتانی ناوچەکە تێنەگەیشتووە بۆیە زیانێکی زۆرمان پێگەیشتووە و دبلۆماسیەتمان زۆر لاوازە.

لە وەڵامی ئەو پرسیارە، کە کورد چۆن دەتوانێت ئەو دۆخەی، کە ئێستا لە ناوچەکەدا هەیە بە قازانجی خۆی بشکێنێتەوە؟ د. هیوا دەڵێت: پێویستە کورد گەرەنتیەکی نووسراوی نێودەوڵەتیی وەربگرێت، تا وەکو پێشوو گەمەی پێنەکرێت، هێزە ڕۆژئاواییەکان بۆ بەرژەوەندی خۆیان شەڕ دەکەن و ئەوەندە لەگەڵ ئێمە دەمێنن و دەمانپارێزن کە

سەرچاوە
Serchawe

بەرژەوەنــدیەکانیان نەکەوێــتە مەترســییەوە، بــۆیە پێویســتە کــوردیش ئەو سیاســەتە بگــرێتەبەر کە تــا ئەو کــاتەی بەرژەوەندیەکانی دەپارێزرێن لەگەڵ ئەواندا بمێنێت، نەک ببێتە قوچی قوربانی سیاسەتەکانی ئەوان و پێویستە کورد وەک وڵاتێکی داگیرکراو و دابەشکراو، لەو وەهمە بێتە دەرەو کە دەتوانێت شەریکێک بێت بۆ وڵاتانی ڕۆژئاوا.

له کۆتایی قسەکانیدا پەیوەندیدار بە ئەزموونەکانی کۆماری کوردستان د. هیوا سەعید ماموستای زانکۆ دەڵێت: کێشەی کور لە ئێستادا نەبوونی یەکێتییە لەناو هێزە سیاسیەکاندا، ئەگەر کورد بتوانن بگەن بە یەکێتی و ڕێککەوتنێک لەسەر خاڵە گرنگ و ستراتیژییەکان، دەتوانن ڕێگە بگرن لە دووبارە بوونەوەی ئەو ئەزمونە تاڵانەی پێشوو کە لە نەبوونی یەکێتی و نەپاراستنی بەرژەوەندیە گشتیەکانی تووشی بووە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی دیپلۆماتیک مەگەزین - ڕێکەوتی: ٢٢ی جانێوێری ٢٠١٩

بەشی یازدەهەم

گوتاری نەتەوەیی لە کۆماری کوردستانەوە هەتا ئێستا

کەماڵ کەریمی

دووی ڕێبەندانی ئەمساڵ، یادی حەفتاوسێساڵەی دامەزرانی کۆماری کوردستان لە مەهاباد، دەکرێتەوە. کۆمارێکی کەم تەمەن و پڕ دەسکەوت کە لەوانەیە لە سەردەمی دامەزرانیدا کەم کەس هەنگاونان بەرەو کارێکی وەها مەزنی بەبیردا هاتبێ. وشیاری و خوێندنەوەی وردی پێشەوا لە هەڵسەنگاندنی بارودۆخی سیاسیی ئەو سەردەمە و بوێریی ئەو بۆ ئەنجامدانی کاری وەها گەورە و دامەزراندنی یەکەم کۆماری کوردی، نەتەوەی کوردی کردە خاوەن مێژوویەکی حاشاهەڵنەگر لە دەربڕینی ئیرادەی نەتەوەیی بۆ دەرخستنی خواستی سەربەخۆ ژیان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی. کۆمارێک کە دوای زیاتر لە حەوت دەیە بووەتە شانازییەکی لەبیر نەکراو بۆ هەموو نەتەوەی کورد.

لەو لێکدانەوە و نووسراوانەی لەسەر کۆمار نووسراون زۆر لایەنی ئەرێنی وەک شەڕی جیهانی، لاوازیی دەسەڵاتی ناوەندی، داگیرکرانی ئێران و...، کە کارتێکەرییان لەسەر پێکهاتنی هەلومەرجێکی وا کە ئیمکانی دامەزرانی کۆماری تێدا ڕەخسا، خستووەتە بەر باس. بەڵام ئەوەی زیاتر لەو بابەتانە گرینگی هەیە و کەمتر لەو نووسراوە و کتێبانەدا سەرنجی دراوەتێ، بوونی فاکتەرێکی بەهێزتر لە هەمووانە کە ئەویش زاڵبوونی بیری نەتەوەیی و وەدواکەوتنی ئامانجێکی هەمیشەیی کورد بۆ گەیشتن بە دەسەڵاتی سەربەخۆی نەتەوەیی بوو. ئەگەر چاوێک بە مێژووی سەرهەڵدانەکانی کورددا بخشێنینەوە، بوونی بیری نەتەوەیی بەسەر هەموو سەرکردەکانی شۆڕشەکانی کوردەوە بە زەقی دەردەکەوێ. ئەوە ڕاستە کە پێشەوای مەزن بە تێگەیشتن لە هەلوومەرجی سیاسی ئەو کاتە و سەرەڕای ئامادەنەبوونی نەتەوەکەمان لە باری زەینییەوە بیری لە دامەزراندنی کۆمار کردەوە، بەڵام لە هەموو قسە و وتار و هەڵسووکەتیدا دەردەکەوێ کە ئەوەی ئەو بە دوایەوە بووە لەژێر هەر ناوێک کە بۆ کۆماری دابنێین و پێناسەی ئەم دەسەڵاتە بکەین، بیرکردنەوە و هەوڵدان بووە بۆ گەیشتن بە کیانێکی

سەربەخۆی نەتەوەیی. ئەو بوو ئیجازەی دا لە ڕێوڕەسمەکاندا باس لە سەربەخۆیی بکرێ و لە ڕۆژنامەی ڕەسمیی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا مەسەلەی سەربەخۆبوون ڕەنگ بداتەوە. ئەمە و زۆر بابەتێکی دیکی دەری دەخا کە ئەگەر پێشەوا وەک کاراکتێرێکی شارەزای بواری دیپلۆماسی دەیزانی چۆن ڕەفتار دەکا بەڵام بیرۆکەی سەربەخۆییخوازی هاندەری سەرەکیی بووە بۆ دامەزرانی کۆماری کوردستان.

هەوڵدان بۆ بەشداری پێکردنی هەموو چین و توێژەکان لە ڕووناکبیران شار و مەلا و سەرۆک عەشیرەتەکانەوە هەتا کەسایەتییە کۆمەڵایەتییەکان لە ماکۆوە هەتا کرماشان، متمانە پێ بەخشین بوو بە نەتەوەیەک کە هەموو ئەوانەی لە خۆ دەگرت کە دەبوو خۆیان لە ئەرکێکی نەتەوەییدا ببیننەوە. پێشەوا کە بیری لە دەسەڵاتی حیزبی نەدەکردەوە، دەیزانی خەبات بۆ گەیشتن بە سەربەخۆیی پێویستیی بە بوونی نەتەوەیەک و بەشداریکردنی هەموو توێژەکانی کۆمەڵگەکەیەتی. هەروەک بیری تیژی ڕێگاکانی دەبڕی، چاوی دووربینینیشی هەموو ئەو کەسانەی دەدیتەوە کە لەو مەیدانەدا ئەرکدار بکرێن. ئەو بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی کردە هەوێنی بەرنامەیەکی دەوڵەتی بۆ خزمەتکردنی خەڵک و پێگەیاندنیان بۆ داهاتوویەکی باش. پێشەوا لەوە خافڵ نەبوو کە نەتەوەیەک کە بەرەو ئەو ڕێبازە هەنگاو دەنێ، دەبێ لە باری پەروەردە و کولتوورەوە پێگەیشتوو بێ و لە بواری ئابووری و کاری خزمەتگوزارییەوە لە پێشکەوتن دڵنیابێ. هەربۆیە هەموو ئیمکاناتی ماڵی خۆیشی لەم پێناوەدا دەخستە بەردەستی حکوومەتەکەی. لەخۆڕا نیە کە دوای ۷۳ساڵ نەتەوەی کورد بە گشتی کۆماری کوردستان وەک یەکەم دەسەڵاتی سیاسی نەتەوەیی کورد چاو لێدەکەن و بیر و بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان کە پێشتر لەسەر دەستی پێشەوا قازی محەممەد دامەزرابوو، بووەتە هەوێنی خەباتی نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. خەباتێک کە تەواوی ئەو ساڵانەی دوای شەهیدبوونی پێشەوای کورد بۆ وەدیهێنانی ئامانجەکانی کۆمار بەردەوام بووە و لەو پێناوەدا نەتەوەکەمان بێ سڵکردنەوە هەزاران قوربانیی بۆ داوە.

ئیستا پاش ۷۳ ساڵ تێپەڕبوون بەسەر دامەزرانی کۆمارە جوانەمەرگەکەی کوردستان و، لە ئاکامی بەردەوامی خەباتگێڕانەی یەک لە دوای یەکی جیلەکانی قوتابیانی ڕێبازی پێشەوای نەمر، نە تەنیا ئەم بیرکردنەوە و ڕێبازەکەی پێشەوا لە کزی نەداوە بەڵکوو بەردەوام ڕوو لە پەرەگرتن چووە. ڕۆڵە نیشتمانپەروەرەکانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەفادار بە ڕێبازەکەی پێشەوا و بە پشتیوانی لە حیزبی دێموکراتی کوردستان حیزبەکەی پێشەوا قازی محەممەد، بە بەردەوامی هەوڵیان داوە ئاڵای ڕێبازی نەتەوەیی حیزب و پێشەواکەی بەرز ڕاگرن و لە هەر دەرفەتێک کە بۆیان هەڵکەوتبێ لە دژی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئەوەیان دەرخستوە کە ئەوان نەتەوەیەکن و بە دوای وەدیهێنانی ئامانجەکانی پێشەوا قازی محەممەد کەوتوون. ئەم ساڵانە تێکۆشەرانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ڕێگەی تێکۆشانی جۆراوجۆرەوە و بە وەرگرتنی پەیامەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان، بە تێکۆشان بۆ پاراستنی سروشتی جوانی نیشتمانەکەیان کوردستان، پەرەپێدان

بەشی یازدەهەم

بە پاراستن و گەشەی زمان و کولتووری نەتەوەیی و ڕێزگرتن لە ڕۆژە نەتەوەییەکانی کورد و بەرزکردنەوەی ئاڵای کوردستان، هاوشانی پێشمەرگە پارێزەرانی ڕاستەقینەی گەڵ و نیشتمان کە یەکێک لە یادگارەکانی کۆماری کوردستانە، هەوڵیان داوە بۆ پاراستن و شوناسخوازی نەتەوەیی و هەموو بە یەکەوە لەم ئەرکەدا سەرکەوتنی گەورەیان بە دەست هێناوە.

یەکێک لە بیرۆکە مەزنەکانی پێشەوای هەمیشە زیندوو، لە نێوبردنی هەر جیاوازییەکی دەسکردی دوژمن بوو بۆ جیاکاری لە نێو نەتەوەکەماندا. ئەوەی کە ئەمڕۆ بووەتە ئەرکێک لە بەردەم هەمووماندا و بۆ ئەوەی بتوانین بە سەر هەموو کۆسپەکانی سەر ڕێماندا زاڵ بین پێویستە بۆ ڕزگاری یەکجاری و گەیشتن بە سەرکەوتنێک کە هەموو مافەکانی کوردی تێدا دەستەبەر کرابێ، ئەم بیرۆکەیە لە نێو نەتەوەکەمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان پەرەگرتووتربێ و بیری نەتەوەسازی بە مانای یەکگرتوویەکی شوناسخوازانە کە هەموو جیاوازییەکانی نێوان بەشە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری لەنێو ببا ببێتە فکرێکی گشتگیر و هەموو تێکۆشەرانی کورد لەم ڕاستییە باش تێبگەن کە ئەگەر وەک نەتەوەیەک وەدوای مافەکانی خۆیان بکەون گومان لە سەرکەوتنیان نامێنێ. ئەوەی ئەمڕۆ بە خۆشییەوە بناغەیەکی باشی بۆ دارێژراوە و هەست دەکرێ بە خوێندنەوەیەکی سەردەمیانە پەیامەکانی پێشەوا و کۆماری کوردستان بووەتە هەوێنی بیری نەتەوەیی تێکۆشەرانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢٢ی جانێوێری ٢٠١٩

سەرچاوە
Serchawe

مێژووی سەروەریی سیاسی لە حکوومەتی ئەردەڵانەوە تا کۆمار

ئاژوان مەریوان

نەوەی مێژووی خۆی نەزانێت، داهاتوویەکی نابێت!

نەتەوەی کورد لە مێژووی خۆیدا خاوەنی سەروەری و حکومڕانیی خۆی بووە، ئەم نەتەوە قەت لە مێژوودا بێ کیان و حکوومەت نەبووە، بەڵام مخابن مێژوویەک کە لەلایەن موستەشرقانی بریتانیایی و بە هاوکاریی داگیرکەرانی ئەم خاکە نووسراوەتە بە مەبەستی مێژووسازی بۆ پرۆسەی بە دەوڵەت - نەتەوەبوونی مۆدێرن، مێژوویەکی چەواشە و بەلاڕێبراویان دەرخواردی نەتەوەکەمان داوە، تا هەست بە حوزووری خۆی لە ڕەوتی مێژووی جیهانیدا نەکات.

گەلۆ جێگای بڕوایە نەتەوەیەکی مەزن وەکوو کورد لەسەر ئاخی خۆی هەزاران ساڵ خاوەنی سەروەری و حوکمڕانیی خۆی نەبووبێت بەڵام زمان و شوناسی لە دوای هەزاران ساڵ هەروا پارێزراو مابێتەوە!

لێرەدایە کە پرسیارێک لە زەینی تاکی کورددا شکڵ دەگرێت، کە گەلۆ حکوومەتەکانی ڕابردوو چ لە فۆرمی دەسەڵاتێکی تەواو سەربەخۆ و چ وەکوو میرایەتییە کوردییەکان و چ ئیمپراتوریەتی ئەیوووبییەکان بە نوێنەری کورد دێنە ئەژمار، یان باشتر وایە بڵێین حکوومەتێکی کوردی بوونە؟ یان دەسەڵاتی ئیسلامی، خێڵ، هۆز و دەرەبەگەکان بوونە.

بەشی یازدەهەم

لێرەدایە کە پێویستیی خوێندنەوەیەکی ورد لە مێژووی سەروەری لە جیهان و تێگەیشتن لە دیسکۆرسی زاڵ لە هەر سەردەمێکی مێژووی مرۆڤایەتی بەرجەستە دەبێتەوە؛ ئەوەیکە لێرەدا بۆ تاکی کورد گرینگە تێگەیشتنە لە دیسکۆرسی زاڵ لە سەردەمی مۆدێرندا کە دەوڵەت - نەتەوە چەمکێکی نوێیە لە مێژووی حوکمڕانی لە ژیانی مرۆڤایەتیدا کە دەرەنجامی شۆڕشی فەڕانسە و ئورووپای نوێیە و نەتەوەی کوردیش لەم ڕەوتە بێبەش نەبووە!

سەروەری تا ڕادەیەک بیرۆکەیەکی تازەیە و بە گەلێک بارودۆخی مێژوییدا تێپەڕیوە، لە سەردەمی کۆندا شتێک نەبووە بە ناوی سەروەریی دەوڵەت، ئەوەی لە ڕۆژگاری کۆندا بووە، پادشا یان حاکمی وڵات، بە تەنیا خۆی مافی سەروەریی هەبووە و بە ئارەزووی خۆی وڵاتی بەسەر کەسوکار و خزمە نزیکەکانی خۆیدا دابەش کردووە، خۆی بڕیاری جەنگی داوە و خۆی ئاشتیی ڕاگەیاندووە، هەموو ئەو مافەشی بە مافێکی خودایانە بۆ خۆی داناوە.

سەروەری بە شێوەی گشتی و سادە بە واتای هەیمەنە و دەسەڵاتی تەواوە. ئەم چەمکە بناغەدانەری سیستەمی نوێی نێودەوڵەتییە و بە سیستەمی دەوڵەوت- نەتەوە لە جیهاندا شەرعییەت دەبەخشێت.

لە ئاستی یەکەمدا، سەروەری بە واتای کۆنترۆڵی خەڵک و چوارچێوەیەکی دیاریکراوی جوگرافیاییە. ئەم چەشنە لە کۆنترۆڵ، لەنێو چوارچێوەی حکوومەتەوە ئیعمال دەکرێت و ڕەوتی مێژوو سەلمێنەری گەشەی بەردەوامی ئەم سیستمەیە کە لەلایەن دەوڵەتانی نەتەوەیی و هێزی دەوڵەت لە ناوەندی ئەم سیستەمەدا چڕ دەبێتەوە.

سەروەری لە مێژووی خۆیدا چەند قۆناغی بڕیوە؛ لە هەندێک لە قۆناغەکانی مێژووی مرۆڤایەتی، سەروەری لەلایەن کەس یان گرووپێکەوە لە چوارچێوەیەکی دیاریکراوی جوغرافیایی- سیاسیدا قۆرغ دەکرێت، سەروەری لەم قۆناغەدا لەسەر بنەمای هێز و بە پاڵپشتیی هێزی ماددیی ڕێبەرەکانیەوە مسۆگەر دەبێت، بەم پێیە شێوەگەلێکی جیاواز لە ڕێکخراوە سیاسییەکانی لێدەکەوێتەوە کە لە ئیمپراتۆرییەتە فرە ئێتنیکییەکانەوە بگرە هەتا دەگاتە سیستمگەلی پاشایەتی و تیئۆکرات.

لە سیستەمی فێئۆداڵیی ئورووپا لە سەدەکانی ناویندا، فێئۆداڵەکان لە چوارچێوەی پارچە زەوییەکی دیاریکراودا کە لەژێر دەستیاندا بوو دەسەڵاتی خۆیان دەنواند، بەڵام فێئۆداڵەکانیش دەبا لەژێر چاودێری و کۆنترۆڵی پادشاکەیاندا بجووڵێنەوە. بەڵام ڕەوشەکە هەروا ئاسان نەبوو و بڕێ کات فێئۆداڵێک لە ناوچەیەکدا دەسەڵاتی لە پادشاکەی خۆی زۆرتر بوو، بۆ نموونە دەکرێت ئاماژە بە "دوکی بورگاندی" بکرێت کە دەسەڵاتی لە پادشایەتی فەرانسە لە سەردەمی خۆیدا زۆرتر بوو.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

لە دوای سەدەکانی ناویندا هێدی هێدی دەسەڵاتی کلیسا و فێئۆداڵەکان کەمتر دەبووەوە و بەستێن بۆ دەسەڵاتی ڕەهای پادشایەتی دەستەبەر دەبوو.
جێگەی ئاماژەیە لە پرسی سەروەری لە ئورووپادا، دەسەڵاتی کلیسا بەسەر ژیان و بارودۆخی سیاسییەوە شوێندانەر و کارتێکەر بوو، لە هەقیقەتدا پادشا یان لۆرد لە ئیعماڵی دەسەڵات و سەروەریی خۆیاندا بەرەوڕووی دەخاڵەت و تێبینییەکانی کلیسای کاتۆلیک بە ڕێبەرایەتیی "پاپ" دەبوونەوە، کە ئەمە خاڵێکی گرینگە لە تێگەیشتنی مێژووی سەروەری لە جیهاندا.

لە مێژووی کۆن لە جوگرافیای ڕۆژهەڵاتی ناڤین و ئێراندا دەسەڵات مەشرووعیەتی خۆی لە ئاسمان وەردەگرت و دەسەڵات هێڵێکی ئەستوونی هەبوو، کەواتە پادشاکان خۆیان بە نوێنەری ئاسمان و خودا لەسەر گۆی زەوی دەزانی و پشت بەستوو بە ئایین و هێزی نیزامی، سەروەریی خۆیان دەنواند.

حکوومەتگەلێک کە دوای هاتنی ئیسلام بە دەسەڵات گەیشتن، وەکوو سەفاریان، سامانیان، تاهریان، سەلجووقیان، ئال بوویە، خوارەزمشاهییان و... هتد، هەر کامەیان لەلایەن کەسێکی بەهێزەوە و بە پاڵپشتی ئیل یان هۆزەکەیانەوە ڕادەپەڕان و بەسەر بەشێک لە جوگرافیادا زاڵ دەبوون و دەسەڵاتی ئەو ناوچەیانە دەگرتە دەستی خۆیان و هەرێمێکیان ڕادەگەیاند؛ بەڵام لێرەدایە کە بوونێک لە دەوڵەتی نەتەوەیی نییە، ئەوان هێزی خۆیان بەسەر بەشێک لە جوگرافیایەکی دیاریکراودا ئیعماڵ دەکەن و لە هەمان کاتدا لەوانەیە بۆ خۆیان باج بە حاکمێکی دیکە بدەن یان لەژێر چەتری ئیمپراتوریەتێکی دیکەدا بن، بۆ نموونە غەزنەوییان باجیان بە خەلیفەی عەباسی لە بەغدا دەدا و خۆیان بە نوێنەری ناوبراو لە هەرێمەکەی خۆیان دەزانی.

نموونەیەکی دیکە لە مێژووی ئێراندا کاتێک بەرەو ڕووی مێژووی غەزنەویان دەبینەوە سوڵتان "مەحموود"، سوڵتانێک لە بنەماڵەیەکی بە ڕەچەڵەک تورک لە ڕۆژهەڵاتی ئێراندا بوو کە بە جەنگ و هێزی شمشێر بەشێک لە خاکی جوگرافیای ئێرانی خستە ژێر دەسەڵاتی خۆی.

تیئۆرییەکانی سەروەری لە سەدەکانی ناوینەوە تا سەرەتای سەردەمی مۆدێرن:

لە سەدەکانی ناویندا یەکێک لە تیئۆرییە باوەکانی سەروەری، تیئۆرییەکانی "تۆماس ئاکونیاس" بوو. بیردۆزەکانی ئەو لەژێر کارتێکەریی ئامۆژگارییەکانی کلیسادا بوو، ناوبراو باوەڕمەند بوو بەوەی کە سەروەری لەلایەن خوداوە سەرچاوەی گرتووە، ئەو سەروەرییەی لەلایەن فەرمانڕەواکانەوە ئیعماڵ دەکرێن، سەرچاوەی لە خوداوەیە و هەر بۆیە فەرمانڕەواکان

بەشی یازدەهەم

ناچارن هێز و دەسەڵاتی خۆیان لەسەر ئایین و ڕێنماییەکانی مەسیحییەت بەڕێوە بەرن، بە پێچەوانەی ئەمە خەڵک بۆیان هەیە فەرمانڕەواکەیان لەسەر دەسەڵات لادەن.

بە تێپەڕینی کات، ڕوانین بۆ سەروەری لەسەر چەمکی "پادشایەتیی ملهوڕانە" بیچمی گرت.

"تۆماس هابز"ی بریتانی پێی وابوو سەرچاوەی هێز لە ئاسمانەوە نییە و بەڵکوو لە گرێبەستی کۆمەڵایەتییەوە سەرچاوە دەگرێت کە لە نێوانی خەڵک و فەرمانڕەواکەیاندا بەستراوە؛ بەپێی ئەم گرێبەستە خەڵک لە بەشێک لە مافە سروشتییەکانیان دەگوزەرێن و لە بەرانبەردا حکوومەت تەناهی، ئاسایشی کۆمەڵایەتی و بەرگری لە بوونیان دەستەبەر دەکات.

پاشتر "جان لاک"، فەیلەسووفی بریتانیایی بە جەختکردنەوە لەسەر مافی سروشتیی خەڵک و بنەمای گرێبەستی کۆمەڵایەتی، ئاسۆیەکی نوێی لە سەروەری نەخشاند.

بەپێی بۆچوونەکانی "جان لاک"، سەروەری لەلایەن خەڵکەوە دراوەتە دەستی حکوومەت، بۆ ئەوەی کە پارێزگاری مافە سروشتییەکان و خەڵکەکەی بێت.

وێنای ئەوەی کە سەرچاوەی سەروەری دەبێ لەلایەن خەڵکەوە بێت، بووەتە سەرەکیترین بنەمای دێموکراسی و لە شۆڕشی فەڕانسە و یاسای بنەڕەتیی ئامریکادا گەشەی کرد.

"ژان بۆدن"، فەیلەسووفی فەرانسەوی بە تیئۆرییەکانی بەستێنی بۆ دەوڵەتی ملهوڕانە ڕەخساند و هەروەها پەیمانی ئاشتیی وێستێفالیا لە ساڵی ١٦٤٨ی زایینیدا، بەستێنی پراکتیکی بۆ دامەزراندنی دەوڵەت - نەتەوەکان بە خوێندنەوەیەکی نوێ لە سەروەری ڕەخساند، سەروەری لەم چەشنە حکوومەتە نوێیانەدا لە پاوانی حکوومەتی ناوەندیدا بوون و بەگشتی لەژێر هەژموونیی کلیسادا هاتبوونە دەرەوە.

خاڵی گرینگ لە پاش پەیمانی ئاشتیی وێستفالیا ئەوە بوو کە لە بواری مافی نێونەتەوەییەوە دەوڵەت - نەتەوە پێکهاتووەکان سەرەڕای جیاوازی پانتایی جوگرافیایی و هێزی سەربازییان، خاوەنی سەروەریی یەکسان و هاوشێوە بوون کە ئەم ڕەوتە بووە هێنانە ئارای سیستەمی دەوڵەت تەوەر لە سەدەکانی نۆزدە و بیستدا.

مێژووی سەروەریی سیاسی لە حکوومەتی ئەردەڵانەوە تا کۆمار:

لە پاش هاتنی ئیسلام، لە کوردستاندا چەندین حکوومەت و میرنشینی کوردی فەرمانڕەوایی ئەم وڵاتەیان کردووە، کوردستان بەپێی هەلومەرجی تایبەتی جوگرافیایی- کۆمەڵایەتیی خۆی، بەردەوام قەڵای لەگیراننەهاتووی دوژمان و داگیرکەرانی بووە و هیچ لایەنێک نەیتوانیوە سەروەریی خۆی بەسەر هۆز و عەشیرە کوردییەکاندا بسەپێنێت.

حکوومەتی ئەردەڵان لە کوردستاندا بۆ ماوەی هەفت سەدە دەسەڵاتداری کوردستان بووە، حکوومەتی ئەردەڵان لەو دەگمەن میرنشینگەلەیە کە بۆ ماوەی چەندین سەدە نەچووەتە ڕێکفی هیچ ئیمپراتووریەک و خاوەنی سەروەری خۆی بووە، لە ململانێی نێوان دوو ئیمپراتووریای عوسمانی و سەفەوی بەردەوام بەرگریی تەواوی لە جوگرافیای ژێر دەسەڵاتی و سەروەریی خۆی کردووە و ملی بۆ دەسەڵاتی هیچ کام لەم دوو زلهێزە نەوی نەکردووە، ئەوەی کە لێرەدا جێی ئاماژەیە حکوومەتی ئەردەڵان هەتاکوو سەردەمی شا عەباسی یەکەمی سەفەوی وەکوو حکوومەتێکی سەربەخۆ هەڵسوکەوتی کردووە و سەروەری سیاسیی خۆی بە تەواوەتی بەسەر خاکی کوردستاندا وەکوو حکوومەتێکی سەربەخۆ پاراستووە.

"هەڵۆ خان"، بەناوبانگترین فەرمانڕەوای حکوومەتی ئەردەڵان (١٠٢٦ - ٩٩٨ ک.م) ناوچەی ژێر دەسەڵاتی خۆی بە "مملکت مستقله" یان دەوڵەتی "علیحده" ناو دەبرد. شا عەباس سپایەکی ١٠هەزار کەسیی بە سەرکردایەتیی "حوسێن خان"، حاکمی لوڕستان، بۆ داگیرکردنی کوردستانی ئەردەڵان نارد، کە لە شەڕێکی گراندا لە بەرانبەر لەشکری کوردستان دەشکێن، لەشکرکێشییە یەک لە دوای یەکەکانی حکوومەتی سەفەوی بێ کەڵک دەبن و شا عەباس ناچار دەبێت خۆی سەرکردایەتی لەشکرەکەی بکات، کە ئەویش ئاکامێکی جگە لە شکست بۆ سوپای داگیرکەر نابێت.

لە پاش شکانی لەشکری داگیرکەری سەفەوییە بۆ سەر وڵاتی کوردستان، شا عەباس هەوڵ دەدات لە دەرگای ئاشتی و وتووێژەوە بێتە پێشەوە، هەڵۆ خانیش لەبەر بارودۆخی تایبەتی ئەو سەردەمە و مەترسیی عوسمانییەکان، ئەم ئاشتییە قەبووڵ دەکات و کوڕەکەی و لێژنەیەک دەنێرێتە ئیسفەهان.

لە ساڵی ١٠٢٥ ک.م، خان ئەحمەد خان کوڕی هەڵۆ خان کە لە دەرباری سەفەویدا گەورە ببوو و زاوای شا عەباس بوو، لەلایەن دەرباری سەفەوییەوە ڕادەسپێردرێت بۆ وەلانانی هەڵۆخان و کۆتایی هێنان بە دەسەڵاتی، خان ئەحمەد خان بە یارمەتیی دایکی و خیانەتی سەرۆک هۆز و عەشیرەکاندا لە کودەتایەکی سەرکەوتوودا کۆتایی بە دەسەڵاتی هەڵۆخان دەهێنێت و کەلەپچەکراو هەڵۆخان ڕەوانەی ئیسفەهان دەکات.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

بە داگیرکردنی کوردستان لە ئاکامی خیانەت و خۆبەدەستەوەدان لە ساڵی ١٠٢٦ ک.م، کوردستان کە هەتا ئەو سەردەمە سەربەخۆ بوو بە شێوەی فەرمی پەیوەست بە ئیمپراتووریای سەفەوی دەبێت، سەربەخۆیی و سەروەری تەواوی خۆی لەدەست دەدات و بە شێوەی فەرمی دەبێتە ئیالەتێکی ئەو ئیمپراتۆرییەتە.
لە پاش ئەم ڕووداوەوە ئەردەڵانەکان هەتا کۆتایی تەمەنیان لە سەردەمی قاجارییەدا ناتوانن سەربەخۆیی و سەروەریی لەدەستچوویان بگەڕێننەوە.

ئەوەی کە گرینگە تا سەدەی بیستەم لە کوردستاندا شوناسی نەتەوەیی دیسکۆرسی زاڵ نەبووە، ئەگەر لە مێژووی کوردستاندا شوناسی نەتەوەیی نەکەین بە بنەمایەک بۆ خوێندنەوەی مێژووی سەروەری لە کوردستاندا واتە بە چاویلکەی دیسکۆرسی زاڵ لە سەردەمی مۆدێڕندا نەڕوانینە هێڵی مێژوو، هێڵێکی پەیوەستە لە مێژووی سەروەری لە کوردستاندا وەبەرچاو دەکەوێت.

کۆماری کوردستان درێژە و تەداومی هەمان دەسەڵاتی کوردیی هۆز و عەشیرەتەکانی سەرانسەری کوردستان بوو، کە لە فۆرمێکی مۆدێڕن و ئەمڕۆییدا و لەژێر ناوی سیستەمی کۆماریدا دیسان سەری هەڵدایەوە.

بە دامەزراندنی کۆماری کوردستان وەکوو یەکەمین دەوڵەتی مۆدێڕنی کوردی کە لەسەر هەمان بناغەی لەدەستچوونی سەروەری بووە دەکرێت وەها خوێندنەوە بۆ بابەتەکە بکرێت کە دەسەڵاتدارییەکی کوردی لەنێوچووە دیسان لە زەروورەتێکی مێژوویی نوێدا و لە چوارچێوەیەکی گوتارێکی نوێدا بەڵام لەسەر هەمان بناغە حکوومەتێکی کوردیی دیکە دامەزراوەتەوە.
ئەوەی لێرەدا گرینگە، تاکی کورد دەبێ بناغەی سەرەکی لە ڕەوایەتی مێژوویی خۆیدا "کوردستان" بێت، کوردستان وەکوو کانستراکشێن. کوردستان بەردەوام خاوەنی حاکمییەت و سەروەریی خۆی بووە، گرینگ نییە کێ بووە و کێ هاتووە.

ناوەڕۆکی ئەم بابەتە ڕا و تێبینیی نووسەرە و ماڵپەڕی کوردستان میدیا لێی بەرپرسیار نییە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان میدیا - ڕێکەوتی: ٢ی ڕێبەندانی ٢٧١٩

سەرچاوە
Serchawe

ڕۆڵ و پێگەی کۆماری کوردستان لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا

سمایل شەرەفی

پرسی «نەتەوەسازی» وەک پرۆسەیەکی کۆمەڵایەتی کە ئەم ڕۆژانە و هاوکات لەگەڵ یادی حەفتاوسێهەمین ساڵوەگەڕی دامەزرانی کۆماری کوردستان لەنێو چالاکانی سیاسییدا باسی لەسەرە و بۆچوونی جۆراوجۆر و جیاوازی لەسەر ساز بووە، بۆ ئێمەی کورد وەک نەتەوەیەکی بێدەوڵەت کە هەر لەم پێوەندییەدا دەخرێینە نێو کۆمەڵێک قەزاوەت و پێناسەی جۆراوجۆری زانستییەوە، گەلێک گرینگە. ئەم پرسە بۆ ئێمەی کورد کە بەداخەوە جیا لەوەیکە دەوڵەتمان نییە، زۆریش لەنێو ماڵی خۆماندا یەکانگیر و یەکگرتوو نین، سەرنجپێدانی زەروورەتێکە. لەم سۆنگەیەوە هەوڵی ئەم وتارە ئەوەیە کە قسە لە ڕۆڵ و پێگەی کۆماری کوردستان لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»ی لە کوردستاندا بکا.

پێکهێنانی کۆماری کوردستان لە ٢ی ڕێبەندانی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی لەلایەن حیزبی دێموکراتی کوردستان و بە سەرۆک کۆماریی پێشەوای مەزنی کوردستان، قازی محەممەد، لە مێژووی جووڵانەوەی خەڵکی کوردستاندا دەسکەوتێکی نەتەوەیی گەورە بوو کە تا ئێستاش هەموو ئینسانێکی کورد لە هەر کوێی ئەم جیهانە بێت، بۆی جێی شانازییە. کەوابوو خودی دامەزرانی کۆماری کوردستان بەتەنیا، ڕووداوێکی تایبەت و نەتەوەییە لە ژیانی نەتەوەیەکی تا ئێستا بێدەوڵەتی وەک کورددا، کە جیا لە شانازی پێوەکردنی، بۆ ئەم میللەتە بووەتە مانایەک لە بوون و خۆپێناسەکردنێکی زاتی بۆ هەموو تاکێکی کورد بەو مانایە کە نەتەوەیە.
لە مێژووی هاوچەرخی نەتەوەی کورددا کۆماری کوردستان چ وەک دەسکەوتێکی عەینی کە بریتی بوو لە دەسەڵاتێکی سیاسی بە هەموو تایبەتمەندییەکی دامەزراوەیی و دەوڵەتی کە توانی بۆ ماوەی ١١ مانگ ئیرادەیەکی پڕ لە شانازی و دەسکەوتی

نەتەوەیی پێشکەش بکا، چ وەک هێما و سەمبولێکی زەینی کە تا ئێستاش ئینسانی کورد لەوپەڕی ماناکانی «کوردبوون» و «نەتەوەبوون»دا بە «سەرچاوەی ئیلهام بۆ بنیاتنانی داهاتووی خۆی» وەک پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی دەزانێ، بە ڕووداوێکی گرینگ و یەکلاکەرەوە دادەنرێ. ئەم ڕووداوە بەبێ ئەوەی بیەرژێنە سەر دەسکەوت و لێکەوتەکانی، لە دروستکردنی هەستێکی هاوبەشی نەتەوەیی لەنێو کۆمەڵگەی کوردستاندا ڕۆڵێکی قووڵ و کاریگەری گێڕا. ئەم هەستە هاوبەشە کە لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا بنیات و بنەمایەکی بتەوی زانستییە، وایکرد کە هەموو تاکێکی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا، کۆماری کوردستان بە هی خۆی بزانێ و بە هەر شێوەیەک کە بۆی دەگونجێ لە چەسپاندن و پاراستنیدا بەشدار بێت. کەوابوو کۆماری کوردستان ئەو سەرەتا هاوبەشە مانادارە نەتەوەییە بوو کە کورد بە گشتی خاوەنداریێتیی لێ بکا و ببێتە جەغزێک بۆ کۆکردنەوەی هەستێکی هاوبەش لەنێو پێکهاتەیەکی تایبەتدا بە ناوی نەتەوەی کورد.

ئەسڵی «خاوەنداریێتی» لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا لەسەر بنەمای دروستبوونی هەست و ئێحساسی هاوبەش، زۆرترین سەرنجی خراوەتە سەر. لە ڕەوتی دروستبوونی دەوڵەت_ نەتەوەکان لە ڕۆژئاوا بە تایبەت لە دوو وڵاتی ئاڵمان و فەڕانسە کە خاوەنی مێژوویەکی پڕ لە ڕووداو و تەنانەت کارەساتن لەم پێوەندییەدا، ئەسڵی خاوەنداریێتی لەسەر بنەمای ئێحساسی هاوبەش - کە شەرت نییە هەمیشە تێکەڵ بە چەمک و مانای ئۆمانیستی و ئەمڕۆیی هاوتەریب لەگەڵ مەنشوورە جیهانییەکان بێت - بە بنەما و سەرەتای هەنگاوەکان لەم پرۆسەیەدا وەرگیراوە. دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا هەم ئاوات و ئارەزووەکانی خەڵکی کوردستانی بە خاوەن کرد، هەم توانی ئەو ئێحساسە هاوبەشە لەنێو خەڵکی کوردستاندا دروست بکات کە خۆیان بە خاوەنی ئەم دەسکەوتە بزانن.

کۆماری کوردستان لە ڕەوتی دەسەڵاتداریی خۆی لەم ١١ مانگەدا بە کۆمەڵێک داهێنان و دەسکەوتی مێژووی توانی هەنگاوە کاریگەرەکانی دیکەی خۆی لە پێناو پرۆسەی «نەتەوەسازی»دا بهاوێ. هەر وەک شەهید دوکتور قاسملوو باسی دەکا، «ئەو کارانەی کۆماری کوردستان لە ماوەی ١١ مانگدا جێبەجێی کردن، زۆربەیان ئاواتی لەمێژینەی خەڵکی کوردستان بوون». لەم ماوە کورتەدا کۆماری کوردستان کۆمەڵێک کاری کرد کە دەکرێ شوێنەوار و کاریگەریی هەرکامیان بەجیا و بەدرێژی لەسەر ڕەوتی ناسیونالیزمی کوردی و «نەتەوەسازی» شەن و کەو بکرێن، بەڵام لێرەدا تەنیا باسی دوو داهێنانی ئەم کۆمارە و ڕۆڵیان لەسەر «نەتەوەسازی»لە کوردستاندا دەکەین.

پێکهێنانی «سپای میللی» و دانانی ناوی «پێشمەرگە» و، بەرزکردنەوەی «ئاڵای کوردستان» دوو لەو دەسکەوت و داهێنانانەی کۆماری کوردستان بوون کە تا ئێستاشی لەگەڵدا بێت، لە ڕۆح و ڕەوانی ئینسانی کورددا کارتێکەرییەکی قووڵی سایکۆلۆژیی داناوە و لەسەر ئاستی گشتیی کۆمەڵگەی کوردستانیش بە هەموو بەشەکانیەوە، کۆمەڵێک ئێحساس و

بەشی یازدەهەم

باوەڕی هاوبەشی دروست کردوون.

هەست و نیازی «خۆپاراستن» بەرانبەر بە «ئەوی دیکە» کە نەتەنیا لە تۆ ناچێت و خەسڵەتە زەینییەکانی جیاوازن، بەڵکوو ڕەفتار و باوەڕەکانی هەڕەشەن لەسەر تۆ، هەستێکی هاوبەشی نەتەوەییە کە کورد وەک نەتەوەیەکی جیاواز بەرانبەر بە نەتەوەکانی دیکە هەیبووە. ئەم هەستە لە ڕەوتی مێژووی جووڵانەوەکانی کورددا لەوانەیە لە چوارچێوەی چەکدارکردنی بەشێک لە پێکهاتەی خێڵەکیدا کاری لەسەر کرابێ، بەڵام نەتوانراوە لەسەر ئاستی گشتی و «میللی» وڵامی شیاوی بدرێتەوە. کۆماری کوردستان بە پێکهێنانی سپای میللی لەژێر ناوی پێشمەرگەدا کە خاوەنی دامەزراوەی دەوڵەتیی وەک «وەزارەتی پێشمەرگە» بووە، ڕاست وەڵامێکی گشتی و نەتەوەیی بەم نیازە دەداتەوە. پێکهێنانی سپای میللی (پێشمەرگە) ئەو دڵنیایی و متمانە هاوبەشە لەنێو کۆمەڵگەی کوردستان و تاکی کورددا درووست دەکا کە پاراستنەکەی مسۆگەرە. وڵامدانەوە بەم نیاز و هەستە هاوبەشە، ڕاستەوخۆ کار دەکاتە سەر درووستبوونی هەستێکی هاوبەشی دیکە بە ناوی «دڵنیابوون» لە پارێزگاریکردنی لە بەرانبەر ئەوی دیکەدا. هەر ئەم دڵنیابوونە هاوبەشە لە ڕێگای هێزی پێشمەرگەی کوردستانەوە، بۆ جارێکی دیکە باوەڕێکی هاوبەشی جەماوەری لەنێو خەڵکی کوردستاندا بەرانبەر بە دیاردەیەک بەناوی کۆماری کوردستان درووست دەکا.

لە کۆتاییدا ئەم هەستە هاوبەشە زەینییانە (زەروورەت، خاوەنداریەتی، نیاز، بوون، متمانە، دڵنیایی، پاراستن، پارێزگاری و...) هەر هەموویان هەستێکی دیکەی هاوبەش لەنێو ئەم میللەتەدا درووست دەکەن کە پێی دەوترێ «باوەر بە خۆبوون». ئەم ئێحساسە لە کۆماری کوردستاندا بە هەڵکردنی «ئاڵای کوردستان» بە ئەوجی خۆی دەگات. هەڵکردنی ئاڵای کوردستان لە کۆماری کوردستاندا گرینگییەکی تایبەتی پێدراوە. لە شار و ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆماردا، بۆ هەڵکردنی ئاڵای کوردستان ڕێوڕەسمی پڕشکۆی ڕەسمی بە حزووری نوێنەری سەرکۆماری کوردستان بەڕێوە چووە. لەم ڕێوڕەسمانەدا بە دەیان هەزار کەس بۆ بینینی ئەو ساتانەی «ئاڵا» هەڵکراوە کۆبوونەتەوە و فرمێسک بەچاویاندا هاتۆتە خوارێ.

کۆماری کوردستان بە هەڵکردنی ئاڵای کوردستان مانای بوون و باوەڕبەخۆبوونی لە هەناوی تاک بە تاکی خەڵکی ئەم نیشمانەدا چاند. لە پرۆسەی «نەتەسازی»دا چەمکی «باوڕبەخۆبوون» و هەستکردن بە خودی خۆت وەک نەتەوە کە مافی خۆتە و دەتوانی وڵات و دەوڵەتی خۆت هەبێ، بە گرینگییەوە سەرنجی دراوەتێ.

بۆیە دەتوانین بڵێین لە مێژووی هاوچەرخی نەتەوەی کورددا کۆماری کوردستان و دەسکەوتەکانی و، تەنانەت ڕووخان و لە سێدارەدانی پێشەوای سەرکۆماریش، زۆرترین و لە هەمانکاتدا قووڵترین کاریگەرییان لەسەر ڕەوتی «نەتەوەسازی» لە کوردستاندا داناوە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٢٢ی جانێوێری ٢٠١٩

سەرچاوە Serchawe

ڕۆڵی فاکتی دەرەکی لە پێکهێنانی کۆماری کوردستان و دەرسەکانی بۆ ئەمڕۆی کورد

تیشک خستنە سەر دەوروونەخشی فاکتی دەرەکی لە پێکهاتنی کۆماری کوردستان

ئەردەڵان فەرەجی

بە لەبەرچاوگرتنی تەوەری باسەکەم و بۆ پێشگیری لە هەر چەشنە ناڕوونی مەغلەتەیەک ئاماژە بە چەند خاڵ لە سەرەتادا بە پێویست دەزانم:

هەر لە شەڕی چاڵدێرانەوە لە مابەینی دوو ئیمپراتۆری عوسمانلی تورکی سونی و سەفەوی شیعەی ئێرانی و تا دواتر لە پاش کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی یەکەم و دابەش بوونی ئیمپراتۆری عوسمانی و دامەزراندنی دوو دەوڵەت و وڵاتی نوێ بە ناوەکانی عێراق و سوریا کە بە پێچەوانەی ڕێکەوتننامەی "سیڤەر" کە "برایم پاشا" بە نوێنەرایەتی گەلی کورد لەو دانیشتنەدا بوو- بڕیار درا کە کورد خاوەنی کیانی سیاسی سەربەخۆی خۆی بێت و مۆڵەت درا بە برایم پاشا بچێت و سنووری وڵاتەکەی دیاری بکات، بەڵام لە ڕێکەوتننامەی "لۆزان" پشت لە هەموو ئەو بەڵێنانە کرا کە بە کورد درابوو بۆ خاوەندارییەتی وڵات و کیانێکی سەربەخۆی خۆی، خەڵکی کوردستان بۆ دەستەبەرکردنی ئەو مافە زەوتکراوەی خۆی دەستی داوەتە خەبات و شێخ سەعیدی پیران (شەمزینان) ڕچەشکێنی ئەو خەباتە بوو.

بە لە بەرچاوگرتنی پێکهاتەی کولتوری و بافتی کۆمەڵگای ئەو سەردەمی کوردستان زۆربەی خەبات و چالاکییەکان بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانی گەلی کورد، جەماوەر زۆرتر لە دەوری سەرۆک عەشیرەتەکان، شێخ و مەلاکان کۆ دەبوونەوە، بەڵام بە دوای هاتنە ئارای مۆدێرنیزاسیۆن لە ئورووپا و گەیشتی شەپۆلی. مۆدێرنیزم بۆ کوردستان و یەکێک لە دیاردە و

سەرچاوە
Serchawe

دیارییەکانی پارتایەتی و حیزبایەتی بوو، گەلی کوردیش لەم فۆرمە بۆ خەبات و کار و چالاکی سیاسی خۆی کەڵکی وەرگرت. دروست بوونی یەکەم حیزبەکان و لەوانە «خۆیی بوون» کە لە لوبنان دامەزرا و ئاراستەکەی ڕووەو کوردستانی باکوور بوو، «حیزبی هیوا» لە باشووری کوردستان و «کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد (کۆمەڵەی ژ. ک)» لە کوردستانی ڕۆژهەڵات نموونەی کەڵک وەرگرتنی گەلی کورد بوو لەو دیاردەیەی سەردەمی مۆدێرنیتە.

مەبەستمە بڵێم ئەگەرچی تەوەرەی بابەتەکەم دەربارەی ڕۆڵی توخمی دەرەکی و هێزی دەرەکییە لە هاتنە ئارای کۆماری کوردستان، ئەم هەڵێنجانەی لێنەکرێ کە گۆیا کۆی ئەزموونی کۆماری کوردستان ببەستمەوە بەم توخمە، بەڵکوو دەمەوێ ئەوە بڵێم کە ئەگەرچی بزووتنەوەیەک سەرەڕای هەموو بەحەقی و ڕەوابوونەکەشی، بە بێ کامڵ بوونی هەموو فاکتەرە کارتێکەرەکانی ناتوانێ بگا بەئەنجام و پێویستی بەسەرکەوتنی هەر بزووتنەوەیەک هاوتەریبی هەموو فاکتە کارتێکەرەکانی ناوخۆیی و دەرەکییە.

لە شەڕی دووهەمی جیهانی کاتێکی کە ئاڵمانی نازی هاوینی ساڵی هێرشی بردە سەر سۆڤییەتی ئەو سەردەم، بریتانیا و ئەمریکا بۆ یارمەتی دانی سۆڤییەت بیریان لە ئێران کردەوە. ئێرانێک کە لە سەردەمی ڕەزاشادا، هیتلەر ڕێبەری ئاڵمانی نازی کۆمەڵێک موستەشاری بۆ ئێران ڕەوانە کردبوو و بیری نەژادی سەرتریان بڵاو دەکردەوە و نازییەکان خۆیان بە نەژادی ئاری دەزانی و ڕەزاشاش خۆی و خەڵکی ئێرانی ئارییایی دەزانی و لە لایەکی دیکەوە بۆ دەستخستنی زانست و تێکنۆلۆژی شەڕ ببوو بە دۆستی ئاڵمانی نازی. وای کرد کە بریتانیا و ئەمریکا لە باشوورەوە ئێران داگیر بکەن و لە باکووریشەوە ڕووسییە بێتە خاکی ئێرانەوە.

سەرەنجام "ڕەزاشا" ناچار بە دەست لە کارکێشانەوە کرا (١٦ - ٥ - ١٩٤١) و ڕۆژێک دواتر "حەمەڕەزا"ی کوڕی لە تەمەنی ٢١ ساڵیدا بوو بە شای ئێران. ئەفسەران و دەرەجەدارەکانی ئێران لە ترسی گیانیان ڕایان دەکرد و خۆیان دەشاردەوە و سەربازەکانی ئێرانیش ئاسان تەسلیم دەبوون و خۆیان دەدا بە دەستەوە. خۆبەدەستەوە دانی سەربازانی ئێران بووە هۆی دەست پێڕاگەیشتنی خەڵک و جەماوەر بە چەق و تەقەمەنییەکی زۆر و لاوازی دەسەڵات و حکومەتی ناوەندی وەک هەر سیستم و نیزامێکی دیکتاتۆری کرانەوەیەکی بە خەڵک بۆ هەناسەدان هێنا ئاراوە. ئەنجامەکەی بووە هۆی دامەزراندنی چەند حیزبێک لە سەرتاسەری ئێران و لەوانە "کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد" لە مهاباد.

نابێ بیرمان بچێت هاتنی ٤٠٠٠ موستەشارە ئاڵمانییەکان بۆ ئێران کە نزیک بە ٣٠٠٠ کەسیان لە ناوچەکانی ئازەربایجان و کوردستان جێگیر بوون ڕۆڵێکی گەورەیان لە بڵاوکردنەوەی وشیاری نەتەوەیی لە بەرامبەر چینایەتی و ئایین لە نێو

گەلانی ژێر دەستەی ئێران و بە تایبەتی تورک و کورد بوو.

دەست پێڕاگەیشتنی خەڵک بە چەق و تەقەمەنی و کورت بوونەوەی نفووز و هێزی دەوڵەتی ناوەندی لە ناوچەکانی کوردستان، هەر لە بانە و مهاباد و سەردەشت و مەریوان، ئەزموونێکی حوکمڕانی بە کوردەکانی ئێران بەخشی.

ساڵی ١٩٤٣ لە کۆنگرەی "تاران" بە بەشدای سەرۆکی سێ وڵات؛ "نستۆن چێرچیل" سەرۆک وەزیرانی بریتانیا، "جۆزێف ستالین" سەرۆکی کۆمارەکانی یەکێتی سۆڤییەت و "فرانکلین روزوێڵت" سەرۆک کۆماری ئەمریکا بڕیاریان دا شەش مانگ پاش کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی دووەم ئێران جێ بێڵن.

جەنگی جیهانی دووەم بە شکانی بەرلین و کوژرانی هیتلەر (٨ی مارسی ١٩٤٥) لایەک و تەسلیم بوونی ژاپۆن لە بەرەی ئاسیای ئەو شەڕە، پاش ڕووداوەکانی "هیرۆشیما" و "ناکازاکی" جەنگ کۆتایی هات.

بە پێی کۆنگرەی "تاران" یەکەم جار ئەمریکا و دواتر بریتانیا لە ئێران کشانەوە، بەڵام ڕووسییە بەڵێنەکەی خۆی نەبردە سەر و هێزەکانی خۆی لە ئێران نەکشاندەوە. و ئەمریکا و هەر دوو لا لە دوو ڕاگەیاندراوی جیاجیادا ناڕەزایەتی خۆیان بەرامبەر بەو بڕیارەی شۆڕەوی دەربڕی. لە لایەکی دیکەوە زەختیان لە شای ئێران کرد و ئەویان ناچار کرد کە دژ بە مانەوەی هێزەکانی یەکێتی سۆڤییەت لە باکووری ئێران لە ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان سکاڵا تۆمار بکات.

مانەوەی هێزی سوور لە باکووری ئێران و نەبوونی دەسەڵاتی ناوەندی لە کوردستان و ئازەربایجان بۆشاییەکی سیاسی دروست کرد. ناوچەکانی کوردستان دەسەڵاتی خۆجێی خۆیان لە شارو دەڤەرە جیاجیاکان پێک هێنابوو. پاش هێرشی عرووس بۆ بانە و جێ هێشتنی چەک و تەقەمەنییەکی زۆر هەندێک لە کەسایەتییەکانی کورد و لە سەروو هەموویانەوە "حەمە ڕەشیدخانی بانە" توانی ئەو ناوچەیە کۆنترۆڵ بکات و دەسەڵاتەکەی تا ساڵی ١٩٤٤ درێژەی بێت، بەڵام دواتر لە لایەن دەوڵەتی ناوەندییەوە سەرکوت کرا، لە بەرامبەردا بە هۆی دووری شاری "مەهاباد" لە بەر دەستی هێزی دەسەڵاتی ناوەندی، دەسەڵاتی ناوچەیی لەوێ درێژەی کێشا.

تورکەکان لە سۆڤییەت نزیک بوون و دواجار بە پشتیوانی شۆڕەوی کۆماری ئازەربایجانیان ڕاگەیاند. جەنابی «قازی محەمەد " کە ئەندامی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد بوو و بەرەبەرە دەبوو بە کەسایەتییەکی بەرجەستەی ئەو سەردەمی کوردستان لە هەوڵی بە یاسایی کردنی دەسەڵاتی خۆجێی ئەو کاتی ناوچەی مەهاباد و باقی ناوچەکانی دەورووبەری دا

بوو. لە ڕێگەی تورکەکانەوە خۆی لە ڕووسەکان نزیک کردەوە و داوای پشتگیری ڕووسەکانی کرد بۆ کۆمارێکی هاوشێوەی کۆماری ئازەربایجان بۆ کوردستان. هەڵبەت جێی ئاماژەیە کە ساڵی ١٩٤٤ دا سەرکردایەتی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد کۆبوونەوەیەک دەکات و ڕاگەیاندنێک بڵاو دەکاتەوە و لە خاڵی یەکەمدا دەڵێت: "دوای کۆتایی شەڕ دەوڵەتی کوردستان ئیعلان دەکەین".

بەڵام بە پێشنیاری کاربەدەستانی یەکێتی سۆڤییەت کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد یان هەڵدەوەشێتەوە و حیزبێکی نوێ بە ناوی "حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران" دادەمەزرێت. ڕووسەکانی ئەو پێشنیارەی پێشەوا قازی محەمەد بۆ پشتیوانی لێیان بۆ ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان قبوڵ دەکەن؛ لە بەر ئەوەی کە یەکەم؛ دەیانهەوێت لە ئاستی نێونەتەوەیی پیشانی بدەن کە سۆڤییەت پشتیوانی کەمایەتییە نەتەوەییەکان و سۆزی باقی نەتەوەکانی ژێر دەستەی دیکەی جیهانیش بەرەو لای خۆی ڕاکێشێت، دووەم؛ بۆ پاراستنی کۆماری ئازەربایجان کە لە باشوورەوە پارێزراو بێت و سێیەم؛ بۆ دژایەتی کردنی حکوومەتی تاران بۆ ئەوەی گوێڕایەڵی خواست و داواکارییەکانی خۆی بکات و سەرەنجام چوارەم؛ بۆ دژایەتی کردنی ئۆردووگای بورژوازی ڕۆژئاوا.

جێی ئاماژەیە کە ستراتێژیستێکی بریتانی بە ناوی «هاڵفۆرد جان مەکیندێر(١٨٦١ - ١٩٤٧) "لە کتێبی "ژینگەی جوگرافیای تاریخ" بە لێکدانەوەی دۆخی ژیئۆپۆلۆتیکی جیهان تیۆرییەک دەخاتە ڕو. مەکیندر لە ساڵی ١٩٠٤ تیۆری "دڵی زەوی" یان "قلب العالم" دێنێتە گۆڕێ. تیۆری مەکیندر باس لەوە دەکات کە فیکر و ئیدئۆلۆژیکێک لە دڵی زەوی (مەبەست ڕووسییەیە کە گەورەترین پانتایی زەویی هەیە) سەر هەڵدەدات کە دەخوازێت هەموو جیهان داگیر بکات، مەکیندر لەبەرامبە ئەوە دا پێشنیاری کێشانی دیوارو بەربەست دەکات بۆ ئەوەی پێشی تەشەنەسەندنی ئەو بیرۆکە و ئیدئۆلۆژیکە بگرن بەرەو ئۆرووپا و ڕۆژئاوا. دیواری مەلمووس و هەست پێکراو دیواری بێرلینە کە دوو ئاڵمانی ڕۆژاوا و ڕۆژهەڵات لێک جوێ دەکاتەوە، دیوارەکەی تر کە نەبینراوە دیواری ناتۆیە! "پەیمانی ئەتلەنتیکی باکوور" کە بۆ دژایەتی یەکێتی سۆڤییەت لە نێوان وڵاتانی سەر بە جەمسەری ڕۆژئاوا دامەزرا و پۆشتە و پەرداخ کرا.

دیارە سۆڤییەتیش لە هەوڵی بەرپەرچ دانەوەی ئەو هەوڵانە بوو هەر لە دروست کردنی پەیمانی "وەرشۆ" و پشتیوانی کردنی گەلانی ناوچەکە و کردنییان بە هاوپەیمانی خۆی بۆ بەکار هێنانی وەک سەنگەری خۆی.

سەرکردایەتی سیاسی ئەو کاتی کورد بە دروستی لەو ململانێ نێونەتەوەییانە تێگەیشبوو و دەیخواست کە کورد ببێت بە کارتێک لەو یارییە جیهانییەدا. ڕەنگە لەو بارەوە هەڵەشی هەبوو بێت، بەڵات تێگەیشتن لەو ململانییە گەورە جیهانییە و

بەشی یازدەهەم

هەوڵدان بۆ قۆستنەوەی ئەو هەلە ژێری سەرکردایەتی ئەو سەردەمی کوردە لە کوردستانی ڕۆژهەڵات.

خاڵێکی دیکەی تایبەت بە بزووتنەوەی کورد کە نابێ فەرامۆش بکرێت ئەوەیە کە بزووتنەوەی کورد لە هەرکام لە پارچەکانی کوردستان کە خۆی ئەو پارچەپارچە کردنە "دوژمنکردە" و ئەمەش خۆی کۆمەڵێک کاریگەری "مێژووکردی" لە سەر بزووتنەوەی هەر کام لەو پارچانە و دواکارییەکانی داناوە. بافت و تایبەتمەندی بزووتنەوەی کورد لە هەر کام لە پارچەکان، بزووتنەوەیەکی داواکارانەیە، چونکا کورد لەو وڵاتانەی کە پێوەی لکێنراوە کەمینەیە و هەڵکشان و داکشانی داواکاری و ئاستی بەرەوپێشچووی بزووتنەوەکەی لە پێوەندییەکی ڕاستەوخۆدایە لەگەڵ بەهێزی و کەم هێزی دەسەڵاتی ناوەندی ئەو وڵاتەی کە پێوەی لکێنراوە، واتە هەر کات دەسەڵات لە ناوەند بەهێز بووبێت و توانی سەرکوتی زۆرتر بوو بێت، بزووتنەوەی کورد لەو پارچەیە لە پاشەکشە دابووە، بەڵام بە پێچەوانە هەر کات ئاراستەی ڕووداوەکان بەرەو لاوازی حکومەتی ناوەندی و کەم بوونەوەی هێزی سەرکوت بوو بێت، ئەوا کورد و بزووتنەوەکەی لەو پارچەیە ڕوو لە هەڵکشان و گەشانەوەدا بووە. نموونەش لەو بارانەوە زۆرن، لاواز بوونی دەسەڵاتی ناوەندی لە ساڵی ١٩٩١ کە ئەو کاتەی سەدام حسێن هێرشی کردە سەر کوویەت، بەڵام لە بەرامبەردا ئەمریکا و هاوپەیمانەکانی هێرشیان کردە سەر عێراق، دەسەڵاتی ناوەند لە عێراق لاواز بوو و گەلی کورد لە کوردستانی باشوور دەرفەت و توانای ئەوەی بۆ هەڵکەوت ڕاپەڕێ و ڕاپەڕینەکەی ساڵی ١٩٩١ گەلی کورد لە کوردستانی عێراق لە ئەنجامی لاوازی دەسەڵاتی ناوەند بوو، تەنانەت پێشڕەوی و پاشڕەوییەکانی ئەم دواییانەی کورد لە باشور هەر بەو هۆیە بوو. کاتێک دەسەڵاتی ناوەندی عێراقیش لە ماوەی ئەم ١٥، ٢٠ ساڵەی ڕابردوو لاواز و بێ هێز بووە کورد بەرەوپێش چووە و ئەگەریش نا وەک ١٦ی ئۆکتۆبری ٢٠١٧ و پاش ریفراندۆم هێرشیان کردە سەر کورد و دەسکەوتەکانی! هەر ئێستای دۆخی بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژئاواش لە ئەنجامی ئەم ڕاستییەدا و ئەگەر دەسەڵاتی بەشار ئەسەد لاواز نەبووبایە کورد نەیدەتوانی تا ئەم ڕادەیە پەرە بە خواست و داواکاری و بزووتنەوەکەی بدات. بە دڵنیاییەوە لە کوردستانی ڕۆژهەڵات و باکووریش هەر وایە و هەر واش دەبێت.

ئەو سەردەمیش سەرکردایەتی سیاسی کورد لەو بۆشاییەی دەسەڵاتی ناوەندی لە ناوچەی موکریان هاتبوویە ئاراوە، کە ئەویش ئەنجامی لاواز بوونی دەسەڵات و هێزی دەوڵەت و حکوومەتی ناوەندی تاران بوو، هەنگاوێک یا خود ئاستێک بەرزتر داواکارییەکانی خۆی هێنایە گۆڕێ، بێگومان ئەگەر ئەم فاکتەرە نەبووایە بزووتنەوەی کورد لە کوردستانی ڕۆژهەڵات لەو ئاستەدا نەبوو کە بچێتە پای پرۆژەیەکی گەورە و مێژووی وەک کۆماری کوردستانەوە و کۆماری کوردستان ڕابگەیەنێت.

بێ گومان تایبەتمەندییەکانی بزووتنەوەی گەلی کورد لە هەر کام لە پارچەکانی کوردستان هەر وەک ئاماژەی پێدرا داواکارانەیە و لە لایەکی دیکەوە بەندە بە ڕێژەی سەرکوتگەری و بەهێزی دەسەڵاتی ناوەندی لەو پارچانەی کە بەجیا بە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

هەر کام لەو وڵاتانەیەوە نووساوە و بێ گومان تێگەیشتن لە ئاراستەی ئەو ڕووداو و پێشهاتانەی کە دەبنە بنەمای دۆستایەتی و هاوپەیمانی وڵاتانی جیهانی و بە تایبەتی زلهێزەکان بەرامبەر بە دەوڵەتی ناوەندی وڵاتانی تورکیا، عێراق و ئێران و سوریا.

واتە هێزی دەرەکی بۆ هاوتەریبی خواست و داواکارییەکانی خەڵکی کوردستان لە هەر کام لە پارچەکان و نزیکایەتی سەرکردایەتی ئەو بزووتنەوەیە لەگەڵ وڵاتانی نەیاری دەوڵەتی ناوەندی.

لە سەردەمی کۆماری کوردستان و بە ئاماژە بەو دۆخەی ئەو سەردەم ڕووسیەی کۆمۆنیست کاتێک کە دەسەڵاتی ناوەندی لە تاران لاواز بوو، بەئامانج و ئەجێندای خۆیەوە پشتیوانی لە بزووتنەوەی گەلی کورد کرد و وای کرد کە قازی محەمەد ۲ی ڕێبەندان دامەزراندنی کۆماری کوردستان ڕابگەیێنێ.

بەو مانایە کە ئەگەر پشتیوانی دەرەکی بۆ پرسی داواکاری و بزووتنەوەی کورد نەبووایە ڕەنگە هەرگیز کورد نەیتوانیبایە ئەو دەسکەوتانەی کە تا هەنووکە هەیەتی، وەدەستی بێنێت.

دەرسەکانی کۆماری کوردستان لەو دوو ڕەهەندەوە (لاواز بوونی دەسەڵاتی ناوەندی و پشتیوانی دەرەکی) دوو وانەی گەورە و گرنگن کە نەک بۆ ئێمە چالاکان و هەڵسووڕاوانی بزووتنەوەی کورد لە کوردستانی ڕۆژهەلات، بەڵکوو بۆ هەموو پارچەکانی دیکەی کوردستانیش جێی ئەزموون و شت لێ فێربوونە.

نەیاری دوژمنم دۆستمە! دەتوانێ ڕاستییەکی بۆ گەلی ئێمە تێدا بێت. کورد دەبێ و دەتوانێ لەو حەقیقەتە دەرس وەربگرێت و بتوانێت لە پێناو بەرژەوەندییە باڵاکانی بزووتنەوەکەی کەڵکی لێ وەربگرێت. ئەوە ڕاستە کە ڕووسیای ئەو سەردەم بە ئەجێندا و پلان و بەرنامەی خۆیەوە پشتیوانی لە دامەزراندنی کۆماری کوردستان کرد، بەڵام بۆ کورد دەرفەتێک ڕەخسا کە تەعبیر لە خواست و ئیرادەی خۆی بکات و ئەمە دەسکەوتێکی گەورە بۆ کورد بە گشتی لە هەرچوار پارچە و بوو بە مایەی ئیلهامی خەباتکارانە بۆ هەمووان بە تایبەتی بۆ بزووتنەوەی گەلی کورد لە کوردستانی ڕۆژهەلات.

لە ئێستاشدا کە گەلی کورد لە کوردستانی ڕۆژهەلات چەند هەنگاو لە یەکێتی و تەبایی و یەکڕیزی خۆی نزیک بۆتەوە و ئێمە ئەمڕۆکە خاوەنی ناوەندی هاوکاری حیزبەکانی کوردستانی ئێرانین، جێی خۆیەتی ئەم فاکتەرە گرنگە لە هاوکێشە سیاسییەکانی بزووتنەوەکەمان ڕەچاو بکرێت و زۆرتر هەوڵ بۆ ڕاکێشانی پشتیوانی ڕای گشتی جیهانی بدرێت، پێویستییەکانی چین دابینی بکەین و بە گرنگییەوە ئەم ڕاستییەمان لە بەرچاو بێت.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

دەرسێکی دیکە و ڕەنگە گرنگتر لە هەموو دەرسەکانی دیکەی کە دەکرێت لە ئەزموونی کۆماری کوردستان فێری بین ئەوەیە کە پشتیوانی و یارمەتی دەرەکی ئەبەدی و هەمیشەیی نییە!

ئەزموونی پشتیوانی و پشتگیری دەرەکی بۆ کۆمار کە دواجار وا بوو کە پاش ڕێکەوتنەکەی ئێران کە قوام ولسەڵتنە بە نوێنەرایەتی ئێران لەگەڵ دەوڵەتی ئەو کاتی ڕووسیە لە سەر سپاردنی ئیمتیاز هەڵێنجانی نەوت و داهاتی ٥١٪ نەوت بۆ ڕووسیە ماوەی پەنجا ساڵ هێزەکانی لە باکووری ئێران دەکشێنێتەوە و بە کشانەوەی هێزی سوور لەو ناوچانە بوار بۆ گەڕانەوەی هێزەکانی دەسەڵاتی ناوەند خۆش دەبێت و بەداخەوە هەر دوو کۆماری ئازەربایجان و کۆماری کوردستان تێک دەشکێندرێن.

دیارە وەک ئەوەی بڵێی مێژوو دووپات دەبێتەوە، هەموو دەسکەوتەکانی کورد ئەگەر بە وریاییەوە بوار بۆ پاراستنییان خۆش نەکرێت، هەر دەم لە بەردەم هەڕەشەی لە ناوچوون دان. دەرسێک کە ڕەنگە ئەمڕۆژانە لە پاش بڕیاری کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە سووریا ڕەنگە چاوەڕوانی هێزەکانی کورد بکات لە سوریا یان خود ئەو ئەوەی بە جۆرێک لە جۆرەکان لە باشووری کوردستان لە ساڵی ٢٠١٧دا دووپات بوویەوە.

کە واتە ئێمەی کورد و سەکردایەتی سیاسی کورد دەبێت وێڕای ناسین و بەخزمەتگرتنی فاکتەری دەرەکی بۆ پرسەکەی خۆی، دەبێ لە سەرەتاوە ئەو ڕۆژەمان لێ ڕوون بێت کە پشتیوانی دەرەکی و فاکتی دەرەکی لە پێوەندی پرسی کورد، کۆتایی دێت و دەبێ کورد هەر لە سەرەتاوە خۆی بۆ ئەو ڕۆژ و ڕۆژانە ئامادە بکات.

* ئەم وتارە لە سیمینارێکی تایبەت بۆ ڕێز لێنان لە ٢ی ڕێبەندان، ساڵڕۆژی دامەزراندنی کۆماری کوردستان لە مەهاباد پێشکەش کرا.

سەرچاوە: ماڵپەڕی ئاسۆ ڕۆژهەڵات - ڕێکەوتی: ٣ی فێبریوێری ٢٠١٩

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

کۆماری کورد لە مەهاباد

(بەشی یەکەم)

نووسینی: ئارچیباڵد ڕۆزڤێڵت

وەرگێڕانی لە ئینگلیسییەوە: خالید عەزیزی

(ئاماژە: ئارچیبالد ڕۆزڤێلت، ئەفسەرێکی بەشی زانیارییەکانی ئەمریکا یەک لەو کەسانە لە کاتی دامەزرانی کۆماری کوردستان و ئازەربایجاندا سەردانی کردوون و لە نیزیکەوە پێشەوا قازی محەممەد، سەرکۆماری کوردستانی بینیوە و لەگەڵی وتووێژی کردووە. ڕۆزڤێلت زۆر بە وردبینییەوە بەدواداچوونی بۆ ڕووداوەکانی ئێرانی دوای شەڕی دووهەمی جیهانی کردووە و بایەخێکی تایبەتیی بە «کۆماری کوردستان» و تایبەتمەندییەکانی ئەو یەکەم کیان و دەوڵەتە سیاسییەی کورد داوە و جیا لەوەی بەشێک لە کتێبەکەی - حەزی فێربوون - ی بۆ تەرخان کردووە، لە ناوەندە ئاکادمی و بڵاوکراوەکانی ئەمریکاشدا بابەتی لەسەری نووسیون. ئەم بابەتەی خوارەوە نووسینێکی ڕۆزڤێڵتە لەسەر کۆماری کوردستان کە لە گەلاوێژی ساڵی ١٣٢٦دا و لە بڵاوکراوەی "The MIDDLE EAST JOURNAL" دا بڵاو بووەتەوە و هەڵگری زۆر خوێندنەوە و زانیاریی بەنرخە لەسەر پێگەی کۆماری کوردستان و کەسایەتیی پێشەوا قازی محەممەد.)

ئاواتی ناسیۆنالیسمی کورد، واتە کوردستانێکی سەربەخۆ، لە ماوەی دیسامبری ١٩٤٥ تا دیسامبری ١٩٤٦، لە چوارچێوەی دەوڵەتێکی بچووک لە کوردستانی ئێراندا وەدی هات. چۆنییەتیی دامەزران و پێکهاتنی کۆماری کورد، مێژووی کورت و پڕ لە ڕووداوی ئەو، هەروەها تێکچوونی کوتوپڕ و لەنەکاوی، یەکێک لە بەسەرهاتە هەرە ڕروون و ئاشکراکانی سەدەی

بیستەمە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا.
گەلێک دیاردەی نالێکی وەک ناکۆکی و کێشەی نێو عەشیرەتەکان، ململانێی ئیمپریالیستەکان، سیستمی کۆمەڵایەتی، ئازایەتی و جوامێری بە شێوەی سەدەکانی نێوەڕاست کوردایەتییەکی لە خۆدا قەتیسکراو، پڕ گیروگرفت بوونی مەسەلەی کوردمان زۆر بەباشی بۆ دەردەخەن. لە هەمان کاتدا ئەو ڕاستییەشمان بۆ دەستنیشان دەکەن کە ئەو خەڵکە هەرگیز یەکگرتوو نەبووە و ئێستاش بە سەر پێنج وڵاتدا، کە هەموویان دوژمنی ئەوانن دابەش کراوە.

هێزەکانی بریتانیا و سۆڤییەت لە سیپتامبری ١٩٤١دا ئێرانیان داگیرکرد و بارگەوبنەیان بە ڕەزاشا پێچاوە. سەربازەکانی ڕەزاشا هەر یەکەی بە لایەکدا بۆی دەرچوون و چەکەکانیان یان فرۆشت، یان کەوتە دەست ئەو عەشیرەتانەی کەوا سەرەڕای هەوڵ و تێکۆشانی زۆری ڕەزاشا، سیستم و داب و نەریتی عەشیرەتیی خۆیان هەروەکی خۆی پاراستبوو.

عەشیرە کوردەکان کە لە مەڵبەندە شاخاوییەکانی سنووری عێراق و تورکیە دەژیان، واتە لە ماکۆ لە بناری زنجیرە کێوەکانی ئارارات لە باکوور، هەتا قەسری شیرن لە سەر ڕێگای کرماشان - بەغدا، لە باشوور لەو عەشیرەتانە بوون کە دەرفەتەکەیان قۆزتەوە و لە ڕووخانی حکوومەتی ئێران فرە کەلکیان وەرگرت. لە مەڵبەندی باکوور بە هۆی ئەوەکە سۆڤییەت هێزێکی زۆری ئەرتەشی لە شارەکانی ڕەزائیە، شاپور، خۆی و ماکۆ، نیشتەجێ کردبوو؛ عەشیرەتەکانی ڕۆژئاوای گۆلی ورمێ خۆیان بەهێز و پشت ئەستوور بە سۆڤییەتییەکان دەزانی.

دوای لەنێوچوونی ئاسەواری دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندیی ئێران، سۆڤییەت پێوەندیی خۆی لەگەڵ عەشیرەتەکانی وەک جەلالی لە باکوور، شکاک لە کێوەکانی ڕۆژاوی شاپور، هەرکی لە ڕۆژئاوای «ڕەزائیە» هێشتەوە و درێژەی پێدا. ئەو عەشیرەتانە لەلایەن سۆڤییەتەوە ئیزنی بە دەستەوەگرتنی دەسەڵاتی ناوچەکانی خۆیان پێدرا، بە مەرجێک هێمنایەتیی مەڵبەندەکە بپارێزن و دەغڵ و دانیش بە ئەرتەشی سوور بگەیەنن. لە ناوچە تەریک و دوورکەوتووەکانی نیزیک ڕێگای کرماشان - بەغدا کە یەکێک لە شوێنە گرینگ و سەرەکییەکانی پێوەندی و هێنان و بردنی کەرەسەی پێویست لە نێوان وڵاتە هاوپەیمانە ڕۆژئاوایییەکان و یەکییەتیی سۆڤییەت دابوو، عەشیرەتەکان لەلایەن هێزەکانی ئینگلیسەوە بە تەواوی بێدەنگ و دەمکوت کرابوون.

دوای پاشەکشە و هەڵاتنی ئێرانییەکان، مەڵبەندێکی گەورە و بەربڵاو لە نێوان هێزەکانی ئینگلیس و سۆڤییەتدا ئازاد بوو، کە کوردەکان دەیانتوانی بیهێننە ژێر دەسەڵاتی خۆیان. لە سەرەتاوە دوو ناوچە ئاژاوەیان تێدابوو. یەکیان مەریوان و کێوەکانی هەورامان بوو، کە مەحموودخانی کانیسانان دەسەڵاتێکی لەرزۆکی لێ دامەزراندبوو. مەڵبەندەکەی تریش بانە

بوو، کە حەمەڕەشیدخان حکوومەتێکی لەوێندەرێ پێک هێنابوو، کە تەنانەت سەردەشت و سەقزیشی دەگرتەوە. ناوبراو ماوەیەکی زۆر بوو بۆ عێراق دوور خرابۆوە.
هەردووی ئەو سەرۆک عەشیرەتانە، کاتی خۆی لە لایەن دەوڵەتی ئێرانەوە وەک دەسەڵاتدار و جێگری دەوڵەت لە ناوچەکەدا بە ڕەسمی ناسرابوون، بەڵام پاش ماوەیەک ئەرتەشی ئێران ناوچەکانی گرتەوە و ئەوانیش دەرکرانەوە بۆ عێراق.

هەتا ئاخروئۆخری ساڵی ١٩٤٥ هەمووی ئەو بەشەی کوردستان کە کەوتبووە باشووری خەتی سەقز و بانە و سەردەشت، بە تەواوی کەوتە ژێر دەسەڵاتی دەوڵەتی ئێران. بەو جۆرە ئەو مەڵبەندە ئازاد و بەربەرینە، بەرتەسکتر بۆوە و بوو بە ناوچەیەکی بچووک لە نێوان ئەو خەتە لە لایەک و هێزەکانی ئەرتەشی سۆڤییەتی نیشتەجێ لە »ڕەزائییە« لە لایەکی ترەوە.

ناوچەیەک کە تەنیا تاکە شارێکی بە مانای ڕاستەقینەی خۆی تێدا بوو، مەهاباد بوو کە پێشتر بە »ساوجبلاغ« ناسرابوو کەوا لە چەند کیلۆمیتری باشووری گۆلی ورمێ هەڵکەوتووە.

دامەزرانی کۆمەڵە

لە شاری مەهاباد، شارێک کە لەلایەن وڵاتە هاوپەیمانەکانەوە بە چارەنووسی خۆی ئەسپێردرابوو، جووڵانەوەیەکی تری نەتەوایەتیی کورد لەدایک بوو. لە ١٦ی مانگی ئاگوستی (ئووت) ساڵی ١٩٤٣، دە پازدە کەس لە وردەبورژوا و ڕووناکبیرەکانی مەهاباد کۆمەڵەی ژێ - کاف، کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردیان دامەزراند.

بە مەبەستی لە بەرچاو گرتنی گرینگیی کاری نهێنی، ڕادەی ئەندامانی کۆمەڵەی تازە پێکهاتوو لە ١٠٠ کەس بەرەوژووورتر نەچوو و ئەوانیش لە شانەکانی کۆمەڵەدا ڕێک خرابوون. کۆبوونەوەی حەوتووانەی کۆمەڵە قەت دووجار بەدوای یەکدا لە جێگەیەک نەدەگیرا. پێڕەو و پرۆگرامی کۆمەڵە بە تەواوی ناسیۆنالیستی بوو و یەکێک لە مەرجەکانی ئەندامبوون لە کۆمەڵەدا ئەوە بوو کە دەبوایە دایک و باوکی ئەندامی داواکار، هەردوکیان کورد بوایەن. بە لەبەرچاوگرتنی پێوەندی و تێکەڵاویی کوردەکان و ئاسۆرییەکان لەگەڵ یەکتر، ئەوکەسانە کە دایکیان ئاسۆری بوایە، دەیانتوانی ببن بە ئەندامی کۆمەڵە.

کۆمەڵە نەتەنیا هەر لە کوردستانی ئێران، بگرە لە پارچەکانی تری کوردستانیش زۆر زوو پەرەی سەند. هۆی

بەشی یازدەهەم

پەرەسەندنەکەش ئەوە بوو کە کوردەکان کۆمەڵەیان وەک دیاردەیەکی نوێ و ڕێکوپێک دەدی کە جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ حیزب و پارتە سوننەتییەکانی کوردستان هەبوو. لە شارەکانی کوردستانی عێراق وەک مووسڵ، کەرکوک، هەولێر، سلێمانی، ڕەواندز و شەقڵاوە لقی کۆمەڵە پێک هاتن. تەنانەت لە کوردستانی تورکیەش کە خەبات و تێکۆشان لە پێناو کوردایەتیدا سزا و تاوانی مەرگی بۆ دیاری کرابوو، لقی کۆمەڵە دروست کرا. سەرۆک عەشیرەتەکانی دەوروبەری مەهاباد بە ناردنی نوێنەر بۆ لای کۆمەڵە، ڕایانگەیاند کە یارمەتیی کۆمەڵە دەدەن. لەلایەن کۆمەڵەوە بە عەشیرەتەکان گوترابوو کە ئێستا پێویستیمان بە ئیوە نییە، بەڵام لەوانەیە لە داهاتوودا پێوەندیتان لەگەڵ بگرین.

ئەوە شتێکی ڕوون و ئاشکرا بوو کە هەردووک گەورە هێزەکان هەر لەسەرەتاوە زۆریان دڵ بە مەڵبەندەکەوە بوو و گەرەکیان بوو کە کۆمەڵە بناسن و زانیارییان لەسەری هەبێ.

ئینگلیس بە هۆی ئەوە کە چاڵاوە نەوتییەکانی کەرکوک هەڵکەوتوو لە کوردستانی بەدەستەوە بوو، زۆر بە وردی و بە تێبینییەوە سەیری ڕووداو و ئاڵوگۆڕەکانی کوردستانی دەکرد. هەرچەند کە کاربەدەستانی ئینگلیس لە شارەکانی کەرکوک، هەولێر، سلێمانی و ڕەواندز نیشتەجێ بوون، بەڵام دیسانیش یاریدەدەری سیاسیی ئینگلیس لە موسڵ، جار بە جار سەری لە مەهاباد دەدا. ئینگلیس بۆ ئەوەی دڵی عەرەبان لە خۆی نەکا و نەیانڕەنجێنێ، پشتگیری مەسەلەی کوردی نەدەکرد و هیچ چەشنە یارمەتییەکی بە جووڵانەوەی کوردستان نەدا. بەو جۆرە گوێیەکان لە ئاست دەنگی هاواری ناسیۆناڵیسمی کورد کەڕ و نەبیست مانەوە.

دەستێوەردانی سۆڤییەت

تا ئەو جێگایەی پێوەندی بە سۆڤییەتەوە بێ، مەسەلەکە جۆرێکی دیکە بوو. واتە لەسەرەتاوە سۆڤییەتییەکان بەوە نەگەیشتبوون کە لە ناو کورداندا کار بکەن، هەرچەند کە ئەوان ساڵی ١٩٤٢ بە بانگکردنی گەورە دەرەبەگەکان بۆ باکۆ جارێک ئەو کارەیان کردبوو.

تەنانەت لە بەهاری ئەو ساڵەدا دوای هێرشی کوردەکان بۆ سەر گوندەکانی بەرەی ڕۆژئاوای گۆلی ورمێ، سۆڤییەت ئەرتەش و ژاندارمەی ئێرانی هێناوە و دایمەزراندنەوە. (هەرچەند کە ئەوان بەهۆی بێدەسەڵاتی لە ئاست سۆڤییەتدا دەرەتانی هیچ چەشنە جموجۆڵێکیان بۆ نەمابۆوە). ئێستا وا دەردەکەوێ کە سۆڤییەت لە میکانیزمی مەسەلەکە و لە چەند و چۆنی وەزعەکە گەیشتبێ.

بەشی یازدەهەم

ئازەربایجان و کوردستان لە ساڵی ١٩٤٤دا پڕبوون لە ئەفسەرانی سیاسی و کاربەدەستانی دیکەی سۆڤییەت کە زۆربەی زۆریان لە موسوڵمانەکانی ئازەربایجانی سۆڤییەت بوون. کار و تێکۆشانی ئەوان لە کوردستان لەلایەن کۆنسولی سۆڤییەت لە ڕەزاییەوە بەڕێوە دەچوو. یاریدەدەری ئەو کار و هەڵسووڕانە کاپیتان جەعفەرئۆف بوو کە خۆی یەکێک لە ١٥٠٠٠٠ کوردی دانیشتووی سۆڤییەت بوو. جەعفەرئۆف جلوبەرگی کوردی دەبەر دەکرد و زۆر بە ئازادی و تێراڕیوی بە نێو عەشیرەتەکان و گوندەکانی کوردستاندا دەسووڕایەوە.

کار و تێکۆشانی سۆڤییەت لە مەهاباد لەو ڕۆژەوە دەستی پێکرد کە دوو کەس لە کاربەدەستانی ئەوان بە ناوەکانی، عەبدوڵائۆف و حاجیئۆف بەڕواڵەت بە مەبەستی کڕینی ئەسپ بۆ ئەرتەشی سوور هاتبوونە شار. وادیار بوو کە بە ڕێکەوت و بە شانس ئەو هەلەیان بۆ ڕەخسا و لەگەڵ جووڵانەوەی نەتەوایەتیی کوردستان پیوەندییان گرت. ڕێکەوتەکە بەو جۆرە بوو: ڕۆژێک عەبدوڵائۆف لە دووکانی مەشرووب فرۆشیی کابرایەکی ئەرمەنی چاوی بە پیاوێکی کورد دەکەوێ کە جلوبەرگی کوردی دەبەردا دەبێ، عەبدوڵائۆف تاریف و ئافەرینی کابرا دەکا کە جوبەرگی نەتەوایەتیی خۆی دەبەر کردووە. کوردەکە کە دەرکەوت یەکێک لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵە بوو، هەڵوێست و بۆچوونەکەی عەبدوڵائۆفی پێ خۆش دەبی و دەست دەکەن بە قسە و باس و ئاڵوگۆڕی بیرورا. لە کۆتاییدا کوردەکە پرسیار دەکا و دەڵێ: ئەگەر گەلی کورد حیزبێکی میللی پێک بێنن، سۆڤییەت چەکوچۆڵیان دەداتێ؟ عەبدوڵڵا زۆر زوو پرسیارەکەی دەقۆزێتەوە و دەڵێ: بۆ ئێوە لە کێ دەترسن؟ کوردەکە وەڵام دەداتەوە و دەڵێ: ئێمە تەنیا لە دەرەبەگەکانی خۆمان دەترسین. عەبدوڵڵاش وێڕای هاودەردی، هەستی دژ بە دەرەبەگایەتیی خۆی دەربڕی. کوردەکە عەبدوڵڵا دەباتەوە ماڵێک و لە وێندەرێ بە هاوڕێیانی دیکەی ڕێبەرایەتیی کۆمەڵەی دەناسێنێ.

پێوەندیی زۆرتر لەگەڵ کاربەدەستانی سۆڤییەت گیرا و یەکێک لە ڕێبەرانی کۆمەڵە کە زمانی ڕووسیی دەزانی، کرا بە ڕابیتی ئەو پێوەندییانە. هەرچەند کە پێڕەو و پرۆگرامی کۆمەڵە لە سێ خاڵی سەرەکیدا بێلایەنی و سەربەخۆیی کۆمەڵەی دەستنیشان کردبوو، بەلام دیسانیش لەو کاتە بەولاوە کۆمەڵەش کەوتە بەرەی سۆڤییەتەوە.

هەر لەو ماوەیەدا VOKS، ڕێکخراوی بەشی نێونەتەوەیی پروپاگەندەی سۆڤییەت، لە زۆربەی شوێنەکان کۆڕی پێوەندیی کولتووری و کۆمەلایەتیی نێوان سۆڤییەت و ئێرانی دامەزراند. ئێستا ئیدی کۆمەڵە گەورە ببۆوە و چیتر نەدەکرا و نەدەگونجا لە ماڵی ئەم وئەودا کۆبوونەوە پێک بێنن. سەرکردایەتیی کۆمەلە داوایان لە سۆڤییەت کرد کە لە مەهابادیش شتێکی ئەوتۆ پێک بێنن. ئەوان هیوادار بوون بەمجۆرە جێگایەکیان وەدەست کەوێ بۆ ئەوەی بتوانن بێ گیروگرفت کۆبوونەوەکانی خۆیان درێژە پێبدەن.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

سۆڤییەتییەکان داواکەی ئەوانیان بەجێ گەیاند و کۆڕێک یا ئەنەستیتۆیەک دامەزرا، بەڵام نەک وەک «لقی کوردستانی» ئێران و سۆڤییەت، بەڵکوو ڕاستەوخۆ وەک کۆڕی پێوەندیی کۆمەڵایەتی و کولتووریی کوردستان و سۆڤییەت (ئەنجومەنی فەرهەنگیی کوردستان و شۆڕەوی).

ئەو جێگایە هەمیشە پڕ بوو لە خەڵک و فرە هاتووچۆی بە سەرەوە بوو.کوردەکان بە مەبەستی سپاس و پیرۆزباییکردن لە دۆستی تازەیان، دەیان بەستە جگەرەی هەڵپێچراو لە تووتنی کوردستانیان بۆ قارەمانەکانی لێنینگراد بە دیاری نارد. لە مەزنە ئاهەنگێکدا کە لە مانگی ئاپریلی ١٩٤٥ لەو شوێنە پێکهات، کۆمەڵە خۆی ئاشکرا کرد.

بەرپرسی کۆنسوولی سۆڤییەت لە ڕەزاییە و بەرپرسی voks لە ئازەربایجان وەک میوان بەشداری ئاهەنگەکە بوون. خاڵی سەرەکیی بەرنامەکە شانۆیەک بوو بە ناوی دایکی نیشتمان، کە بەسەرهاتی ژنێکی تێدا هاتبووە سەر پەردە کە لەلایەن ئێران و عێراق و تورکیەوە بێحورمەتی پێدەکری و پاشان بە دەستی کوڕەکەی کە زۆر ئازا و نەترس دەبێ ڕزگاری دێت.

بینەرانی ئاهەنگەکە، کە هەتا ئەو دەمە قەت شتێکی ئەوتۆیان نەدیبوو، بە تەواوی وەجۆش هاتبوون و ڕق و کینە و دوژمنایەتی لەمێژینەیان وەلانا و لە حاڵێکدا کە فرمێسکی چاویان دەڕژایە سەرشانی یەکتر، سوێندیان دەخوارد و بەڵێنیان دەدا کە تۆڵەی کوردستان بکەنەوە. لەئاکامی ئەم ئاهەنگەدا، قازی محەممەد، سەرۆکی داهاتووی دەوڵەتی کورد لەلایەن کۆمەڵەوە وەرگیرا. ئەم وەرگیرانە بوو بە مایەی دڵخۆشی و ڕەزامەندیی سۆڤییەتییەکان. چونکە ئەوان ڕێکخراوەیەکی دێموکراتیکی وەک کۆمەڵەیان زۆر بەکەیف نەبوو و دەمێک بوو لە یەکێک دەگەڕان بتوانن لەسەری حیساب بکەن و بەگوێرەی سیاسەت و بۆچوونەکانی خۆیان ڕێکخراوەکە بە دەست ئەو ڕێبەریی بکەن.

سۆڤییەت کە لە سەرەتاوە هێز و توانای عەشیرەتەکانیان بۆ دەرکەوتبوو، ڕاستەوخۆ لە سەرۆک عەشیرەتەکان نیزیک بوونەوە و داوایان لێکردن کە بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کورد ڕابەری بکەن. بەڵام تەنیا سێ لەو عەشیرەتانە شەخسییەت و توانا و دەسەڵاتی پێویستیان بۆ ئەم ئەرکە هەبوو. قەرەنی ئاغای «رئیس‌العشایر»، سەرۆکی بەرێز و حورمەتی مامەشەکان و سەرۆکی جێکەوتووی فیدراسیۆنێک کە خۆیان بەشێک لەو بوون. ئەمەرخانی شەریفی، سەرۆکی شکاک و (باوکە گەورەی کوردستان)، ئەمیر ئەسعەدی دێبوکری، کۆنسێرواتیڤی بەزیپکوزاکون و سەرۆکی ئیفتیخاریی ژاندارمە. ناوبراو لە لایەن ئێرانەوە کرا بوو بە بەرپرسی پاراستنی هێمنایەتیی ناوچەکە. ئەو سەرۆک عەشیرەتانە بە هێنانەوەی بروبیانووی بەئەدەبانە داواکەی سۆڤییەتیان ڕەد کردەوە.

بەشی یازدەهەم

بەو چەشنە ئەو جار قازی محەممەد، کە هەم قازییەتی وەک کەلەپوور بۆ مابۆوە و هەمیش سەرۆکی مەزهەبیی مەهاباد و ئەندامی بنەماڵەیەکی زۆر بەڕێز و حورمەت بوو، لە لایەن سۆڤییەتییەکانەوە پشتگیری لێکرا.
نوێنەرانی سۆڤییەت زوو زوو سەریان لێ هەڵدەهێنایەوە و میوانی دەبوون. ڕەنگە بە هێنانی زەخت و گوشارێک بۆ ئێرانییەکان بە مەبەستی وەلانانی ئەمیر ئەسعەد لە نوێنەرایەتیی دەوڵەت لە ناوچە و دانانی سەیفی قازی (برای قازی محەممەد) لە جێگای ئەو کە بوو بە سەرۆکی ژاندامەری یارمەتییەک بێ کە بە ئەویان کردبێ. دەڵێن قازی محەممەد دوای نێزیک بە ساڵێک تێکەڵاوی و شارەزایی پێویست لە بارەی کۆمەڵەوە، بە ناردنی پەیام داوای ئەندامبوونی لێکردن. بەڵام ڕێبەرایەتی کۆمەڵە، بڕیاریان دا کە قازی بە ئەندام وەرنەگرن، چونکە ئەوان، یەکەم لە تایبەتمەندیی تەکنێاژۆیی و دەسەڵاتخوازیی ئەو ترسیان هەبوو، دووهەم هەر لەسەردەمی منداڵییەوە ئەوان جیاوازییان لە بەینی خۆیان لە لایەک و قازی و بنەماڵەکەی لە لایەکی ترەوە دەدی. لەوانە بوو قازی دەسەڵاتی خۆی بەسەر کۆمەڵەدا بسەپێنێ و نێوەڕۆک و مایەی دێموکراتیکی ئەو لەنێو بەرێ.

چونکە سۆڤییەت لەسەر پلانەکەی خۆی سوور بوو، زەخت و گوشاری بۆ کۆمەڵەش هێنا، ئەوانیش مەجبوور بوون کە قازی وەرگرن. هەروەک بۆ خۆیان چاوەڕوانییان دەکرد، ئەنجامەکەی هەر ئەوە بوو کە تاقە کەسێک بەتەنیایی حیزبێک لە دەست خۆ بگرێ. وەرگیرانی قازی لە لایەن کۆمەڵەوە، ئەو دەرفەتەی بۆ سۆڤییەت پێک هێنا کە بتوانێ کوردەکان خێراتر بەرەو سیاسەت و خەتی خۆی ڕاکێشێ، بە چەشنێک کە سۆڤییەت لە هاوینی ١٩٤٥، لە کوردستاندا زیاتر لە هەموو شوێنێکی تر خۆی بەهێز و پشتئەستوور دەدیت.

حیزبی تودە وەک بەرەیەکی جەماوەریی چەپ و ئامراز و دەستوپێوەندی سۆڤییەت لە زۆربەی شوێنەکانی ئێران سەرکەوتووانە ئەرکەکانی خۆی بەجێ دەگەیاند، بەڵام لە کوردستاندا هەرگیز نەیتوانی جێی خۆی بکاتەوە. ئێستا ئیدی سۆڤییەت لە بیری گەڵاڵە و پلانی تر دابوو، ئەویش ئەوە بوو کە بەری باکووری ڕۆژئاوای ئێرانیش بخاتە سەر خاکی خۆی. لە ڕاستیدا ئەوان حیزبێکی سەربەخۆیان بۆ ئەوە ساز کرد کە جێگای حیزبی تودە لە ئازەربایجاندا بگرێتەوە. حیزبێک کە ئیتر دەیتوانی بێ تووڕەکردنی حیزبی تودە، ڕاپەڕینیش پێک بێنێ و سەربەخۆییش ڕابگەیەنێ و تەنانەت داوای پێکەوە لکاندنی وڵاتەکەی خۆی بە سۆڤییەتەوە بکا. لەسەر بڕیاری سۆڤییەت، حیزبی تودە لە ئازەربایجان بارگەوبنەی پێچاوە و حیزبی دێموکراتی ئازەربایجان کە زمانی تورکی وەک زمانی ڕەسمی ڕاگەیاند و داوای جیابوونەوەی ئازەربایجانی لە ئێران دەکرد، جێگای ئەو حیزبەی گرتەوە.

کوردەکانی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا، کە مەهابادیشی دەگرتەوە هەرگیز چاوەڕوانیی ئەوەیان نەدەکرد تێکەڵاوی حیزبێک بن کە

سەرچاوە
Serchawe

تایبەتی بۆ ئازەربایجان و ناسیۆنالیزمی تورک پێک هاتبوو. بۆ ئەوەی ئەوانیش لە چوارچێوەی پلان و گەڵاڵەی سۆڤییەتدا جێگایەکیان پێ ببڕێ، دروستکردنی حیزبێکی دیکەش پێویست بوو. لە ١٢ی سێپتامبردا کاپیتان نمازلوو، بەرپرسی سۆڤییەت لە میاندواو، داوای لە سەرۆک عەشیرەتە بەناوبانگەکانی کورد کرد کە لەگەڵ قازی محەممەد و سەیفی قازی بە مەبەستی سەردانی کۆنسولی سۆڤییەت بچن بۆ تەورێز. کاتێک ئەو کوردە سەرلێشێواوانە گەیشتنە تەورێز، لەنەکاوڕا پێیان گوترا کە بچن بۆ ناوەندی شەمەنەفەر و لەوێندەرێ ڕا سواری شەمەنەفەریان کردن و بردیانن بۆ باکۆ. ماوەی سێ ڕۆژ لە خانوویەکی خۆشی نیزیک شاردا مانەوە و بە گێڕان و نیشاندانی شانۆ و ئۆپێرا، میوانداریان لێکردن. ڕۆژی چوارەم ڕێنوێنیان کردن کە چاویان بە باقرۆف، سەرۆککۆماری ئازەربایجانی سۆڤییەت بکەوێ. باقرۆف لەبارەی زوڵم و زۆرداریی ڕەزاشا دەرهەق بە گەلی کورد گەلێک باسی بۆ کردن و ڕایگەیاند کە سۆڤییەت پشتگیری حیزبێکی دێموکراتی تازەپێکهاتوو دەکا کە بۆ ڕزگاریی خەڵکی چەوساوە تێبکۆشێ، هەروەها داوای لەوانیش کرد لەگەڵ حیزبێکی ئەوتۆ بکەون.

باقرۆف هێرشی کردبووە سەر حیزبی تودە و گوتبووی کە حیزبێکی زۆر بێکەڵکە و بێجگە لە خوڵقاندنی گیروگرفت چیتری لەدەست نایە. هەروەها هێرشی کردبووە سەر کۆمەڵەی ژێ - کاف و گوتبووی کە لە عێراق لەژێر چاوەدێریی جاسووسەکانی ئینگلیسدا پێکهاتووە و وەک ئامرازێکی دەسکرد لە خزمەت ئیمپریالیسمی بریتانیادان. پاش ئەوەی پێی ڕاگەیاندبوون کە نابێ باسی سەفەرەکەی باکۆیان بکەن، کوردەکان سواری شەمەنەفەر کران و گەڕانەوە تەورێز و لەوێندەرێش‌ڕا بە ئوتۆمبیلەکانی ئەرتەشی سوور هاتنەوە وڵاتەکەی خۆیان.

حیزبی دێموکراتی کوردستان

بەرهەم و ئاکامی ئەو سەفەرە زۆر زوو دەرکەوت. ماوەیەکی کورت دوای گەڕانەوەیان، قازی محەممەد کۆبوونەوەیەکی لە کەسایەتییە ناسراو و بەناوبانگەکان پێکهێنا و دامەزراندنی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ڕاگەیاند و داوای لە هەموو لایەک کرد ڕەگەڵی کەون. هەروەک لە ناوەکەی ڕا دیار بوو، مەبەستی حیزب، دێموکراسی بە شێوەی ئەمریکایی بوو.

خەڵکێکی زۆریش بە دڵگەرمییەوە بەدەنگ بانگەوازەکەیەوە هاتن. لە ڕاگەیاندراوێکدا کە لەلایەن قازی محەممەد و ١٠٥ کوردی بەناوبانگەوە ئیمزا کرابوو، گوترابوو کە گەلی کورد ئێستا هیواداره لە ڕزگاری دنیا لە دەستی فاشیزم، کەڵک وەرگرێ و لە بەڵێنییەکانی مەنشووری ئاتلانتیک بێبەش نەبێ. لە ڕاگەیاندراوەکەدا هەروەها گوترابوو کە گەلی کورد شتێکی زیاتر لە مافە ئینسانی و قانوونییەکانی خۆی، کە ڕەزاشا لێی زەوت کردووە ناخوازێ.

دەقی داواکانی ئەوان بەو جۆرە بوو:

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

١- گەلی کورد لە ئیران دەبێ ئازاد بێ و لە چوارچێوەی ئێراندا ئۆتۆنۆمیی هەبێ و دەسەڵاتی ناوچەکە لە دەست خۆیدا بێ.
٢- زمانی کوردی دەبێ زمانی ڕەسمی بێ و لە خوێندن و کاروباری ئیداریدا بەکار بهێندری.
٣- پارلمانی مەڵبەندی کوردستان دەبێ زۆر زوو بە گوێرەی قانوونی ئەساسی هەڵبژێردرێ و چاودێریی کار و هەڵسووڕانی ئیداریی و کۆمەڵایەتیی بکا.
٤- هەموو کاربەدەستانی وڵات دەبێ لە خەڵکی ناوچە بن.
٥- بە مەبەستی پاراستنی قازانج و بەرژەوەندیی جووتیار و خاوەن موڵکەکان لە داهاتوودا، قانوونێک پەسند بکرێ.
٦- حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ بەهێز و پتەوکردنی یەکیەتیی و برایەتی لەگەڵ خەڵکی ئازەربایجان، هەوڵی تایبەتی دەدا، هەروەها یارمەتیی خەڵکەکانی تر وەک ئەرمەنی و ئاسۆری دەدا کە لە ئازەربایجاندا دەژین.
٧- حیزبی دێموکراتی کوردستان بە کەلکوەرگرتن لە کەرەسە و ئیمکاناتی سروشتیی، هەوڵ دەدا ئەخلاق و ئابووریی خەڵک باشتر بکا و پەرە بە کشتوکاڵ و بازرگانی بدا، هەروەها ئاڵوگۆڕی پێویست لە خوێندن و پاکوخاوێنیدا پێک بێنێ.
٨- ئێمە هیواداریین کە خەڵکی ئێران بە ئازادی بتوانن لە پیناو ئاوەدان کردنەوە و پێشخستنی وڵاتەکەیاندا تێبکۆشن.

ڕاگەیاندراوەکە بە شێوەی ئەدەبیاتی سۆڤییەت نووسرابوو. بە دروشمی بژی ئۆتۆنۆمی دێموکراتیکی کورد کۆتایی پێدەهات.

دامەزراندنی حیزبی دێموکرات بوو بە هۆی ئەوە کۆمەلە هەڵوەشێتەوە و ئەندامەکانی بچنە نێو ڕیزی ئەو حیزبە. هەرچەند زۆربەی زۆری سەرۆک عەشیرەتەکان، پاش هەوڵ و تەقەلا و داوای ئەفسەرەکانی سۆڤییەت کە لەناویاندا هەڵدەسووڕان، ئیمزایان کرد و بەڵێنییان دا کە یارمەتیی حیزبی دێموکرات بدەن، بەڵام دیسانیش بە هۆی ترس لە کۆمونیزم، بەرامبەر بە حیزب نیگەران و دڕدۆنگ بوون. بەربەرەکانی و دژایەتیی عەشیرەتەکان بەرەو ئەوە دەچوو قۆناخێکی ئەستەم بۆ قازی بێنێتە پێش، تاکوو مەلا مستەفای بارزانی و عەشیرەتەکەی کە زۆر بەتوانا بوون، لە کاتێکی چاوەڕواننەکراودا هاتنە کوردستانی ئێران.

بارزانییەکان تەنانەت لەسەردەمی عوسمانییەکانیشدا یەکێک لە عەشیرەتە سەربزێوەکانی کورد بوون. لە ساڵی ١٩٢٠دا شێخ ئەحمەدی بارزان کە لەلایەن عەشیرەتی بارزانی و عەشیرەتەکانی دراوسێوە وەک خوا دەپەرەسترا، زۆر جار لە دژی ئینگلیس ڕاپەڕیبوو و ئەوانیش زۆر جار تەنانەت بە فڕۆکە هێرشیان کردبوونە سەر. شێخ ئەحمەد و برا بچووکەکەی، واتە مەلا مستەفا دوور خرابوونەوە بۆ خوارووی عێراق و پاش ماوەیەک هێنایانەوە سلێمانی. لە ١١ی مانگی جونی ١٩٤٢دا مەلا مستەفا کە لەلایەن براکەیەوە ئەرکی سەرۆکایەتیی پێدرابوو، توانی ڕا بکا و بچێتەوە بارزان.

بەشی یازدەهەم

بەسەرهاتی مەلا مستەفا و شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی ئەو لە دژی دەوڵەتی عێراق و چۆنیەتیی تێکشکاندنی ئەرتەشی عێراق لە ساڵی ١٩٤٥دا، هەروەها پیلانی وەزیری نێوخۆی عێراق بە ڕاکێشانی عەشیرەتەکانی تر و دەگژ بارزانی ڕۆکردنیان و هەروەها دەرکردنی بارزانی لە بارزان، دەبێ لە کات و جێگای خۆیدا باسی بکرێ.

پێویستە ئەوەندە بڵێین کە مەلا مستەفا و شێخ ئەحمەد لەگەڵ ١٠٠٠ چەکداری بارزانی و ماڵ و منداڵیان لە ١١ی ئۆکتۆبری ١٩٤٥ لە باکووری شنۆوە هاتنە دیوی ئێران. زۆر کاربەدەستی پایەبەرزی کورد، وەک مامۆستای قوتابخانە و سەربازی ڕاکردوو، وێڕای ١٢ ئەفسەری ئەرتەش لەگەڵیان بوون. ئەفسەرەکان خاوەن پلەی بەرزی نیزامی بوون و چەند کەسیان لە ئینگلیس کۆڕسی تایبەتییان دیبوو و لە ناوەندی ئەرتەشدا کاربەدەست بوون.

مەلا مستەفا دوای هاتن بۆ ئێران چاوی بە هێندێک لە ئەفسەرەکانی سۆڤییەت کەوت، کە یەکێک لەوان بەرپرسی ئەرتەشی سوور لە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا بوو. سۆڤییەت بە مەلا مستەفای بارزانی گوت کە لەژێر دەسەڵات و بڕیاری قازی محەممەددا کاربکا، بە خەڵکی ناوچەشیان ڕاگەیاند جێگاوڕێگای بارزانییەکان کە زۆر لێقەوماو و بێدەرەتان بوون بدەن و بەخێویان بکەن.

تا ئاخری مانگی ئۆکتۆبر، هێزی چەکداری مەلا مستەفا گەیشتە ٣٠٠٠ کەسی تەیار بە چەک و چۆڵی ئینگلیس، وەک تفەنگی ڕەشاش و تۆپێک. ئەو هێزە بەهۆی لە ڕێگادابوونێکی زۆر و دەربەدەری و بەسەرهاتی گەورە و گران، بەتەواوی ماندوو و شەکەت ببوون.

دەوڵەتی گەلی کورد

کاربەدەستانی سۆڤییەت لە ماوەی نۆڤامبر و سەرەتای دێسامبری ئەو ساڵەدا لەنێو عەشیرەتەکاندا دەسووڕانەوە و بۆ ڕێکخستن و خەبات لە پێناو سەربەخۆیی هانیان دەدان. هەروەها داوایان لە سەرۆک عەشیرەتەکان دەکرد لە مەهاباد کۆ ببنەوە. جگە لە مامەش و مەنگوڕ و دێبوکری، ئەوانی تر هەموویان هاوکارییان کردن.

لەو سەروبەندەدا ئیتر پاشماوەی هێزەکانی ئێرانی لە شوێنەکانی دیکەی ئازەربایجاندا لە حاڵی لەنێوچوون و لێکپچڕاندا بوون. چەکدارەکانی دێموکراتی ئازەربایجان کە زۆربەیان خەڵکی ئازەربایجانی سۆڤییەت و قەفقاز بوون، هێرشیان بۆ سەر سەرباز و ژاندارمەکانی ئێرانی کەوا لە پێگەو مۆڵگەکانیاندا ملکەچ مابوونەوە دەست پێکرد. ئەرتەشی سوور ئەو بەشە لە ئەرتەشی ئێرانی کە لەلایەن دەوڵەتی ناوەندییەوە بۆ پشتیوانی پاشماوەی هێزەکانیان لە ناوچەکە بەرەو باکوور

سەرچاوە
Serchawe

وەرێ کەوتبوون، ڕاگرت. بەو چەشنە هەموو ناوچەکە کەوتە بەردەستی دێموکراتەکانی ئازەربایجان.

لە ١٠ی دیسامبردا، دێموکراتەکان هێرشیان کردە سەر پێگەگانی ئەرتەشی ئێران لە تەورێز و دەستیان بەسەردا گرتن. تەواوی ناوچەکانی ئازەربایجانی ڕۆژهەلاّت کەوتە ژێر دەسەلاّتی دەوڵەتی تازە پێکهاتووی ئازەربایجان. گیرانی تەورێز بە دەستی دێموکراتەکان، دەرفەتێکی باشی بۆ قازی محەممەد پێک هێنا کە سەربەخۆیی ناوچەی ژێر دەسەلاّتی خۆی ڕابگەیەنێ. ناوچەیەک کە لەڕاستیدا دەمێک بوو سەربەخۆ بوو.

لە ١٥ی دیسامبر میتینگێک بە بەشداری سەرۆک عەشیرەتەکان، مەلا مستەفا، ڕێبەرانی حیزبی دێموکراتی تازەدامەزراو، هەروەها سێ ئەفسەری دەمانچە بەقەدی سۆڤییەت کە لەنێو جیپێکدا بوون لە مەهاباد پێکهات. لەم میتینگەدا قازی محەممەد بە ئیحترام و شانازییەوە، دامەزراندنی دەوڵەتی میلیی کوردی ڕاگەیاند و ئالاّی کوردی هەڵکرد. پاڕلمانی کورد لە ١٣ ئەندام پێکهات و لە ٢٢ی ژانوییەی ١٩٤٦دا قازی محەممەد بە سەروککۆماری، کۆماری کوردستان هەڵبژێردرا. حەمە حوسێنخانی سەیفی قازی، ئامۆزای قازی محەممەد، کە خۆی بازرگان بوو و بەدوای وەرگرتنی دەرەجەی ئیفتیخاریی کاپیتانی، لە ژاندارمەریی ئێران، ناوبانگی نیزامیی دەرکردبوو، کرا بە وەزیری شەڕ. سەیفی قازی، مەلا مستەفا، ئەمەرخانی شکاک، هەروەها حەمەرەشیدخانی بانە، کە هەر ئەو سەروبەندە لەگەڵ عەشیرەتەکەی لە عێراق ڕا گەڕابووەوە پلەی مارشاڵییان وەرگرت و یوونیفۆڕمی تایبەتیی ئەرتەشی سووریان کە بریتی بوو لە چەکمەی درێژ، بەندی توندی سەرشان و کلاّوی سوورخەتی نیزامی، دەبەرکرا.
دەوڵەتی تازە پێکهاتوو کە تەنیا ناوچەیەکی زۆر چووکەی وەک شارەکانی مەهاباد، بۆکان، نەغەدە و شنۆی لەدەستدا بوو، نوێنەری خۆی بۆ کرانەوەی پاڕلمانی ئازەربایجان نارد و تەنانەت بەگوێرەی توانا، خۆشی پاڕلمانێکی دروست کرد.

هەروەها مەلا مستەفای بۆ خوارووی کوردستان بەڕێ کرد تا پەلاماری هێزەکانی ئێرانی بدا کە بە هۆی بەفری زۆر و ڕێبەندانی زستان لە شارەکانی سەقز و بانە و سەردەشت مابوونەوە و پێوەندییان لەگەڵ ناوەندی ئەرتەشی نیشتەجێ لە سنە، پچڕابوو.

پێوەندی لەگەڵ تەوریز و تاران

گیرانی «ڕەزاییە» بە دەستی دێموکراتەکانی ئازەربایجان لەو سەروبەندەدا، گیروگرفتێکی تازەی بۆ دەوڵەتی کورد خوڵقاند. هەرچەند کە زۆربەی زۆری دانیشووانی دەشتی ڕۆژئاوای گۆلی ورمێ، لە »ڕەزاییە»وە هەتا ماکۆ تورکی ئازەربایجانین، بەلاّم لە ناوچە شاخاوییەکانی ئەو ناوچەیەدا عەشیرەتە کوردەکان دەژین کە بەرزاییەکانیان بە دەستەوەیە

بەشی یازدەهەم

و بەسەر دەشتاییەکانی مەڵبەندەکەدا زاڵن. لە ناوچەی میاندواو، لە باکووری گۆلی ورمێ دانیشتووانی تێکەڵاوێکن لە کورد و تورک.

دەوڵەتەکانی تەورێز و مەهاباد، لەسەر ئەم ناوچانە کێشە و ناکۆکییەکی زۆریان بوو، چونکە هەردوولا ئەم ناوچانەیان بە هی خۆیان دەزانی. ئەمەرخان و عەشیرەتەکانی زۆر دەربەستی دێموکراتە عەجەمەکان نەبوون و بێپسانەوە هێرشیان دەکردە سەر ئەو گوندانە کە حکوومەتی تەورێز بە هی خۆیانیان دەزانین.

لە مانگی ئاپریلی ١٩٤٦دا سۆڤییەت بە مەبەستی چارەسەرکردنی ئەو ناکۆکی و گیروگرفتانە قازی محەممەدی بانگهێشتی تەورێز کرد. لە کاتێکدا دێموکراتەکانی ئازەربایجان بە مەبەستی دیاریکردنی چەندوچۆنیی داهاتووی ناوچەکانیان، دەیانەویست لەگەڵ دەوڵەتی ئێران وتووێژ بکەن، پێکهاتنی بەرەیەکی یەکگرتوو لە نێوان دوو دەوڵەتی سازکراوی کورد و تورکدا، شتێکی زۆر گرینگ و پێویست بوو.

ئاکام و بەرهەمی دانیشتنەکانی سێ قۆڵی، واتە پێشەوەری سەرۆکی دێموکراتەکانی ئازەربایجان و قازی محەممەد و سۆڤییەت، بوو بە هۆی ئەوە کە لە ٢٣ی ئاپریلی ساڵی ١٩٤٦دا ڕێککەوتننامەیەک لە نێوانی نوێنەرانی کورد و ئازەربایجانیدا ئیمزا بکرێ. بڵاو بوونەوەی ئەو ڕێککەوتننامەیە حکوومەتی ئێرانی فرە نیگەران و پەشێو کرد. لە ڕاستیدا نیگەرانیی تاران زۆرتر لەو بەشەی ڕێککەوتننامەکە بوو کە باسی سەربەخۆیی ئەو دوو حکومەتە دێموکراتانەی دەکرد کە مافی دیاریکردنی نوێنەر لە لای یەکتر و پێوەندی بازرگانییان لەگەڵ یەکتر بۆخۆیان هێشتبۆوە.

دەقی ڕێککەوتنەکە بەو چەشنە بوو:

١- ئەو دەوڵەتانەی کە ژێری ئەو ڕێککەوتنەیان ئیمزا کردووە لە کاتی پێویستدا نوێنەر بۆ لای یەکتر دەنێرن.

٢- لە ئازەربایجاندا، لەو شوێنانەی کەوا کوردەکان لە کەمایەتی دان، پێویستە ئەوانیش لە بەڕێوە بردن و ڕاپەڕاندنی کارەکان دەوریان هەبێ. هەروەها دەبێ ئەو مافە بۆ کەمایەتییە ئازەرییەکانی کەوا لە کوردستاندا دەژین دیاری بکرێ.

٣- کۆمیسیۆنێکی ئابووریی هاوبەش بۆ چارەسەرکردنی گیروگرفتە ئابوورییەکانی هەردووکلا پێک بێت، ئەندامانی ئەو کۆمیسیۆنە لە لایەن دەوڵەتی ناوەندیی هەردووک وڵات دیاری بکرێن.

٤- هێزی چەکداری هەردووکلا لە کاتی پێویستدا یارمەتیی یەکتر بدەن.

٥- هەرچەشنە وتووێژێک لەگەڵ تاران، دەبێ بە گوێرەی قازانج و بەرژەوەندیی هاوبەشی دوو گەلی ئازەربایجان و کوردستان بێت.

٦- دەوڵــەتی ئازەربایجــان بــۆ بەرەوپێشــبردن و پەرەپێــدانی زمــان و کولتــووری کــوردی لــەنێو کوردەکــانی دانیشــتووی ئازەربایجاندا هەوڵی پێویست دەدا. دەوڵەتی کوردیش هەر بەو شێوەیە بۆ ئازەرییەکانی دانیشتووی کوردستان حەوڵ دەدا.
٧- هــەردووکلا بــە مەبەســتی ســەرکوتکردنی ئــەو کــەس و تاقمانــەی کــەوا لــە پێنــاو تێکــدانی برایــەتیی دێموکراتیــک و دۆستایەتیی مێژوویی گەلانی ئازەری و کورد، پیلان دەگێڕن هەوڵی پێویست دەدەن.

پاش ماوەیەک دێموکراتەکانی ئازەربایجان بە مەبەستی وتووێژ و ڕێککەوتن لەگەڵ ئەحمەدی قەوام، سەرۆکوەزیری ئێران، چوون بۆ تاران. بەپێی ڕێککەوتنێک لە نێوان قەوام و ئازەرییەکاندا تەواوی ئازەربایجان کە کوردستانیشی دەگرتـەوە، هـەر بـە قسـە و لەسـەر کاغـەز وەک پارچەیـەک لـە ئێـران مـاوە، دەنـا لـە ڕاستیدا دێموکراتـەکان کـە هـەموو پلـە بـەرزەکـانی حکوومەتیان لە دەستدا بوو، ئازەربایجانیان بەڕێوە دەبرد.

کوردەکـان ئـەو ڕێککەوتنـەیان زۆر پـێ نـاخۆش بـوو و لەدژی ڕاوەسـتان. هەرچەنـد کـە سـەدری قـازی بـرای قـازی محەممەد، نوێنەری دوایین پارلمانی ئێران خۆی وەک نوێنەری کوردەکان لە تاران، لە هێندێکی ئەم وتووێژانەشدا بەشدار ببوو، بـەڵام دیسانیش کوردەکان پێیان وابوو کە زۆربەی خاڵە سەرەکییەکانی ویستی ئەوان، لەو ڕێککەوتنەدا لەبەر چاو نەگیراوە.

لە ڕاستیدا دێموکراتەکانی ئازەربایجان ڕەنگ و ڕوو و چوارچێوەی قانوونییان دابـوو بـە مـاوە و مـەودای حکوومـەتی خۆیـان، لە کاتێکدا دەوڵەتی قازی محەممەد هیچ چەشنە بناخەیـەکی قـانوونیی ئـەوتۆی نـەبوو. کوردەکـان لـە ڕادەی کەمایەتییـەکی نەتەوایـەتی لـە چوارچێـوەی ئێـران، هاتنـە خـوار و ئـەوجار بـوون بـە کەمایەتییـەک لـە چوارچێـوەی دەوڵـەتی تـورکی ئازەربایجانیدا.

لە ئاکامدا قازی محەممەد بە مەبەستی دەربڕینی نارەزایـەتی لـە دژی ئـەو ڕێککەوتنـە بـۆ وتـووێژ لەگـەڵ قـەوام چـوو بـۆ تاران. قازی داوای لە قەوام کرد کە هەموو ناوچەکانی کوردیی گرێدراو بە ئازەربایجان لە لایـەک و، ناوچـەکانی خـوارووی کوردستان کە سنەشیدەگرتەوە و لەژێر دەسەڵاتی حکوومەتی ئێراندا مابۆوە لە لایەکی ترەوە بخرێنەوە سەر یەک.

مەبەسـت مەڵبەنـدێکی گـەورە و بـەربڵاو بـووە کـە لـە سـنووری سـۆڤییەتەوە تـا کرماشـانی دەگرتـەوە و دەبوایـە لـە ڕادەی ئۆتۆنۆمیدا دەسەڵاتی هەبوایە. کاربەدەستان و هێزی چەکداری مەڵبەنـدی ئۆتۆنـۆم دەبـوا کـورد بـان. هـەروەها قـازی داوای کرد کە سەرۆکایەتیی ئەو مەڵبەندە خودموختارە خودی خۆی بێ.

بەشی یازدەهەم

قەوام سەرۆکوەزیری فێڵبازی ئێران، بەڕواڵەت داواکانی قازی محەممەدی بە مەرجێک قەبووڵ کرد کە قازی بتوانێ ڕەزامەندیی دوکتور جاوید، سەرۆکی دەوڵەتی ئازەربایجان وەربگرێ. بەڵام دوکتور جاوید بە قەڵسی و تووڕەیییەکی زۆرەوە گەڵاڵە و داواکانی قازی محەممەدی ڕەت کردەوە. بەو چەشنە ناکۆکیی لە نێوان کوردەکان و دێموکراتەکانی ئازەربایجان پێکهات و ڕۆژ دەگەڵ ڕۆژ پەرەی ئەستاند.

هەرچەند دەوڵەتی ناوەندیی ئێران لە لایەک و کوردەکان و ئازەرییەکان لەلایەکی ترەوە لەسەر ڕاگرتنی هێمنایەتی و شەڕنەکردن ڕێک کەوتبوون، بەڵام دیسانیش تێکهەڵچوون و تەقەی بەربڵاوی لێرولەوێ دەستی پێکردبوو و ئاگری شەڕ خۆشتر دەکرد.

پاش ئەوەی سۆڤییەت ڕایگەیاند کە لەسەرەتای مانگی مایدا پاشەکشەی خۆی لە ئێران دەست پێدەکا، ئێرانییەکان دەستیان کرد بە جموجۆڵی زۆرتر و ئامادەکردنی هێزەکانیان. لقی چواری ئەرتەشی ئێران بە سەرۆکایەتیی ژێنەراڵ هۆمایوونی کە فەرماندەرێکی لێوەشاوە و بەتوانا بوو، بەرەکانی شەڕی کوردستانی بە ئەستۆوە بوو. ژێنەراڵ هوومایونی پاش بەجێگەیاندنی ئەرکی خۆی لەمەڕ چەککردنی بێبەزەییانەی عەشیرەتە عەرەبەکان لە خوزستان، ئەمجارە ڕێگای کوردستانی خرایە بەر.

هۆمایوونی لە نیوەی مانگی ئاپریلدا ڕێگاکانی کردەوە و چەکوچۆڵ و هێزی یارمەتیدەری بۆ سەقز و بانە و سەردەشت بەڕێ کرد. لە زمانی سۆڤییەتییەکانەوە دەنگۆیەکی ئەوتۆ بڵاو ببۆوە کە گۆیا سۆڤییەت بەڵێنی تانگ و تۆپ و چەکی قورسی بە کوردەکان داوە. هەروەها نیزیک بە پەنجا لاوی کوردیشیان بۆ پەروەردەکردنی سیاسی_نیزامیی بردووەتە باکۆ. لەو هەلومەرجەدا قازی محەممەد بۆ ئەوەی بتوانێ بەربەرەکانیی ئەرتەشی ئێران بکا، مەجبوور بوو ڕوو بکاتە عەشیرەتەکان. هێزەکانی کورد بریتی بوون لە بارزانییەکان وەک هێزی سەرەکی، کە ئازا و شەڕکەربوون، بەڵام لەهەمان کاتیشدا لێکپچڕاوو بەربڵاو بوون و حەمەرەشیدخان و پیاوەکانی، هەروەها عەشایری چووکە چووکەی کورد کە هەمیشە ئامادەی شەڕ و تاڵانکردن بوون. ئەو هێزانە بە گشتی لەو تەپک و بەرزاییانەدا سەقامگیر بوون کە بەسەر ئەرتەشەکەی ژێنەراڵ هۆمایوونیدا دەیڕوانی.

هاوکات کە ژێنەراڵ هۆمایوونی خەریکی کێشانەوەی چەک و چۆڵ و تێخزاندنی سەرباز و ڕێکخستنی هیزەکانی لە ناوچەکەدا بوو، قازی محەممەد و سۆڤییەت زەخت و گوشاریان بۆ ئەمەرخانی شکاک و عەشیرەتەکانی هاوپەیمانی ئەو و هەرکییەکان دەهێنا کە لە باکوورەوە شۆڕببنەوە و بچن بۆ یارمەتیی بەرەکانی شەڕ لە دژی ئێران. لەسەرەتاوە ئەمەرخان دەستی کرد بە بیانووهێنانەوە و دەیگووت کە ئەسپەکانیان لە شوێنێکی ترن و ناتوانن بەبێ ئەسپ ڕەوانەی مەیدانی شەڕ ببن. بەڵام

بەشی یازدەهەم

سەرئەنجام لە سەرەتای مانگی مایدا پیاوەکانی خۆی بە نابەدڵی ناردە بەرەی شەڕ. لە ماوەی مانگی مای ١٩٤٦دا، جگە لە هێندێک تێکهەڵچوون و شەڕی بچووک و کەم دەوام، شەڕێکی گەورەی ئەوتۆ کە بتوانێ چارەنووسی کێشەکە بەلایەکدا بخا نەکرا. لەسەرەتای مانگ، لە ڕێگای نیزیک سەقز، کوردەکان لەناکاوڕا هێرشیان کردە سەر کاروانێکی ئەرتەشی کە لە ئاکامدا ٢٠ کەسیان لێ کوشتن و نیزیک بە ٣٠ کەسیان لێ بەدیل گرتن. لەم شەڕەدا دوو ڕەشاش بە ٤٠٠٠ فیشەکەوە دەسکەوتیان بوو. ئەو سەرکەوتنە تارادەیەک وره و ئیعتباری ئێرانییەکانی هێنایە خوار. دیلە کوردەکان وەک پێشمەرگە لەنێو هێزی کوردستاندا وەرگیران و ئەوانی تریش بەرێ کران بۆ تەورێز. کوردەکان پاشانیش لە هێرشێک بۆ سەر مەحمودئاوای نیزیک شاری سەقز، بەمەبەستی چاوەدێری ڕێگای سنە، هەروەها دوای گرتنی بەرزایی و تەپکەکانی ڕووکاری سەقز، سەلماندیان کە ورەیان بەرز بووەتەوە و پشوویان هاتووەتەوە سەرخۆ. بەڵام ئەرتەشی ئێران پاشەکشەی پێکردن و لە بەرزاییەکاندا بورجی گەورەی کۆنترۆڵ و ڕوانین بۆ دەوروبەری درووست کرد و لە هەر بورجەش ٣٠ تا ٤٠ سەربازی لێ دانا. دوای ئەم شەڕ و تێکهەڵچوونانە ئاگربەس ڕاگەیەندرا و پاشانیش ئەفسەرەکانی بەرپرسی پێوەندی گرتنی هەردووکلا دیاری کران.

بە پێی قەراری ئاگربەسەکە، هێزی هەردووکلا دەبوایە لە شوێن و جێگاکانی خۆیان بمێننەوە. کوردەکان مافی چاوەدێری و کۆنترۆڵی هاتووچۆی نێوان ڕێگای سەقز و بانە و سەردەشتیان هەبوو، هەروەها دەیانتوانی لە گەیشتنی چەکوچۆڵ بۆ هێزەکانی ئێران بەرگریی بکەن. هەرکی و شکاکەکانیش بەرەو باکووری کوردستان گەڕانەوە.

بەشی دووهەم

(ئاماژە: ئارچیبالد ڕۆزڤێلت، ئەفسەرێکی بەشی زانیارییەکانی ئەمریکا یەک لەو کەسانە لە کاتی دامەزرانی کۆماری کوردستان و ئازەربایجاندا سەردانی کردوون و لە نیزیکەوە پێشەوا قازی محەممەد، سەرکۆماری کوردستانی بینیوە و لەگەڵی وتووێژی کردووە. ڕۆزڤێلت زۆر بە وردبینییەوە بەدواداچوونی بۆ ڕووداوەکانی ئێرانی دوای شەڕی دووهەمی جیهانی کردووە و بایەخێکی تایبەتیی بە «کۆماری کوردستان» و تایبەتمەندییەکانی ئەو یەکەم کیان و دەوڵەتە سیاسییەی کورد داوە و جیا لەوەی بەشێک لە کتێبەکەی - حەزی فێربوون - ی بۆ تەرخان کردووە، لە ناوەندە ئاکادمی و بڵاوکراوەکانی ئەمریکاشدا بابەتی لەسەری نووسیون. ئەم بابەتەی خوارەوە نووسینێکی ڕۆزڤێلتە لەسەر کۆماری کوردستان کە لە گەلاوێژی ساڵی 1326دا و لە بڵاوکراوەی "The MIDDLE EAST JOURNAL" دا بڵاو بووەتەوە و هەڵگری زۆر خوێندنەوە و زانیاریی بەنرخە لەسەر پێگەی کۆماری کوردستان و کەسایەتیی پێشەوا قازی محەممەد.)

سەرچاوە
Serchawe

تایبەتمەندییەکانی قازی محەممەد و کۆماری کوردستان

دوای ئەو ڕووداو و ناکۆکییانە، قازی محەممەد وەک ئەوەی پەرژینێکی ئاسنی بە دەوری خۆیدا کێشابێ، هیچ چەشنە شانس و دەرفەتێکی ئەوتۆی بۆ چاودێر و کاربەدەستانی سۆڤییەت نەهێشتەوە کە بەلای وڵاتەکەیدا بێن. سەبارەت بەمەش کە ئینگلیسییەکان بارزانییەکانیان لە عێراق دەرکردبوو، لەوانیش تووڕە بوو. سۆڤییەت بە بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندەی دژی ئینگلیس و دەسنیشانکردن و وەبیرهێنانەوەی ڕووداوەکانی پێشووی مێژووی کورد، کە کوردەکان پێیان وابوو لە ڕابردوودا قوربانیی هەلپەرستیی ئینگلیس ببوون، جەوێکی ئەوتۆی لەدژی ئەوان پێک هێنابوو کە ئینگلیسییەکان لە خۆیان ڕانەدەدیت سەردانێکی کۆماری چووکەی کورد بکەن.

لە کات و ماوەی لێک جیاوازدا چوار ئەمریکایی و فەڕانسەوییەک سەریان لە قازی محەممەد دا، ئەوان کۆماری کوردستانیان وەک دیاردەیەک کە لە حاڵی لەنێوچوون دایە هاتە بەرچاو.

سەرەڕای کەموکوڕی و نەبوونی هیچ جۆرە چوارچێوەیەکی یاسایی، دیسانیش حکوومەتی دیفاکتۆی قازی محەممەد لە ڕاستیدا هەروەک پێشوو درێژەی بە کاری خۆی دەدا و تەنیا وشەی وەزیر لەسەر وەزیرەکانی وەلانرا و وشەی ڕەییس، واتە سەرۆک لە جێگای داندرابوو. قازی محەممەد خۆی تەنیا بوو بە سەرۆکی حیزب، واتە پێشەوای حیزبی دێموکراتی کوردستان. ئاغاوات و سەرۆک عەشیرەتەکان هەروەک پێشوو لە گوندەکاندا دەسەڵاتیان بەدەستەوە بوو و حکوومەتیان دەکرد. ژاندارمەری کە لە خەڵکی ناوچەکە پێک هاتبوو و جلوبەرگی کوردییان دەبەردا بوو یارمەتیی ئاغاواتەکانیان دەدا. ئەفسەرە کوردەکانی نیشتەجێ لە مەهاباد، کە یونیفۆرمی سۆڤییەتییان دەبەردا بوو، ژاندارمەرییان بەڕێوە دەبرد.

مەهاباد لە شارێکی زۆر ناخۆش و تیپیک ئێرانی ڕا ببوو بە شارێکی دڵگر و پڕڕەنگ، بە چەشنێک شەقامەکانی لە خەڵکی کورد کە جلوبەرگی کوردییان دەبەردا بوو، شەپۆلی دەداوە. لانیکەم لەو کاتەدا خەڵک ئازاد بوون و زوڵم و زۆریی سەرباز و ژاندارمەکانی ئێرانیان لەسەر نەمابوو.

ئەو کەسانەی کە دەرفەتیان بۆ هەڵکەوتبوو و لە نیزیکەوە قازی محەممەدیان دیتبوو، بە باشی بۆیان دەرکەوتبوو کە چ کەسایەتییەکی هەیە. هەروەها زۆر زوو تێگەیشتبوون کە ئەو چلۆن لە هەموو جێگایەک بووەتە سیمبۆلی کوردایەتی. قازی پیاوێکی کورتەباڵای تەمەن ٥٠ ساڵە بوو، کە باڵتۆیەکی کۆنی ئەرتەشیی دەبەردا بوو و ڕیشێکی مەخمەری هەبوو. ڕەنگ و ڕوویەکی زاهیدانەی (مورتازانەی) بوو. بەهۆی نەخۆشیی مەعدە تا ڕادەیەک ڕەنگی زەرد هەڵگەڕابوو. ئینسانێکی کەمخۆر

بوو. نە جگەرەی دەکێشا و نە خواردنەوەی ئەلکۆلیشی دەخواردەوە. لەسەرەخۆ و مەتین بوو. زۆر بە ئارامی قسەی دەکرد و زۆر زووش کاری دەکردە سەر ئینسان. چوارچێوەیەکی فیکریی زۆر بەرینی هەبوو و نێونەتەوەیی بیری دەکردەوە. هەموو نەتەوەکانی تری دنیای خۆش دەویست، گەلێک لە زمانەکان، بۆ وێنە ڕووسی، کەمێک ئینگلیسی و ئیسپرانتۆی دەزانی. لەسەر مێزی کارەکەی هەمیشە کۆمەڵێک کتێب دەربارەی ڕێزمان و زمانەکانی بێگانە لەسەر یەک داندرابوون.

وا دەردەکەوت کە قازی محەممەد بیر و باوەڕێکی زۆر قووڵی هەیە و ئامادەیە خۆی لە پێناویدا فیدا بکا، لە هەمان کاتیشدا ڕووناکبیرێکی لەسەرەخۆ بوو. لە ماوەی هاتنە گۆڕێی مەسەلەی کورددا، لانیکەم داواکەی ئەو وەک ئۆتۆنۆمی بۆ کورد لە چوارچێوەی ئێراندا شتێکی لەبار و گونجاو بوو. قازی محەممەدیش وەک زۆر کوردی تر پێی وابوو کە کورد و ئێرانی لە ڕەگەزێک پێک هاتوون و لک و پۆی دارێکن و ئێستاش هیچ هۆیەک نابیندرێ کە نەتوانن لەگەڵ ئێرانییەکان بژین، لە کاتێکدا سەردەمی خۆی، میدیا (مادەکان) و فارسەکان بە یەکەوە حاواونەتەوە. قازی محەممەد پێی وابوو کورد لە نەسڵی میدیاکانن. خۆیشی پێی خۆش بوو ئیتیمولۆژیی خۆی لەسەر مەهاباد بڵێ، دەیگوت: ‹› نیشانەیەکە لە میدیاکان››.

تا ئێستا وا دەردەکەوێ ناکرێ ئەو بۆچوونە ڕەد کەینەوە کە قازی محەممەد و لایەنگرەکانیشی ئاواتی کوردستانێکی یەکگرتوویان هەبووە، ئەوان هیوادار بوون کە مەهاباد بکەن بە ناوەندی کولتووریی کوردی و جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی کورد و تەنانەت جێگای سووریە و سلێمانی بگرێتەوە و دەوری سەرەکیی لەم سەردەمەدا هەبێ.
بۆ ئەوەی خوێندن بە زمانی کوردی بێ و بتوانێ لەسەر پێی خۆی ڕاوەستێ هەوڵ و تێکۆشانێکی زۆر درا، لە سەرەتاوە مامۆستاکان مەجبوور بوون لە ڕووی کتێبە فارسییەکان لە قوتابخانەکان دەرس بڵێنەوە، بەڵام ماوەیەک پێش ڕووخانی کۆماری کوردستان، کتێبی کوردی بۆ پۆلەکانی دەورەی سەرەتایی نووسرا و چاپ کرا.

ڕۆژنامەیەک و گۆڤارێکی سیاسیی مانگانە کە هەردووکیان ناویان کوردستان بوو، هەروەها دوو گۆڤاری تری ئەدەبی، هاوار و هەڵاڵە بڵاو دەبوونەوە، هەمووی ئەو بڵاڤۆکانە لە لایەن ئەرتەشی سوورەوە لە چاپ دەدران و دواییش دەدرانەوە بە حیزبی دێموکراتی کوردستان.

قازی محەممەد مایەیەکی زۆری بۆ زمان و ئەدەبیاتی کوردی دانا و بایەخێکی زۆری پێدا، ڕەنگە وجوود و دەوری چالاکانەی دوو شاعیری گەنج، هەژار و هێمن لەو هەڵوێستەی قازیدا فرە شوێندانەر بووبێ. شێعرەکانی ئەوان سەرەڕای کەم بوونی کاغەز، دیسانیش هەر بڵاو دەبوونەوە.

بەشی یازدەهەم

سەرەڕای هەمووی ئەو خەبات و تێکۆشانە، ئاکام و بەرهەمی کاری کۆمار، نەگەیشتە ڕادەی ستانداردی دوو شوێنی تری ناوەندی کولتووریی کورد، کە کوردەکان لەوێندەرێ لە ماوەی ٢٥ ساڵدا خوێندن و نووسینیان بە ئازادی هەبوو. بەڵام لە باری سیاسییەوە مەهاباد لانیکەم وەک نوختەیەکی لێهاتبوو کە لە هەموو لایەکەوە چاویان تێ بڕیبوو. لە نێو کۆڕ و کۆمەڵی ڕووناکبیریی کورد لە بەیرووت و ئیستانبوڵ و بەغداوە بگرە هەتا کێوە بەرز و چرەکانی ڕۆژئاوای ئاسیا، هەموو لایەک بە تێکڕایی چاوەڕوانیی ئەوەیان دەکرد کە بزانن ئایا قازی محەممەد سەر دەکەوێ یان تێک دەشکێ. هەر نەک لە لایەن کۆڕ و کۆمەڵی کوردی لە بەغدا، بەڵکە لە لایەن کوردەکانی سووریە و تورکیەش پێوەندی لەگەڵ قازی دەگیرا و نامە و پەیامی بۆ دەنێردرا. ڕووی جووڵانەوەکەی ئەو زیاتر و بە تایبەتی لەو گەنجانە بوو کە پێیان وابوو حیزبەکانی پێشووی کوردی بە باشی ئەرکی خۆیان بە جێ نەگەیاندووە، بۆ وێنە لە عێراق حیزبێکی نهێنیی چەپ بەناوی ڕزگاری دامەزرا کە نیشانەیەک بوو لەو چەشنە بۆچوون و بیرکردنەوەیە.

هەست و هەڵوێستی دژی سۆڤییەت

حیزبە کۆنەکانی کوردی وەک هیوا لە عێراق و خۆیبوون لە سووریە، قازی محەممەدیان سەبارەت بە پێوەندی و تێکەڵاوی لەگەڵ سۆڤییەت زۆر خۆش نەدەویست. ترس و ناخۆشەویستی و ڕق و بێزاری بەرامبەر بە سۆڤییەتییەکان لەنێو کوردەکاندا گەلێک هۆی هەیە و فرە بە هێزە. پێش هەموو شتێک زۆربەی زۆری کوردەکان مەزهەبین و هەربۆیەش بە نیسبەت هەڵوێستی دژی مەزهەبی سۆڤییەت دردۆنگ ماونەتەوە. سەرەڕای ئەوە کوردەکان لە نیزیکەوە چاویان بە زۆر ئاوارەی ڕاکردووی سۆڤییەت کەوتووە و لەگەڵ زۆر موسوڵمانی نێو ئەرتەشی سووریش قسە و باسیان بووە، ئەو سەرباز و ئاوارانەش وێنەیەکی زۆر ناخۆش و دڵتەزێنیان لە وەزعی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی سۆڤییەت و دەسەڵاتی دەوڵەت لە وێندەرێ بۆ کێشاونەتەوە. هەروەها نابێ ئەوەش لە بیر بکەین کە ڕووسەکان لە زووەوە تەنانەت سەردەمی تزارەوە دوژمنی لە مێژینەی کوردان بوون.

هێزەکانی ڕووس لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا بە گژ کوردەکاندا هاتن و بەشێکی زۆری کوردستانیان خستە بەر هێرش و پەلاماری خۆیان و، وێرانی و دەربەدەرییەکی زۆریان لە پاش خۆیان بەجێ هێشت، بە چەشنێک ئێستاش شوێنەواری لە زۆر کەلێن و قوژبنی کوردستان، وەک دۆڵ و دەرە و گوندەکانی دەبینندرێ. هەر لە شاری مەهاباد، هێزەکانی ڕووس بۆ ماوەی چەند ڕۆژ بڕیاریان دابوو کە هەر کەس لە ماڵ بێتەدەر و پێ بنێتە نێو شەقامەکان تەقەی لێدەکەن، بەو جۆرە شاریان تاڵان کرد و ئاگریان تێبەردا.

سەرچاوە
Serchawe

تەئسیری ئەو بەسەرهاتانە ئێستاش لە بیرەوەریی لەمێژینەی کوردەکاندا هەر ماوەتەوە، بۆیە کاتێک منداڵەکانیان دەگرین و ژێر نابنەوە، بە وشەی ڕووس «عورووس» دەیانترسێنن و ئارامیان دەکەنەوە.

سۆڤییەت زۆری هەوڵ دا کە شوێنەواری نالەباری ئەو شێوە هەڵوێستانە لەنێو کوردەکاندا بسڕێتەوە و لەنێویان بەرێ. بۆ وێنە لە لایەک باس و بەزمی ئۆتۆنۆمیی کوردەکانی سۆڤییەتی هێنا گۆڕێ و لە لایەکی تریشەوە سیامەندۆف، ئەفسەری پایەبەرزی ئەرتەشی سوور و قارەمانی لێنینگراد کە خۆی کورد بوو بۆ ئەو مەبەستە تەرخان کرا و چالاکانە هەڵ دەسووڕا.
هەروا سووک و ساکار دەرناکەوێ کە هەتا چ ڕادەیەک سۆڤییەت لە پلانەکانی خۆیدا سەرکەوتنی وەدەست هێنا، بەڵام بێشک بەشێکی زۆر لە خەڵکی وەک ئاغاوات و دەوڵەمەند و بازرگان و مەلا و شێخ بەرامبەر بە سۆڤییەت هەروا بێباوەڕ و دڕدۆنگ مابوونەوە و سەبارەت بە پێوەندی و تێکەڵاویی ئاشکرای قازی لەگەڵ سۆڤییەت لەویش ناڕازی و نیگەران بوون. داروديواری ئەو خانووبەرەیەی کەوا دەوڵەتی قازی تێدابوو، بەتەواوی پۆستەری تەبلیغاتیی سۆڤییەتی لێ درابوو. ڕۆژنامە و بڵاڤۆکەکان پڕبوون لە وتار و ماتریالی ئەوتۆ کە ڕاستەوخۆ و وشە بە وشە لە ڕووسی ڕا کرابوون بە کوردی. شاعیرەکان بە شان و باهۆی ستالین و ئەرتەشی سووریان هەڵدەگوت و شێعریان بۆ ساز دەکرد.

لە کوردستاندا بە پێچەوانەی شوێنەکانی تری ئازەربایجان، نوێنەرەکانی سۆڤییەت خۆیان ئاشکرا نەدەکرد و وەبەر چاو نەدەکەوتن، جگە لە چەند شۆفیری لۆری کە بۆ سۆڤییەت و دەوڵەتی سەر بە سۆڤییەت کاریان دەکرد. دەیانگوت نوێنەرانی سۆڤییەت لە مەهاباد جێگا و ڕێگایان پێدرابوو، بەڵام کاربەدەستانی کورد ئەو دەنگ و باسەیان بە ڕاست نەدەزانی و بەرپەرچیان دەدایەوە. هاشمۆف، کۆنسوڵی سۆڤییەت لە ڕەزاییە و یاریدەدەرەکەی عەلی ئەکبەرۆف جارجار سەریان لە مەهاباد دەدا.

لە کاتێکدا کە تێرۆریزم ئازەربایجانی ڕۆژهەڵاتی داگرتبوو و شەپکەی سیاسی زۆر توند ببوو، لە کوردستاندا تەنیا چەند زیندانیی سیاسی هەبوون. یەک دوو کەسیش ڕەنگە بە هۆکاری سیاسی کوژرابێتن. هەرچەند کە ژمارەیەک لە کوردەکان لایەنگرییان لە کۆمار نەدەکرد، بەڵام دیسانیش توانییان ڕابکەن و بچن بۆ تاران. لە کۆڵان و شەقامەکانی مەهاباددا بە ئاشکرا دەکرا گوێ بدەیتە ڕادیۆکانی ئیستانبوڵ و لەندەن، بەڵام لە تەورێز گوێدان بەم ڕادیۆیانە تاوانێکی مەزن بوو و سزای مەرگی بۆ دانـدرابوو. یان لە سەرەخۆیی و لیبڕالیزمی قازی محەممەد و دەوڵەتەکەی بوو کە ئەو ئازادییانەی دەستەبەر کردبوو، یان دەنا باڵانسی دەسەڵات لە نێوان عەشیرەتەکاندا بوو، کە هیچ عەشیرەتێک نەیدەوێرا پێ لە بەڕەی خۆی زیاتر ڕابکێشێ و دەسدرێژی بکاتە سەر ئەندامی عەشیرەتێکی تر.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

سەرجەمی بەرهەم و دەسکەوتی سەرەکیی ئەو ئازادییانە ئەوە بوو کە حکوومەتەکە لە نێو خەڵکدا لانیکەم خەڵکی مەهاباد خۆشەویست و جێگای متمانە بێ. خەڵکێک کە زوڵم و زۆریی دەوڵەتی ناوەندیی ئێرانیان لەسەر لاچووبوو و تامی ئازادی و سەربەستییان چێشتبوو.

دژایەتی و بەربەرەکانیی عەشیرەتەکان

گەرچی سۆڤییەت بە ئاشکرا تا ڕادەیەک هەوڵی دا کە نێوانی عەشیرەتەکان و کۆمار خۆش بکاتەوە بەڵام لە ڕاستیدا لەو کارەیاندا سەرنەکەوتن. عەشیرەتەکان سەرەڕای زۆر هۆی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و مەزهەبی، هۆ و بیانووی زۆر بەهێزی ئابووریشیان هەبوو کە دژایەتیی کۆماری پشتئەستوور بە سۆڤییەت بکەن. بەشێکی زۆری سەرچاوەی بژێوی عەشیرەتەکان گرێدرابوو بە داهاتی تووتن، کە ئەویش بە هۆی پچڕانی پێوەندیی کوردستان لەگەڵ شوێنەکانی تری ئێران، بازاڕی فرۆشتنی تووتنەکەیان تێدا چووبوو و بەو چەشنە باری ژیانیان بە تەواوی قورس ببوو. لە هێندێک شوێن سەرەڕای کەموکووڕیی دەغڵ و دان، خەڵک دەبوایە بەشی بارزانییە لێقەوماوەکانیش، کە لەمێژ بوو بەسەریاندا دابەش کرابوو، بدەن. لەنێو عەشیرەتەکاندا، مام عەزیزی کوڕی قەرەنیاغای ڕەحمەتی، سەرۆکی عەشیرەتی مامەش لەگەڵ بایزاغای مەنگوڕ هاوپەیمان بوون، فرە لە قازی محەممەد ناڕازی بوون و بە ئاشکرا دژایەتییان دەکرد. جێگری کۆنسوولی سۆڤییەت لە ڕەزاییە هەڕەشەی لێ کردن و پێی ڕاگەیاندن کە ئەگەر دەست لە دژایەتی هەڵنەگرن، بارزانییەکانیان دەنێرنە سەر. مام عەزیز بەربەرەکانیی خۆی هەر درێژە پێدا تاکوو بارزانییەکان بە ڕاستیش هێرشیان کردە سەری و ئەویش لە ترسان لەگەڵ پیاوەکانی پێی پێوەنا و هەڵات بۆ عێراق. ئەمەرخانی شکاک،+

وەزیری شەڕی کابینەی قازی محەممەد، وازی لە کارەکەی خۆی هێنا و لە بناری کێوەکانی زیندەشت لە باشووری ڕۆژئاوای شاپوور، بە دوورەپەرێزی و بێلایەنی دانیشت. زۆربەی زۆری عەشیرەتەکانی تری باکووری کوردستان لاسای ئەمەرخانیان کردەوە و وازیان لە کۆماری کوردستان هێنا. تەنیا ئەو عەشایرەی کە قازی محەممەد دەیتوانی لەسەریان حیساب بکا، یەکیان عەشیرەتی گەورک بوو لە مەهاباد کە نیزیک هەزار چەکداریان هەبوو، ئەوی تریشیان بەشێک لە عەشیرەتی چووکەی زەرزا لە ناوچەی شنۆ بوو.

تەنانەت مەلا مستەفا و بارزانییەکانیش لەبەر ئەوەی قازی محەممەد چیتر نەیدەتوانی بەخێویان بکا، وردە وردە سارد دەبوونەوە. کاتێک دەوڵەتی تاران هەستی بەوە کرد کە قازی محەممەد بێ پشت و پەنا ماوەتەوە، شووی لێ هەڵکێشا و و ڕۆژ بە ڕۆژ زەخت و گوشاری زیاتری بۆ کۆمار هێنا. هەرچەند سۆڤییەت بەڵێنی دابوو کە لە هەموو بارێکەوە یارمەتییان بکا، بەڵام هەتا ڕۆژی ڕووخانی کۆمار لە ساڵی ١٩٤٦دا نە لە چەکی قورس باسێک هەبوو، نە لە هێزی چەکداری

سەرچاوە Serchawe

پەروەردەکراو. لەڕاستیدا هیچ جۆرە هێزێکی چەکداری ڕێکوپێک لە گۆڕێدا نەبوو. کاتێک کە ئێرانییەکان بە مەبەستی هێرشهێنان لە هەموو بارێکەوە خەریکی خۆ ئامادەکردن بوون، قازی محەممەد بە تووڕەیی و بە پەلە پەیامی بۆ عەشیرەتەکان، کە تەنیا هیوا و هومێدی بوون نارد و پێی ڕاگەیاندن کە، سۆڤییەت بەڵێنی یارمەتی پێداوین و داوا لە ئێوەش دەکەم بچن بۆ بەرەکانی شەڕ لە دژی ئەرتەشی ئێران. عەشیرەتەکان داواکەیان ڕەت کردەوە!

دامەزرانەوەی دەسەڵاتی ئێران

ئێستا ئیدی ڕووداوەکان بەخێرایی تێپەڕ دەبن، دەوڵەتی تاران پێی داگرتووە و دەڵێ دێموکراتەکانی ئازەربایجان ناوچەی زەنجان کە سەر بە ئازەربایجان نییە چۆڵ بکەن. کاتێک ئێران ئەرتەشی لە ناوچەکە خزاند و لەسەر داواکەی خۆی سوور بوو، دێموکراتەکان ڕازی بە چۆڵکردنی ناوچەکە بوون، بە چەشنێک کە هەتا ئاخری مانگی نۆڤامبر ئەو ناوچەیە بە تەواوی کەوتە ژێردەستی ئەرتەشی ئێران. ماوەیەک پاشتر واتە لە نیوەشەوی ١٠ی دێسامبردا ئێرانییەکان هێرشیان کردە سەر پێگەی دێموکراتەکان لە دۆڵی قافلانکۆی باشووری شاری میانە. دوای شەڕێکی بیست و چوار سەعاتە، دێموکراتەکان تێک شکان و بەرپرسەکانیان زۆر بەپەلە، لە ساڵڕۆژی گیرانی تەورێزدا ڕێگای دووروودرێژی سۆڤییەتیان گرتەبەر و بۆی دەرچوون.

سەرۆکی دەوڵەتی دێموکراتی ئازەربایجان لە تێلگرافێکدا کە بۆ قەوام کردبووی، گوتبووی کە: سەیفی قازی، واتە فەرماندەری کوردی ئاگاداری بڕیارەکەی خۆی کردووە و پێی گوتووە کە داوا لە هێزەکانی خۆی بکا تەقە بوەستێنن. سەدری قازی، برای قازی محەممەد کە نوێنەری پارلمانی ئێران بوو و لە نێوان قازی محەممەد و ئێراندا هاتوچۆی دەکرد، لە ڕۆژی ١٣ی دێسامبردا لە مەهاباد ڕا چووبۆوە میاندواو. سەدری قازی لەوێندەرێ بە ژێنراڵ هومایوونی گوتبوو کە کوردەکان ڕازین ئەرتەشی ئێران بەبێ شەڕ و خوێنڕشتن بێتەوە ناوچەکە. ژێنراڵ هومایوونی لە وەڵامدا گوتبووی کە پاش ئەوەی بارزانییەکان لە ناوچەی مەهاباد پاشەکشەیان کرد، ئەوکات ئەرتەش بەرەو مەهاباد وەڕێ دەخا. هومایوونی لە مەنگوڕ و مامەشەکان کە لە عێراق ڕا گەڕابوونەوە، هەروەها لە بەشێک لە دێبوکرییەکان کە سەر بە دەوڵەت بوون، دەستەیەکی تەیار کرد و بە سەرۆکایەتیی سەرهەنگ غەفاری وەپێشی دان. پێش ئەوەی بگەنە شاری مەهاباد لە نیزیک شار نوێنەرانی قازی محەممەد هاتن و پێیان گوتن، بە گوێرەی ڕێککەوتنەکەی ئێمە و ژێنراڵ هومایوونی قەرار وابوو ئەرتەش شار بگرێتەوە نەک ئەو عەشیرەتانە، کە لەوانەیە شار بشێوێنن. عەشیرەتەکان بەبێ تەقە پاشەکشەیان کرد و لە ١٥ی دێسامبری ١٩٤٦دا، دوای ئەوەی بارزانییەکان مەهابادیان چۆڵ کرد و بەرەو نەغەدە کشانەوە، ئەرتەشی ئێران هاتەوە مەهاباد و کۆتایی بە تەمەنی یەک ساڵەی کۆماری کورد هێنا.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

خەڵک پێشوازییەکی زۆریان لە ئەرتەشی ئێران کرد. قازی محەممەد و فەرماندەرەکانی ئەرتەش چاویان بە یەکتر کەوت. بەڵام لە ١٧ی دێسامبردا ژمارەیەک لە کوردەکان گیران و ڕۆژی دواتریش قازی محەممەد و سەیفی قازی و زۆر کەسی تر گیران. تەنیا ئەندامێکی دەوڵەتی قازی کە ئازاد مایەوە و نەگیرا، حاجی بابەشێخ بوو کە بە هۆی پلەی بەرزی ئایینی و ئیحترامێکی کە لەنێو خەڵکدا هەیبوو، خۆیان تێنەگەیاند. ژمارەیەکی زۆر لە کوردەکان توانییان لە گوندەکاندا خۆ بشارنەوە یان ڕابکەن بۆ عێراق.

سەرەڕای گرتن و ڕاونان، تەمبێیانەی بەشێک لە بەرپرسەکانی کورد ئەوە بوو کە دەبوایە جێگەورێگەیان دابا بەو عەشیرەتانە کە لایەنگری دەوڵەت بوون و دەبوو بەخێویان کردبان. ئەوە مێتۆدێکی ئێران بوو کە لە لایەک کاتیان بە فیرۆ نەدەچوو و لە لایەکی تریشەوە پێویستیان بە پێکهێنانی مەحکەمە نەدەبوو.

سەدری قازی لە ماوەی تەمەنی یەک ساڵەی کۆماردا، کاتێک دەیتوانی تاران بەجێ بێڵێ و بگەڕێتەوە بۆ مەهاباد، کە دەوڵەتی ئێران داوای لێکردبایە. بەڵام لە ئاخر سەفەردا کاتێک کە لە ٣٠ی دێسامبردا دەگەڕاوە بۆ تاران، لە ماڵەکەی خۆیدا گیرا و هێنایانەوە مەهاباد و لەگەڵ براکەی لە بەندیخانەیان کرد. ئەرتەش بە خەڵکی ڕاگەیاند هەر کەس سکاڵا و بەڵگەیەکی لە دژی بەندییەکان هەیە ڕای بگەیەنێ. پاش لێکۆڵینەوە و مەحکەمەیەکی نیزامی، قازی محەممەد و سەیفی قازی و سەدری قازی بە مەرگ مەحکووم کران و لەبەرەبەیانی ٣١ی مارسی ١٩٤٧دا لە مەیدانی (چوارچرا)ی مەهاباد لەسێدارە دران.

دەوڵەتی ئێران بۆ لەنێوبردن و سڕینەوەی شوێنەواری دەوڵەتی قازی محەممەد ‹‹کەمپەینێکی›› بەربڵاوی وەڕێ خست. چاپخانە و ڕۆژنامە نووسینی کوردی خرکرایەوە و خوێندن بە زمانی کوردی قەدەغە کرا و هەموو کتێبەکان لەبەر چاوی خەڵک ئاگریان تێبەر درا. بۆ چاوترسێنکردنی عەشیرەتەکانیش ١١ کەس لە سەرۆکەکانی عەشیرەتی فەیزوڵلابەگی و گەورکی سەقز ئێعدام کران. پاش گیرانەوەی ئازەربایجان، دەوڵەتی دێموکراتی ئازەربایجان هێشتا بە تەواوی نەڕووخابوو کە جووتیار و کرێکار و بازاڕی دەستیان کرد بە کوشتن و ڕاونانی دێموکراتەکان. دژکردەوەی ئازەرییەکان بە مانای ئەوە بوو، کە حکوومەتی دێموکراتی ئازەربایجان نەتەنیا لە نێو خەڵکدا خۆشەویست نەبوو، بگرە زۆریش لێی بێزار بوون. ئەوە زۆر شتێکی سەرنجڕاکێشە کە لە مەهاباد ڕووداوەکان ڕەوتی خۆیان زۆر بە هێمنی پێوا و هیچ کارەسات و دژکردەوەیەکی لەم چەشنە نەقەوما.

دیاردەیەکی زۆر زەق و بەرچاو لە ئازەربایجان ئەوە بوو کە حکوومەتی دێموکراتەکان پۆلیسی نهێنیی فرە بەهێزی وەک

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

ئامرازێک کە لە هەلومەرجی پێویستدا کەلکی لێوەرگرن ساز کردبوو. لە حاڵێکدا قازی محەممەد هیچ گرووپ و ئامرازێکی لەو چەشنەی پێک نەهێنابوو. ئەو فاکتۆرانە ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن و ڕایدەگەیەنن کە دەوڵەتی قازی محەممەد لە نێو خەڵکەکەی خۆیدا، لانیکەم لە مەهاباد وەک پێتەختی خۆی خۆشەویست و جێگەی ڕێز و متمانە بوو. لە ناوچەکانی باکووردا ئەمەرخانی شکاک و عەشیرەتەکانی سەر بە ئەو، هیچ دەورێکی بەرچاویان لەو ڕووداوانەدا نەبوو. ئەرتەشی ئێران لە کاتی هێرش بۆ سەر ئازەربایجان، بۆ ئەوەی دەستی بە تەواوی ئاواڵە بێ و منەتی خەڵکی تر نەکێشێ، ئەمەرخانی شکاکی ئاگاداری پلان و گەلاڵەکانی خۆی نەکرد.

کاتێکیش کە ئەمەرخان بەپێی هێندێک کەینوبەین، پیاوەکانی خۆی بۆ هێرش بردنە سەر دێموکراتەکان کۆ کردبۆوە، هێشتا هیچ جووڵەیەکی نەکردبوو کە شەڕ کۆتایی هات. ئەمەرخان و عەشیرەتەکانی تر، بە ناردنی دیاری و بەرتیل بۆ ئەفسەرەکانی ئێران، وەفاداریی خۆیان ڕاگەیاند، ئەرتەش لێیان خۆش بوو و ئیجازەی پێدان لەسەر جێگەوڕێگەی خۆیان دامەزرێنەوە.

تەنیا زێرۆبەگ نەبەخشرا، ئەویش بە هۆی ئەوە بوو، کاتێ خەریکی وتوویژ لەگەڵ ژێنراڵ هومایوونی بوو، پیاوەکانی لە بالانیش پەلاماری سەربازە ئێرانییەکانیان دابوو. پاشان زێرۆبەگ مەجبوور بوو لەگەڵ هێندێک لە پیاوەکانی خۆی و ئاسۆرییەکان بەرەو شنۆ بڕۆن و پەنا بۆ مەلا مستەفای بارزانی بەرن، کە تەقەوەستانێکی کاتیی لەگەڵ دەوڵەتی ئێران ڕاگەیاندبوو.

دەوڵەتی ئێران داوای لە مەلا مستەفا کرد کە یان چەک دابنێ، یان دەنا دەبێ لەگەڵ عەشیرەتەکەی بگەڕێتەوە بۆ عێراق. لەبەر ئەوەی مەلا مستەفا داواکەی دەوڵەتی قبووڵ نەکرد، دیسان شەڕ دەستی پێکردەوە. تا ژووئەنی ١٩٤٧، بارزانییەکان بەشەڕ کردن خۆیان گەیاندە ماکۆ و لەوێندەرێ ڕا سنووریان بڕی و ئاودیوی سۆڤییەت بوون.

پوختە و ئەنجام

بە گیرانەوەی مەهاباد بە دەستی ئەرتەشی ئێران، خەبات و تێکۆشانی ئەم دواییەی کوردەکان لە پێناو دامەزراندنی دەوڵەتی کورددا کۆتایی پێهات. ئەم جارەش هەروەک جارانی پێشوو هۆی سەرەکیی سەرنەکەوتنی کوردەکان، نەبوونی یەکیەتی لەنێو ڕیزەکانی خۆیاندا بوو. لە کاتێکدا زۆربەی زۆری بەڕێوەبەران و کادرەکانی جووڵانەوە لە توێژی ڕووناکبیر و تێگەیشتووی شار و شارۆچکەکانەوە هاتبوون، باڵی نیزامیی جووڵانەوەکە هەمیشە لە عەشیرەتەکان و سەرۆکەکانیانەوە پێک دەهات، کە بە تێکڕایی نەخوێندەوار و هەلپەرەست بوون، کە لەگەڵ کزبوونی دەسەڵاتی دەوڵەت دەستیان کرد بە ڕاوڕووت. ئەوە یەکێک لە گیروگرفتە بنەڕەتییەکانی جووڵانەوەی نەتەوایەتیی کورد بوو.

بەشی یازدەهەم

لە ماوەی ساڵی ١٩٤٦دا عەشیرەتەکان زۆر ئاسایی دژایەتیی دەسەڵاتی دەوڵەتی کوردیان دەکرد. ئەوان ئەو سەربزێوییەی کە لە سەردەمی دەسەڵاتی حکوومەتی ئێراندا بوویان، لە سەردەمی حکوومەتی قازی محەممەدیشدا کە وەکی خۆیان لە ڕەگەزی کورد بوو، درێژەیان پێدا. زۆربەی عەشیرەتەکان لەلایەک بەپێی سروشتی عەشیرەتی و لە لایەکی تریشەوە بە هۆی دڕدۆنگی و بێمتمانەیی بەرامبەر بە پێوەندییەکانی قازی و سۆڤییەت، پاڵیان وە ئەرتەشی ئێران دا.

هۆکاری ڕووخانی کوتوپڕ و لەناکاوی کۆماری کوردستان دەگەڕێتەوە سەر سۆڤییەت کە نەیتوانی یارمەتیی پێ بکا.

حیزبێکی تازە پێکهاتووی بەهێزی میللی، کە بەشی هەرە زۆری خوێندەوارە کوردەکانی لە خۆیدا کۆ کردبۆوە، کەوتە ژێر تەوژمی کاریگەریی بێگانەکان و پاش ئەوەی کە بە گوێرەی گونجاو کەلکی خۆیانیان لێ وەرگرت، پشتیان تێکرد و بەجێیان هێشت. ئەو دەوڵەتە چووکەیە کە لە ژێر چاودێری و پاراستنی ئەرتەشی سووردا پێکهاتبوو، تەنیا کاتێک دەیتوانی درێژە بە تەمەنی خۆی بدا، کە ئەرتەشی سوور گەڕاباوە. دوای ئەوەی لە لایەک کوردەکان هومێدێکی ئەوتۆیان نەمابوو و لە لایەکی تریشەوە دەوڵەتی ئێران لە ناوچەکەدا سەقامگیر ببۆوە، ئیتر هیچ شانس و ئاسۆیەکیش بۆ جووڵانەوەی قازی محەممەد نەمابۆوە کە درێژە بە ژیانی خۆی بدا.

ئەو بەسەرهات و ڕووداوانە بوون بەهۆی ئاڵوگۆڕێکی فرەبەرچاو لە نێو جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی کورددا. ئێستا ئیتر نە کۆمەڵە ماوە و نە حیزبی دێموکراتی کوردستان، بەشێکی زۆر لە ڕێبەران و بەرپرسەکانی کورد یان مردوون یان زیندانی کراون و یان لە دوورەوڵاتیدا دەژین. بەڵام دیسانیش هەمووی ئەوانە بەو مانایە نییە کە ناسیۆناڵیزمی گەلی کورد لەنێو چووە. پشت و پەنای کۆماری کوردستان بەشی ڕووناکبیر و پێشکەوتووی کۆمەڵانی خەڵک بوون کە ڕۆژ بە ڕۆژ لە باری چەندایەتی و چۆنایەتی، لە حاڵی پەرە ئەستاندندا بوون. نەیارەکانی کۆمار لە کەسانێک پێک هاتبوون کە ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ لە حاڵی کەمبوونەوە و لەنێو چووندا بوون. دەبێ داهاتوو ئەوەمان بۆ ڕوون کاتەوە، کە ئایا لە شوێنێکدا کە خەڵکەکەی مرید و لایەنگری ڕێبەرانی مەزهەبی و سەرۆک عەشیرەتەکانن و ناسیۆناڵیزم بۆیان دیاردەیەکی نەناسراوە، جووڵانەوەی کوردی شتێکی پراکتیک و گونجاوە؟ کوردەکان هەرگیز وڵاتی یەکگرتووی خۆیان نەبووە و بەیەکەوە تامی بەرهەمی کولتووری لەمێژینەی خۆیان نەچێشتووە.

کێوەکان وەک پەرژینێک ئەوانیان لە یەکتر دوور خستووەتەوە و هەمیشە بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی کولتووری و ئابووریی خۆیان مەجبوور بوونە چاولەدەستی پێتەختی ئەو دەوڵەتانە بن، کە وڵاتەکەیانی داگیر کردووە، ئەگەر ئەو دەوڵەتانەی وا کوردستانیان داگیر کردووە، نەتەوەکەی خۆیان لە ژووروو کوردەکان دانەنابایە و کۆتاییان بە

بەشی یازدەهەم

چەوساندنەوەی نەتەوایەتیی کورد هێنابا و تا ڕادەیەکیش ئۆتۆنۆمییان پێدابان، ڕەنگ بوو توانیبایان متمانەی کوردەکان بەرەو خۆیان ڕاکێشن و فیدراسیۆنێکی فرەنەتەوەیی بە شێوەی سویس پێک بێنن. وڵاتانی عەرەبی لەم پێوەندییەدا هەنگاوی یەکەمیان ناوەتەوە، ئەگەر دەست و دەسەڵاتی بێگانە لێی گەڕابایە، دەکرا لە ئێرانیش سیاسەتێکی لەم چەشنە بەکار بهێندرێ کە لە جیاتی جودایی، کورد و ئێرانییەکان لێک نیزیک بکاتەوە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان و کورد - ڕێکەوتی: ٥ی فێبریوێری ٢٠١٩

سەرچاوە
Serchawe

پاسپۆڕتی کۆمار

کەریم پەرویزی

گرانترین و ناخۆشترین پرسیارێک کە لە دەرەوەی وڵات بەرەورووی کوردێکی ئاوارەی هەندەران دەبێتەوە ئەوەیە : خەڵکی کوێی؟ چ میلییەتێکت هەیە؟ جا کوردی پەڕیوەی هەندەران کە لە دەست ئەو هەموو ستەمەی کۆماری ئیسلامی ڕۆیشتۆتە ئورووپا و ئامریکا و پێی وایە کە ئیدی دەگا بە دونیایەکی ئازاد و تێییدا دەحەسێتەوە، لە یەکەم ڕۆژەوە تووشی درزێکی گەورەی دەروونی و ناسنامەیی دەبێ. لە کوێوە هاتووی؟ هەرچی شیکردنەوەی بۆ دەکا و لەسەری زیاتر دەدوێ و دەڵێ کە لە کوردستانەوە هاتووم، کوردم و لە دەستی ستەمی کۆماری ئیسلامی هاتووم بۆ دونیای ئازاد، بەرامبەرەکەی زەحمەت تێدەگا. کەسانێک هەن کە کورد دەناسن و بەتایبەت لەم ساڵانەی ڕابردوودا ناوی کورد زۆر بە فراوانی لە میدیاکانی دەرەوە باس کراوە، بەڵام پرسی سەرەکی شناسنامە یان بە ئینگلیسیەکەی نەشناڵیتییە.

کورد لە ئێرانەوە ڕۆیشتووە و گەر دەڵێ ئێرانیم، وا دەزانن فارسە و گەر دەڵێ کوردم، ئەی لە کام وڵاتەوە هاتووی؟ ئەمە پرسیارێکی گەورەیە کە کورد لە دەرەوەی وڵات تووشی ئەو گرفتە دەکا کە ناسنامەت چیە؟ ئایا ئێرانیت؟ ئەی ئەگەر ئێرانی نیت و کوردستانیت، کوا کوردستان؟

تا کاتێک کە کورد لە نێو جوغرافیای ئێراندایە، بەرەورووی وەها دووگانەیی و شڵەژانێکی ناسنامەیی نابێتەوە چوونکە لە

بەشی یازدەهەم

نێو جوغرافیای ئێراندا بەرەوەڕووی وەها پرسیارێک نابێتەوە کە نەشناڵیتی و تابعیەتت چییە. گەر بۆ وێنە لە ناوچە فارس نشینەکان لێی بپرسن کێی و لە کوێوە هاتووی، دەڵێ کوردم و لە کوردستان هاتووم. لە نێو خودی دایرەی جوغرافیای ئێراندا ناسنامەی کوردی و فارسی و تورکی و بەلووچ و عەرەب و.. لە بەرامبەر یەکدان و لە تەقابول لەگەڵ یەکدا پێناسەی یەکدیی پێ دەکەن، هەرچەند دەسەڵاتی کۆلۆنیالیستی هەوڵی داوە کە ناسنامەی ئێرانیبوونی ساختە بسەپێنێ و هەموو خۆیان بەو ناسنامەیەوە بناسێنن، بەڵام بۆ سیستمی پاڵەوی - خومەینی نەچۆتە سەر.

٧٤ ساڵ پێش ئێستا، لە کوردستاندا کۆمارێک دامەزرا کە دەسەڵاتێکی نەتەوەیی بوو و لە بەرامبەر هروژمی ناسنامەی ئێرانیی دەسکرددا کە رەزاخان دەیسەپاند، کۆماری کوردستان وەکوو کاردانەوەیەکی سروشتیی نەتەوەیی دژی راوەستا و لەدایکبوونی کۆمار، پێویستییەکی مێژوویی- ناسنامەیی بوو کە تاکی کوردی کرد بە خاوەن ناسنامە (هویت)یەکی جیاواز لە هویەتی پاڵەوی پەسەند!

ئەو دەسەڵاتە نەتەوەیی خۆماڵییە لە مەهابادی پێتەختی کۆمار دامەزرا، جیا لە هەموو پێوەر و کارەکانی دیکەی، لە مێشک و هزری تاکی کورددا پێناسەیەکی نوێی دروست کرد کە لە جیهانی مودێڕندا سەرلێشێواو نەبێ و لە پەرتەوازەیی و ئاڵۆزی دەربازی بێ.

کۆماری کوردستان کە لە رێبەندانی ١٣٢٤ بە دەستی حیزبی دێموکرات و بە رێبەریی پێشەوا دامەزرا، وڵامێکی مۆدێڕن بۆ پرسێکی مۆدێڕن بوو کە لە تۆفانە سەختەکانی ئاڵۆزیی فکر و شوناسدا، کوردستان خاوەنی "ئایدی" و "ئایدیای" تایبەتی خۆی بێ.

دوای چەندین دەیە لە تێپەڕین بە سەر رووخانی فیزیکیی کۆماردا، کۆمار لە زێهن و بڕوای کوردستانیاندا زیندووە و هێمایە و ناسنامە. پێم وایە کە هەر تاکێکی کوردستان دەبێ لانیکەم لە روئیا و بڕواکانی خۆیدا، پاسپۆرتێکی کۆماری کوردستانی لە گیرفاندا بێ کە لە هەر کات و شوێنێک و لە هەر دۆخێکی تایبەتیدا وەڵامدەری زۆر پرسیار و زۆر قەیرانی ناسنامەیی و فیکریی دەبێ. ئەو پاسپۆرتەی کۆمار لە گیرفانماندا، هەم نەشناڵیتیمان دیاری دەکا و هەم وەکوو سەردەمی کۆمار وەڵامێکی مۆدێڕن بە پرسە ئاڵۆزە مۆدێرنیتەییەکانمان دەبێ.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان میدیا - رێکەوتی: ٢٠ی جانێوێری ٢٠٢٠

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

کۆماری کوردستان و کارتێکەریی لەسەر نەوەکانی پاش خۆی

دیاکۆ دانا

مێژوو پڕە لە چیرۆک و بەسەرهاتی ئەو نەتەوە بندەستانەی بۆ وەدەستهێنانی سەروەریی سیاسی و بڕیاردان لە سەر مافی چارەنووسی خۆیان بەدژی دەسەڵات ڕاساون و هەوڵیان داوە لە هەموو شێوەکانی خەبات بۆ دەستەبەری مافەکانی کەلک وەرگرن. ئەم بەسەرهات و چیرۆکی ڕزگاریی نەتەوەکان لە مێژووی هاوچەرخدا دیارتر و بەرچاوترە. نەتەوەی کوردیش یەکێک لەو نەتەوانەیە کە لانیکەم لە یەک سەدەی ڕابردوودا بۆ بەرگری لە شوناس و کێیەتیی خۆی وەک نەتەوەیەکی خاوەن سەروەریی نەتەوەیی خەباتی کردوە و ئەگەر لە زۆر بڕگەدا تووشی نسکۆ بووە؛ گەلێ دەستکەوتیشی بووە کە دامەزرانی «کۆماری کوردستان» یەک لەو دەسکەوتە مەزنانەیە.

کۆماری کوردستان کە بەرهەمی خەباتی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە فۆڕمی نوێی شۆڕش لە چوارچێوەی حیزب و قۆستنەوەی هەلێکی مێژوویی بەهۆی بلیمەتیی ڕێبەرانی حیزبی دێموکرات بوو، هەر ڕووداوێکی مێژوویی تایبەت بە قۆناغێک لە مێژووی کورد نییە. ئەم قۆناغە لە مێژووی سیاسیی کورد خاڵی وەرچەرخانی بزووتنەوەی کوردە و کاریگەریی ڕاستەوخۆی لەسەر بزووتنەوەی سیاسیی دواتری کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستان داناوە.

کارنامەی درەوشاوەی کۆمار لە ماوەی کورتی ١١ مانگ تەمەنی دەسەڵاتەکەی لە بوارەکانی زمان، بەرگریی نیشتمانی،

بەشی یازدەهەم

شوناسی میللی، پەروەردە، ماف، ئابووری و ئازادییە مەدەنییەکان و... سەرچاوەی ئیلهام بۆ دەسەڵات و بەڕێوەبەریی دەوڵەتی کوردی لە سەردەمی ئێستاشن.

کۆماری کوردستان بناغەی پەروەردەی نەتەوەیی و گواستنەوەی ڕێبەریی ئەم بزووتنەوە شوناسخوازانەیە نەوە دوابەدوای نەوە بووە. ئەوە کۆماری کوردستان بوو کە بە هەڵکردنی ئالای کوردستان هەستی باوەڕبەخۆبوونی لەنێو نەتەوەی کوردا نەوە دوای نەوە دروست کرد و ئەو باوەڕی بەدی هێنا کە کورد مافی خۆیەتی وڵات و دەوڵەتی خۆت هەبێ و ئەگەر دەست بدا دەتوانێ بەباشی بەڕێوەی ببا. ئەم هەست و شعوور و باوەڕەی نەوە بۆ نەوە گواستۆتەوە. یەکیەتیی لاوان کە یەکێک لە دەستکەوتەکانی کۆماری کوردستان بوو، خۆی قوتابخانە و مەڵبەندی پێگەیاندنی ڕێبەرانی دواتری شۆڕش و بزووتنەوە بوو. بینیمان کە دوای نسکۆی کۆمار و شەهیدبوونی پێشەوا، ئەوا کۆمەڵێک لە پێگەیشتووانی یەکیەتیی لاوان بوون کە ئالای خەباتی حیزب و بزووتنەوەی کوردیان لەدژی ڕێژیمی پاشایەتی بەرز ڕاگرت و زیندانەکانی ئەم ڕێژیمەیان کرد بە مەتەرێزی تێکۆشان و بەرخودان. دواتر و لە قۆناغێکی دیکەدا ئەوە نەوەی دووهەمی دوای کۆمار بوون کە بەیرەقی ڕاپەڕینەکەی ساڵانی ٤٦-١٣٤٧یان گرتە دەست و دوڕگە مەندەکەی نیزامی پەهلەوی لە ناوچەیان شڵەژاند.

بیری کۆمار و وانەکانی مەکتەبی پێشەوا بوو کە دوای شۆڕشی گەلانی ئێران لە ساڵی ١٣٥٧دا حیزبی دێموکراتی کوردستانی کردەوە ئەکتەری سەرەکیی ڕووداوەکانی کوردستان و، لەسەر دەستی نەوەی سێهەمی حیزبی دێموکرات و کۆمار بوو کە کۆمەڵێک دەسکەوتی دیکە بۆ بزووتنەوەی نەتەوایەتی لەسەر یەک داندرا. لەو برگە مێژووییەدا حیزبی دێموکرات ئەمجارەیان لەژێر ڕێنوێنی و سەرکردایەتیی د. قاسملووی گەورە، قوتابییەکی دیکەی پێشەوا قازی محەممەد بوو توانی کۆمەڵێک بەها و بایەخی جیهانگیر ئاوێتەی بزووتنەوەی شوناسخوازیی کورد بکا و پرسی کورد لە سنووری ئێران بترازێنێ و لە ئاستی ناوچە و جیهاندا بیکاتە پرسێکی ڕۆژەڤ و کاری بۆ بکا.

کۆماری کوردستان کەسایەتیی ئیرادەگەریی بە تاکی کورد بەخشی و هەستی باوەڕبەخۆبوونی تێدا بەهێز کرد و ئەوەش بۆشاییەکی وای لە ئارمانخوازیی تاکی کورددا پڕ کردەوە کە قوتابییانی پێشەوا، قاسملوو و شەرەفکەندی بتوانن هەتا ئیستاش لە سەنگەری خەباتی شوناسخوازیی کورددا بمێننەوە و ئاڵاهەڵگری بن.

فێرگەکانی حیزبی دێموکرات و هاتنی پۆل پۆل لاوی کورد بۆ ڕیزی حیزبەکەی پێشەوا قازی محەممەد پێمان دەڵێن کە حەوت دەیە دوای کۆماری کوردستان، خەون و خولیاکەی پێشەوامان نەوە دوای نەوە هاتوە و، ئامانجەکانی کۆمار هەروا ئامانج و مەبەستی خەباتی کوردی ڕۆژهەڵاتن. پاش حەوت دەیە پێشەوا قازی محەممەد ئیدی نەک ڕەمز و سیمبولی حیزبی

دێموکرات، بەڵکوو پێشەوای هەموو کوردان و ڕێبازی نەتەوەییە و، ڕیسالەت و شوناسخوازیی کۆماریش بووەتە ئامانجی هاوبەشی هەموو شۆڕشگێران و لایەنە سیاسییەکان بۆ خەبات لەدژی کۆماری ئیسلامیی ئێران.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان کورد - ڕێکەوتی: ٢١ی جانێوێری ٢٠٢٠

سەرچاوە
Serchawe

٢ی ڕێبەندان بووەتە ئەزموونێکی بە نرخی سیاسی و نەتەوەیی کوردستان

محەممەد سلێمانی

لە گەرمەی شەڕی دووهەمی جیهانی و کۆتایی ئەو پێکهەڵپڕژانە گیتییەدا، ئەو دەرفەتەی بۆ زۆربەی گەلانی ستەملێکراوی گیتی ڕەخساند هەتا بڕیاری سەربەستی و ڕزگاریی نەتەوەی خۆیان بدەن و دەوڵەتی گەلی دابمەزرێنن و گەشە بە ژێرخانی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان لە سەربنەمای یەکسانی بدەن و دەسەڵاتە ستەمکاریەکانی وڵاتەکانیان بڕوخێنن و ژیانێکی نوێ و سەردەمیانە دەست پێ بکەن.

ئەو هەلومەرجە سیاسی و مێژوویە بێگومان ڕاستەخۆ کاریگەری لەسەر هزری سیاسی و نەتەوەیی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دانا و کۆمەڵێک لە ڕوناکبیران و شۆڕشگێڕە سیاسی و نەیەوەییەکانی ئەو بەشەی کوردستان، بە دامەزراندنی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان کە وشیاری سیاسی و نەتەوەیی لە تووێی بەرنامەیەکی ڕوونی سیاسی و نەتەوەییدا بڵاو کردەوە و بە هەزارانی لە خەڵکی کوردستان لە ڕێزەکانی ئەو حیزبەدا ڕێکخست و بوونە هێز و پشتیوانیی مادی و مەعنەوی لەو بزووتنەوە نوێیەدا.

حیزبی دێمۆکرات بە ڕاگەیاندنی حکوومەتی کوردستان لە ڕۆژی ٢ی ڕێبەندان لە شاری مەهاباد، کە دەسەڵاتێکی

بەشی یازدەهەم

دێمۆکراتیکی سیاسی و کۆمەڵایەتی گەلی کورد بوو و شوێنەواری گەلێک قووڵی لەسەر ژیان و گوزەرانی خەڵکی ئەو بەشەی وڵات دانا و ببوو بە مایەی خێر و ئاسوودەیی بە هەموو لایەک و گەشەکردنێکی فراوانی سیاسی و ئابووریی هاتە ئاراوە.
لەو بەشەی سێبەری ئەو دەسەڵاتە سیاسی و نیشتیمانیەی بەسەردا کشابوو، بە شێوەیەکی بەرچاو ئازادیە سیاسی و دێمۆکراتیکەکان تێیدا گەشەیان کردبوو و ئابووری و بازرگانیش بە باشی پەرەیان پێدرابوو و ئاسایشی ئابووری و کۆمەڵایەتی بۆ خەڵک دابین کرابوو و خەڵک هەستیان بە شادی و ئازادی تەواو دەکرد و بە شانازیەوە لە چوارچێوەیی بڕیارە سیاسی و ئیدارەییەکانی حکوومەتی کوردستاندا کاریان دەکرد و بەدڵەوە هاوکاری و پشتیووانی ئەو دەسەڵاتە خۆجێیان دەکرد.

ئاسایشی سیاسی و کۆمەڵایەتی بە مانای وشە بۆ دانیشتوانی هەو هەرێمە سیاسییە دابین کرابوو و کەس لەسەر دەربڕینی بیروڕای جیاواز و ڕەخنەگرتن لە حکوومەت و ئیدارەدانی وڵات نەخرایە بەندیخانە و تاک لەنێو کۆمەڵگادا بەتەواوی دەرفەتی بیرکردنەوە و گەشەکردنی لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بۆ ڕەخسابوو و مافی ڕۆشنبیران و جیابیران و لاوان و ژنان لە کۆمەڵ و خێزاندا پارێزراو بووە و لەو ماوە کورتەدا دەرفەتی گەشەکردنێکی بەرچاوی سیاسی و کۆمەڵایەتی بۆ خەڵکی کوردستان هاتبوویە بەرەوە و بەشەکانی تری کوردستان هیوا و ئومێدی گەورەیان لەسەر دەسەڵاتی سیاسی کورد هەڵچنیبوو.
ڕووداوە سیاسی و مێژووییەکان کە لەسەر ئاستی گیتی و ناوچە و ئێراندا هاتبوونە ئاراوە، بێگوومان کاریگەری لەسەر کۆی پرۆسەی سیاسی لە کوردستاندا دانابوو و لەژێر تیشکی ئەو ڕووناکیەدا گەلی کورد بە ڕێبەریی حیزب توانی بە وەخت حکوومەتی کوردستان وەک تەنیا بژاردەیەک بۆ ڕزگاریی سیاسی و نەتەوەیی لەو بەشەی وڵاتدا ڕابگەیەنێت بە سەرۆکایەتی پێشەوای مەزن "قازی محەممەد"ی نەمر. بەداخەوە بارودۆخی سیاسی و پەیوەندییە دیپلۆماسییەکان و چاوچنۆکی و سازانی ژێربە ژێری شای ئێران لەگەڵ حکوومەتی ڕووسیە و تێکچوونی هەلومەرجی نێونەتەوەیی و نێوخۆیی، نزیک لە ساڵێک زیاتر دەرەتانی بۆ حوکمڕانیی کوردی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەڕەخسا و بە پیلانێکی نێودەوڵەتی لەنێو چوو و ئەو دۆستانەی کە لە کاتی دامەزراندنیدا پشتیووانیان لە کورد دەکرد، بەداخەوە دواجار هەر دوو دەسەڵاتی سیاسی و نەتەوەیی لە کوردستان و ئازەربایجان فیدای بەرژەوەندیی ئابووری و بازرگانی کران و هەر دووک دەسەڵاتی گەلی لەنێو بران.

ڕاگەیاندنی سەربەخۆی کوردستان لەو بەشەدا، بە دڵنیاییەوە پەیوەندیی بە هەستی نەتەوەیی و وشیاری سیاسی و بەرپرسیارەتی نیشتیمانی پێشەوا و هاوڕێیانی لە نێو حیزبی دێمۆکراتی کوردستاندا هەبووە و پێکهێنانی حکوومەتی کوردستان جگە لەوەی شایستەی گەلی کوردی بۆ حوکمڕانی سیاسی لەو بەشەی وڵاتدا سەلماند، بۆ بە چرای ڕێگای تێکۆشانی داهاتووشمان و ئەو خەباتەی کە ئەو کات بەردی بناخەی بۆ دانراوە، هەتا ئێستا بەردەوامە و هەتا ڕزگاریی یەکجاری شەپۆلە سیاسی و نەتەوەییەکانی ناوەستن.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

٢ی ڕێبەندان بووەتە بۆنەیەکی بە تەواوی سیاسی و مێژووی و گەلی کورد بەگشتی و بە شانازیەوە یادی ئەو ڕووداوە گەورەیە بەرز ڕادەگرن و وێڕای دێراسە و پێداچوونەوە بە کۆی خاڵە بەهێز و لاوازەکانی، بە هەر بارێکدا بیڕوانی، بێگوومان دەرس و ئامۆژگاریی زۆری لێ فێر دەبین و وەک وانەی خەباتی نوێ دەکرێ، لە بزووتنەوەی سیاسی و شۆڕشگێڕی ڕاسانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لێک گرێ بدرینەوە. ئەو هەنگاوە نەتەوەییە جگە لەوەی بوو بەسەرچاوەی ئەزموونێکی نوێی لە ژیانی سیاسی و حوکمڕانی لە سەر شێواز و فۆرمی دەوڵەتداری لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بەشێک لە ڕوانینی کۆمەڵگای نێودەوڵەتیشی سەبارەت بە گەلی کورد گۆڕی و لە زۆر سەرچاوەی مێژوویدا کە لەلایەن خەڵکانی ترەوە تۆمار و نووسراوەتەوە لە بارەی حکوومەتی کوردستان، باس لە دێمۆکراتیک بوون و پێشکەوتنخوازیی حکوومەتی کوردستان کراوە و ئەو دەرفەتەی کە بۆ ژنانی خەباتگێڕ هاتووەتە بەرەوە، بە سەرەتای وەرچەرخانێکی جەوهەری لەسەر ڕوانینی سیاسی و نەتەوەیی گەلی کورد لەو سەردەمە سیاسی و مێژوویەدا وێنا کراوە.

لە ماوەی کورتی تەمەنی پڕ لە شانازیدا، کۆمەڵێک هەنگاوی گەورە و مێژوویی ئەتۆی هاویشتووە کە بە ڕاستی بوێری و شانازیەکەی بۆ ڕێبەرانی ئەوسای حیزبی دێموکراتی کوردستان دەگەڕێتەوە. ڕاگەیاندنی حکوومەتی کوردستان لە دۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئەو سەردەمەدا، بێگوومان بوێری و جوامێری گەورەی لە پشت بووە و پێشەوای مەزن، هەر بە قسە و خۆدەرخستن بڕیاری سیاسی و نەتەوەیی نەداوە، ئەو بە کردار ئەو کارەیی کرد و لەکاتێکدا کە مەترسی لەسەر خەڵک و ئاسایشی کۆمەڵایەتی نەتەوەیی دروست بوو، خۆی کردە قووربانی گەلەکەی. هەر بۆیەش ئێستا بە گەورەیی یادی ئەو مەزنە نەتەوەیی و شۆڕشگێڕەی کوردستان دەکەینەوە.

کاری ئەوەندە گەورە و بەرچاویانکردووە، کە گەلی کورد پشت بەپشتی شانازی پێوەدەکات و ڕێبەری حیزب و حکوومەت، جیاوازتر لە خەڵک نەدەژیان و کەس لەسەر حیسابی سامانی گشتی نەتەوەیی گیرفانی خۆی پڕنەدەکرد. بۆ نموونە گەندەڵی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی لە هیچ بەڵگەنامەیەکی ئەو سەردەمەدا تۆمار نەکراوە و هەربۆیەش ئەو شار و ناوچانەی کەوتبوونە ژێر حوکمڕانیی حکوومەتی کوردستان، لە ڕووی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و بازرگانیەوە گەشەکردنێکی بێهاوتایان بەخۆوە بینیووە و خەڵکی کوردستان هەستیان بە ئارامی و بوونی خۆیانکردوە و بەکورتی تامی ئازادیان چێشتووە.

دامەزراندنی حیزبی دێموکرات دەرئەنجامی وشیاری سیاسی و نەتەوەی ئەو بەشەی کوردستان دەردەخات و هەرلەو پەیوەندیەشدا دەبێت بڵێین کەوا ئەو زەمینە لەبار و گونجاوەی بە هۆی شەری دووهەمەوە لە سەر ئاستی ئێراندا دروستببوو، ئەو هەلومەرجە زێڕینەی بۆ پێشەوا و هاوڕێیانی ڕەخساند بۆ ئەوەی خێراتر لە وادەیخۆی ئەزموونە بەنرخ و

بەشی یازدەهەم

مێژوویەکە واتە حکوومەتی کوردستان بە بەشداریی نوێنەری هەر چوار بەشی کوردستان ڕابگەیەندرێت و یەکەم کابینەی ئیدارەی سیاسی لەو بەشەی کوردستاندا دەست بەکارەکانی خۆی بکات. بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی گەلێک لەبار و گونجاو بووە هەتا کورد لەوێدا کەڵک لە بۆشایی دەسەڵاتی ناوەند وەربگرێ و خۆی حوکمڕانی بەسەر ئەو ناوچە جوغرافیادا بکات کە بە فەڵەمڕەوی حکوومەتی کوردستان دەست نیشان کرا لەلایەن کورد خۆیەوە. دامەزراندنی حیزبی دێموکراتی کوردستان کە دوای ماوەیەکی زۆر کورت توانی لە چوار چرای شاری مەهاباد حکوومەتی کوردستان ڕابگەیەنێت بە سەرۆکایەتیی پێشەوا قازی محەممەد، هەر ئەو کاتیش کابینە و بەرنامەی دەوڵەتی کوردستان لە نێو ئاپۆڕای خەڵکی کوردستاندا ڕاگەیاندرا.

ئاڵای کوردستان شەکایەوە و سپای میللی دامەزرا وەک دامەزراوەیەکی بەرگریی نیشتیمانی بۆ پاراستن و بەرقەرارکردنی ئاسایشی سیاسی و نەتەوەیی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا. قوتابخانە و پەرتووکخانەکان بۆ خزمەتی گەل ئاوا کران و زمانی کوردی کرا بە زمانی ڕەسمی و لە تەنیشت ڕۆژنامەی کوردستان ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دێموکراتدا، ژمارەیەکی تر گۆڤار هەڵی دەرچوونیان بۆ ڕەخسا و کەوتنە بەردەستی خوێنەرانیان کە ئەوەش شوێنی بەرچاوی لەسەر وشیارکردنەوەی خەڵک بەگشتی داناوە.

دامەزراندنی حیزبی دێموکرات لەلایەن کۆمەڵێک لە سیاسییە نەتەوەیی و نیشتمانییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بە سەرەتا سەرفەسڵێکی نوێ و مێژوویی و وەرچەرخانێکی گرینگی سیاسی و ڕێکخراوەی دەژمێردرێت لە ڕووی پێکهاتە و چۆنییەتی ئیدارەدانی حیزب و ئۆرگانەکانییەوە و بۆ هەمیشە لەو بەشەی وڵاتدا ماڵاوایی لە تەرکیبی پاشکەوتوانەی خێڵایەتی و عەشایر سالاری هات و ئیدی کەسێک بە تەنیان نەدەبوو بە بڕیاردەری سیاسی لە سەر پرسە نەتەوەییەکان.

ئەوە بۆ یەکەم جار بوو لە مێژووی سیاسیی گەلی کورددا کەسایەتییەکی گەورە، کە خاوەنی پێگەی سیاسی و کۆمەڵایەتی تاک بوو و بەدوور لە دەستێوەردان و ژینگەی هۆزێک لە هۆزەکاندا، مرۆڤێکی گەورەی وەک پێشەوا ببێتە کەسی یەکەمی حیزب و پاشان بە هەوڵ و لێهاتوویی خۆی لە ڕەوتی درێژەکێشانی خەباتیدا، وەل سەرۆکی حکوومەتی کوردستان دەربکەوێت. پێشەوا قازی محەممەد پێگەیەکی بەهێزی سیاسی و کۆمەڵایەتی تایبەتی لەنێو خەڵکی کوردستان و بزووتنەوەی سیاسی کوردستاندا هەبوو، لەنێو خەڵک و دەسەڵاتدا وەک بژاردەیەکی دەگمەنی سەردەمی خۆی سەیر دەکرا و هەر لەو کاتەشدا مرۆڤێکی سیاسی و نەتەوەی گەورەی کورد بوو.

زۆر جار لە مێژووی کوردستاندا ڕووداوەکان و دروستبوونی حیزب و سەرهەڵدانی جووڵانەوەی سیاسی و نەتەوەیی لە سەر دەستی سەرۆل هۆزەکاندا دەستی پێکردوە و پاشان پەرەی گرتووە. ئەو ڕاستیە دەرکەوتووە کە بەهۆی ژینگەی سیاسی و

بەشی یازدەهەم

سرووشتی کۆمەڵایەتیی جووڵانەوەکانی ڕابردوو، هێچ کامیان خاوەنی بەرنامە و ستراتیژیی بەرگری سیاسی و نەتەوەییان وەک پێویست بۆخۆیان و خەڵکەکەیان نەبووە و بەرگەی قۆناخە سەخت و ئاستەمەکانیان نەگرتووە. وەختێک شۆڕشێک گەشە دەکا و زۆر بەخێرایی پەرە دەستێنێت کە یەکەم خاوەنی بەرنامە و ئامانجی دیاریکراوی سیاسی و کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی تۆکمە بێ و هەرلەو کاتەشدا پایە و بنەماکانی لەسەر ڕاستگۆیی سیاسی و بەرژەوەندیی نیشتیمانی دامەزرابێت و دوور بێت لە نەریتی باوی سیاسی و کۆمەڵایەتیی کوردستان.

ناوەڕۆکی ئەم بابەتە ڕا و تێبینیی نووسەرە و ماڵپەڕی کوردستان میدیا لێی بەرپرسیار نییە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان میدیا - ڕێکەوتی: ٢١ی جانێوێری ٢٠٢٠

سەرچاوە
Serchawe

حکوومەتی داهاتووی کوردستان لەژێر ڕۆشنایی کۆماری کوردستان

ئەلبورز ڕۆئین تەن

٢ی ڕێبەندانی ئەم ساڵ لە کاتێکدا بەرەو پیری دەچین و جێژنی دەگرین و ئاوڕ لە ڕابردوو دەدەینەوە کە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست لە بازنەیەکی ئاڵۆز و قەیراناویدایە و ئێرانیش لە قەیرانێکی گشتگیر و بە قۆناغێکی هەستیاردا تێپەڕ دەبێ، ڕۆژهەڵاتیش کە خاوەن ڕابردوو و ئەزموونێکی بەنرخی کۆماری کوردستانە بە گڕ و تینێکی زۆرترەوە سەیری داهاتوو دەکات.

ئەمڕۆ دنیا و ناوچە و خەڵکی وەزاڵەهاتووی ئێران بەگشتی و کوردستان بەتایبەتی لە هەبوونی حکوومەتێکی دیکتاتۆر و دژە گەلی وەزاڵە هاتوون. جۆش و خرۆشی بەرینی کۆمەڵانی خەڵکی ئێران هیوایەکی زۆری بۆ سەرکەوتنی گەلانی ئێران لە دەست دێوەزمەی سەردەم دروست کردووە، ئەم هەستانەوەیە بووەتە هۆی ئەوەی ڕێژیم ڕەوایی خۆی زیاتر لەدەست بدا و کوڵەکە سەرەکەییەکانی لەق بوونە و بەرەو داڕمان دەچێ.

لێرەدا گرینگ ئەوەیە ئێمەی کورد چەند دەتوانین خاوەن داهاتوویەکی جیاواز بە واتا ئەرێنییەکەی بین؟

ئەو نیگەرانییە بۆ کورد زیاتر لە خەڵکی دیکە هەیە، چونکە بە درێژایی مێژوو گەلێکی ستەم لێکراو بووە، وێڕای هەبوونی هەموو ئەو ویست و داخوازییانەی کە هەر تاکێکی دیکە هەیەتی، کورد بەرەو ڕووی سیاسەتی بە داگیرکردنی وڵاتەکەی و سڕینەوەی شوناسی نەتەوایەتی و چەواشەکردنی مێژوو و گۆڕینی دێموگرافی جوغرافیاکەی و شێواندنی کولتووری دەوڵەمەندەکەی و بە فارس کردنیەتی.

بەشی یازدەهەم

تەنانەت لەلایەن بەشێکی بەرچاوی ڕووناکبیرانی توێژی نەتەوەی فارسیشەوە ئازادبوونی کورد بە واتای نەمانی ئێران دەزانن و ئەمەش بە گۆڕینی زۆر هاوکێشەی دیکە هەژمار دەکرێت، هەر بۆیەش لێکۆڵەران و شرۆڤەکارانی بواری سیاسی و دۆخی کورد، ئاسۆی داهاتووی بەردەوامی ستەم تەنانەت بە گۆڕینی دیکتاتۆرەکانیش هەر بەدی دەکرێ.

لەوەها دۆخێکدا ڕوانین بەرەو داهاتووی کورد دەبێ زیاتر لە چاوەڕوانی هەڵگری خۆ ئامادە کردنێکی بێ کۆتایی بۆ هەر ئەگەرێک بێت، کە لەسەر بنەمای خوێندنەوەی ڕیئالیتەی دۆخی مەوجوود و مێژووی پڕ لە نەهامەتیی ژێردەستی و گزی داگیرکەر و ویست و داخوازییە سەرەکییەکانی گەلی کورد و دانانی بەرنامەیەکی زانستییانەوە بێ.

گرینگیی ئەو ئەسڵەش لەسەر بنەمای ئەو ڕاستییە بێت، چونکە تەنیا کاتێک کورد دەتوانێ هەست بە بەختیاری بکات کە لەسەر خاکی خۆی بتوانێ سەروەریی خۆی بەدەست بێنێ و لە بڕیاردان لە چارەنووسی خۆی لە ئێستا و لە داهاتوودا سەربەست بێ.

ئەگەر لە مێژووی خوێناویی کورد بڕوانین، ئەو بەختیارییە تەنیا کاتێک دەستەبەر بووە کە کورد توانیبێتی ئەو سەروەرییەی بەدەست هێنابێت.

بۆ نموونە دەتوانین ئاماژە بە کۆماری کوردستان بکەین، دەبینین لەژێر دەسەڵاتی دیکتاتوریی بنەماڵەی پەهلەویدا نەتەوەی کورد و کوردستان بە چەند قات دەچەوسێندرایەوە، بەهۆی ئەو دەرفەتە کە لە ئاکامی بارودۆخی نێونەتەوەی شەڕی دووهەمی جیهانی هاتە ئاراوە، لەلایەن بلیمەتێکی وەک پێشەوای نەمر و یارانی لە حیزبی دێموکراتدا توانرا کەڵک لەو دەرفەتە وەرگرن کۆمارێکی مودێڕنی سەردەمییانە لە بەشێکی کوردستانی گەورەدا دادەمەزرێنن، سەرەڕای کەمیی تەمەنی کۆمار هەروەها هەموو ئەو کۆسپ و ئاستەنگانەی کە ڕووبەڕووی دەبنەوە سەر فەسڵێکی نوێ و ڕۆژگارێکی بەختیار بۆ کورد بەدی دێت کە هەست بە بوون و ئازادیی خۆی کردووە.

کۆماری کوردستان لە زۆر ڕوانگەوە بە خاڵێکی گرینگ و وەرچەرخانێکی مێژوویی بۆ کورد هەژمار دەکرێت و لێکۆڵەرەکان بە ئەستێرەی درەوەشاوەی مێژووی کورد ناوی دەبەن، هۆکارەکانی ئەو گرینگییێدانە زۆرن، بەڵام ئەگەر تەنیا ئاماژە بە خاڵێک بکەین، ئەویش بەدەستهێنانی سەرەوەریی کورد لەسەر خاکی خۆی بوو، کە توانیبووی بۆ ماوەیەکی کەمیش بێت سەربەستی و ئازادی بۆ گەلەکەی دابین بکات. ئەوەش لە ڕێگای دامەزراندنی حکوومەتێکی نەتەوەیی کە لەسەر بنەما دێموکرتیکەکان و ڕێزگرتن لە نرخە گەردوونییەکان و مافەکانی مرۆڤ بەدی هاتبوو.

بەشی یازدەهەم

پێویستیی هەبوونی حکوومەتێکی وەها لە جوغرافیای پڕ لە نەهامەتیی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، تەنانەت لە ڕۆژگاری ئەمڕۆ کە ٧٤ ساڵ بەسەر دامەزراندنی کۆماری کوردستاندا تێپەڕ دەبێ، وەرچەرخانێکی بێوێنەی مێژووییە.

لەژێر ڕووناکی ئەو پرەنسیپە کە کۆماری کوردستان هەیبوو، واتە بەدەستهێنانی سەرەوەری بۆ گەلی کورد، پێویستە ئەم گەلە خاوەنی حکوومەتی خۆجێیی خۆی بێت لە ئێرانیکی دێموکراتیک و فیدراڵدا. بۆ گەیشتن بەو ئامانجەش پێوستە ڕەچاوی ئامادەکردنی کورد لە قوناغەکانی بەر لە گەیشتن بەو حکوومەتە بکەین.

قوناغی پێش ڕووخانی ڕێژیم، ئەم قوناغە مەودایەکی دیاریکراوی نییە، لەوانەیە هەر ئەو ناڕوونییە یەکێک لە گرفتە سەرەکییەکانی ئەو قوناغە بێت، هەر بۆیەش ئامادەیی لەو قوناغەدا دەبێ بە جورێک بێ کە سبەی ڕوژ ڕێژیم دەرووخێ و بەرەو قوناغی گواستنەوە دەچین، خاوەن پلان و ستراتیژیی تایبەت بین و بە بەرنامەیەکی تۆکمەوە بەرەو پێش بچین تا بەسەر هەواری خاڵیدا نەکەوین.

بە خۆشحاڵییەوە هەنگاوەکانی سەرەتای ئەم قوناغە لە دوو ئاستی دەستپێکی "ڕاسان" و دامەزراندنی ناوەندی هاوکاریی حیزبە سیاسییەکانی کوردستان شوێندانەر و دڵخوشکەر بوونە. هوای بووژانەوە و ئومید بە سەرکەوتن بە خەڵکی ڕۆژهەڵات بەخشیوە. بۆیە لەو هەلومەرجەدا لە هەموو کاتێک زیاتر دەبێ چالاک و هەست بە بەرپرسایەتی بکەین تا سەرکەوتووانە لەم تاقیکردنەوەدا سەرکەوین.

لە کۆتاییشدا بە دامەزراندنی حکوومەتێکی دێموکراتیک کە لە بەرنامەی حیزبی دێموکراتدا بە وردی باسی لێوە کراوە، دەتوانێ وێڕای بەدیهێنانی ئارەزووی دێرینەی نەتەوەی کورد، بەختیاری بۆ دانیشتووانی کوردستان مسۆگەر بکات.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان میدیا - ڕێکەوتی: ٢٢ی جانێوێری ٢٠٢٠

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

۲ی ڕێبەندان لە دوو ڕوانگەی مێژوویی و سیاسییەوە

پێدرام سلێمانی

۲ی ڕێبەندان لە مێژووی گەلی کوردا جێگایەکی تایبەتی هەیە. ۲ی ڕێبەندان ئاکامی چەندین دەیە هەوڵ و تێکۆشانی گەلێکە بۆ ڕزگاریی خۆی. کار و کردەوی پاش ئەو ڕۆژە ئامانج و ئاواتی چەندین پشت لە خەباتگێڕان و شۆڕشگێڕانی کوردستانە. هەر وەک شەهید دوکتور قاسملوو دەفەرمێ: "لەم ڕۆژەدا ئەستێرەی گەشی کۆماری کوردستان شەوی دیجووری کوردستانی ڕوون کردەوە ئێستاش ئەستێرەی ڕێنیشاندەری خەباتی ڕزگاریخوازانەی نەتەوەی کوردە". لەو ڕۆژەدا بوو کە کورد تامی دیاریکردنی چارەنووسی چێشت.

ئێمە لە دوو ڕوانگە چاو لە ۲ی ڕێبەندان دەکەین؛ ڕوانگەیەکی مێژوویی و ڕوانگەیەکی هزری – سیاسی.

لە ڕوانگەی مێژوویەوە ۲ی ڕێبەندان ئەو ڕۆژەیە کە کۆماری کوردستان تێیدا دامەزرا و بۆ نزیک بە یەکساڵ دەسەڵاتداریەتی کرد.

لە ڕوانگەی هزری - سیاسییەوە، ڕۆژێکە کە ئیرادەی نەتەوەی کورد توانیویەتی واقعی کوردستان بەرەو ئەو ئاراستەیە بگۆڕێت کە دەسەڵاتێکی کوردی تێیدا دابمەزرێت.

بەشی یازدەهەم

بیرکردنەوە لە دووی ڕێبەندان بیرکردنەوە لەدوو شتە؛

یەکەم؛ ڕێزلێنان لەو ئیرادەیە کە حەولی دا چارەنووسی کورد بەدەستەوە بگرێت.

دووهەم؛ بەڵێندانە کە ئێمە هەمان ئاوات و هەمان ڕێباز کە ٧٥ ساڵ بەر لە ئێستا حەولی دا چارەنووسی نەتەوەکەی بەدەستەوە بگرێت بەهەمان ڕوانینەوە حەول بدەین لە ئێستادا دەرفەتەکان بکار بێنین وچارەنووسی نەتەوەکەمان بەدەستەوەب گرین و ئەم نەتەوەیە لەم کێشە و قەیران و نەهامەتییەی کە بەسەری هێنراوە ڕزگار بکەین.

دەگەڕێینەوە بۆ ٣ی خەرمانانی ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی کە ئێران لە باکوورەوە لەلایەن لەشکری سوور و لە باشوورەوە لەلایەن ئینگلیس و ئامریکاوە داگیر کرا. لە ڕۆژهەڵات لە ناوچەی موکریان هیچ یەک لەم هێزانە تێدا نیشتەجێ نەبوون و هەندێک لە ڕووناکبیرانی مەهاباد لەم بۆشاییە کەڵکیان وەرگرت و کۆمەڵەی ژ- کاف، بە بیرباوەڕێکی ناسیۆنالیستی بۆ پەرەپێدانی بیری نەتەوەیی لەسەر خواستی کۆمەڵگەی کوردستان وە لەسەر دەستی چینی مامناوەندی شارنشینی دامەزرا.

سێ هۆکاری سەرەکی بوونە هۆی دامەزراندنی کۆمەڵەی ژ. کاف:

١- توێژی مامناوەندی شاری بیچمی گرتبوو کە گەیشتبووە ئەو ئاستە کە باوەڕی بە ماف هەبوو.
٢- کۆمەڵگە بەو ئاستە گەیشتبوو کە دەیهەوێ لە وەزعی مەوجود تێپەڕێ بۆ وەزعی دڵخواز.
٣- هێرشی ناسیۆنالیستیی دراوسێکانی دەوروبەر

نفووزی تەشکیلاتی - هزری کۆمەڵەی ژ- کاف لەنێو خەڵکدا

کۆمەڵەی ژ - کاف ڕێکخراوەیەکی نهێنی بوو کە زۆر خۆی دەپاراست کە خەڵکانێکی زۆر ببێتە ئەندامی. ژ - کاف لە ڕووی تەشکیلاتەیەوە زۆر کاریگەری لەسەر کۆمەڵگەی کوردستان نەبوو بەڵام لە ڕووی فکرییەوە ژ - کاف ڕێچکەیەکی ناسیۆنالیستیە لەنێو کوردا ول دنێو ئەو ڕێچکەیەدا باس لەسەر کوردستانی یەکپارچە کراوە و باس لەسەر سەربەخۆیی دەکا و ئەو ڕوانگە هەتا ئێستاش لەنێو کۆمەڵگای کوردستان هەیە.

دامەزرانی کۆمەڵەی ژ - کاف تا دامەزرانی حیزبی دێموکرات ٣ ساڵی مەودابوو. کۆمەڵەی ژ - کاف ڕێکخراوەیەکی داخراو بوو و هەلومەرجی ئەو کاتەش پێویستیی بە ڕێکخراوەیەکی کراوەتر و بەربڵاوتر هەبوو، هەر بۆیە ڕێبەرایەتیی کۆمەڵەی ژ

بەشی یازدەهەم

- کاف و لە سەرەوەی هەموویان پێشەوا قازی محەممەد هەر لە بنەڕەت و بنەمای کۆمەڵەی ژ - کاف و لە ساڵڕۆژی دامەزراندنی کۆمەڵەی ژ - کاف لە ٢٥ی گەلاوێژی ساڵی ١٣٢٤ حیزبی دێموکراتیان دامەزراند. دامەزراندنی حیزبی دێموکرات بە بەرنامەیەکی ڕوون و ئەمڕۆیی و سەردەمییانە، وەڵامێکی گونجاو و بەجێ بوو بۆ ئەو هەلومەرجە نوێیەی کە پێکهاتبوو.

دوای ١٦٠ ڕۆژ لە دامەزراندنی حیزبی دێموکرات، لە ٢ی ڕێبەندان پێشەوا قازی محەممەد لە مەیدانی چوارچرای شاری مەهاباد لەنێو ئاپۆرای خەڵکەوە کۆماری کوردستانی ڕاگەیاند.

پێشەوا قازی محەممەد بە لەبەرچاوگرتنی هۆکارە مێژوویی و ناوچەیی و سیاسیەکانی سەرنەکەوتنی شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی ڕابردووی نەتەوەی کورد هە لوومەرجی ئەو کاتی ڕۆژهە ڵات و بەتایبەت لە جەنگەی شەڕی جیهانیی دووهەم و داگیرکرانی ئێران لەلایەن یەکیەتیی سۆڤیەت و ئامریکا و ئینگلیسەوە بیرۆکەی دامەزراندنی دەسەڵاتی کوردی گەڵاڵە کرد.

کۆماری کوردستان ١١مانگی خایاند. ڕاستە کە ١١مانگ بۆ مێژووی مرۆڤایەتی ماوەیەکی زۆر کورتە بەڵام گرینگیی حکوومەتێک بە درێژی و کورتی ئەو حکوومەتە بەستراوە نییە. کۆماری کوردستان وەک ڕێنێسانسێک لە ڕۆژهەڵاتی ناڤین سەیر دەکرێ کە لە ماوەی ١١مانگدا هێندێک کاری گرینگی مێژوویی کرد. وکوو پێکهێنانی دەوڵەت نەتەوەی کوردی، ڕەسمیکردنی زمانی کوردی، دانانی هێزی پێشمەرگە، بڵاوکردنەوەی بیروڕای دێموکراتی ڕێگاخۆشکردن بۆ بەشداری ژنان لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی جێبەجێ کرد.

گرینگترین کاریگەریی کۆماری کوردستان لە ڕووی فکریەوە ئەوە بوو جۆرێک تاکی کوردی گەرەنتی کرد بۆ مبارزەکردن و ئەمە وەزعێکی پێکهێنا و لە دوای کۆماری کوردستانی هە تاکوو ئێستا لە هەموو پارچەکانی کوردستان بابەتێک هەیە بە ناوی شۆڕشی کورد کە کوردی کردووەتە بازیگەرێکی گرینگی سیاسیی ناوچەکە.

سەبارەت بە ڕووخانی کۆماری هۆکاری زۆر کاریگەرییان هەبوو کە بە گشتی ئەو سێ هۆکارە ڕۆڵی بنەڕەتییان گێڕاوە؛

١- هۆکاری ناخۆیی و ناتەبایی کورد لەنێو خۆیدا بەتایبەت ململانێ خێڵەکان لەگەڵ یەکتر ببوونە هۆکاری لاوازیی کۆماری کوردستان

٢- فاشیزمی ئێرانی کە هیچ باوڕێکی بە مافی کورد نەبوو

٣- ئیرادەیەکی نێودەوڵەتی لەو قۆناغ دا نەیدەویست دەوڵەتی مەرکەزی لە ئێراندا لاواز و پەرتەوازە بێ.

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

کۆبوونەوەی ئێمە وەک پێشمەرگەی کوردستان ئەوە پەیامە گرینگەی پێیە کە هێزی پێشمەرگەی کوردستان هێشتا میراتگری کۆمار و پارێزەری دەستکەوتەکانی کۆمارە و لە وەرزەی نوێیەی خەبات کە ڕاسانی ناوە، بەڵێنیی بەردەوامی و پەرەگرتنی هێزی پێشمەرگە بە نەتەوەی کورد و شەهیدانی کۆمار و لەسەرەوەی هەموویان پێشەوای کوردان قازی محەممەد دەدەین.

ناوەڕۆکی ئەم بابەتە ڕا و تێبینیی نووسەرە و ماڵپەڕی کوردستان میدیا لێی بەرپرسیار نییە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان میدیا - ڕێکەوتی: ٢٨ی جانێوێری ٢٠٢٠

بەشی یازدەهەم

دووی ڕێبەندان ساڵرۆژی دامەزرانی کۆمارە خنجیلانەکەی کوردستان لە مەهاباد

ئامادەکردن و لێکۆڵینەوە:

ئەمین خەواڵە

لە مێژووی هەموو نەتەوەیەکدا ڕۆژانێکی مێژوویی هەیە کە وەبیر هێنەرەوەی ئازایەتیی و سەمبۆلی خۆڕاگری و شۆڕش و بەرخۆدانی ئەو گەلە دژی داگیرکەر و کۆتایی بە ژێردەسەڵاتی و سەربەخۆیی یەگجارەکی ئەو گەلەیە و لە گەڵ تێپەڕبوونی زەمەن و کاتەکان ئەو ڕۆژانە و بیرەوەرییەکانیان لە مێژوودا وەکوو ئۆستوورەیەک دەمێننەوە و هەرگیز لە یاد دەرناچن.

ڕۆژی ٢ی ڕێبەندان بۆ گەلی کورد و نەتەوەکەمان وەبیرهێنەرەوی مێژوویەکی شکۆدار و قارەمانییەتی پێشەوای نەمر قازی مۆحەممەد و هاورێیانیەتی کە لە وەها ڕۆژێک دا ٧٤ ساڵ پێش ئێستا دامەزراندنی کۆماری کوردستانیان بە فەرمیی لە شاری مەهاباد سەر بە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕاگەیاند و ناوی یەکەم حکوومەتی کوردی و یەکەم دەسەڵاتی کوردییان بۆ هەمیشە بە ناوی پیرۆزی خۆیانەوە گرێ داو و مێژوویەکی پڕ شانازییان بۆ خۆیان و نەتەوەکەیان تۆمار کرد.

هاوکات لە گەڵ کۆتایی هاتنی شەڕی دووهەمی جیهانی و مانەوەی وڵاتە یەکگرتووەکان و لە سەرووی هەموویانەوە یەکیەتیی سۆڤییەت لە وڵاتی ئێران و دەوروبەری، سەرەتاکانی پاییزی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی پێشەوای نەمر بە پشتیوانی یەکیەتیی سۆڤییەت و کۆماری ئازەربایجان کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردی لە مەهاباد دامەزراند و تەنیا ٥ مانگ دوای دامەزرانی کۆمەڵەی ژێکاف لە ڕێکەوتی ٢ی ڕیبەندانی هەمان ساڵ پێشەوا قازی مۆحەممەد هاورێ لە گەڵ حەمەحسەین خانی سەدری

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

قازی و ئەبۆلقاسم سەیفی قازی ئامۆزاکانی بە فەرمیی دامەزرانی کۆماری کۆردستانیان لە شاری مەهاباد ڕاگەیاند و لە ماوەیەکی کورتدا هەموو شار و شارۆچکەکانی کوردستانیان هێنا ژێر فەرمانی حکوومەتە خنجیلانەکەی کوردستان و ئاڵای کوردستان لە هەموو شارەکانی کوردستانی ڕۆژهەڵات شەکاوە و بەرز کراوە. نەمر قازی مۆحەممەد هەر لەو ماوە کورتەدا زۆر خزمەتی بەرچاوی بە فەرهەنگ و کولتوور، گەشەی ئابووری ناوچەکە، پێوەندییە نێودەوڵەتییەکانی کوردستان لە گەڵ وڵاتانی دراوسێ، زانست و تەکنۆلۆجیا و زۆر بۆاری ئەدەبی و هۆنەری بە نەتەوەکەی کرد و ناوی کورد و خاکی کوردستانی بۆ هەمیشە لە مێژووی دونیادا تۆمار کرد.

پێشەوای نەمر قازی مۆحەممەد بە بانگهێشت کردنی مەلا مستەفای بارزانی و هاوڕییانی و بنەماڵەکانی نەتەوەی بارزانی بۆ مەهاباد و بەخشینی پلەی ژەنەراڵی کوردستان بۆ نەمر مەلا مستەفای بارزانی سنوورەکانی کوردستانی لە ڕۆژهەڵاتەوە بۆ هەموو پارچەکانی دیکەی کوردستان گواستەوە و بە دروشمی برایەتی گەلان دۆستی خۆی بۆ نەتەوەکانی دیکەی ئەو کاتی بندەستی ئێران سەلماند و هەموو لایەنەکانی وەکوو دۆستی نزیکی خۆی لە دەوری یەک کۆکردەوە. بە داخەوە لە گەڵ کشانەوەی هێزەکانی یەکیەتیی سۆڤییەت و ڕووخانی کۆماری ئازەربایجان بە ڕێبەرایەتیی پیشەوەری و هاتنی هێزەکانی سۆپای ئێران بۆ مەهاباد و پشت تێکردنی هەموو دراوسێکانی کۆماری کوردستان تەمەنی کۆمارە خنجیلانەکەی کوردستان دوای ۱۱ مانگ کۆتایی پێهات و قازی مۆحەممەد و ئامۆزاکانی لە مەیانی چوارچرای شاری مەهاباد لە دار دران و شەهید کران و دەسەڵاتی کۆماری کوردستان جارێکی دیکە گەڕایەوە دەست هێزەکانی سۆپای شای ئێران و دەسەڵاتدارە دیکتاتۆرەکانی بەڵام ناوی کورد و کۆماری کوردستان بۆ هەمیشە لە مێژووی پرشەنگداری کوردستان تۆمار کرا و یاد و ناوی کۆمار تا ئێستاش هەروا بە گەورەیی ماوەتەوە و وەکوو چرایەکی گەش ئەدرەوشێتەوە.

لە مێژووی نەتەوەی کورد دا هەموو کات خەیانەت و ناکۆکی بنەماڵەی گەورەی کورد تۆمار کراوە، مخابن لە گەڵ دامەزرانی کۆماری کوردستان بە ڕێبەرایەتیی قازی مۆحەممەد لە شاری مەهاباد و ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان بە فەرمیی زۆر لە سەرۆک عێلەکانی دێهبۆکری، مەنگوڕ، شکاک و موکری لە شارەکانی بۆکان و دەوروبەری دژایەتیی کۆماری کوردستان و نەمر قازی مۆحەممەدیان کرد و ژێر دەسەلاتی ئاڵای کوردستانییان قەبووڵ نەکرد، بەڵام هاوکات زۆر عەشیرەت و خێڵی دیکە وەکوو عەشیرەتی فەیزۆڵابەیگی لە دەوروبەری شاری سەقز پشتیوانی چاکییان لە کۆمار کرد و بۆ خزمەت بە مانەوەی یاد و ناوی کۆماری کوردستان و پەرەئەستاندنی کۆمار لە هەموو هەوڵێک درێغییان نەکرد و لە مێژووی پرشەنگداری کۆماری کوردستان بە ڕاستی ئازایانە درەوشانەوە و بە بەخشینی ۱۱ شەهید تەنیا لە ناو بنەماڵەی خۆیاندا ناوێکی بەرزیان بۆ خێڵ و عەشیرەتەکەیان تۆمار کرد و تا دوایین ساتەکانی تەمەنی کورتی کۆمار پشتیوانی پەیڕەو و فەرمانە نێوخۆییەکانی کۆماری کوردستان و حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران بوون.

بەشی یازدەهەم

بە ڕووخانی کۆماری کوردستان و شەهید کرانی قازی مۆحەممەد و هاوڕێیانی تەمەنی کۆمار کۆتایی پێ نەهات و چراکانی دامەزرانی حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران نەکوژانەوە و دواتر بە ڕێبەرایەتیی ڕێبەری بلیمەت و زانای کورد شەهید دوکتۆر عەبدولرەحمان قاسملوو کە لە کاتی دامەزرانی کۆماری کوردستان وەکوو بەرپرسی ڕێکخراوی یەکیەتیی لاوان ئیش و چالاکییەکانی خۆی دەست پێکردبوو، حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران بووژایەوە و زیندوو کرایەوە و ناوبراو وەکوو سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران هێزەکانی پێشمەرگەی ئەو حیزبەی تەیار و لە دەوری یەک کۆکردەوە و جارێکی دیکە گیانێکی نوێی بەخشی بە یاد و ناوی کۆماری کوردستان و وەکوو شاگردێکی بە ئەمەگی پێشەوای نەمر ڕێگا و یادی کۆماری بەردەوام کرد و تا دوایین ساتەکانی تەمەنی وەفادار مایەوە بە ڕێبازی کۆماری و ڕێبەر و پێشەوای و تا دوایین دڵۆپەکانی خوێنی و بەخشینی گیانی لە خۆڕاگری و خەبات هەدای نەدا و بۆ خزمەت بە نەتەوەکەی زۆر ئازایانە ڕاوەستا تا لە ئاکامدا لە ڕێکەوتی ٢٢ی پووشپەڕێ ساڵی ١٣٦٨ی هەتاوی لە سەر مێزی وتووێژ لە گەڵ دیپلۆماتە تێرۆریستەکانی ڕژیمی جەنایەتکاری کۆماری ئیسلامی لە ڤییەن پێتەختی وڵاتی ئۆتریش گیانی خۆی بە گەل و نەتەوەکەی بەخشی و شەهید کرا.

ساڵێک دوای تێرۆری دوکتۆر قاسملوو مێژوو دووپات کرایەوە و جێگری دوکتۆر قاسملوو و سکرتێری گشتی ئەو کاتی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران دوکتۆر سادق شەرەفکەندی لە ڕێستورانتی میکۆنۆس لە وڵاتی ئاڵمان شەهید کرا و جارێکی دیکەش کۆماری ئیسلامی ئێران مێژووی تێرۆری بۆ خۆی و سیستەمە تێرۆریستەکەی دووپات کردەوە.

کوردستانی ڕۆژهەڵات تا ئێستاش هەموو ساڵێک ڕۆژی ٢ی ڕێبەندان وەکوو ڕۆژێکی نەتەوەیی بەرز و بەڕێز ڕادەگرن و یادی ئەو ڕۆژە مەزنە بە ئاهەنگ گێڕان و هەڵپەڕکێ و مووسیقا و وتنەوەی وانەکانی کۆماری کوردستان زیندوو دەکەنەوە و ناو و یادی کۆماری کوردستانییان لە چوارچێوەی کوردستان و وڵاتانی دەوروبەری گواستووەتەوە بۆ وڵاتە ڕۆژئاواییەکان و ئامریکای لاتین و ئێستا هەموو مرۆڤێکی ئازادیخواز و دێمۆکرات ڕۆژی ٢ی ڕێبەندان و ناوی کۆماری کوردستانی بیستووە و بە ڕێزەوە ناوی ئەو کۆمارە دەهێنێت.

سەرچاوە: ماڵپەڕی ڕۆژی کورد - ڕێکەوتی: ٤ی فێبریوێری ٢٠٢٠

سەرچاوە Serchawe

کۆماری کوردستان و دەرەنجامەکانی

حوسێن بەخشی

کۆماری کوردستان سەرەڕای تەمەنی کورتی، دەستکەوتە مێژووییەکانی، هەروەها تێکچوون و ئاکامەکانی، یەکێک لە دیاردە هەرە دەگمەن و گرینگەکانی جووڵانەوەی ڕزگاریخوازانەی نەتەوەکەمانە.

دووی ڕێبەندانی ئەمساڵ ٧٤ ساڵ، بە سەر دامەزرانی یەکەم دەوڵەتی مۆدێرنی کورد واتە، کۆماری کوردستان، تێپەڕ دەبێ. بۆ یەکەم جار لە مێژووی پڕ لە هەوراز و نشێوی جووڵانەوەی کورد لە پێناو ڕزگاری و بە دەستەوەگرتنی چارەنووسی خۆیدا، سیستمێکی نوێی حوکمڕانی لە چوارچێوەی جوغرافیایەکی بەرتەسکدا دادەمەزرێ.

ئەو پاشخانە فکری و کۆمەڵایەتییانەی کە کۆماری لێ بەرهەم هات دەکرێ لە دوو ڕەهەندەوە تاوتوێ بکرێن. یەکەم هەلومەرجی نێوخۆ واتە سەرهەڵدانی شوناسخوازانە، ئیرادە و ویستی نەتەوەیەکی وەزاڵە هاتوو لە چنگ داگیرکاری و کۆیلەتی لە پێناو گەڕاندنەوەی سەروەریی نەتەوەیی. دووهەم، ئەو دەرفەتەی کە لە ئەنجامی ڕووداوە دەرەکییەکاندا بۆ دەربڕین و بە کردەیی کردنی ویست و داخوازییەکانی کۆمەڵانی خەڵک هاتە ئاراوە.

دوای شەڕی یەکەمی جیهانی و تێکڕمانی ئیمپراتووریی عوسمانی، کورد یەک لەو دەگمەن نەتەوانە بوو کە نەک هەر نەیانهێشت ببێتە خاوەن دەوڵەت، بەڵکوو کردیان بە چوار بەش. دروستبوونی دەوڵەت - نەتەوەی فارس و تورک و عەرەب، لە سەر بەشێک لە خاکی کوردان، لەژێر ناوی یەک خاک، یەک نەتەوە، یەک ئاڵا و یەک زمان، بە یارمەتی و ئامۆژگاریی ئورووپاییەکان، بە تایبەت ئینگلیس و فەڕانسە، ڕێگای بۆ ژینۆسایدی فەرهەنگی و جەستەیی کورد زیاتر لە پێشوو خۆش

کرد. بەم شێوە گەورەترین نەتەوەی بێدەوڵەت (پتر لە ٤٠ میلیۆن کەس) تووشی چارەنووسێکی کارەساتبار هات، کرا بە کۆلۆنیی دەوڵەتانی ناوچە و بوو بە سووتەمەنیی بەرژەوەندییەکانیان.

ڕەزاشا بە لاساکردنەوە لە ئاتاتورک لە ماوەی ٢٠ ساڵ دەسەڵاتداریدا، بە گرتنەبەری سیاسەتی قەڵاچۆکردن و تواندنەوەی کورد و نەتەوەکانی تر لە فەرهەنگی بەناو فارس/ئێرانیدا، بۆ یەکدەستکردنی وڵات لە لایەک، و لە لایەکی تر، پێوەندییە دیپلۆماسی و ئابووری و سیخوڕییەکانی، لەگەڵ ئاڵمانی نازی کە بوو بە هۆی گوشاری هاوپەیمانان بۆ دوورخستنەوەی ئێران لە ئاڵمان و پێویستییان بۆ بەکار هێنانی ئێران وەک پردی پێوەندیی نێوان ئینگلیس و ئەمریکا و سۆڤیەت، بە مەبەستی گەیاندنی یارمەتی بە یەکیەتیی سۆڤیەت، دەوڵەتی ناوەندتەوەری ئێرانی و دیکتاتۆریی ڕەزاشای تووشی ئاڵۆزی و قەیرانێکی گەورە کردبوو.

هاتنی هێزی هاوپەیمانان لە مانگی خەرمانانی ساڵی ١٩٤١ی زایینی (١٣٢٠ی هەتاوی) و جێگیربوونی هێزەکانی یەکیەتیی سۆڤیەت لە باکووری ئێران و ئینگلیس و ئەمریکییەکان لە ڕۆژاوا و خوارووی ڕۆژاوا بوو بە هۆی شڵەژان و تێکچوونی باری تەناهی و دەرچوونی دەسەڵات لە دەستی ڕێژیمی پاشایەتی. ڕەزا شا دوور خرایەوە و ناچاریان کرد وڵات بەجێ بێڵێ.

لە مانگی سێپتامبری ١٩٤١دا فڕۆکەکانی ئەرتەشی سوور، سنووری ئێران دەبەزێنن و بە بڵاوکردنەوەی ئاگاداری بە هەر دوو زمانی کوردی و ئازەری، دەبنە هۆی پێکهێنانی پەشێوی و ئاڵۆزی دەنێو ئەرتەشدا و دامودەزگای حکوومەتی پەهلەوی لەو ناوچەیە لەبەریەک هەڵدەوەشێ.

لەو هەلومەرجەدا خەباتکاران و تێکۆشەرانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، بەو پاشخانە هزری و فکرییانەی کە لە جووڵانەوکانی پێشتری کوردستان هەیانبوو و هەروەها لە پێوەندی لەگەڵ خەباتکارانی بەشەکانی تر، بە تایبەت باشووری کوردستان، بە کەلکوەرگرتن لە دەرفەتی پێکهاتوو خەریکی خۆ ڕێکخستن و پێکهێنانی دامەزراوەی سیاسیی خاوەن بەرنامە و ستراتێژی بە مەبەستی دابینکردنی ئامانج و خولیاکانی لەمێژینەی نەتەوەکەمان دەبن.

کاربەدەستانی سۆڤیەت لە نزیکەوە لەگەڵ مەسەلەی کورد ڕووبەڕوو دەبن. لە سەرەتاوە بە هۆی لە ئارادانەبوونی ڕێکخراوێکی سیاسی کە نوێنەرایەتیی کێشەی کورد بکا، سۆڤیەتییەکان لە ڕێگای ڕاسپاردەکانیانەوە، لە مانگی بەفرانباری ١٣٢٠ی هەتاویدا (١٩٤١) بە هۆی ئاڵۆزییەکانی نێوان کورد و ئازەرییەکانی ناوچەی ورمێ و هێندێک شوێنی تر، ٣٠ کەس لە کەسانی ناسراوی ناوچەکانی ژێر کۆنترۆڵی ئەرتەشی سۆڤیەت بۆ باکۆ بانگهێشت دەکەن، کە بریتی دەبن لە سەرۆک

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

عەشیرە، شێخ و ئاغا و نوێنەری چین و توێژە نێونجییەکان، کە قازی محەممەد یەکێک لەوان دەبێ و، بەبێ ئەوەی باسی هیچ چەشنە بابەتێکی سیاسی بکەن، داوایان لێدەکەن ئارامیی ناوچەکە بپارێزن. دیارە ئینگلیسییەکانیش هەمان سیاسەتیان هەبووە. وەزیری کاروباری دەرەوەی سۆڤیەت مۆلۆتۆڤ، بە سەفیری بریتانیا ڕادەگەیەنێ کە لەو سەفەرەدا "هیچ چەشنە باسێکی سیاسی نەکراوە".

کۆمەڵەی ژ.ک:

هاتنی هاوپەیمانان بوو بە هۆی لاوازی و کەمبوونەوەی تواناکانی دەوڵەتی ناوەندی، بە تایبەت لە ناوچەی موکریان و دەوروبەری، چەکێکی زۆر کەوتە دەست خەڵکەوە. بۆشایی سیاسی و نەبوونی ڕێکخراوەیەک کە هەم وەڵامدەری خواستەکانی خەڵک بێ و هەم کۆنترۆڵی بەسەر بارودۆخەکەدا بێ، بەتەواوی هەست پێدەکرا. بە پێی هێندێک سەرچاوە، کۆمەڵەی ژ.ک لەو کاتەدا چالاکیی ئاشکرای نەبووە.

هەرچەند لە ساڵەکانی ١٩٣٦ - ١٩٣٧ ڕێکخراوەیەک بە ناوی "کۆمەڵەی ئازادیخوازیی کوردستان" لە لایەن عەزیز زەندی، حوسێن فرووهەر و چەند کەسی تر لە مەهاباد دامەزرابوو، جگە لە بەیاننامەیەک کە بە بۆنەی هاتنی هێزەکانی هاوپەیمانان بۆ ئێران لەو کاتەدا بڵاویان کردۆتەوە، هیچ بەڵگەیەک لە کار و چالاکییەکانی دیار نییە. لە ساڵی ١٩٤١ بە هۆی ناکۆکی و جیاوازیی بۆچوون هەڵدەوەشێ و لە بری ئەو لە ٢٥ی گەلاوێژی ١٩٤٢ کۆمەڵەی ژ.ک (کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان) دادەمەزرێ.

ئەو ڕووداوە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەک یەکەم ئەزموونی کاری مۆدێرنی سیاسی و ڕێکخراوەیی بە شێوەیەکی سەردەمیانە کارتێکەریی بەرچاوی لە ڕەوتی ڕووداوەکانی داهاتوودا دەبێ. لەسەر دامەزرێنەرانی ژ.ک بیروڕای جیاواز هەیە. سەرجەم ١١ تا ١٣ کەس ناویان هاتووە کە لەوانە حوسێن فرووهەر و ڕەحمان زەبیحی ڕۆڵی سەرەکییان گێڕاوە. حوسێن فرووهەر (حوسێن زێڕینگەران) سەرۆکی کۆمەڵە بووە.

بۆ یەکەم جار لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان گۆڤاری "نیشتمان" وەک "بڵاوکەرەوەی بیری کۆمەڵەی ژ.ک" لە پووشپەڕی ١٣٢٢ی هەتاوی (١٩٤٣) بڵاو بۆوە.

کۆمەڵەی ژ.ک لە یەکەم ژمارەی "نیشتمان"دا بەم جۆرە پێناسەی بۆ کراوە کە: "کۆمەڵەی ژ.ک بە پێچەوانەی هەموو بەرهەڵست و قورت و چەڵەمەیەکی وەکوو دوژمنایەتیی خۆبەخۆ، دووبەرەکی و خۆخۆری، پووڵپەرستی و بێگانەدۆستی کە

بەشی یازدەهەم

لە ڕێگای پێشکەوتنی کورددا هەیە، بە هەموو هێز و توانای خۆی تێدەکۆشێ تا زنجیر و کەڵەمەی دیلی و ژێردەستی لە ئەستۆی نەتەوەی کورد دامالێ و لەم کوردستانە لەتوکوتەی ئێستادا، کوردستانێکی گەورە و ڕێکوپێک بێنێتە بەرهەم، کە هەموو کوردێک بە سەربەستی تیا بژی."

ئەگەر بەکورتی سەرنج بدەینە ئەو چەند ڕستەیە، چۆنیەتیی بیرکردنەوە و ئامانجی ژ.ک مان بەڕوونی بۆ دەردەکەوێ. باسی ناکۆکییە نێوخۆییەکان دەکا، باسی پارچە، پارچەبوونی کوردستان و کوردستانی گەورە دەکا و هەروەها چەمکی نەتەوە بەکار دێنێ.

واتەڕزگاریی کورد و کوردستان لەژێر داگیرکاری و دامەزراندنی دەوڵەتی نەتەوەیی. هەیئەتی ناوەندیی ژ.ک لە ڕاپۆرتێکدا بۆ مۆلۆتۆڤ، دەنووسێ: "ئامانجی حیزبی ئێمە تێکخستنەوەی هەموو پارچەکانی کوردستان و ئازادکردنی نەتەوەی کوردی ژێردەست و خزمەتکردن بە هەوڵدان و گەشەکردنی کۆمەڵی مرۆڤایەتی و شارستانیەتی گەلانی جیهانە."

کۆمەڵەی ژ.ک. توانی لە ماوەیەکی کورتدا متمانەی کۆمەلانی خەڵک بۆ لای بەرنامەکانی ڕاکێشێ و تەنانەت لە ناوچەکانی سەقز، سنە و کرماشان و لوڕستان و... سەرەڕای بوونی هێزەکانی ئینگلیس و دامودەزگا حوکمییەکانی دەوڵەتی ناوەندی، جموجۆڵ و لایەنگری هەبووە.

لازارییێڤ لێکۆڵەری بە ناوبانگی ڕووس لە "کوردستان و پرسی کورد لە نێوان ساڵەکانی ١٩٢٣ - ١٩٤٥دا کە لە لایەن بەڕێز مەنسوور سیدقی وەرگێڕدراوەتە سەر کوردی، لە بڕگەیەکدا ئاوا باسی کۆمەڵەی ژ.ک دەکا:

"کۆمەڵە پێوەندییەکی پتەوی لەگەڵ ڕێکخراوە نەتەوەیی و نێشتمانپەروەرە کوردییەکانی وڵاتانی دیکەش پێکهێنابوو. بە تایبەت لە مانگی مارسی ١٩٤٤ لە شاری کەرکووک، نوێنەرانی "کۆمەڵە" ڕێککەوتنیان لەگەڵ حیزبی "هیوا" واژۆ کرد و لە هاوینی هەمان ساڵدا نوێنەرانی حیزبی هیوا سەردانی مەهابادیان کرد. هێندەی پێناچێ چالاکانی گەلێک لە ڕێکخراوە کوردییەکانی دیکەی عێراق، سووریە و تورکیە بۆ تاوتوێکردنی خودموختاریی کورد خۆیان دەگەیێننە مەهاباد. لە مانگی ئووتی ١٩٤٤دا لە کوێستانی "دالانپەڕ" لە سێکوچکەی سنووری نێوان ئێران، عێراق و تورکیە، نوێنەرانی کوردەکانی ئێران، قاسم قادری، شێخ عوبەیدوڵلای زینۆ لە تورکیە و قازی مەلا وەهاب لە عێراق، کۆبوونەوە و ڕێکەوتننامەیەکیان بە ناوی "پەیمانی سێ سنوور" واژۆ کرد و لایەنەکان بەڵێنیان دا بۆ خەبات لە پێناو "کوردستانی مەزن" هەر چەشنە یارمەتییەکی چەکوچۆڵ و مرۆڤی بە یەکتر بکەن. بیرۆکەی دامەزراندنی کوردستانی مەزن بۆ یەکەم جار لە لایەن بەدرخانییەکان لە

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

شاری 'بەیرووت" واتە لە یەکەم ناوەندی "پانکوردیزم" سەری هەڵداوە. بەم شێوەیە کۆمەڵە بوو بە ڕێکخراوەیەکی ناسیۆنالیستی لە ئاست گشت کوردێکدا."

سیاسەتی ژ.ک لە ئاستی نێودەوڵەتیشدا، سیاسەتێکی ژیرانە و سەربەخۆیانە و بە ئاراستەی بەرژەوەندیی نەتەوەییدا داڕێژرابوو. مامۆستا مەلا قادر مودەڕڕسی لەم بارەوە دەڵێ: "لە هەلومەرجی ئەو دەمدا ڕووس و ئینگلیس وەک دوو بەرداش وابوون و کوردیش وەک گەنم لە نێوانیاندا. جا بۆیە ئێمە ئەگەر تاریفێکمان لە یەکیان دەکرد، لە ژمارەی داهاتوودا قەرەبوومان دەکردەوە و باسی ئەوی دیکەمان دەکرد، بۆ ئەوەی کە ئەو دوو دەوڵەتە گەورە هیچیان وا نەزانن کە ئێمە سەربە یەکێک لەوانین و دوژمنی ئەوی تریانین."

ئەوەش، نیشاندەری هێزی سیاسی و مەنتقی دیپلۆماسیی ئەو سەردەمی بووە، بە واتایەکی تر پارسەنگی سیاسەتی دەرەوەیان بە شێوەیەکی ژیرانە ڕاگرتووە.

ئەو نموونانە دەیسەلمێنێ کە ژ.ک بە هێنانە ئارای گوتاری نەتەوەخوازانە بە شێوەی سەردەمیانە، ڕێڕەوی خەباتی ڕزگاریخوازانەی کوردی خستە سەر هێڵی ڕاستەقینە و شوناسخوازانە.

ئەندامەتیی قازی محەممەد لە کۆمەڵەی ژ.کدا:

قازی محەممەد وەک سیمایەکی دیار و خۆشناو و هەروەها لێهاتوو ببووە جێی متمانەی خەڵک بوو و هەر لەو سۆنگەیەشەوە سەرنجی ڕووسەکانیشی بۆ لای خۆی ڕاکێشابوو. لە ئۆکتۆبری ١٩٤٤ی زایینی (١٣٢٣) لە لایەن کۆمەڵەوە داوای ئەندامەتیی لێدەکرێ و پاش ماوەیەکی کورت بە سەرۆکی کۆمەڵە دیاری دەکرێ.

باقرۆڤ سەرۆککۆماری ئازەربایجانی سۆڤیەت لە کۆبوونەوەیەکدا، لە سەرەتای مانگی ڕەزبەری ١٣٢٤ داوا لە نوێنەرانی کورد بە سەرۆکایەتیی قازی محەممەد دەکا، هەتا کوردەکان کێشەی خۆیان لە چوارچێوەی ئازەربایجانی ئێران و لەگەڵ فرقەی دێموکرات چارەسەر بکەن. قازی محەممەد پێداگری لەسەر ئەوە دەکا کە "نەتەوەی کوردیش وەک نەتەوەی ئازەری بۆ بەدەستهێنانی مافی سروشتیی خۆی هەوڵ دەدا." لەو کۆبوونەوەدا وێڕای بەڵێنی یارمەتیدان و پشتیوانی لە کوردان، داوای گۆڕینی ناوی کۆمەڵەی ژێکاف بە حیزبی دێموکراتی کوردستان دێتە گۆڕێ.

ڕۆژی ٢٥ی ئۆکتۆبری ١٩٤٥حیزبی دێموکراتی کوردستان، یەکەم کۆنگرەی خۆی بە بەشداریی نوێنەرانی ناوچە ئازادکراوەکان، دەگرێ و لەودا مەرامنامەیەکی ٢٢ خاڵی پەسەند دەکرێ و بە ناوی مەرامنامەی حیزبی دێموکرات بڵاو دەکرێتەوە.

سەرچاوە Serchawe

دەرەنجامی ئەو بڕیارانە کۆمەڵێک ڕەهەندی ناتەبای لێدەکەوێتەوە. بۆ نموونە لە لایەک داوای خودموختاری و چارەسەری لە ناوەند دەکا و لە لایەکی تر خۆی وەک حکوومەتێکی میللی پێناسە دەکا و سیاسەتی دەرەکی و پێوەندیی دیپلۆماسی لەگەڵ دەوڵەتان بە ئەرکی خۆی دەزانێ.

ئەو پەسەندکراوە لە لایەک ڕەنگدانەوەی باری کۆمەڵایەتی و هەلومەرجی داسەپاو و ناڕوونیی سیاسی و گوشاری نێوخۆ و دەرەکی و لە لایەکی تر تابلۆی ویست و داخوازییە بنەڕەتییەکانی نەتەوەیەکی بێدەوڵەتە کە بە شوێن دابینکردنی سەروەریی سیاسیدایە.

لە نوامبری ١٩٤٥ چاپخانەی کوردستان لە مەهاباد دەستی بە کار کرد. "ڤۆڤاری کوردستان" "بڵاوکراوەی بیری حیزبی دێموکراتی کوردستان" لە لاپەڕەی ١١ی ژمارە یەکی خۆیدا کە ڕۆژی ٦ی دێسامبری ١٩٤٥(سەرماوەزی ١٣٢٤) دەرچووە لەژێر ناونیشانی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا نووسیویەتی: "لە دوای ئەوە لە هەوەڵی مانگی خەزەڵوەر (آبان)ـی ١٣٢٤ حیزبی دێموکراتی کوردستان لە مەهاباد دانرا و بەیاننامەی خۆی بڵاو کردەوە، لە ڕۆژی ٢ - ٨ - ١٣٢٤ هەوەڵ کۆنگرەی خۆی کە تێکەڵ بوو لە سەران و نوێنەرانی کوردان بە تەرتیبی ژێرۆ[...]

٢٥ی دێسامبری ١٩٤٥ ئینگلیس و ئەمریکا و یەکیەتیی سۆڤیەت، کۆمیسیۆنی سێ لایەنە لەسەر ئێران پێک دێنن. لە یەکێک لە خاڵەکاندا، جەخت لەسەر پاراستنی تەواویەتی خاکی ئێران و ڕێزلێنان لە دەسەڵاتدارییەتی و سەربەخۆیی سیاسیی ئێران دەکرێتەوە.

ڕۆژی دووی ڕێبەندانی ١٣٢٤ (٢٢ی ژانویەی ١٩٤٦) بە بەشداریی زیاتر لە ٢٠ هەزار کەس لە مەیدانی چوارچرای شاری مەهاباد و لەژێر ئاڵای سێ ڕەنگی کوردستان قازی محەممەد وەک یەکەم سەرۆککۆماری کوردستان، لە وتارێکی مێژووییدا، دامەزراندنی یەکەم کۆماری دێموکراتیکی کوردستان ڕادەگەیەنێ و لە کاتی سوێندخواردندا بەڵێنی دا بە "خوێن و گیان و ماڵ لە ڕێی سەربەخۆیی و بەرزکردنەوەی ئاڵای کوردستاندا تێبکۆشێ." هەرواش بوو. بەم چەشنە بۆ یەکەم جار لە مێژووی خەباتی نەپساوە و خوێناویی نەتەوەکەمان بۆ ئازادی و سەربەخۆیی، دەوڵەتێکی نەتەوەیی لەدایک دەبێ.

لە ماوەیەکی کورتی ٣٣٠ ڕۆژەدا، واتە ١١ مانگ، کۆمەڵێک هەوڵی بەنرخ لە بوارە جیاوازەکاندا، وەک بڕیاردان لە سەر ئاڵا و سروودی نیشتمانیی "ئەی ڕەقیب"، دامەزراندنی سپای میللی، پەرە دان بە پەروەردە و بارهێنان، چاپەمەنی و بڵاوکراوەکان، بازرگانی و بووژاندنەوەی ئابووری، گرینگیدان بە بەشداریی ژنان لە کاروباری فەرهەنگی و کۆمەڵایەتیدا،

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

پێوەنـدی و دۆسـتایەتی و بازرگـانی لەگەڵ کۆمـاری ئازەربایجـان و یەکیەتیـی سـۆڤیەت، پێکهێنـانی بەرە لەگەڵ فـرقەی دێموکراتی ئازەربایجان، حیزبی توودەی ئێران، حیزبی ئێران و حیزبی جەنگەڵ؛ لە ماوەیەکی کورتدا درا.
لە بانەمەڕی ١٣٢٥دا کە سۆڤیەت هێزی خۆی لە ئێران دەکشێنێتەوە، قازی محەممەد لە کۆبـوونەوەیەکی جەماوەریـدا، دەڵـێ: "لە کاتێکدا ئـۆردووی سوور لە نێوماندا بـوو، دوژمنـانی ئـێمە هەمیشـە وایـان بـڵاو دەکـردەوە کە داوا و ئیـدعای کـوردان، هەمووی بە هۆی سیاسەتێکی خاریجییە،کە مەقسوودیان ئۆردووی سوور بوو. بەڵام ئەمڕۆ بە ئاشکرا لە هەمووکەس مەعلووم بووە کە کورد ئازادیی دەوێ و دەست لەو مەرامە هەڵناگرێ و [...] بۆ وەچەنگ هێنانی ئازادی، ئیعتمادی هەر بە خۆیە."

هەروەهـا ڕۆژی ٢٠ - ٢ - ١٣٢٥ لە وتـارێکی تـردا وتـوویەتی: "دوژمنـانی کـورد وایـان شـۆرەت دەدا کە دەوڵەتـی کوردسـتان ئەساسێکی نییە و بە ڕۆینی هێزی سوور تێکدەچێ".

لە ماوەی ئەو ١١ مانگەدا، بەڕێوەبەرانی کۆمـار وێـڕای کەلکوەرگرتن لە دەرفەتـی پێشـهاتوو بـۆ پەرە پێـدانی دێموکراسـی و ئـازادی و گەشـەکردنی ژیـانی فەرهەنگـی و ئـابووریی دانیشـتووان، هەوڵێکـی زۆریـان دا بـۆوەی بەڵکـوو قەنـاعەت بە کاربەدەستانی تاران بێنن هەتا دان بە مافەکانی کورد واتە خودموختاری لە چوارچێـوەی ئێرانـدا بنێن، بەڵام بێسـوود بـوو. کاربەدەستانی تـاران بە تـایبەت سەرۆکوەزیران "قوام‌السلطنه" کە لە نزیکەوە لە گەڵ قـازی محەممەد دانیشـتن و وتووێژیـان بووە، توانی بە دانی وادە و بەڵێنـی درۆ بە قـازی محەممەد و هەروەهـا ڕێککەوتنـی ئاشکرا و نهێنـی لەگەڵ هاوپەیمانـان، سیاسـەتی تێکـدەرانەی خـۆی بەرەو پـێش بەرێ و لە ئەنجامـدا هێزەکـانی ئەرتەشـی دەوڵەتـی ناوەنـدی دوای تێکشـکاندنی کۆماری ئازەربایجان لە ٢١ی سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتـاوی، لە ڕۆژی ٢٦ی مانگی سەرماوەزی ١٣٢٥دا، بـۆ جـارێکی دیکە شـاری مەهابادیـان داگیـر کـردەوە، بە گەیشـتنی هێزەکـانی ئەرتەش و خۆبەدەسـتەوەدانی قـازی محەمـمەد و سـەرکردەکانی تـر، حکوومەتی کوردستان هەرەسی هێنا.

لە مەڕ هۆکارە دەرەکی و نێوخۆییەکـانی هەرەسهێنانی کۆمـاری کوردسـتان لێکدانەوە و بۆچـوونی جیـاواز هەیـە و هەر کەسـە بەڕوانگە و بۆچوونی خۆی هەڵی سەنگاندوە. هەر چۆنێک بێ، کۆماری کوردستان ئاکامی ئیرادە و ویسـتی نەتەوەیەکـی خـاک داگیرکـراو و بە کۆلـۆنیکراو بـوو کە بە کەلکـوەرگرتن لە بـارودۆخی پێکهـاتوو، دەرفەتێکـی گونجـاوی بـۆ ڕاگەیانـدنی سـەربەخۆیی کوردسـتان لەو پـارچەی نیشـتماندا، ڕەخسـاند. بـۆیە دووی ڕێبەنـدان و کۆمـاری کوردسـتان وەک سـەرمایەیەکی سیاسی و هزری لە ناخی بیـر و زەینـی تـاکی کورددا ڕیشـەی داکوتـاوە و بـۆتە بەردی بنـاغەی جووڵانەوەی ڕزگـاریخوازانەی نەتەوەکەمان. بەڵگەنامەکان و سیستمی حوکومڕانی و دامەزراوە حوکمییەکان بە هەمـوو پێوەرەکـان، دەیسـەلمێنن کە کۆمـاری کوردستان، دەوڵەتێکی مۆدێڕنی سەربەخۆ بوو.

بەشی یازدەهەم

پرۆسەی دامەزراندنی کۆمار و ئەو هەوڵ و تەقەلایانەی کە بە ڕێڕەوی جیاوازدا، بۆ قەناعەت پێهێنان بە دەسەڵاتی ناوەند وتەنانەت هاوپەیمانەکانیشیان، لەسەر چەسپاندنی ماف و ئازادییەکانی کورد و سەرەنجام شکست و ناکامییەکی کە لێیکەوتەوە و هەروەها ئەزموونی کاری سیاسی و مەدەنیی ٧٤ ساڵ پاش کۆمار، بۆ تاکی کورد، هەڵگری پەیامێکی وشیارکەرەوە و شوناسخوازانەیە.

لەو سۆنگەیەوە گرینگە بزانین بە چ شێوەیەک و لە چ گۆشەنیگایەکەوە دەڕوانینە، دروشمەکان، خواست وئامانجەکانی سەردەمی کۆمار. ڕوانگەیەک یان ڕەوتێکی سیاسی وەک حیزبی دێموکرات، کە شانازیی دامەزراندنی کۆماری هەیە، بە پشتبەستن بە دەرکەوتەی لایەنێکی بەڵگەنامەکانی کۆمار، باس لە چارەسەری و ئیمکانی وەدیهاتنی دروشمی تا دوێنێ خودموختاری و ئەمڕۆ فیدراڵی لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکدا، دەکا. تا ئێستاش ستراتێژیی زۆربەی حیزب و ڕێکخراوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەر ئەو بنەمایە دانراوە.

ئەوە بەو مانایە نییە کە هەڵگرانی ئەو شێوە چارەسەرییە، باوەڕیان بە سەروەریی سیاسی و دەوڵەتی سەربەخۆی کورد نییە. دەیان ساڵ خەبات و خۆڕاگری لە بەرامبەر سیستمی داپڵۆسێنەری پاشایی و ویلاییدا و دانی هەزاران قوربانی لە پێناو ڕزگاریی نیشتماندا، نیشانەی وەفادارییە بە ڕێبازی کۆمار.

ئەوان پێیان وایە چون لە لایەک مەسەلەی کورد لە ڕوانگەی یاسای نێودەوڵەتییەوە گرێدراوی دەوڵەت — نەتەوەی فارس - ئێرانە و پشتیوانیی نێودەوڵەتی وەخۆ ناگرێ و، لە لایەکی ترەوە لەگەڵ بەرپەرچدانەوەی توندی داگیرکەر ڕووبەڕوو دەبێتەوە، کەوابوو مەسڵەحەت و هەلومەرجی داسەپاو وا دەخوازێ باسی چارەسەری لە چوارچێوەی ئێراندا بکرێ. دەیان ساڵ تاقیکاری پێمان دەڵێ کە فارس و تورک و عەرەب، چ ئەوانەی لە دەسەڵات و چ ئەوانەی لە ڕیزی ئۆپۆزیسیۆندان، بوونی خۆیان لە نەبوونی ئێمەدا دەبیننەوە. بە واتایەکی تر چونکە ئامادە نین بە هیچ جۆرێک دەستبەرداری خاک و سەرچاوەکانی مادی و بەرهەمهێنانی وڵاتی کوردان بن، بە هەموو توانایانەوە و لە ڕێگای زمانی، کولتووری و جەستەییەوە هەوڵی ون کردن و لە نێوەرۆک بەتاڵکردنی ئایدێنتیتەی مرۆڤی کورد دەدەن. فارس بوون و هۆگری بە کولتووری فارس و بەرگری کردن لە تەواویەتی ئەرزیی ئێران خاڵی کۆکەرەوە و هاوبەشی هەموویانە، بۆیە کاتێک باسی هاوکاری و پێکهێنانی بەرە دێتە پێشێ، یەکەم مەرجیان پێبەندبوونی بەشداران بە تەواویەتی ئەرزیی ئێرانە. کە ئەمەش لە هەنگاوی یەکەمدا پێشێلکردنی ماف و ئازادییەکانە و دەرخەری ئەو ڕاستییەیە کە بەرامبەرەکەت ئەوەی بۆ خۆی بە ڕەوا دەبینێ، بۆ تۆی بە ڕەوا نابینێ. لە هەلومەرجی تایبەتیشدا، ئەگەر بۆ هێندێک داوا پاشەکشە بکا، لە کاتی دەسەڵاتی ڕەهادا، بە زۆرەملی و بە زەبری چەک وەچنگی دێنێتەوە.

بەشی یازدەهەم

بۆیە ئەوان دەزانن هەر هەنگاوێک یارمەتی بە ڕەوتی گەشەکردنی فەرهەنگ و ناسنامەی کوردی بدا، ڕووبەڕووی ئاستەنگی دەکەنەوە یان لە باشترین حاڵەتدا لە هەرکام لە بوارەکاندا، بە تایبەت لە بۆنە نەتەوەییەکاندا، ئەگەر بۆیان نەچێتە سەر پێشگیریی لێبکەن، بۆ خۆیان مودیریەتی دەکەن. بۆ ئەو مەبەستەش بە کەلکوەرگرتن لە ئیمکاناتی دەوڵەتی و دەیان ئەنستیتۆ و ناوەندی لێکۆڵینەوە و تۆڕی کۆمەڵایەتییان، بۆ بەلاڕێدابردنی مێژوو و ئاسەواری ناسنامەیی کوردستان دامەزراندوە و دەیان و سەدان جیرەخۆر و زرەکوردیان لە ئامێزی خۆیان و بۆ مەبەستی دیاریکراو پەروەردە کردوە.

لایەنێکی دیکەی نەرێنی، ڕوانین و چاوەڕوانی و بە فیڕۆدانی وزە و تواناییەکان بەرامبەر بە هێزەکان یان تاکەکانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانە (ئەزموونی چل ساڵەی کۆماری ئیسلامی نیشانی داوە کە کۆماری ئیسلامیی ئێران ساڵەهایە لەنێو هەناوی خۆیدا ئۆپۆزیسیۆن بەرهەم دێنێ). ئەزموونی کۆمار و ئەو ماوە دووروودرێژە مێژووییەش، دەیسەلمێنێ کە لە ئاکامدا شێوەی ڕوانین و ئەندێشەی فارس - ئێرانی لەمەڕ کێشەی کوردەوە لە یەک سەرچاوە ئاو دەخواتەوە، ئەویش وەفادار بوون بە ناسیۆنال - شوونیزمی پانئێرانیستی و ئیدئۆلۆژیی شیعەی ئەسناعەشەرییە.

کاڵکردنەوە یان خۆ لێنەدان لە باسی سەروەری و سەربەخۆیی سیاسی وەک مافی سروشتیی نەتەوەیەک کە لە یاسا نێونەتەوەییەکاندا، دانی پێدا هێنراوە و هەروەها بە جیهانی نەکردنی کێشەی کورد و نەبوونی لۆبیی بەهێز لە دەرەوە لە لایەک و لە لایەکی تر پەرتەوازەیی و ناکۆکی و کێبەرکێ و نەبوونی گوتاری سیاسیی هاوبەش لە نێو هێزە سیاسییەکانی کورددا (سەرەڕای بوونی خاڵی هاوبەش لە نێوانیاندا) و... لە وزە و پۆتانسییێلی خەباتگێڕانی کوردی کەم کردۆتەوە و لە بری کۆکردنەوەی هێز و تواناکان، بۆتە هۆی لاوازی و سەرلێشێواوی.

ئێستاش کێشە نێوخۆیی و لاوەکییەکان بەرۆکی ئێمەیان بەرنەداوە، ئاسۆی ڕوانینمان لە چوار دیواری حیزبایەتیدا قەتیس ماوەتەوە و بیرکردنەوە و دروستبوونی پرسیار بەلامانەوە نامۆیە. پێمان وایە حەقیقەتی ڕەها (کە لە ئەساسدا شتی وا هەر نییە) تەنیا بەلای ئێمەوەیە. هەموو لایەک باسی چەمکەکانی نەتەوە و نیشتمان، داگیرکاری و ڕزگاری، خۆسەری و فیدراڵی و سەربەخۆیی، دەکەین، کە گشتیان هەڵگری چەمکی ڕزگاری و ئازادین. بەڵام کەسمان بە کردەوە لە دەوری ئەو چەمک و بەها هاوبەشانەدا کۆ نابینەوە و زمانێکی هاوبەشمان بۆ نادۆزرێتەوە.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان کورد - ڕێکەوتی: ٥ی فێبریوێری ٢٠٢٠

سەرچاوە
Serchawe

ڕێژیمی نەزانی و هەوڵدان بۆ بە زنجیرکێشانی پێتەختی کۆماری کوردستان

کەریم ئەڵاوەیسی

ماوەی چەند ساڵێکە بە هۆی ڕێژیمی دواکەوتووی کۆماری ئیسلامیی ئێران هەرچی زیاتر قفڵ و قەڕازە بەسەر مەهاباد، پێتەختی کۆمارە جوانەمەرگەکەی کوردستاندا دەکێشرێ .

ماوەی سێ ساڵێکە شارەکەم دەنگی لاوازە یان نییە، زۆر کەس زۆریان پێ سەیرە ئاخۆ بۆچی وایە؟!

مەهاباد لە سەد ساڵی دواییدا بە تایبەت لە ٧٥ ساڵەکەی تەمەنی کۆمەڵەی ژێکاف (ژیانەوەی کورد) و حیزبی مۆدێرنی کوردی، حیزبی دێموکراتی کوردستان حەشری بە دوژمنانی کورد کردوە .

پێویستە دەست بخەینە سەر چەند خاڵێک: دامەزرانی کۆمەڵەی ژێکاف کۆمەڵەیەکی نیشتیمانی و پڕ لە هەستی کوردایەتی کە ٣ ساڵ تەمەنی هەبوو. ئەم جار لەسەر ئەو بناغەیە حیزبی خۆشەویستی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان، حیزبی دێموکراتی کوردستان دامەزرا کە پێتەختی کۆماری پڕ لە شانازیی کوردستان؛ مەهاباد بوو.

کۆماری پڕ سەروەریی کورد تەنیا ١١ مانگی خایاند بەڵام، هەتا کورد هەبێ گەورەیی و شانازییەکانی لە بیر ناکا.
مامۆستایەکی ڕۆژئاوای کوردستان گوتی هەزاران کەس ناوی کچی خۆیان ناوە مەهاباد لەبەر گەورەیی ئەو پێتەختەی کورد و شانازییەکانی ئەم شارە. کۆمار نەماوە، بەڵام خەباتی نهێنی و ئاشکرا بۆ درێژەدانی ڕێگا و ڕێبازی کۆمار و دێموکرات بە

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

شێوەی جۆراوجۆر هەتا ئێستاش هەر هەیە و درێژە دەدرێ. لەساڵەکانی ١٣٣٨ەوە گرتنی ئازادیخوازانی دێموکرات بە گشتی و مەهاباد بە تایبەتی بە شێوەیەکی چڕوپڕ و زۆر دەستی پێ کردوە، سەدان کەس کەوتنە زیندانەکان، دەبێ بگوترێ کورد بۆ گیران و ئەشکەنجە و ئازار زۆربەی کاتەکان لە ئێران لە ڕیزی سەرەوە بووە و پشکی شێری زیندانەکانی لە سەردەمی دوو ڕێژیمی پاشایەتی و ئیسلامیی ئێراندا وەبەر کەوتوە .

قارەمانەکانی وەک عەزیز یۆسفی و غەنی بلووریان و سەدانی دیکە گیراوانی ئەم سەردەمە و دواتریش پەروەردەی ئەم شارەن، ئەم جار بۆ جووڵانەوەی ٤٧-٤٦ دیسان مەهاباد سەرتۆپە. بە هەڵاتنی شای خائین دیسان مەهاباد دەبێتەوە ناوەندی سیاسەت و ناوەندی ڕێبەریی دێموکرات هەر ئەو شارە دەبێ کە چەند هەزار ئازادیخوازی دیکەش بە حیزبە سیاسییەکانی ئێرانەوە بارگە و بنکەیان لەو شارە دەخەن و کوردستان دەبێتە سەنگەری ئازادیی ئێران!

شای خائین سەرۆککۆماری زۆر خۆشەویستی کوردستان، پێشەوا قازی محەممەدی وێڕای هاوڕێیانی لە ١٠ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ لەسێدارە دەدا. بە خەیاڵی خۆی سزای ڕێبەرانی کوردی داوە، لە کتێبێکی مێژووییدا هاتوە شای ئێران جارێک دێتە مەهاباد و شەو بە شوێنێکدا بە ماشین دەڕۆن لە گەڕانەوەدا دەبینن کە دارێک هەڵاوەسراوە و تەنافێکی پێدا شۆڕ بۆتەوە و وەک سێدارە بۆ هەڵاوەسینی کەسێک، شا بە هاوڕێیانی دەڵێ ببینن، ئەوە خەڵکی ئەم شارە مەبەستیان لە سێدارەدانی پێشەوایە بۆ دیتنی ئێمە ئەوەیان هەڵاوەسیوە.

ڕێژیمی شا پاش جووڵانەوەی ٤٧ - ٤٦ دیسان ئەو هەڵەی دووپات کردەوە و زۆربەی شەهیدانی ئەم جووڵانەوەی لە شارەکانی ناوەندی کوردستان بە تایبەت لە مەهاباد هەڵاوەسی، بەڵام نەیوێرا تەرمی کاک سولەیمان موعینی (کاک فایەق) هەڵاوەسێ و پێیان گوتبوو ئەگەر ئەو کارە بکا زەرەر دەکا!

چ لە کاتی ڕێژیمی پاشایەتی و بەتایبەتی لە ٤٠ ساڵەی ڕێژیمی نگریسی کۆماری سێدارە قەت نەیانهێشتوە تەنانەت خەڵک بە پارەی خۆیشیان سەرمایەگوزاریی گەورە بکەن وەک تۆڵە کردنەوە لە ئەوان و ئیزن نەدرێ ئەو شارە ئاوەدانی و پێشکەوتنی زۆر بە خۆیەوە ببینێ !

مامۆستا حەسەنزادە دەڵێ: "لەسەر میوانداری و کوردپەروەریی ئەو شارە ئەوەندە دەڵێم لە ڕۆژی ئاشکرابوونی خەباتی حیزبی دێموکرات لە ئیستادیۆمی مەهاباد - کە دەڵێن ١٠٠ هەزار کەس بەشدار بوو زۆر زیاتر و پێم وایە هەتا ١٣٠ هەزاریش دەبوو - چونکە هەم لە قەراغی مەیدان و لە شەقامی دەرەوەی مەیدان بە هەزاران کەس ڕاوەستابوون وگوێیان لە

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

پەیامەکانی حیزب دەگرت و لە ماوەی ١٥ خولەکدا هەموو میوانەکانی شارەکانی کوردستان کە لە ماکۆوە هەتا ئیلام هاتبوون دابەش کران، ٦ کەسێک مابوو کە دوو بنەماڵەی مەهابادی کێشەیان بوو و هەر کامیان دەیانویست هەموویان بەرنەوە ماڵە خۆیان و میوانەکانیش دەیانویست بەیەکەوە بن و من گوتم کاکە دابەشی بکەن و بە تەلەفوون بەیەکەوە لە پێوەندییدا بن."

ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی مەهاباد و خەڵکی مەهاباد و نیشتمانپەروەریی ئەو شارە دەزانێ و بە قەولی زۆر کەس ڕێژیم وەک سەری مارەکە حیسابی بۆ دەکا، ئەگەر لە ماوەی ٤٠ ساڵ نەیتوانیوە کاریگەریی زۆر لەسەر ئەو شارە دابنێ ئەو زەخت و فشارەی هەتا هاتوە زیاتر کردوە. بۆ زۆر ساڵ خۆپیشاندان و مانگرتن لە ساڵڕۆژی تێرۆری دوکتور قاسملوو بەڕێوە دەچوو و زۆر بۆنەی دیکە وەک شەهیدکرانی شوانە، بە سەرۆککۆمار بوونی مام جەلال و... مەهاباد پێشڕەو بووە و خۆی دەستی پێدەکرد و دوایە هەموو شارەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی دەگرتەوە.

لە شەڕی سێ مانگەدا کاک هەژاری جاویدفەڕ و کاک کەماڵ دەباغی و کاک عومەر قازی بە شار ڕادەگەیشتن و دەیان شەڕ لە مەهاباد ڕووی دا، لەگەڵ شانازی بۆ هەموو پێشمەرگەکانی کوردستان و سەری نەوازشدانانم بۆ هەموو شەهیدەکانیان ئەوە مەهاباد بوو کە بە شکاندنی دەیان تانک و ماشینی جەنگیی ڕێژیم وەک ئیستالینگرادی یەکیەتیی سۆڤیەتی لێ هاتبوو. زۆر هێلیکۆپتێری لە شاروێران و جارێک لە مەنگوڕانی مەهاباد کەوتوە و بە کەوتنی ئەو هێلیکۆپتێرانە و شکانی دەیان تانک، بردنەوەی زۆر ماشینی کۆمپرێسیی پڕ لە لاشە و کەلاکەکانی بەکرێگیراوانی بوو کە ڕێژیم ناوی شەڕی شاروێرانی نا کەربەلای دارەلەک.

حیزبی دێموکراتی کوردستان نزیک بە ٦٠٠٠ هەزار شەهیدی پێشمەرگەی هەیە کە نزیک بە نیوەی هیی ئەم شارە و گوندەکانیەتی، ئەگەر مەهاباد ئەمڕۆ بەو ناسیاوییەی ڕێژیم لەسەر نەتەوەیی بوونی خەڵکەکەی، زووتر پڕ دەکرێ لە بەکرێگراوان و زۆر بە توندی ئەمنیەتی دەکرێ و جار و بار تەواو ڕێگای خۆپیشاندانیان لێ دەگیرێ، ئەوە مەهابادییەکان شانازی دەکەن بەوەی سنە، مەریوان، سەقز، بانە و جوانڕۆ و زۆربەی شارەکان دەبنە ناوەندی بەهێزی بەربەرەکانی لەگەڵ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێران.

بەشداری کۆنگرەی ٥ـی حیزبی دێموکرات بووم و شاهیدم کە لە کۆنگرەی ٥ و هەروەها لە کۆنگرەی ٤ی حیزبیش زیاتر لە نیوەی ئەندامانی ڕێبەرایەتیی خەڵکی ئەم شارە بوون کە هەوڵی بە زنجیرکێشانی دەکرێ و وەک لە سەرەوە باس کرا و بۆ شەهید دانیش ئەم شارە پشکی شێری وەبەر کەوتوە.

سەرچاوە
Serchawe

بەشی یازدەهەم

ڕێژیم لە گۆڕستانی شەهیدان و لە کێلەکانی شاعیران و نیشتمانپەروەرانی کورد و پێشەوا قازی و هاوڕێیانی زراوی چووە و زۆر جار کێلیان شکێنراوە، یان هەوڵ دراوە بە بەهانەی جوانکردنی گۆڕستانی بداغ سوڵتان لە ڕێگای شۆڕای شار ڕوخساری کێلەکانی شاعیران و گەورە هونەرمەند و نووسەران بگۆڕن، بەڵام لەگەڵ گۆڕین نەیانوێراوە تەواو بیشێوێنن.

بە هەزاران کەس لە شار و گوندەکانی چوار پارچەی کوردستان کە دێنە مەهاباد دەچنە سەر گۆڕی شەهیدان و کۆچکردووەکان و وێنەی یادگاری دەگرن.

مامۆستا هەژار موکریانی دەڵێ:

ئەی مەهاباد گوڵـــی سەرتۆپـی زەوی
زیاتر لە هەر شۆخی وەبەر دڵ دەکەوی
لـــە چ جــێ ناوی مــەهـــاباد بێنــی
بۆ هەمـــوو چـــاوان بەرز دەنـوێنی

لە لایەکی دیکە مامۆستا هەژار ئارەزوو دەکا کە مرد لە مەهاباد بنێژرێ:

سەرخڕێ زۆرتری هەموویان بەشی تۆم
کۆرپـــەیـــەکی خــڕکـــەڵـە باوشی تۆم

هێمن موکریانی پاش نەمانی کۆماری کوردستان لە شێعری شەو و شەیتان زۆر بە سۆز و حەسرەتەوە باسی مەهاباد و کۆمار و خەڵکی ئەم شارە دەکا!

حوسێن عەلی بە دەنگە ناسکەکەی دەڵێ:

ئەم جار دەچمە شاری مەهاباد
ئەو دارەی قازی و سەیفیان پێدا کرد
جەمهوورییەکی کوردیان پێ لابرد

عەدنان کەریم زۆر بە سۆزەوە گۆرانی بەسەر مەهابادا هەڵدەڵێ:

مەهاباد شاری شێعر و گۆرانی

مەلا غەفوور دەباغی (حافز مەهابادی) لە شێعرێکیدا دەڵێ:

کانگەی شەرەف و غیرەت و ویژدانە مەهاباد
چاوگەی کەرەم و هیممەتی مەردانە مەهاباد
جێی حورمەت و ڕێـزگرتنی میوانــە مەهاباد
بووژێنەرەوەی ڕووت و هــەژارانــە مەهاباد
ئامادەی خــزمەت بە غەریــانـــە مەهاباد

مامۆستا خالید حیسامی (هیدی):

شارەکەم بەندی دڵم، ئەی باغی من
ڕەوڕەوی ســاوایەتیم، سابڵاغی من
دڵ بە هیــوات لێدەدا، لانـکـی دڵی
تۆ لە وەرزی یاریی منــدا، سەرجڵی

لە کۆتاییدا دەڵێم ڕێژیم خەیاڵی خاوە و بە هەڵە چووە، ناتوانێ و سەرکەوتوو نابێ. شاری خەبات و قوربانی دان و شێعر و گۆرانی بە سەدان هەنگاوی گەورەی نیشتمانیی شێلگیرانە درێژە بە خەباتی سەربەرزانەی خۆی بۆ ئازادی و سەفەرازی کورد و کوردستان دەدا.

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان کورد - ڕێکەوتی: ١٨ی مای ٢٠٢٠

سەرچاوە Serchawe

کتێب و گۆڤار لە ژێر ڕووناکایی کۆماری کوردستاندا

ڕەسووڵ سوڵتانی

هیچ شتێک لە بۆشاییدا و لە هیچەوە دروست نابێ. هونەر و ئەدەبیاتیش وەکوو خوڵقێنراوی زەین و ئەقڵ و دەستی مرۆڤ، ڕەگ و پنج و بناوانیان لە زەینی داهێنەرەکەی و کۆمەڵ و کۆمەڵگەدایە و لەژێر کاریگەریی گۆڕانکارییەکانی دەوروبەری خۆیدا بیچم دەگرێ. بە تایبەتی گۆڕانکارییە گەورە و لەناکاوەکان هەر کامە و بە شێوەیەک کار دەکەنە سەر شێوەی بیرکردنەوە و تێڕوانین و جیهانبینی و دواجار بەرهەمەکان. وەک چۆن بزاڤی ڕێنسانس و شۆڕشی پیشەسازیی ئەورووپا جیهانیان هەم لە ناوەرۆک و هەم لە ڕواڵەتدا گۆڕی و تا ئێستاش ڕێنسانس وەکوو خاڵێکی گەورەی وەرسووڕانی مێژووی مرۆڤایەتی سەیر دەکرێ، کە ئیتر تێیدا جیهان لە دوو قۆناغی پێش ڕێنسانس (سەدە تاریکەکان) و جیهانی پاش ڕێنسانسدا باسی دەکرێ و هەر کام تایبەتمەندیی خۆیانیان هەیە.

شۆڕشی فەڕانسە، خاڵێکی دیکەی وەرچەرخانی مێژووی مرۆڤایەتییە، کە باڵی بەسەر هەموو هزر و بیرکردنەوە و تێڕوانینەکانی سەدەی نۆزدەیەمدا کێشا و بزووتنەوەی ڕیالیزم لە هەناوی ئەو گۆڕانکارییانەوە سەریان هەڵدا، کە بەرهەمی ئەو شۆڕشە مەزنە بوون.

یەکەم جەنگ و دووەم جەنگی جیهانییش، هەر کام بە شێوەیەک کاریگەریی خۆیان لە سەر بوارە جیاجیاکانی هزر و ئەدەبیات و فەلسەفە و لقە جۆراوجۆرەکانی هونەر بەجێ هێشت. بەتایبەتی جەنگی یەکەمی جیهانی کە تێیدا کۆمەڵێک

شاعیر و نووسەری گەورەش بوونە قوربانی و لە بەرەکانی جەنگدا کوژران وەکوو: گیۆم ئاپۆلینز و شارل پێگیو و ئالێن فۆرنیێ. لە کتێبێکدا بە ناوی "گوڵبژێرێک لە بەرهەمی ئەو نووسەرانەی لە شەڕدا کوژراون ١٩٢٤" ناو و دەستوخەتی پێنسەد شاعیر و نووسەر هاتوە. لە دوو ساڵی یەکەمی شەڕەکەدا ئەدەبیاتی هەموو ئورووپا ئیفلیج بوو (قوتابخانە ئەدەبییەکان، ڕەزا سەید حوسێنی. لاپەڕەی ٧٥١)

بەڵام هەر لە دڵ و هەناوی ئەو شەڕ و ماڵوێرانییەوە، بزووتنەوەی دادائیزم و سوورڕیالیزم وەکوو یاخیبوونێک لە شەڕخوازان و جڵەوکێشانی شەڕ و خوێنڕشتن سەر هەڵدەدەن و بوارێکی دیکە بۆ هونەر و ئەدەبیات دەڕەخسێنن.

لە ئەدەبیاتی ئێرانی پاش هاتنی ئیسلامدا، قۆناغ بە قۆناغ گۆڕانکارییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان ڕەوت و ڕێچکەی ئەدەبیات دەگۆڕن، بۆ وێنە لەو سەردەمانەدا کە دەربار باوەشی بۆ شاعیرانی پەسنبێژ کردووەتەوە، دەبینین پەسن و پێداهەڵگوتن و قەسیدە برەو پەیدا دەکا و پاش هاتنی مەغۆلەکان کە دامودەزگای پەسنبێژی و شاباشی پەسنبێژان تێکەوە دەپێچرێ، غەزەل بەتایبەتی غەزەلی دڵداری و عاریفانە پەرە دەگرێ و ناودارترین شاعیرانی ئێران لەو قۆناغانەدا دەردەکەون. لە سەردەمی نوێیشدا بزاڤی مەشرووتەخوازی کە لەگەڵ هاتنەوەی کۆمەڵێک خوێندەوار لە فەرەنگەوە سەر هەڵدەدا. یەکێک لەو ڕووناکبیرانە فەتحەلیی ئاخوندزادە بوو. بە گشتی بزاڤی مەشرووتە لە ئێراندا خاڵێکی وەرسووڕانە کە ئیدی پاش مەشرووتە ئێمە لە ئێران جگە لە شیعر وردە وردە ژانرەکانی دیکەی ئەدەبیاتیش دەبینین و بەتایبەتی بزاڤی وەرگێڕان تین و گوڕێک دەگرێ.

کوردستان

بزاڤی ڕووناکبیری و ئەدەبیی کورد لەبەر بێدەوڵەتی کەمتر کەوتووەتە بەر شەپۆلی گۆڕانکارییە جیهانییەکان و بزاڤی ئەدەبیی کورد زیاتر لە حوجرەکاندا بووە و نەبووەتە شەپۆلێکی گەورە و گشتگیر، بەتایبەتیتر کە پاش دووەم جەنگی جیهانی و هاتنە سەرکاری ڕەزاخان لە ئێران و ئەتاتۆرک لە تورکیا، لەو دوو بەشە گەورەی کوردستاندا زمانی کوردی نەک پەراوێز بخرێت، بگرە قەدەغە و بڤە دەکرێت، ئیتر خوێندەواری کورد ئەگەر دەفتەرێکی شیعری هەبوایە یان وەدەستی کەوتبایە دەبوو لە حەوت کوندا بیشارێتەوە و نەبێتە بەڵای سەر و گیانی.

هەژار لە چێشتی مجێوردا دەگێڕێتەوە و دەڵێ: "ئەو ڕۆژگارەی لە وشتەپە فەقێ بووم، ڕۆژێک کاکە ڕەحمانی حاجی بایزاغا هاتە حوجرە، تەرجیع بەندێکی لە شێعری کوردی و کوردایەتی خوێندەوە کە زۆرم لەلا خۆش هات. زۆرم حەول دا کە بیڵێ و بینووسمەوە، گوتی خاوەنیان کە خاڵەمینە، سوێندی داوم وا نەکەم وەدەست کەس کەوێ."

سەرەڕای ئەو هەمووە زەبروزەنگەش، لە حوجرە و خانەقاکاندا مەلا و فەقێی نیشتمانپەروەر و خاوەن هەست و ئیحساس هەر نەیانهێشتوە پەنگری ئەو کوانووە خۆڵەمێشی لەسەر بنیشێ و سارد بێتەوە. بۆ وێنە فەوزی، ئەو مەلا نیشتمانپەروەرەی لە خانەقای شێخی بورهان بووە و هەژار دەڵێ، زۆر عالم، زۆر کورد، شاعیر، ئیتر وەک ئاردی بەهار بۆ هەموو شت دەبوو. نسحەت و ڕێ شاندانی ئەو، بیری کوردایەتیی خستە مێشکی زۆر لاوانی ئاشنای. دنەدانی ئەو هێمنی کردە شاعیر (چێشتی مجێور. ٣٥)

هێمن لە پێشەکییە بەنرخەکەی تاریک و ڕووندا "لە کوێوە بۆ کوێ" ئەو قسەیەی هەژار ئاوا پشتڕاست دەکاتەوە و دەڵێ: "دەبێ بڵێم من دەسکردی فەوزیم. ئەو هەڵی وەشاندمەوە و تێکی هەڵشێلام و سەر لە نوێ دروستی کردمەوە. ئەو دەرکی زانین و فێربوونی بۆ کردمەوە. ئەو ڕێگای ژیانی پێ نیشان دام. بێگومان ئەگەر نەچووبامە خزمەت فەوزی و لە کن ئەو مامۆستایەم نەخوێندبا، ڕێبازی ژیانم ئەو ڕێبازە نەدەبوو کە گرتم و پێیدا ڕۆیشتم و ئێستاش بەرم نەداوە. ئەو تێی گەیاندم من ڕۆڵەی کوردم و کوردیش نەتەوەیەکی بێبەش و چارەڕەش و زۆرلێکراوە و دەبێ ڕۆڵەکانی لە پێناوی ڕزگارکردنیدا فیداکاری بکەن و لەخۆبوردوویی نیشان بدەن. ئەو فێری کردم زەوقی ئەدەبیم تیف تیفە بدەم و مشتوماڵی بکەم. ئەو فێری کردم وڵاتەکەمم خۆش بوێ و پێی هەڵبڵێم. ئەو حاڵیی کردم کوردی زمانێکی ڕەوان و بەربڵاو و دەوڵەمەندە و دەکرێ ئەدەبێکی گەورە و دنیاپەسندی هەبێ (تاریک و ڕوون. ١٩).

(کۆمەڵەی ژ کاف)

ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی لە ئاکامی داگیرکرانی ئێران لە لایەن لەشکری سۆڤییەت و ئەمریکا و ئینگلیزەوە ناوچەی موکریان بەتایبەتی شاری مەهاباد کە هیچ کام لەو هێزانەی لێ نەبوون و دەسەڵاتی شاهەنشاهییش سێبەری لەسەر ناوچەکە نەمابوو و جگە لەوەش موکریان دەورێکی کاریگەر و بەرچاوی لە بزاڤی ڕووناکبیری و سیاسی و بیری نەتەوەیی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا هەبووە، هەموو ئەو هۆکارانە دەستیان دابووە دەستی یەک و بارێکی لەباریان ڕەخساند بۆ ئەوەی کۆمەڵێک ڕووناکبیری نەتەوەیی و نیشتمانپەروەری کورد لە مەهاباد کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد واتە ژێکاف دامەزرێنن. ئەو کۆمەڵەیە، خاڵێکی وەرچەرخان بوو لە بزووتنەوەی نەتەوەیی و هەڵوێستی سیاسیی ڕووناکبیرانی کورددا، بەتایبەتی لەوەدا کە بۆ یەکەم جار جڵەوی جووڵانەوەکە بە دەست سەرۆک عەشیرەت و شێخ و دەرەبەگەوە نەبوو، جگە لەوەش تێکۆشان و هەوڵی بزووتنەوەکە لە پێناوی ئامانجی بەرزی نەتەوەییدا بوو. ئەو کۆمەڵەیە لە یەکەم کۆبوونەوە یان کۆنگرەی خۆیدا کە بڕیاری دا بیروباوەڕی خۆی لە گۆڤارێکدا بڵاو بکاتەوە و بۆ ئەوەش دەست کرا بە بڵاوکردنەوەی گۆڤاری نیشتمان. دەرکردنی گۆڤار و هەستکردن بەو زەروورەتەش یەکێکی دیکە لە بەرچاوڕوونییەکانی کۆمەڵەی ژێکاف بووە.

بەشی یازدەهەم

دیارە کۆمەڵەی ژێکاف تەنیا گۆڤاری نیشتمانی دەرنەکردوە و خەریکی کاروباری فەرهەنگی و ڕووناکبیریی دیکەش بووە. هێمن لە پێشەکیی تاریک و ڕووندا دەڵێ: کۆمەڵە لە پێشدا کتێبێکی بچووکی شێعری بڵاو کردەوە بە ناوی دیاریی کۆمەڵەی "ژ. ک" کە شێعرە نیشتمانییەکانی حاجی قادر و مەلای گەورەی کۆیە و هەژار و شێخ ئەحمەدی حیسامیی تێدا چاپ کرابوون و دەسبەجێ تەواو بوو.... یەکەم شێعری من لە ژمارە دووی نیشتماندا بە ناوی م.ش. هێمن بڵاو کرایەوە."

جگە لەوە، تیاتری دایکی نیشتمان، هەنگاوێکی دیکەی ڕووناکبیرانە و مۆدێرنی کۆمەڵەی ژێکاف بووە و وەک هێمن دەڵێ گەورەترین تەبلیغاتی بۆ کۆمەڵە کرد و کەم کەس هەبوو نەچووبێ و هەر کەسیش چووبا دەگریا و هەستی کوردایەتیی دەبزووت.

هەنگاوێکی دیکەی کۆمەڵە، کرینی چاپخانە بووە. دامەزرێنەر و بەڕێوەبەرە ڕووناکبیرەکانی ژێکاف هەستیان بە گرینگیی چاپخانە و کتێب و بڵاڤۆک و کاریگەریی ئەوانە لەسەر خوێندەواری و ئاستی زانین و چاوکراوەیی خەڵک کردوە، هەر بۆیە بە داهاتی شانۆی دایکی نیشتمان چاپخانەیەک دەکڕن.

دامەزرانی حیزبی دێموکرات و دامەزراندنی کۆماری کوردستان

دامەزرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە زۆر لایەن و ڕەهەندەوە ڕووداوێکی گرینگی مێژووی سیاسی و ڕووناکبیریی کورد و خاڵێکی گرینگی وەرچەرخانی ئەو مێژووەیە. ئێمە لەم باسەدا ناچینە سەر لایەنە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی و تەنیا ئاوڕ لە لایەنی فەرهەنگی و ڕووناکبیری و هەنگاوە کردەییەکانی ئەو حیزبە دەدەینەوە، کە ئەو هەنگاوانە نەک تا ئێستاش گرینگیی خۆیان هەر ماوە، بگرە ئەوەندە بنەمایی و ورد و ڕووناکبیرانەن، کە شیاوی ئەوەن هەموو نیشتمانپەروەرێک شانازییان پێوە بکا. کە سەرنج بدەینە بەندی دووەمی بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان، دەبینین دامەزرێنەرانی حیزب، چەندە بەمشوور و وردبینانە ئاوڕیان لە گرینگترین ناسنامە و پرسی نەتەوەکەیان واتە زمانەکەی داوەتەوە و داوا دەکرێ زمانی کوردی وەک زمانێکی فەرمی بناسرێ و دەڵێ:

- نەتەوەی کورد مافی خوێندنی بە زمانی زگماکیی خۆی هەبێ و تەواوی کاروباری ئیدارەکان بەهۆی زمانی کوردی بەڕێوە بچێ.

چونکە زمان هزر و جوغرافیا و کولتوور و مێژووی لەخۆیدا هەڵگرتوە. کە ئێمە دەچینە وڵاتێک و پێمان دەڵێن زمانت چییە و دەڵێین کوردی، تەواو لەو وشەی "کوردییە"دا کە زمانەکەمانە، جوغرافیا و کولتوور و مێژوووەکەمان ڕەنگ دەداتەوە واتە

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

من مێژوویەکم هەیە کە تێیدا بەو زمانە قسەم کردوە و جوغرافیایەکم هەیە کە تێیدا بەو زمانە قسە دەکەم و کولتوورێکم هەیە کە ئەم زمانەی بەرهەم هێناوە و ئەم زمانەش ئەوی بەرهەم هێناوەتەوە. بەڵام سەرلەبەری ئەو شتانە بەبێ ئەم زمانە دەچنە نێو هەناوی نەبوونەوە، لەبەر ئەوەی ئێمە هەموو ئەو شتانە بە زمانەکەمان پێناسە دەکەینەوە و دایاندەڕێژینەوە. تۆ بڕوانە، لەو چل میلیۆن کوردە، ئەگەر ملیۆنێکی یەکسەر واز لە زمانەکەی بێنێ و بە زمانێکی دی قسە بکا، تۆ دەتوانی پێیان بڵێیتەوە کورد؟ نەخێر. نموونەی گەلانی دیکەش زۆرن. ئەو عیبری و قیبتیانەی بوونە موسوڵمان و زمانەکەی خۆیانیان بەلاوە نا و بە زمانی عەرەبی دەدوێن، ئیتر هەم خۆیان بوونەتە بەشێک لە نەتەوەی عەرەب و هەمیش نیشتمانەکەیان بووەتە بەشێک لە نیشتمانی عەرەبی. میسر و فەلستین نموونەیەکی بەرچاون.

پاش ئەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان، کۆماری کوردستان دادەمەزرێنێ و پێشەوا قازی محەممەدی سەرۆکی حیزبی دێموکرات دەبێتە سەرکۆماری کوردستان، ئێمە دەبینین کۆماری کوردستان و حیزبە دامەزرێنەرەکەی هەموو توانا و هەوڵی خۆیان دەخەنە گەڕ بۆ فەرەبووکردنەوەی دواکەوتوویی فەرهەنگی و پەرەپێدانی خوێندەواری و گرینگیدان بە لایەنە ڕووناکبیری و فەرهەنگییەکان و دامەزراندنی چاپخانە و دەرکردنی ڕۆژنامە و گۆڤار و چاپی کتێب بە زمانی کوردی.

چاپکراو و بڵاڤۆکی کۆماری کوردستان

کۆماری کوردستان کە دادەمەزرێ، زۆرینەی خەڵکی کەوشەنی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان نەخوێندەوار بوون، بەڵام بەو حاڵەشەوە وەک مامۆستا هێمن باسی دەکا، گۆڤاری نیشتمان کە چاپ دەبوو، دانەیەکیشی لێ نەدەماوە و هەمووی دەفرۆشرا و لە دوورترین شوێنەکانەوە خەڵک دەهاتن بۆ سەیری شانۆی دایکی نیشتمان. لەو کەشوهەوا و بارودۆخەدا دامەزرێنەرانی حیزبی دێموکرات و بەڕێوەبەرانی کۆماری کوردستان و لە سەرووی هەموشیانەوە پێشەوا قازی محەممەد ئەو بۆشایی و کەموکوڕییانە دەبینن کە کورد لە بواری خوێندەواری و ڕووناکبیریدا هەیەتی، هەر بۆیە شێلگیرانە هەوڵ دەدەن کەلێنەکان پڕ بکرێنەوە و پێویستییەکان دابین بکرێن.

چاپکردنی کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامە و دانانی ڕادیو و کردنەوەی قوتابخانە، بەشێکن لە هەوڵە هەرە گرینگەکانی کۆماری کوردستان.

حامید گەوهەری لە کتێبی "کۆماری کوردستان"دا دەنووسێ: لە ئاکامی هەوڵەکانی ژێکاف و بە دوای ئەویشدا حیزبی دیموکراتی کوردستان بۆ دامەزراندنی چاپخانە و دەرکردنی بڵاڤۆکی کوردی، دەوڵەتی سۆڤیەتی دوو چاپخانەی بە کوردستان فرۆشت. یەکەمیان بە ناوی چاپخانەی کوردستان لە مەهاباد دامەزراند و ئەوی دیکەیان لە بۆکان دانا و لەو سۆنگەیەوە،

بواری فەرهەنگی لە موکریاندا گەشەی پێ درا.

هەر لە درێژەی ئەو باسەدا ناوبراو دەنووسێ:

پێش دامەزراندنی چاپخانەی کوردستان، ژێکاف گۆڤاری نیشتمان و دیاریی کۆمەڵە بۆ لاوان و ڕۆژژمێری کوردی و ژمارەیەک گۆڤاری ئاواتی لە چاپخانەی یەکێک لە ڕووناکبیرانی هەرمەنی لە تەورێز چاپ و بڵاوی کردبوونەوە.

لەگەڵ دامەزراندنی چاپخانەدا چاپەمەنییەکان بە خێرایی بڵاو دەبنەوە و خەڵک پێشوازییەکی گەرمیان لێ دەکەن. لە مەهاباد ڕۆژنامەی کوردستان و گۆڤاری کوردستان چاپ و بڵاو دەبنەوە. لە بۆکانی گۆڤاری هەڵاڵە و گڕوگاڵی منداڵان و هاواری کورد چاپ کران. یەکێک لە بەرهەمەکانی چاپخانەی بۆکان بڵاوکردنەوەی مێژووی بنەماڵەی شێخانی نەقشبەندی بوو (گەوهەری. کۆماری کوردستان. لاپەڕەی ١٥٠).

حیزبی دێموکراتی کوردستان یەکەم ژمارەی گۆڤاری کوردستانی بە ناوی ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە سەرماوەزی ساڵی ١٣٢٤دا چاپ و بڵاو کردەوە. یەکەم ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستان لە ڕۆژی ٢٠ی ١٠ی ١٣٢٤دا بڵاو دەبێتەوە.

هەم ڕۆژنامەی کوردستان و هەم گۆڤاری کوردستان، تا هەرەسی کۆماریش بەردەوام و بە ڕێکوپێکی بڵاو بوونەتەوە، کە لەسەر یەک ٩ ژمارەی گۆڤاری کوردستان و ١١٤ ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستان بڵاو کراونەتەوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان پاش بڵاوکردنەوەی گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردستان، گۆڤارێکی ئەدەبی و سیاسی و کۆمەڵایەتییش بە ناوی "هاواری نیشتمان" بۆ لاوان بڵاو دەکاتەوە، کە یەکەمین ژمارەی لە نەورۆزی ١٣٢٥دا وەک بڵاوکەرەوەی بیری یەکیەتیی لاوانی دیموکرات بڵاو بۆوە و بەرپرس و بەڕێوەبەرەکەی "سەدیقی ئەنجیری ئازەر" بوو.

جگە لەوە لە چاپخانەی بۆکان، هاواری کورد و گڕوگاڵی منداڵانی کورد و هەڵاڵە بڵاو کرانەوە.

ئەوەی کە هێمن دەڵێ:

ژینی کورتم دی پڕاوپڕ بوو لە شانازی و شەرەف، ئەم شیعرە هەم پڕ بە باڵای پێشەوای شەهیدمان و هەم پڕ بە باڵای کۆمارە ساواکەمانە. ئاخر لەو تەمەنە کورتەدا ئەو هەمووە کارە بەنرخە، تەنیا یەک مانای هەیە، ئەویش دڵسۆزیی لە

سەرچاوە Serchawe

بەشی یازدەهەم

ڕادەبەدەری بەڕێوەبەران و کاربەدەستانی کۆماری و هەوڵدانیان بۆ پێشخستنی نیشتمانەکەیان بۆ ئەوەی بیگەیەننە ئاستی وڵاتان و گەلانی پێگەیشتووی دنیا. لە ماوەی یازدە مانگدا، بەشێکی زۆر لە ئاواتەکانی خەڵکی کوردستان لە کردەوەکانی کۆماردا ڕەنگیان داوە و وەدی هاتن. دەسنیشانکردنی سروودی نەتەوەیی و دانانی ئاڵا و دروستکردنی سوپای نیشتمانی بە ناوی هێزی پێشمەرگە و هەڵبژاردنی ناوی پیرۆزی پێشمەرگە بۆ ئەندامانی سوپاکەی و چاپخانە و چاپکردن و بڵاوکردنەوەی گۆڤار و کتێب بە زمانی کوردی و کردنەوەی قوتابخانە و چاپی کتێبەکانی خوێندن و پەرەپێدانی زمانی کوردی و هەوڵدان بۆ نەهێشتنی نەخوێندەواری و دامەزراندنی یەکیەتیی ژنانی دیموکراتی کوردستان، بەشێکی گرینگن لەو کارانەی دڵسۆزانی کورد لە کۆماری کوردستاندا قۆڵیان لێ هەڵماڵین و جێبەجێیان کردن. خۆی قەڵەمی نێوان دوو گوڵەکەنمەکە لە ئاڵای کۆماردا، نیشانەی بایەخدانی حیزبی دیموکرات و کۆماری کوردستان بوو بە فەرهەنگ و زانست. هەر ئەو کردەوە گرینگانەش بوون، ناوی پێشەوا و کۆمارەکەیان تا ئێستا بە نەمری هێشتووەتەوە و بوونەتە سەرباشقە و نموونە و پێشەنگی نەتەوەکەمان و دوژمنانی کورد بە هیچ چەکێک ناتوانن ئاواتی گەیشتن بە سەربەخۆیی و دامەزراندنەوەی کۆماری کوردستان لە دڵی میللەتەکەمان دەربێنن. ئەو چرایەی پێشەوا قازی و شەهیدانی ڕێگای ڕزگاری بۆیان داگیرساندووین، نە ڕەشەبای زوڵم و زۆرداری نەک ناکوژێتەوە، بگرە ئەو باهۆزە چەندی بەهێزتر بێ، ئەو چرایە گەشتر داییسێ و ئەو ڕێگەیە ڕووناکتر دەکاتەوە.

ئەو خوێنەی لەو زامە ڕۆیی
هەوێنە بۆ سەربەخۆیی

سەرچاوە: ماڵپەڕی کوردستان کورد - ڕێکەوتی: ١٤ی ئاگۆستی ٢٠٢٠

سەرچاوە
Serchawe

خیانەت لە کۆماری دیموکراتی کوردستان

د. کەیوان ئازاد

(کۆماری دیموکراتی کوردستان) یەکەمین سیستەمی کۆماریی دانپێدانراو بوو لە مێژووی کورددا، کە لە (٢٢ی کانوونی دووەمی ١٩٤٦ز) لە مەیدانی (چوارچرا)ی شاری (مەهاباد)ی ناوچەی موکریانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لەلایەن (پێشەوا قازی موحەممەد) ڕاگەیەندرا. ئەوەش لەکاتێکدا بوو، کە لە سەرتاسەری جیهان و تا ئەوکات تەنیا (٣٣) سیستەمی کۆماری هەبوون و کۆمارەکەی کوردستان بووە (٣٤)مین سیستەمی سیاسیی کۆماری لە جیهاندا.

دامەزراندنی (کۆماری دیموکراتی کوردستان) لە هەلومەرجێکدا دەرکەوت، کە تەنیا (چوار) مانگ بوو دووەم جەنگی جیهانی کۆتایی هاتبوو. یەکەمین سیستەمی سیاسییش بوو لە مێژووی کورددا، کە پارتێکی سیاسی ڕابەڕایەتی بکات، ئەویش (حزبی دیموکراتی کوردستان) بوو. ئەو پارتەی لە (١٦ی ئەیلوولی ١٩٤٥ز)دا لە شاری (مەهاباد) دامەزرا. دوای ڕاگەیاندنی کۆماریش لەلایەن (پێشەوا قازی موحەممەد) سەرکۆماری کوردستان، (حاجی بابەشێخ) بۆ پێکهێنانی کابینەی حکوومەت ڕاسپێردرا، ئەویش (چواردە) وەزیری دیار کرد و لە (١١ی شوباتی ١٩٤٦ز) لەبەردەم سەرۆک کۆمار سوێندی یاساییان خوارد. لە ڕووی پێکهاتەی سەربازییشەوە، (چوار) پلەی سەربازیی جەنەڕاڵی درایە (چوار) کەسایەتیی دیاری کوردستان لە کۆمار، ئەوانیش هەریەک لە (مستەفا بارزانی) فەرماندەی تەواوی هێزەکانی بارزانی و (حەمەحوسێن خانی سەیفی قازی) وەزیری جەنگی کۆمار و (حەمەڕەشید خانی بانە) فەرماندەنی هێزەکانی بۆکان و دەوروبەر و (عەمرخانی شکاک) فەرماندەی هێزەکانی بەری باکووری کۆمار بوون. بەدوایدا خوێندن کرایە کوردی و خوێندنگای کوردی لە شارەکانی (مەهاباد و بۆکان) دامەزران و چەندین مامۆستا، وانەی زمان و ئەدەبی کوردییان فێری منداڵان و خوێندکارانی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆمار کرد. هەروەها چەندین کۆمەڵە و ڕێکخراوی مەدەنی دامەزران، کە دیارترینیان ڕێکخراوەکانی

(مامۆستایان، ئافرەتان، پیشەوەران، جووتیاران، زانایانی ئایینی، ..) بوون. ئەمەو چەندین خوێندکاریش بە مەبەستی فێربوونی زیاتر و پەرەدان بە خوێندنەکەیان، ڕەوانەی یەکێتیی سۆڤیەت و شاری (تەورێز) کران، تا لە دواجاردا بە خوێندن و ئەزموونەکانیان خزمەتی کۆمار بکەن. لەپاڵ هەموو ئەو کارانەشدا، بەرپرسانی کۆمار توانییان چاپخانەیەک بە بڕی (١٢٠ هەزار تمەن) لە حکوومەتی سۆڤیەت بکڕن و بەهۆیەوە چەندین بڵاوکراوە لە ڕۆژنامە و گۆڤار بە زمانی کوردی دەربکەن. بەوەش (کۆماری دیموکراتی کوردستان) لە ماوەی (٣٣٠) ڕۆژی تەمەنیدا، وێنایەکی گەورەی بۆ نەتەوەی کورد تۆمار کرد.

پرسیاری سەرەکیی ئەم باسەش ئەوەیە، کە تا چەند خیانەت ڕۆڵی لە ڕووخاندنی ئەو کۆمارەدا بینی؟ ڕاستە هۆکاری دەرەکی ڕۆڵی گەورەی لە ڕووخانی کۆماردا بینی. ئەوەش دوای ئەوەی (یەکێتیی سۆڤیەت)، کە پشتیوانی سەرەکی و لەپشت دامەزراندنی کۆمارەوە بوو، پشتی تێکرد، بەڵام هۆکاری ناوخۆییش ڕۆڵیان کەم نەبوو. لەم نێوەندەشدا ڕووخانی کۆمار بۆ لاوازیی سەرۆک کۆمارەکەی نەگەڕایەوە, کە (پێشەوا قازی موحەممەد) بوو, بەڵکوو پێشەوا یەکێک بوو لە هەرە کەسایەتییە شیاوەکانی سەردەمەکەی بۆ سەرۆکایەتیکردنی کۆمار, بەڵام هەڵەیەک، کە سەرۆک کۆمار کردی, چوونی بوو بە پیر سوپای دەوڵەتی شاهنشاهیی ئێران لە شاری (میاندواو) و هێنانەوەی بۆ پایتەختی کۆمار لە (مەهاباد)! واتە سوپایەکی هێنایەوە پایتەختی کۆمار، کە لە (٦٠٠) سەرباز و (١٢) ڕەشاش و (٢) تۆپی دوورهاوێژ پێکهاتبوون، لەکاتێکدا خودی کۆمار تا ئەوکات خاوەنی (١٧٠٠٠) هێزی پێشمەرگەی ئامادە و چەکی سووک و چەند تۆپێکیش بوو. دیارە ئەو کارەی پێشەواش هۆکاری خۆی هەبوو، بەوەی نەیویست، ڕقی دەوڵەتی ناوەندی بەسەر شاری (مەهاباد)ی پایتەختدا ببارێت. هەروەها هەستی بەوە کردبوو، کە ململانێی هۆزایەتی و چینایەتیی نێو هۆز و توێژە جیاجیاکانی کۆمار، لەبەر بەرژەوەندیی تەسکی هۆزایەتی و خێڵەکی و چینایەتیی خۆیان, زۆریان بۆ کۆمار هێناوە، بۆیە نەیدەتوانی بەریان پێبگرێت. خۆ ئەگەر بەشێک لەو سەرۆک خێڵ و هۆز و تیرانەی کورد، کە لە سەردەمی کۆمار و تا نیوەی یەکەمی تەمەنی کۆمار پشتیوانی بوون، وازیان لە پێشەوا نەهێنابوایە و پشتیان لە کۆمار نەکردبایە، ئەستەم بوو ئەو دەسەڵاتە لەو کات و ساتەدا بڕووخێت. هۆکارەکەش ئەوە بوو، کە بەشێکی ئەوان بە ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە دەوڵەتی ناوەندیی ئێرانەوە کرد، تا دەوڵەت لێیان خۆش ببێت و وەک هاووڵاتیی دڵسۆزی ئێرانی بیانناسێت. ئەوەش گەورەترین گورزی کوشندە بوو بەر کۆمار کەوت، چونکە بەو کارە، درز کەوتە نێو خێڵ و هۆز و تیرەکانی کورد و سەرانی کۆمارەوە.

ئەو ڕووداوانەش لەکاتێکدا بوو، کە لەنێو دەسەڵاتی کۆماردا، تەنیا (٥%)ی دانیشتوانەکەی خوێندەوار و (١٠%)ی شارنشین بوون, بۆیە خەبات و پاراستنی سیستەمێکی سیاسیی وەک (کۆمار) بە کۆمەڵگایەکی نەخوێندەوار و گوندنشین و خێڵەکی، کارێکی تەواو ئەستەم بوو. لێرەوە دەگەینە ئەوەی، کە پشتتێکردنی چەندین سەرۆک خێڵ و سەرۆک هۆزی کورد

بەشی یازدەهەم

بە خۆیـان و هۆزەکەیـانەوە لە کۆمـار، لەپـاڵ پەیوەنـدیی چەنـدین بەرپرسـی کۆمـاریش بە دەسـەڵاتدارانی دەوڵەتـی ناوەندییەوە، بە دیوە مێژووییەکەیدا خیانەت بوو لە کۆمار. ڕاستە ئەوان بەو کارە ژیـانی خۆیـان و خێزانەکانیـان پاراست، بەڵام لەپێنـاو مـانەوەی خۆیـان و دەسـەڵات و موڵکەکانیـان، کۆمـاری دیمـوکراتی کوردسـتانیان کـردە قوربـانی! هەر بـۆیە، خیانەتی ئەو کۆمەڵە نەبوایە، بۆ ماوەیەکی تر تەمەنی کۆمار درێژتر دەبوو. ڕاستە کۆمار هەر دەڕووخـا، بەڵام بە پیلان و سیاسەتێکی نێودەوڵەتی، نەک بەهۆی خیانەت و پەرتەوازەیی کوردەوە.

سەرچاوەکانی ئەم باسە:

١- د.ئەفراسیاو هەورامی: پەیوەندییەکانی کوردستان و ئازەربایجان و هەرەسهێنانی هەردوولا لە ساڵی ١٩٤٦.
٢- محەمەد ڕەزا سەیفی قازی: نهێنییەکانی دادگاییکردنی قازی محەمەد و هاوڕێیانی.
٣- مەحموودی مەلا عززەت: دەوڵەتی جمهوریی کوردستان- نامە و دیکۆمێنێت.

سەرچاوە: ماڵپەڕی باسنیوز – ڕێکەوتی: ١٠ی ئۆکتۆبەری ٢٠٢٠

کۆکردنەوە و ئامادەکردنی: ڕەحمان نەقشی

خەرمانانی ٢٧٢٥ی کوردی = سێپتەمبەری ٢٠٢٥ی زایینی

سەرچاوە
Serchawe

سپاس و پێزانین

بۆ هەموو هاوڕێیان بۆ نووسین و ئامادەکردنی وتار، وتووێژ، لێدوان و هەڵسەنگاندنەکان.

دەستان خۆش و هەروا قەڵەم ڕەنگین بن بۆ گەل و نیشتمان.

ڕەحمان نەقشی

سەرچاوە
Serchawe